MIHAI EMINESCU

ÎNTRE SCYLLA ȘI CHARYBDA

Mihai Eminescu
Între Scylla şi Charybda

© LITERA, 2011
Operator: *Vitalie Eşanu*
Tehnoredactor: *Cristina Rusu*
Corector: *Nadina Marciuc*
Redactor: *Tudor Palladi*
Editor: *Anatol Vidraşcu*
ISBN 978-606-600-352-0

Lectura digitală protejează mediul

Versiune electronică realizată de Elefant.ro

Cuprins

ECHILIBRUL

NOTIŢĂ ASUPRA PROIECTATEI ÎNTRUNIRI LA MORMÂNTUL LUI ŞTEFAN CEL MARE LA PUTNA

DOMNULUI DUMITRU BRĂTIANU

INFLUENŢA AUSTRIACĂ ASUPRA ROMÂNLOR DIN PRINCIPATE

[FRANCIA „ÎNTRE PĂRERILE...”]

[„NETĂGĂDUIT CĂ ISTORIA...”]

„SE VORBEŞTE CĂ ÎN CONSILIUL...”]

MONUMENTE

[„«AGENSE RUSE» CAPĂTĂ DIN CONSTANTINOPOL...”]

[„LA ANUL 1774...”]

[VASALITATEA ROMÂNIEI?]

BĂLCESCU ŞI URMAŞII LUI

[„DIN ABECEDARUL NOSTRU ECONOMIC”]

[„ÎN SFÂRŞIT VEDEM LIMPEDE...”]

[„CHESTIUNEA RETROCEDĂRII...”]

[„FIINDCĂ NOI SUNTEM...”]

[„DE CÂTE ORI S-A FĂCUT ÎN PA LAMENTUL NOSTRU...”]

[„ÎN NUMĂRUL NOSTRU DE VINERI...”]

[„DE CÂTEVA ZILE LIMBAJUL ZIARELOR LIBERALE...”]

[„VENIM ÎNCĂ O DATĂ ASUPRA SCRISORII...”]

[„ARGUMENTUL DE CĂPETENIE...”]

UN RĂSPUNS RUSESC

BASARABIA

CONCESIUNI ECONOMICE

TENDINŢE DE CUCERIRE

[INDIVIDUALITATEA ŞI TRĂINICIA NOASTRĂ]

[POLITICA ORIENTALĂ ÎN VEACUL XVIII]

[POLITICA HABSBURGILOR]
[DREPTURILE ROMÂNILOR]
[MARILE PUTERI ÎNCALCĂ TRATATELE INTERNAŢIONALE]
[ROADELE CONLUCRĂRII]
[POLITICA RUSIEI ÎN SECOLUL XVIII]
[FORŢA DREPTULUI FAŢĂ CU DREPTUL FORŢEI]
[„O PARTE A CHESTIUNII ORIENTALE”]
[„ŞTIM PREA BINE...”]
[ANEXAREA DOBROGEI]
[„AM SPUS-O ÎN NUMĂRUL TRECUT...”]
[„NU ŞTIM DE UNDE ŞI PÂNĂ UNDE...”]
[„CINE CUNOAŞTE CÂTUŞI DE PUŢIN ISTORIA...”]
[„DUPĂ ATÂTEA DECLARAŢIUNI”]
[MISIUNEA NOASTRĂ CA STAT]
[„NENOROCITELE ASTEA DE ŢĂRI...”]
[„GENIUL NEÎMBĂTRÂNIT AL ISTORIEI ROMÂNILOR”]
STUDII ASUPRA SITUAŢIEI
[„NE PARE BINE”]
[„A SCRIE ISTORIA UNEI EPOCI”]
AUSTRO-UNGARIA ŞI NAŢIONALITĂŢILE
[„UNITATEA PREEXISTENTĂ A POPORULUI NOSTRU”]
[„CU GREU SE VA GĂSI...”]
[„LUMEA ASTA AR MAI TRECE EA”]
[„CARTEA DE CITIRE”]
REVOLUŢIA ŞI REVOLUŢIONARII
[„PROGRAMUL NOSTRU ZICEA...”]
[„IDEEA UNIUNII ROMÂNILOR”]
[„IUBIRE DE ADEVĂR”]
[„ÎNTRE SCYLLA ŞI CHARYBDA”]
[„IDEEA DACO-ROMÂNĂ CA ASPIRAŢIE”]
[„«ROMÂNUL» NU ÎNCETEAZĂ...”]

[„ÎNTRE LEGENDELE NOASTRE...”]
[„ŞEDINŢA ADUNĂRII DE VINERI...”]
[D. KOGĂLNICEANU PUBLICĂ]
[„NEVOIND A FI VICTIMA LEGII...”]
[„ÎN SFÂRŞIT DUPĂ ZECE ZILE...”]
[„ADÂNCIMEA GENIULUI POPULAR”]
[„AR FI FOST DREPT...”]
[„LABIRINTUL ISTORIEI NOASTRE”]

Textele se reproduc după:

Mihai Eminescu. *Opere*, vol. IX. Editura Academiei Române, Bucureşti, 1980.

Mihai Eminescu. *Opere*, vol. X. Editura Academiei Române, Bucureşti, 1989.

Mihai Eminescu. *Opere*, vol. XI. Editura Academiei Române, Bucureşti, 1984.

Mihai Eminescu. *Opere*, vol. XII. Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985.

Mihai Eminescu. *Opere*, vol. XIII. Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985.

Eminescu: Sens, timp şi devenire istorică. Volum îngrijit de Gh. Buzatu, Ştefan Lemny şi I. Saizu. Iaşi, Universitatea „Al. Cuza", 1988.

Mihai Eminescu. *Publicistică. Referiri istorice şi istoriografice*. Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1990.

ECHILIBRUL

În fine, ceea ce am zis noi s-a împlinit. Cehii cer autonomia ţării lor; galiţienii, tirolezii, triestienii cer aceeaşi esenţă sub alte forme; ba chiar organul jidanilor unguriţi, *Pester Lloyd*, are inspiraţiunea de a recomanda guvernului austriac o deplină îndreptăţire a naţionalităţilor. Adică, cu astuţia ce le e proprie, vor a localiza reforma Austriei şi uită intenţionat că este şi o Transilvanie care cere aceeaşi autonomie pe care o cere Boemia ori Galiţia. Opiniunea publică a Austriei s-a pronunţat pentru căderea constituţiei, pentru răsturnarea completă a dualismului, care nu are nici o raţiune de a fi. Dacă suveranul s-ar învoi să-şi cercuie fruntea cu coroana Boemiei, el ar trebui prin consecinţă să reprimească autonomia marelui principat al Transilvaniei.

Afară de ceea ce creează arbitrariitatea omului nu există nimica în lume ce n-ar trebui să fie cum e. Cauza acestei trebuinţe e raţiunea lui de a fi, şi aceasta trebuie să fie neapărat o raţiune, nu o combinaţiune răutăcioasă ori exaltată, ci un rezultat neapărat, neînlăturabil al unei cauze anterioare, asemenea cum din calculul cert a două cifre certe iese un rezultat neapărat, ce nu se poate schimba fără amestecarea unui element arbitrariu ori neraţional. Acest element arbitrariu, neraţional şi de aceea barbar e asemenea sabiei lui Brennus din cumpăna cu aur.

Să vedem raţiunea de a fi a dualismului. Sunt cauze ce au *trebuit* să-l producă, sau această formă e numai o ficţiune diplomatică, o variantă a eternului „divide et impera”, o formă arbitrară care să nu rezulte din ideea ce naturalmente o conţine în sine materialul ei — popoarele.

Condiţia de viaţă a unei legi, garanţia stabilităţii sale e ca ea să fie un rezultat, o expresiune fidelă a trebuinţelor unui popor şi tocmai de aceea dreptul de a formula acele trebuinţe în articole şi paragrafe este, după spiritul timpului nostru, al popoarelor. Un popor — oricum ar fi el — are dreptul de a-şi legiui trebuinţele şi tranzacţiunile ce rezultă neapărat din acele trebuinţe, reciprocitatea relaţiunilor sale, într-un cuvânt: legile unui popor, drepturile sale nu pot purcede decât din el însuşi. Alt element, străin, esenţial, diferit de al lui, nu-i poate impune nimica; şi dacă-i impune, atuncea e numai prin superioritatea demnă de recunoscut a individualităţii sale, cum, de ex., au impus francezii românilor. E o influenţă pacinică, pe care cel pasiv o primeşte cu bucurie, cu dispreţul său propriu, fără de a judeca cum că din asta poate să nască nenorocire pentru el.

Al doilea mod de a impune e acela de a face din principii transcendente, din credinţe ale omenirii, mijloace pentru scopuri de o altă natură. Astfel preoţimea evului mediu explica Evanghelia astfel încât făcea ca popoarele să îngenunche şi sub jugul unui rege rău; astfel credinţa cea

adâncă către unitatea Austriei şi către tron a fost cauza indirectă, deşi principală, care i-a făcut pe români să primească tăcând, cu o rezistenţă mai mult pasivă, umilirea dualismului.

Al treilea mod e cel mai simplu, deşi cel mai greu şi mai nedrept. Ţi-arogi cu insolenţă drepturile altuia şi te susţii în proprietatea lor prin puterea brută, proprie ori străină.

Să cercetăm aceste trei puncte, unul după altul, şi să vedem dacă vreunul din ele poate fi raţiunea atitudinii excepţionale a ungurilor din Austria, atitudine ce le dă în mână domnia asupra unor naţiuni esenţial diferite de a lor, tot aşa de mari la număr şi nu mai înapoiate în cultură. Întâia raţiune prin care un popor poate hegemoniza pre altul e *superioritatea morală.*

Măsurariul civilizaţiunii unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră şi aptă de a exprima prin sunete — noţiuni, prin şir şi accent logic — cugete, prin accent etic — simţăminte. Modul de a înşira în fraze noţiune după noţiune, o caracteristică mai abstractă ori mai concretă a noţiunilor în sine, toate astea, dacă limba e să fie naţională, sunt ale limbii, căci de nu va fi aşa, e prea lesne ca un om să vorbească nemţeşte, de ex. cu material de vorbă unguresc. Afară de aceea, civilizaţiunea unui popor constă cu deosebire în dezvoltarea acelor aplecări umane în genere care sunt neapărate tuturor oamenilor, fie aceştia mari ori mici, săraci ori bogaţi, acele principii care trebuie să constituie fundamentul, directiva a toată viaţa şi a toată activitatea omenească. Cu cât aceste cunoştinţe şi principii care să le fie tuturor comune sunt mai dezvoltate, cu atâta *poporul* respectiv e mai civilizat. Căci clasa inteligentă numai nu constituie civilizaţiunea, care e şi trebuie să fie comună tuturor păturilor populaţiunii. Sunt popoare ce posedă o respectabilă inteligenţă naltă, fără de a fi ele civilizate; sunt altele care, fără inteligenţă naltă, întrunesc toate condiţiunile civilizaţiunii. Ştiinţele (afară de ceea ce e domeniu public) trebuie să prezinte lucruri proprii ale naţiunii, prin care ea ar fi contribuit la luminarea şi înaintarea omenirii; artele şi literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realităţii în care se mişcă poporul, o coardă nouă, originală, proprie pe bina cea mare a lumii. Legislaţiunea trebuie să fie aplicarea celei mai înaintate idei de drept pusă în raport cu trebuinţele poporului, astfel însă încât explicarea ori aplicarea drepturilor prin lege să nu contrazică spiritului acelora. Industria trebuie să fie a naţiunii aceleia şi păzită de concurenţă; iar purtătoriul ei, comerţul, s-o schimbe pre aur, dar aurul, punga ce hrăneşte pe industriaş şi îmbracă pe agricultor, trebuie asemenea să fie în mâinile aceleiaşi naţiuni. Declarăm a înţelege, deşi nu concedem, ca cineva să fie aservit vrunei naţiuni viguroase ce te supune cu puterea brută, ori unei alteia, ce te orbeşte cu lustrul civilizaţiunii sale. Dar să fim servitorii... cui? Celei mai decăzute populaţii din Europa, a cărei vanitate şi lăudaroşenie nu e decât o lungă şi scârboasă donquixotiadă. Căci ce au aceşti oameni ca să ne superiorizeăzeî? Au ei ceva ce noi nu

avem? Au ei limbă? Au ştiinţe? Au arte? Au legislaţiune? Au industrie? Au comerţ? Ce au?

Limba? ar trebui să le fie ruşine de ea. Sunetele îngrozesc piatra: construcţiunea, modul de a înşira cugetările, de a ab-strage noţiunile, tropii, cu un cuvânt spiritul infiltrat acestui material grunzuros, sterp, hodorogit, e o copie a spiritului limbii germane. Ei vorbesc germăneşte cu material de vorbă unguresc.

Ştiinţe? Ce au descoperit ei nou în ştiinţe? Prin ce au contribuit ei la înaintarea omenirii? Istoria civilizaţiunii a înregistrat numai o nulă.

Legislaţiune? Drepturi şi legi sunt într-o eternă contrazicere. E o compilaţiune răutăcioasă şi nerumegată a principiilor celor mai contradictorii, principii care se exclud unul pe altul. Alături cu o constituţie nedreaptă şi parţială, liberală însă pentru unguri, găseşti legi din evul mediu mai barbare decât barbaria.

Arte şi literatură? O traducţiune rea din limba germană, şi ştie toată lumea cât de rea poate să fie o traducţiune. Industria? Germană. Comerţul? În mâna evreilor.

Va să zică nu au nimica aceşti oameni prin ce să ne superiorizeăze pe noi românii, şi vom arăta numaidecât cum nici nu *pot* avea, nici nu *pot* constitui o putere morală oarecare. Nu e pe lume o singură inteligenţă care să fie o mai rea expresiune a poporului ei decât cea maghiară. Să ne silim puţin a analiza spiritul, nu al poporului maghiar, pe care din inteligenţa lui nu-l vom putea cunoaşte niciodată, ci al acestei coterie care-l guvernă, guvernându-ne totodată şi pe noi prin o ficţiune diplomatică. Ieşită din nişte şcoli mizerabile, a căror singură ţintă e propagarea minciunii, în care n-au învăţat nimic alta decât fanatismul, primind o educaţiune care avea de principiu de a stinge tot ce în suflet e curat, uman, nobil, pur, s-au infiltrat în capetele unei generaţiuni june şi de aceea docile nişte principii sistematice, în flagrantă contradicţiune cu tot ce era mai nobil în spiritul secolului nostru. Astfel, aceşti oameni au devenit transcendentali. Aceste principii sistematice ale lor, scoase deductiv din o istorie falsificată, escamotate din concepţiunea exagerată a naţiunii lor, din noţiunea falsificată a dreptului, — ce puteau fi ele decât pure minciuni? În viaţa publică însă ei judecă consecvent pe baza acelor principii mincinoase; de aceea nu ne poate prinde mirarea dacă toate consecinţele ce le trag din principii falsificate nu sunt, nu *pot* fi, decât iarăşi false. Nu trebuie dar să ne mirăm dacă ei aplică principiile cele mai mari din viaţa publică a popoarelor astfel cum le aplică; pentru că ei le-au înţeles pe dos, pentru că ţesătura falselor noţiuni fundamentale i-au făcut incapabili de a cugeta drept. Cine nu ştie acuzaţiunea ce ni se face nouă românilor pentru că solicităm pentru noi ceea ce ei au solicitat pentru dânşii? Ce întoarsă, ce minunată trebuie să fie acea slavă care face altuia o crimă din ceea ce el pentru sineşi croieşte o virtute! Tot ce constituie viaţa lor în temă e o minciună. De ce să ne mirăm dacă alegerea la ei înseamnă beţie, bătaie şi

omor? Să nu ne mirăm dacă toate noţiunile au cu totul altă semnificare pentru că sunt privite prin o prismă sufletească ce falsifică totul. Asemenea cum nu te poţi înţelege cu un om a cărui limbă şi noţiuni diferă astfel de ale tale încât el rămâne pentru tine netraductibil, căci tu nu ai noţiunile ce le are el, cum el nu le are pe ale tale, — tocmai aşa nu te poţi înţelege cu inteligenţa maghiară. Împăcare sau tranzacţiune nu se încap aicea, căci divergenţa noţiunilor fundamentale şi a principiilor sistematice condiţionează o eternă divergenţă a deducţiunilor din ele. Va să zică aicea nu se începe acest mijloc dulce şi pacific, care va fi etern neînţeles. Tu-i spui că naţiunea română vrea cutare şi cutare lucru, el îţi răspunde că naţiunea română nici nu există. Apoi înţelege-te cu un astfel de om! Noi românii nu putem înainta decât cu desconsiderarea totală a acestor oameni transcendentali, cu care ne-a lipit un ucaz al tronului şi de care un decret drept ne poate tot aşa de bine dezlipi. Vina în fine nu e a lor, pentru că generaţiunea ca atare nu are vina falsei direcţiuni a spiritului său. Vina acestei direcţiuni o au descreie-raţii lor de magnaţi, a căror vanitate îi făcea să creadă cum că în această ţară, ce e mai mult a noastră decât a lor, ei vor putea maghiariza până şi pietrele. Magnaţi care şi-ncepeau viaţa cu scrieri fanatice şi exaltate, spre a o sfârşi în vreo casă de nebuni ori în drojdiile viciilor beţiei şi ale desfrânării; copii bătrâni ce pătează părul lor cel alb cu tot ce e mai degradat, mai obscen, mai teluric în această natură ce-i zic omenească.

Să ne uităm deplin sub zdreanţa de purpură ce o pun ei pe profunda lor mizerie şi vedem cum faptele concrete izbesc în faţă acele abstracţiuni statistice ce ei le prezintă lumii şi cum toată viaţa lor publică e o parodie. Cele şasesprezece milioane de unguri cu care înşeală Europa sunt o minciună. Şi cine nu-şi aduce aminte cum au schimbat numele indivizilor din districte întregi, încât bieţii locuitori nemţeşti nu ştiau în urmă cum îi cheamă. Astfel, cu aparenţa, cu numele maghiar, ei vor să mintă fiinţa germană ori română. Din nefericire, încercarea, pe lângă aceea că e perfidă, apoi e şi eminamente vană. Aceşti oameni, ei înşiăşîi, cu statul lor, cu parlamentul lor, cu ministerul lor nu sunt decât o minciună, o ficţiune. De ex. e acest minister îndreptăţit de a fi ministerul poporului românesc? Nimica mai puţin decât asta, căci îndreptăţirea trebuie să purceadă de la poporul românesc ca atare; şi acel popor nici a fost întrebat măcar la noua reformă a lucrurilor. E acest parlament expresiunea poporului românesc? Nu... nici expresiunea celui maghiar măcar; căci atuncea am trebui să uităm bătăile şi omorurile la alegeri, influenţările meschine ale guvernului şi ale coruptei sale partide, starea excepţională a Transilvaniei, punerea sub acuzaţiune a candidaţilor opoziţionali ori de altă naţionalitate, intimidarea poporului prin ameninţări, toate acestea am trebui să le uităm pentru a putea zice cum că această minciună ce se numeşte parlamentul Ungariei e o expresiune a popoarelor. Şi-apoi câte mijloace nu vor găsi acei oameni care ţin punga ţării în mână pentru ca să influenţeze şi să corupă şi mai

mult? La ce-şi votează ei oare fonduri de dispoziţiune?

Ungurii nu sunt superiori în nimica naţiunilor cu care locuiesc la-unloc; şi acest palat de spume mincinoase cu care au înşelat Europa e, de aproape privit, forma ridicolă a unor pretenţiuni ridicole. Kant numeşte ridicolul risipirea spontanee a unei aşteptări mari într-o nimica întreagă, adică: *parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.* Şi cu toate acestea, ăst ridicol e trist în sine; ceea ce dovedeşte că definiţia filozofului german are multe contra sa. E trist de a vedea în inima Europei o naţiune ce se afla încă în evul mediu cuprinsă de o febrilă epidemie spirituală, o naţiune mică la număr şi fantastică în aspiraţiuni căreia o apucătură politică i-a dat neînţelepţeşte supremaţia asupra unor naţiuni tot aşa de mari la număr şi în nimica mai înapoiate. Ficţiunea trebuie redusă la valoarea ei proprie şi trebuie risipită această valoare nominală, care uimeşte şi care cu toate astea ascunde în sine cel mai infamant faliment.

Să trecem la punctul al doilea: la ideea etică care a dominat poporul nostru când a primit tăcând o reformă ce el o ura din suflet. Nu cred să fie vreun ungur chiar care sa aibă bonomia de a crede cum că în legile şi măsurile lor ne obligă creaţiunile unor creieri tulburi ungureşti, ori semnătura cutărui om al lui Dumnezeu care se intitulează, cu cale ori fără cale, ministru. Pe noi ne obligă pur şi simplu semnătura suveranului nostru. Suveranul reprezintă unitatea de stat austriac, şi pentru noi el e personificarea naţiunii române. Noi suntem amici ai unităţii Austriei şi tronul va găsi în noi totdeauna apărători sinceri, deşi legi pe care nu ni le-am făcut noi înşine nu ne obligă.

Ele sunt făcute în flagrantă contradicţiune cu convingerea noastră, fără consimţământul nostru, căci am refuzat de a discuta ori de a vota legi care *a priori* erau false şi nedrepte. Cum că noi am crezut a trebui să ne supunem deocamdată acestor legi, din raţiunea de mai sus, e o măsură pe care oamenii de bine ne-o aprobă; cum că însă nu trebuie să cerem ameliorarea *acestor* legi e şi mai sigur, pentru că ne punem pe un teren fals şi recunoaştem legalitatea existenţei lor, când ele *a priori* prin abţinerea noastră sunt nelegitimate în sine, în esenţă, şi legitimate numai în formă prin semnătura Domnitorului pe care noi trebuie s-o respectăm până când respectăm unitatea Austriei. Se zice că să cerem de la unguri cutare ori cutare lucru — iată iar terenul cel fals. Cum pot ei fi competenţi de a ne dărui lucruri pe care domnul [le] dăruieşte servului? Suntem noi servii lor? Drepturile se dăruiesc? Sau sunt aceşti reprezentanţi din Dietă reprezentanţi fideli ai naţiunilor? Dar toată lumea ştie că ungurii chiar în Ungaria proprie sunt în minoritate şi că numai prin influenţări *materiale* la alegeri au putut improviza acea adunătură ce se pretinde Adunare. Noi nu ne putem pune în relaţiune de domn şi aservit, neci putem intra în tranzacţiuni cu oameni care pentru noi nu sunt competenţi nici de a da, nici de a lua ceva, decât doar prin puterea brută ce le-o pune la dispoziţiune imperiul, nu însă prin esenţa dreptului. Puterea executivă trebuie să fie

pentru noi aceea ce aplică asupra noastră legi ce ni le-am făcut noi; iar nu aceea care ne impune legi străine şi căreia nu ştim ce nume să-i dăm. Şi apoi tranzacţiuni cu astfel de oameni, care în faptă n-au ei înşiăşîi nimica, a căror existenţă e iluzorie, nu prezintă nici o garanţie de durată, ba încă te compromiţi pactând cu el asupra unor lucruri care nu sunt ale lor. Atitudinea naţiunii române e anormală, asemenea unui organ ce încetează de a funcţiona. Funcţiunea lui e în el, în destinaţiunea lui, şi numai o împrejurare arbitrară poate să i-o oprească. Asemenea şi noi românii. Drepturile şi legile ce au de-a ne guverna pe noi ni-s imanente nouă, căci sunt imanente trebuinţelor noastre, vieţii noastre, noi nu avem a le cere decât de la noi înşine. Aceea cum că ni se opreşte exerciţiul lor nu schimbă nimica din fiinţă.

Să cercetăm mai de aproape raţiunea semnăturii şi dacă ea poate însemna ori obliga mai mult decât sigiliul pe o sentinţă, care nu opreşte ca sentinţa să fie nedreaptă. Să vedem care e rolul normal al domnitorului şi al sancţiunii şi dacă acestora amândurora le e permis de a fi în contradicţiune cu voinţele, singure valabile, ale popoarelor ca atare. Nouă ni se pare că pentru fiecare popor dreptul şi legislaţia purced de la el, el şi le creează când şi cum îi trebuiesc, astfel încât, într-o normală stare de lucruri, sancţiunea e o formalitate care n-ar trebui să oblige dacă nu obligă sensul celor sancţionate. Vom proba că e aşa. Pentru ca un lucru să existe trebuie să se întrunească mai multe condiţiuni. Astfel, legea rezultă din trebuinţa poporului, din voinţa lui şi din legiuire liberă, neintimidată, a acelei voinţe. Este sancţiunea, acuma, o condiţiune de existenţă a unei legi ori nu? După noi, nu — cel puţin putem constata că legal poate rezista poporul voinţei domnitorului, domnitorul voinţei poporului, ba. Va să zică, sancţiunea nu e condiţiunea de existenţă a unei legi, ci numai formalitatea cu care acea lege se inaugurează. Sancţiunea e un simbol, precum domnitoriul însuşi e asemenea un simbol, e personificarea fiecăreia din naţiuni, vârful întâmplărilor istorice, titlul ce se pune pe o carte; acel titlu nu poate fi o contrazicere a celor cuprinse în carte. În Austria însă sancţiunea are un înţeles grav, căci ea sfinţeşte şi dă concursul brut dominării nedrepte a unui popor asupra celuilalt, neegalităţii naţionale, înăduşirii unuia prin celălalt, şi indivizii din popoare, deşi nu recunosc în conştiinţa lor acele legi, deşi nu iau parte la legiferarea lor, la dezbaterea „asupră-le fără ei”, totuşi prin acea semnătură, care reprezintă o idee seculară, ei sunt obligaţi cu corpul, deşi nu cu sufletul. Va să zică, în simbol chiar ne obligă iarăşi ideea seculară a simbolului, nu sunetele ce-l compun, sunetele unui nume sau ale unui rang. Îndată ce nu vom mai crede în idee, în unitatea Austriei, simbolul ideii: dinastia, pentru noi nu mai există. Ideea asta însă până azi a fost o credinţă, o religiune, a românului. Ideea asta însă trebuie să se conformeze cu trebuinţele popoarelor tuturor, ea să trăiască în toate, toate să trăiască în ea, deşi fiecare în concentraţiunea sa proprie. Ea să fie comună tuturor popoare-lor,

cum o religiune poate fi comună mai multor indivizi fără ca de aceea indivizii să nu aibă fiecare interesele sale proprii. Astfel federaţiunea garantează pe de-o parte dezvoltarea proprie a fiecăruia din popoare, pe de alta e gagiul cel mai sigur al unităţii Austriei. Repetăm că simbolul nu-şi poate dispreţui ideea ce o conţine, căci apoi e redus la valoarea unui simplu semn mort şi fără înţeles. Simbolul nu ne poate obliga decât până când ne mai obligă ideea; dea Dumnezeu şi prevederea celor mari ca să nu ne devină odioasă. Ideea — pretinde ea neapărat dualismul, ori dualismul nu e decât un abuz cu credinţele noastre seculare?

Nu, unitatea Austriei nu cere existenţa unei Ungari[i] cum este ea astăzi. Ungaria cum este nu e condiţiune a Austriei. Noi am putea uza de drepturile noastre prin propria noastră iniţiativă, am putea proclama autonomia Transilvaniei fără ca prin asta să periclităm unitatea Austriei, singura raţiune care are respectul nostru şi care ne obligă. Legi, măsuri, anexări siluite: astea toate, deşi nu le putem respinge cu braţul, noi nu le recunoaştem, şi la răsturnarea lor, inaugurată deja de popoarele Austriei, vom fi gata şi dintre cei dintâi. Noi avem drepturile ce ne trebuiesc *eo ipso,* prin voinţa noastră chiar şi noi nu trebuie decât să anunţăm puterea ce se întâmplă a fi executivă că le vom exersa. Dacă acea putere se va simţi duspusă de a avea o altă voinţă decât cea a noastră, aibă-o sănătoasă! Nouă nici nu ne poate păsa, pentru că într-un stat constituţional guvernului nu-i e permis de a avea o voinţă proprie şi nici trebuie să fie altceva decât braţul legilor ce ni le facem noi înşine. Aşa trebuia făcut când cu Adunarea de la Miercurea. Acea adunare nu putea fi dizolvată de guvern fără ca organul lui să arate o cauză şi o lege care să justifice gravitatea cauzei; dizolvând însă comitetul Adunării fără a-i spune motivele, guvernul a comis o nedreptate, căci constituirile adunărilor şi comitetelor nu se fac cu învoirea, ci numai cu ştirea guvernelor. Dacă guvernele ar avea să-şi dea învoirea lor ori să dizolve după plac, atunci dreptul de întrunire n-ar fi decât o iluziune. Adunarea de la Miercurea şi comitetul ei putea să lucreze până azi, fără de a-i păsa măcar de un guvern ce a dizolvat-o fără a-i spune motive legale.

Nu, până ce legislaţia nu va fi pusă în mâinile tuturor popoarelor ca atare până atuncea sancţiunea nu poate opri ca o lege să fie nedreaptă şi neprimibilă; cum sigiliul pus pe o sentinţă nu constituie dreptatea ori irevocabilitatea ei. Tronul trebuie să cedeze naţiunilor. Rolul care rămâne pe seama tronului e încă foarte mare. El e stânca neclintită şi neinfluenţată a dreptăţii, personificarea fiecăreia din naţiunile ce privesc cu mândrie la el. De aceea, regele Belgiei e aşa de iubit, căci poporul e în ea şi ea e în popor! Trebuie ca domn şi popor să se identifice; cel întâi să fie expresiunea celui din urmă, astfel ca voinţele lor să nu se contrazică niciodată!

Trecem la punctul al treilea, la acela al susţinerii în nişte drepturi răpite prin puterea brută. Lasă că într-un stat liberal, care pretinde a nu voi

alta decât egala îndreptăţire a tuturor, măsuri brute nu-şi au defel locul; dar apoi chiar astfel ne-ar plăcea ca să nu prea facă nimeni apel la acea putere telurică şi sângeroasă, căci asta ar însemna a uita că însuşi în armată proporţiunea germanilor şi maghiarilor faţă cu slavii şi românii e cea de „2:8”. Austria încă n-a avut o răscoală militară, dar se prea poate că timpul să nu fie tocmai departe, căci astăzi, prin voluntari, armata cugetă, pe când ieri încă era numai o masă. Şi să nu se uite că inteligenţa tuturor popoarelor din Austria e eminamente naţionalistă.

În fine, mă mir cum venim noi românii de a ne combina soarta noastră câtuşi de puţin cu acea a ungurilor. Pentru că suntem alături cu ei, ori pentru că binevoiesc ei a o combina?

Să-i lăsăm dar de o parte pe aceşti oprimători ai autonomiei Transilvaniei, cu scandaloasele lor stări excepţionale, cu torturile lor ca în evul mediu, cu jurămintele sacrilege, oameni ce mistifică unde nu pot contesta şi mint unde nu pot combate. Ei nu sunt competenţi ca să ne dea nimica; şi, de ne-ar da, e dătoria noastră ca de la ei să nu primim noi nimica. Să apelăm cu toată vigoarea de care dispunem la instanţa adevărată: „la tron!”

Toate naţiunile trebuiesc aduse la valoarea lor proprie, şi când vom avea din ele factori reali, neiluzorii, atuncea se va putea continua cu înlesnire calculul cel mare şi secular ce se numeşte: Istoria Austriei!

În reconstrucţia Austriei trebuie ca sancţiunea popoarelor ca atare să premeargă sancţiunii suveranului.

Toate popoarele sunt setoase de viaţă proprie, şi numai din egala îndreptăţire a tuturor se va naşte echilibrul. Atunci numele „Austria” va fi sinonim cu „pacea”.

22 şi 29 aprilie 1870

NOTIŢĂ ASUPRA PROIECTATEI ÎNTRUNIRI LA MORMÂNTUL LUI ŞTEFAN CEL MARE LA PUTNA

Dacă privim fierberea vieţii noastre publice, putem vedea lesne că neliniştea perpetuă din generaţiunea ce e azi la ordinea zilei şi frecările ei atât din viaţa politică cât şi din cea spirituală, nu-şi au cauza lor pe-atâta în interese personale (precum o susţin unii), ci mai mult în profunda sciziune dintre direcţiunile pe care au apucat unii pe de o parte, alţii pe de alta. Adăugind pe lângă acestea un caracter cam vehement, precum e acel al rasei noastre, ne putem lesne explica de ce simple divergenţe în păreri se schimbă în neîncredere şi în acuzări de intenţiuni subversive.

Răul cel mare nu e că o asemenea stare de lucruri există, ci că se perpetuă şi se moşteneşte; şi dacă generaţiunea ce creşte azi ar aduce cu sine o moştenire atât de tristă, nu ne îndoim că, prin o consecinţă nedreaptă şi mereu în creştere, antitezele ar deveni mai mari şi mai neîmpăcate.

Însă generaţiunea ce creşte are şi ea datorii de împlinit, precum le are fiecare generaţiune ce se înţelege pe sine însăşi, şi e lesne de presupus că membrii ei, îndată ce au cunoscut răul, au cugetat şi la remedii contra lui.

Serbarea la mormântul lui Ştefan cel Mare, deşi pornită mai mult dintr-un sentiment de pietate către trecutul nostru pe cât glorios, pe atâta nefericit, totuşi cu vremea ideea a început a prinde un interes mai bogat decum puteam presupune din început. S-a născut conştiinţa că o întrunire a studenţilor români din toate părţile ar putea să constituie şi altceva decât numai o serbare pentru glorificarea trecutului nostru şi că, cu o ocaziune atât de favorabilă în felul său, am putea să ne gândim mai serios asupra problemelor ce viitorul ni le impune cu atâta necesitate. Viitorul însă e continuarea, în cazul cel mai bun, rectificarea trecutului. Ca el să fie o simplă continuare a trecutului, cu toate calităţile acestuia, a fost o idee ce trebuia exclusă *a priori*. Pentru o rectificare a greşalelor şi lipselor prezentului, care mâine fireşte va fi pentru toţi trecut.

Însă unul din cele mai mari defecte ale prezentului e tocmai starea de lucruri ce am caracterizat-o în liniile prime ale acestei notiţe, şi trebuinţa cea mai mare ni s-a părut nouă că ar fi *o singură direcţiune a spiritului* pentru generaţiunea ce creşte.

Rezumându-ne, putem spune că, dacă exteriorul acestei festivităţi are să fie de un caracter istoric şi religios, interiorul ei — dacă junimea va fi dispusă pentru aceasta — are să cuprindă germenii unei dezvoltări organice, pe care spiritele bune o vroiesc din toată inima.

Ca lucrarea noastră în viitor să constituie un singur organism,

normal şi fără abatere, e, se-nţelege de sine, un ideal a cărui împlinire nu e decât problematică; însă puţinul bine ce ar putea rezulta dintr-o încercare de a organiza viaţa viitorului înseamnă totuşi mai mult decât nici o încercare spre aceasta.

Asta-i expunerea scurtă a scopului serbării de la Putna. Credem însă că n-ar fi neinteresantă o analizare a motivelor ce-au cauzat amânarea ei.

Prin războiul de faţă, la care participă cu spiritul toată lumea civilizată, s-a creat un curent al zilei care înăduşă orice mişcare de un caracter mai pacific. Dacă serbarea se ţinea în anul acesta, nu-i rămânea decât alegerea între două consecinţe egal de rele. Sau că curentul zilei îi imprima, fără voie, o nuanţă politică pe care n-o are şi nici intenţionează de-a o avea, şi astfel am fi dat naştere la zgomote şi păreri cu totul neidentice cu scopul şi fiinţa ei, ba poate că în cazul cel mai rău realizarea ei ar fi fost oprită prin măsuri guvernamentale; sau, dacă lumea ar fi fost oprită prin măsuri guvernamentale; sau, dacă lumea ar fi fost priceput-o bine, fiind însă în contradicţie cu curentul zilei, nimeni nu s-ar fi interesat de ea ş-ar fi trecut nebăgată în seamă şi fără de-a lăsa vreo urmă morală, precum s-au mai întâmplat şi cu alte serbări de natura acesteia. Iată relele între care trebuia să aleagă; — şi de aceea Comitetul pentru serbare a găsit de bine a o amâna pe anul viitor, când spiritele vor fi mai liniştite şi participarea neoprită de nici un fel de consideraţiune.

15 septembrie 1870

DOMNULUI DUMITRU BRĂTIANU

Stimate domnule,

Prin articolul d-voastră publicat în no. din 23 iulie a. c. al jurnalului *Românul* aţi împrumutat serbării de la Putna acea strălucire pe care prestigiul unui nume ş-a unei inteligenţe însemnate i-o dă unei fapte neînsemnate chiar.

Dacă însă serbarea s-ar întâmpla într-adevăr ca să aibă acea însemnătate istorică pe care i-o doriţi d-voastră, dacă ea ar trebui să însemne piatra de hotar ce desparte pe planul istoriei un trecut nefericit de un viitor frumos, atunci trebuie să constatăm tocmai noi, aranjatorii serbării, cum că meritul acesta, eroismul acestei idei, nu ni se cuvine nouă. Dacă o generaţiune poate avea un merit, e acela de a fi un credincios agent al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în lănţuirea timpilor. Şi istoria lumii cugetă — deşi încet, însă sigur şi just: istoria omenirii e desfăşurarea cugetării lui Dumnezeu. Numai expresiunea exterioară, numai formularea cugetării şi-a faptei constituiesc meritul individului ori al generaţiunii, ideea internă a amândurora e latentă în timp, e rezultatul unui lanţ întreg de cauze, rezultatul ce atârnă mult mai puţin de voinţa celor prezenţi decât de a celor trecuţi.

Cum la zidirea piramidelor, acelor piedici contra pasurilor vremii, fundamentele cele largi şi întinse purtau deja în ele intenţiunea unei zidiri monumentale care e menită d-a ajunge la o culme, astfel în viaţa unui popor munca generaţiunilor trecute, care pun fundamentul, conţine deja în ea ideea întregului. Este ascuns în fiecare secol din viaţa unui popor complexul de cugetări care formează idealul lui, cum în sâmburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg. Şi oare oamenii cei mari ai României nu-i vedem urmărind cu toţii, cu mai multă ori mai puţină claritate, un vis al lor de aur, în esenţă acelaşi la toţi şi în toţi timpii? Crepusculul unui trecut apus aruncă prin întunericul secolelor razele lui cele mai frumoase şi noi, agenţii unei lumi viitoare, nu suntem decât reflexul său.

De aceea, dacă serbarea întru memoria lui Ştefan va avea însemnătate, aceea va fi o dovadă mai mult cum că ea a fost cuprinsă în siifetul poporului românesc şi s-a realizat pentru c-a trebuit să se realizeze, dacă însă va trece neînsemnată, atunci va fi o dovadă cum că a fost expresiunea unor voinţe individuale necrescute din sâmburele ideilor prezentului. E o axiomă a istoriei că tot ce e bine e un rezultat al cugetării generale şi tot ce e rău e productul celei individuale. De aceea meritul nostru va consista numai în formularea ideilor şi trebuinţelor existente ale poporului, nu în crearea unor altora; ne vom lăsa îndreptaţi de cugetarea şi trebuinţele poporului nostru, nu d-ale noastre proprii, recerute poate de la

străini, ne vom lăsa conduşi de curentul ideilor naţiunii şi nu vom pretinde rolul de a conduce noi prin ideile noastre individuale.

Prin numele şi inteligenţa d-voastră aţi aruncat asupră-ne razele cele mai curate ale generaţiunii căreia îi aparţineţi; de aceea primiţi mulţumita noastră — nu pentru noi, a cărora nu-i nici ideea, nici condiţiunile de realizare — ci pentru sfinţenia cauzei, a cărei flamură o urmăm cu toţii şi a cărei un moment e şi serbarea aceasta.

15 august 1871

INFLUENŢA AUSTRIACĂ ASUPRA ROMÂNLOR DIN PRINCIPATE

Influenţa aceasta, fiind mai cu seamă actuală, are dezavantajul de a nu sta înaintea noastră ca un şir de fapte complinite, ca ceva rotunjit, ci ne înconjură din toate părţile, trăim presiunea ei, e asemenea unui demon din poveşti pe care îl zăreşti ori încotro te-ai întoarce, din care cauză începe a ţi se năzări şi acolo unde nu e. Pentru a cunoaşte mai bine raportul în care aceste două elemente, cel românesc şi cel austriac, au trebuit să intre, vom trebui să le caracterizăm asemenea unui chimist şi să stabilim proporţia puterilor în joc, avantajele unuia din elemente, dezavantajul celuilalt. Ce vedem dar la cea întâi privire? Pe de-o parte un stat mare, având reazemul său spiritual în culta Germanie, stăpânind sub un sceptru popoare foarte deosebite, nemulţumite cu supremaţia a două elemente numeric mici, un stat căruia îi lipseşte condiţia principală a unui stat, unitatea naţională, şi cu toate acestea are justiţia şi administraţia cum se cade, negoţ, industrie, ba chiar o mişcare ştiinţifică destul de însemnată. Pe de altă parte întâlnim un popor mic a cărui populaţie agricolă, a cărui inteligenţă consistă dintr-un element omogen, dar a cărui funcţii vitale sunt în mare parte împlinite de străini. În adevăr, negoţul de import şi export cel din lăuntrul ţării, drumuri de fier, manufactură, c-un cuvânt circulaţia sângelui social e împlinită de străini, şi dacă întrebăm care element parazit a intrat cu sistemul său de arterii în organismul vieţii noastre naţionale, vom trebui să răspundem: în cea mai mare parte cel *austriecesc.*

În ce consistă deci puterea Austriei, căreia îi lipseşte înăuntrul său unitatea voinţei? Ce lipeşte elementele sale, vecin-ic în discordie, încât acestea constituiesc o putere atât de mare? În privirea aceasta vom trebui să consultăm istoria. Imperiul roman în decadenţă dedese naştere unei religii cosmopolite care continua oarecum cultura şi ideile antice, deşi sub o formă foarte modificată. Aceasta era religia creştină, mai cu seamă ramura catolică. Catolicismul întinsese peste Europa un păienjeniş subţire de idei religioase, ostaşul îmbrăcat în fier al Romei vechi se schimbase în miles ecclesiae, îmbrăcat în rasă; astfel se formează o putere nevăzută, pretutindeni străină şi pretutindeni acasă, care încerca a realiza idealul imperiului universal. Imperiul care se formează sub acest păienjeniş se numeşte Imperiul roman. Casa domnitoare care se pune mai cu succes în serviciul acestui ideal este Casa de Austria. De la Carol al V-lea se lăţise ideea unei monarhii universale a creştinătăţii, cu moartea lui s-a amânat proiectul, dar familia n-a renunţat la culmea dorită, la răspândirea sfintei monarhii peste Europa întreagă. Înaintea acestui pericol sta Europa la începutul războiului de 30 de ani. Şi într-ădevăr Casa era în toate condiţiile pentru realizarea scopurilor sale. Spania sub Casa de Austria avea la

dispoziţie ţările cele mai bogate ale Europei şi ale globului: Lombardia, Ţările de Jos, Portugalia şi împreună cu aceasta puterea ei comercială, aurul Americii şi nemăsuratele mărfuri coloniale ale Indiei asiatice, încât Baco de Verulam exclamă că puterea Spaniei este cea mai mare din lume. Afară de acestea, Spania avea pe atunci cea mai puternică armată, ea ţinea numai în Flandra 40 de mii de oameni, în Milan 15 000. Oastea sa număra 120 000 pedeştri şi 20 000 călări, o oaste cum toate ţările creştine de pe atunci n-ar fi putut-o înjgheba; apoi o flotă urieşască şi avere îndestulă spre a o înmulţi în orice moment. Linia germană a Casei de Austria intrase în trupul Franţei cu Alzasul şi Lotaringia, care erau ale împăratului germanic. Franţa era împresurată din patru părţi, la sud-est cu Italia, la nord-est cu imperiul germanic, la sud cu Lusignan şi Burgonia, la nord cu Ţările de Jos pân-în Saôna. Era strâmtorată şi primejduită în grad suprem. În Suedia Casa intro-dusese intrigi împotriva lui Gustav Adolf, spre a aduce pe tron linia *catolică* de Wasa, care domnea în Polonia, căci, după ideile vremii aceleia, în care legitimismul era în floare, Gustav Adolf trecea de uzurpator. Spania făcuse planul de a pune mâna pe Marea Baltică, *mama tuturor comerţielor,* cum se numea pe atuncea, şi a prinde rădăcina Olandei, c-un cuvânt *păienjenişul fin al ideilor religioase se prefăcuse intr-o mreajă de fier.*

Războiul de 30 de ani a avut drept rezultat sfărâmarea acestei puteri urieşăşti.

Richelieu — însuşi catolic — încurajează protestantismul în Germania şi, împreună cu celelalte puteri ameninţate, au su-muţat asupra Casei tot ce se putea sumuţa, între alţii pe turci şi pe voievozii Transilvaniei. Austriei îi trebuiau oameni şi în Orient şi unul dintr-aceştia au fost Mihai Viteazul, asemenea o jertfă a politicii austriece1. Într-adevăr cine l-a îndemnat pe Mihai Viteazul să se încurce cu turcii, a căror politică ţintea la micşorarea Casei de Austria prin susţinerea drepturilor principilor Transilvaniei asupra Ungariei? Sanctitatea sa Papa şi catolicicul rege al Spaniei, Filip al II. Liniile amândouă ale Casei se înţelegeau foarte bine. Poate că o îndemnare venită de la Praga ar fi trezit unele bănuieli în inima voievodului românesc, dar una venită de la Madrid — care avea în vedere numai creştinătatea — *nu.* Se vede că tot din iubirea creştinătăţii Austria va fi încercat sub Constantin Brâncoveanu să ieie Ţara Românească, precum mai târziu a luat Bucovina.

Sfârşim caracterizarea politicii austriece cu unele trăsături generale. Austria există prin discordia popoarelor sale. Pentru a le ţine vecinic lipite şi vecinic în discordie are nevoie de un *element internaţional,* fără patrie proprie, fără naţionalitate, fără limbă, de un element care să fie acasă în Tirol ca şi în Boemia, în Galiţia ca şi-n Transilvania. Acest om pur cosmopolit *per excelentiam* a fost pentru această ambiţioasă Casă preotul catolic. Neavând familie, căci era neînsurat; neavând limbă, căci limba sa era o limbă moartă (cea latină); neavând patrie, căci patria sa este unde-l

trimite ecclesia; neavând rege, căci regele său este *Pontifex maximus*, acest element încerca să unifice Austria prin religie. Pe lângă acest element s-a mai format încă unul, hibrid şi stângaci, cu o fizionomie fatală: *beamterul austriecesc.* Acesta are o limbă, dar ea consistă din câteva formulare nemţeşti de concepte, numite Schimmel, adică rable. Dacă i-ai lua unui beamter aceste câteva rable învechite şi rău stilizate, el nu mai ştie nici o limbă şi iată de ce: în casa părintească a vorbit ruseşte, a studiat într-un gimnaziu unguresc, a trecut la univer-sitatea nemţească şi, când îşi sfârşeşte învăţătura, nu ştie nici o limbă cum se cade. C-un cuvânt, Austria, pentru a domni, are nevoie de un ciudat soi de indivizi *generis nullius* şi în secolul al XVI-lea clerul catolic se potrivea cu acest rol, încât austriacul cel mai bun era pe atunci şi catolicul cel mai bun. Astăzi însă nu se mai potriveşte. Libertatea religioasă, răspândită peste toată Europa, a stabilit foarte mult biserica, iar aceşti beamteri, fiind cu totul netrebnici pentru o sarcină atât de grea, Austria a trebuit să-şi caute un alt aliat pentru politica sa, tot fără patrie, fără limbă, fără naţionalitate, un element cosmopolit şi egoistic, ceea ce drept vorbind este unul şi acelaşi lucru, căci cosmopolitismul este pretextul de a nu face nimic pentru dezvoltarea unei părţi a omenirii, pentru că individul respectiv s-a însărcinat de a nu lucra nimic pentru universul întreg. Afară de aceea acest element e şi mai cosmopolit decât cel catolic, de vreme ce e comercial, şi chiar chinezul nu va face mare deosebire între mărcile imperiului germanic şi lirele sterline, pe când el va privi cu un simţământ de superioritate religia creştină, ce i se va părea o palidă exegeză a moralei lui Lao-tse sau a eticii Vedelor.

Din punct de vedere austriac ar fi nedrept însă de a pretinde ca Austria să ne cruţe pe noi. Pentru orice patriot austriac e o datorie de a deschide porţile Orientului pentru colonizarea prisosului copiilor săi şi desfacerea mărfurilor sale, c-un cuvânt pentru pionierii cuceririi sale. Ar fi absurd din punct de vedere austriac de a pretinde ca ea s-o facă aceasta cu arma în mână, când are înainte-i o cale pacinică, nebătatoare la ochi şi care nimiceşte pe contrariu în mod atomistic, atacând prin agenţi economici nu forma statului, ci pe fiecare membru al statului în parte, care nici ştie, nici voieşte să se sustragă de la această influenţă.

Dar tocmai fiindcă influenţa austriacă se prezintă ca o ţesătură foarte complicată de cauze şi efecte, încât fiecare individ din ţara noastră trăieşte sub presiunea ei, de aceea cu cât ne iubim mai mult patria şi poporul nostru, cu atâta va trebui să ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire şi să nu surescităm cugetarea, căci uşor s-ar putea ca să falsificăm vederea acestei călăuze destul de credincioase şi să [ne] agităm cu vehemenţă prin întuneric, în luptă cu fantasme. Inimă foarte caldă şi minte foarte rece se cer de la un patriot chemat să îndrepteze poporul său, şi fanatismul iubirii patriei, cel mai aprig fanatism, nu opreşte defel ca creierul să rămâie rece şi să-şi îndrepteze activitatea cu siguranţă, să nimicească adevărata cauză a răului şi să o stârpească cu statornicie de fier.

Precum un medic nu va combate simptomele numai, ci cauza unei boli şi va sfătui să se înlăture mediul în care ea a trebuit să se nască, tot aşa vom privi şi noi individul naţionalităţii româneşti în dezvoltarea sa şi, comparând pe acesta cu norma legilor fiziologice ale societăţi, vom arăta de unde a trebuit să se nască neorânduielile în viaţa economică a poporului, care l-au făcut accesibil unei influenţe economice străine.

De acea, să ne întrebăm fără părtinire cum întâlnim pe poporul nostru în istorie din momentul în care ea devine mai străvezie, adică de pe la începutul secolului al 14 ă-leaî. Îl *găsim totdeauna dezbinat înlăuntru, dezbinat în politica sa faţă cu vecinii.*

O teorie filosofică a istoriei nu ne pare de prisos aicea. Popoarele nu sunt producte ale inteligenţei, ci ale naturii, — aceasta trebuie stabilit. În începutul dezvoltării lor ele au nevoie de un punct stabil împrejurul căruia să se cristalizeze lucrarea lor comună, statul lor, precum roiul are nevoie de o matcă. Dacă albinele ar avea jurnale, acestea ar fi foarte *legitimiste*. Când mersul liniştit şi regulat al afacerilor este lovit în centrul, în regulatorul său, treaba nu poate merge bine. Şi cu toate acestea noi românii de sute de ani n-am avut altă plăcere mai mare decât a ne răsturna principii.

Alături cu această teorie fundamentală, despre stat ca aşezământ al naturii şi nu al raţiunii, vom trebui să-l caracterizăm repede.

1) Istoria dinlăuntru a popoarelor este o luptă între ideea statului şi individualism. Ce este individualismul? Fiecare fiinţă organică e pentru sine lucrul principal, semenul său lucru secundar. Dorinţele şi aspiraţiile oricărui individ omenesc sunt nemărginite, încât funcţiunea principală a vieţii, a inimii sale este nu realizarea unei dorinţe, ci dorinţa, voinţa ca atare. De acolo proverbul: toată lumea să piară, numai Manea să trăiască. Acest element e şi periculos, şi folositor. Periculos, dacă o putere mai mare nu-i pune margini; folositor, dacă în margini legiuite el caută a-şi realiza prin muncă aspiraţiile sale şi, precum soarele este tatăl luminii şi al umbrei, tot aşa individualismul este tatăl înfloririi şi al decăderii, justiţiei şi injustiţiei, binelui şi răului.

Faţă cu această iluzie a inteligenţei şi a inimii individuale, care e cauza că om pe om se exploatează, om pe om se nimiceşte, faţă cu acest *bellum omnium contra omnes*, un ochi mai limpede zice: Stăi! Nimicind pe vecinul tău, tu loveşti în tine, căci puterile care exploatează natura brută s-au împuţinat, tu eşti mai sărac cu o sumă oarecare de puteri. Deci vecinul să trăiască. El produce grâu, el are trebuinţă de mine, eu de el, nimicirea sa ar fi o pierdere vădită pentru mine, care nu mă pot ocupa cu toate celea. Va să zică interesele individuale sunt *armonizabile.* Iată dar ideea statului: *ideea armoniei intereselor.* Dar producătorii de grâu au o ţintă comună, interese comune, iată clasa; identitatea de interese naşte o identitate de păreri: iată *principiile;* se cere realizarea acestor păreri în stat: iată *partida.* Tot aşa fac breslaşii. Formează o clasă, au principii, sunt o *partidă.* În

locul individualismului personal vine cel de clasă. Pentru a-şi asigura cercul de exploatare ele încremenesc câteodată: iată *castele.* Nimic nu va schimba natura societăţii. Ea va rămâne un *bellum omnium contra omnes*, sub orice formă pacinică s-ar prezenta. Puterile în luptă se comasează, în locul indivizilor avem clase, forme superioare ale aceluiaşi principiu; care se luptă pentru supremaţie.

Statul însă, ca o formă şi mai înaltă a aceluiaşi principiu, nu vede în clase indivizi deosebiţi, ci un complex de organe sociale, un individ: naţiunea. Toate clasele sunt înaintea sa egal de importante; menirea sa este de a stabili armonia între ele, de a opri ca una să nu fie exploatată prea mult prin alta, căci toate trăiesc şi înfloresc una de la alta şi pieirea uneia condiţionează pieirea mai curândă sau mai târzie a celeilalte.

2) Statul mai are şi un scop *moral.* Drept va rămâne totdeauna că societatea există prin exploatarea unei clase prin alta — afară de clasa, după părerea noastră cea mai *importantă*, care exploatează de-a dreptul *natura*, care produce materiile brute. Deci pe lângă aceea că statul va îngriji ca această clasă, aceşti hamali ai omenirii să stea cât se poate de bine, el va căuta a deprinde şi clasele superioare la o muncă folositoare, care să compenseze pe deplin sacrificiile celor inferioare. De aceea el va fi, prin o aspră organizare, contra semidoctismului, contra spoielii, contra tendinţei egoistice a acestor clase de a câştiga mult prin muncă puţină, de a nu se întreba în socoteala *cui* trăiesc.

Deci societatea e câmpul schimbărilor vecinice, a luptelor pentru existenţă şi supremaţie, un *bellum omnium contra omnes*, statul este regulatorul acestei lupte, el opreşte ca aceste puteri egal de folositoare să nu se nimicească una pe alta. Societaltea e *mişcarea*, statul — *stabilitatea.*

De aceea, pentru ca lupta să poată fi purtată în margini, trebuieşte o familie ale cărei interese să fie acelea ale armoniei societăţii, care să fie bogată când *toate* clasele sunt bogate, puternică când *toate* sunt puternice. Aceasta e dinastia — monarhul. Tot pentru că individualismul este principiul vital al naturii omeneşti, preferăm în privirea moştenirii legea salică şi nu maioratul.

Cu totul opus acestei serii de idei este *republicanismul.* Nu vorbim de republicanismul în sens diplomatic, ci în sens social. Republica este orice stat în care o partidă, reprezentanta unei sau mai multor clase (însă nu a *tuturor)*, poate să ajungă la stăpânire. Aceste republici le împart în *antice* şi *moderne.* Republicile antice se bazează pe supremaţia claselor în forma de caste, republica modernă se bazează pe supremaţia aceloraşi clase în formă movibilă. Deci Anglia, Franţa, Italia, Austria, România sunt astăzi republici în sens modern; Grecia, Roma, Egipetul, Polonia, Germania veche, Olanda veche erau republici în sens antic. Ele există sau prin exploatarea neomenoasă a unei clase prin alta, sau prin exploatarea sclavilor şi a ţăranilor robiţi (cele antice), sau prin exploatarea unei ţări prin altele, adese prin toate la-unloc. Anglia exploatează India, Franţa pe

toţi iubitorii de lux din lume, Veneţia şi Olanda în evul mediu erau ca Franţa astăzi, Grecia şi Roma trăiau prin sclavi, Polonia, Ungaria, Germania şi Franţa veche prin exploatarea neomenoasă a ţăranilor, c-un cuvânt, oriunde bunăstarea unuia se traduce în apăsarea directă sau indirectă a unui altuia. O excepţie par a forma Sviţera şi Statele Unite, dar *par* numai. Elveţia trăieşte prin export industrial şi prin toţi indivizii câţi aleargă ca să cheltuiască sudoarea fabricii şi a ţăranilor pe privirea dealurilor. America, pentru că clasa *desmoşteniţilor* găseşte o avere neîmpărţită pe care şi-o împarte, *preriile.* S-o vedem când s-or umplea.

De aceea se vor vedea în toată omenirea două mari serii de idei, două tabere, aceea a individualismului, sistemul liberal, şi aceea a armoniei intereselor, a statului ca unitate absolută, a monarhiei juridice1. Libertatea e libertatea de a exploata, egalitatea e egalitate[a] de a deveni tiran ca şi vecinul meu, fraternitatea — un moft ilustrat prin ghilotină.

Să cercetăm în zigzag ideea libertăţii. Cetăţenii germani şi poloni (o castă) cereau regelui libertate, adică libertatea de a-şi dezbrăca ţăranii şi de-ai spânzura după plac. Olanda cerea pentru comerţul său *libertate.* Hugo Grotius scrie un compendiu: *liberum mare.* Englezii răspund: ne iertaţi — *mare clausum.* De la bilul maritim datează înflorirea Angliei. Cetăţenii francezi (caste) strigau sub Richelieu *libertate,* adică o sumă de drepturi şi privilegii toate pe spatele ţăranului.

Să venim la republicile române care, ca şi cele antice, trăiau prin exploatarea sclavilor şi a ţăranilor, unde Domnul era cu mâinile legate şi cel întâi între egali — *primus inter pares* — unde o clasă stăpânea totul: Vodă, adică statul, putea să zică da, Hâncu zicea ba şi pe-a lui Hâncu rămânea. Să vedem cum libertatea, când nu porneşte din armonia intereselor, ci din individualism, nimiceşte clasele sociale şi în urmă şi statul; cum, prin înmulţirea neamului lui Hâncu, influenţa economică a Austriei devine destructivă şi sub ea abia Hâncu îşi deschide ochii, se sperie de câte vede şi nu ştie de unde vin relele, nu ştie că vin din *ba* al lui.

De aceea să privim împrejurimile în care s-au dezvoltat românii, ca să pricepem şi mai bine organizarea lor putredă de stat.

Noi am trăit sub influenţa dreptului public şi a unui popor republican, în sensul antic al cuvântului — *respublica Poloniae.* Cetăţenii acestui stat erau egali; fiecare din ei era statul polon în persoană. Cel din urmă şleahţiţi care striga în parlament: *nie poswoliam panie,* nimicea hotărârea corpului legiuitor. Nisipul pustiilor nu poate avea mai mare nestatornicie decât soarta acestei nefericite şi totuşi nobile naţii. Puterea supremă a statului sau, bine zis, scaunul celui întâi dintre egali era mărul de ceartă între cei influenţi. Regalitatea electivă i-a omorât politiceşte; aceasta şi excesul libertăţii individuale. Dar a fi cetăţean polon era un privilegiu. Cei mai mulţi locuitori — *misera plebs contribuens* — nu însemna nimic. Poporul era sclavul unui milion de cetăţeni poloni.

Acest drept public polon avea mari farmece pentru clasele puternice

din ţările învecinate. În Prusia boierii începuseră a vorbi leşeşte de dragul instituţiilor polone, dar Marele Elector îi învăţă minte, lărgind dreptul breslelor şi regulând starea ţăranilor. În Suedia boierii vor tot aceste lucruri, încât Casa nefericită a regilor, dotată c-o energie şi cu calităţi rare în istorie, nefiind în stare să înfrâneze aceste elemente de disoluţiune, le adună sub steag şi declară război la toată lumea; o campanie care se sfârşeşte cu risipirea oştilor lui Carol al XII-lea până în ţările noastre, unde avem de la oamenii lui două zidiri: turnul Mitropoliei din Suceava şi turnul Colţea din Bucureşti. C-un cuvânt, acele instituţii găsesc pretutindeni trecere, unde pot numai.

În aşa dese relaţii cu aceşti vecini, dreptul lor public nu putea să rămâie fără înrâurire asupra noastră. Mai întâi nefericita de domnie electivă. Acest drept, atât de lăudat de către mai toţi publiciştii noştri, nu este nimic mai puţin decât vrednic de laudă. Domnia scurtă a lui Dragoş ne inspiră mari îndoieli asupra sorţii acelui voievod. După el urmează 6 domni în răstimp de 50 de ani, pentru fiecare media de 8 ani — puţin pentru o ţară care începe.

Cu secolul al XV-lea începe în sfârşit o domnie lungă şi liniştită — a lui Alexandru cel Bun. Aici se văd *rezultatele stabilităţii.* În 33 de ani el organizează ţara bisericeşte şi politiceşte şi moare având o singură nenorocire: are doi fii în loc de unul. Vin războaiele dintre fraţi, apoi dintre veri, pagini încurcate ale istoriei noastre, din care numai un lucru se vede clar, că unii ajungeau la tron cu ajutorul ungurilor, ceilalţi cu al polonilor. Ţara se deschide influenţelor străine. În aceste tulburări trece vremea, până la suirea pe tron a lui Ştefan cel Mare, uzurpator şi el, dar mai norocit decât ceilalţi. De la 1459-1504 se vad din nou *efectele stabilităţii.* A fost domnia cea mai glorioasă a Moldovei. El nimiceşte influenţele de dinafară cu sabia şi cu isteţia. Şi cu toate acestea se ştie din relaţiile medicului veneţian că, cu toată gloria şi lunga sa domnie, Ştefan a trebuit să asigure prin călău urmarea fiului său pe tron. Cu venirea lui Ştefan cel Tânăr pare a fi prins oarecare slabe rădăcini legitimismul luminatei roade de Muşatin. Însă acesta moare otrăvit de chiar doamna sa, înţeleasă cu boierii. După el vine Petru (linie nelegitimă); acesta domneşte în două rânduri şi are multe rivalităţi de învins. Fiul său Ilie se turceşte. Ştefan e ucis de boieri sub corturile de la Ţuţora şi din viţa Muşăteştilor nu rămâne decât domniţa Ruxanda. Urme de legitimism par a fi fost rămas şi atunci, căci cel care ia mâna domniţei o ia împreună cu tronul — Alexandru Lăpuşneanu. De la stingerea progeniturii bărbăteşti a neamului domnesc, de la stingerea mătcii în roiul Moldovei datează căderea Moldovei. Domnii pe care îi alege întâmplarea şi intriga mor mai toţi de moarte nefirească, boierii sunt toţi aspiranţi la un tron pe care nu mai şedea unsul lui Dumnezeu, şi astfel se urmează repede unul după altul când printr-o influenţă străină, când prin alta. Ţara devine vatră deschisă a influenţelor străine. Despot Vodă ucis cu buzduganul, Lăpuşneanu otrăvit cu sila, Bogdan Vodă gonit la Moscova,

Ioan Vodă ucis de turci, Petru Şchiopul ca vai de sufletul lui, Aron Vodă moare în temniţă, Răzvan în ţeapă; încercarea Movileştilor de a fonda o dinastie se sparge prin luptele între fiii lor ş. a. m. d., şi aproape toţi sfârşesc rău. Paralelogramul de puteri naţionale pierduse punctul comun de activitate, aceasta nu avea un sâmbure stabil împrejurul căruia să se cristalizeze.

O soartă mai fericită, însă totuşi foarte asemănătoare cu aceea a Moldovei, are Ţara Românească. Acolo se statorniceşte dinastia Basarabilor şi ajunge repede la o culme de la care — prin o întâmplare analoagă cu cea din Moldova — intră discordia în roiul de albine vorbitoare. Într-adevăr, după Tugomir Basarab — a cărui începătură se pierde în noaptea unei istorii străfulgerate din când în când de numele banilor Basarabi — urmează Alexandru, care bate pe regele Carol Robert, apoi Vladislav, care întinde repede marginile ţării. La 1360 el e voievod al Ţării Româneşti, la 1365 — ban de Severin, la 1368 — duce de Făgăraş. Urmează Radu Negru, care bate pe Ludovic cel Mare, regele Ungariei, şi câştigă deplina autonomie a ţării sale. El lasă doi fii: *Dan* şi *Mircea.* Dan I e renumit prin războaiele sale, purtate precum se vede de frate-său Mircea. Mircea I se suie pe tron la 1383 şi domneşte până la 1418, adică 35 de ani. Iată *şi aici efectele stabilităţii:* domnia cea mai glorioasă şi întinderea teritoriului cel mai mare. Mircea e voievod al Ungro-Vlahiei, ban de Severin, duce de Făgăraş şi Amlaş, stăpânitor amânduror ţărmurilor Dunării până la Marea Neagră, domn al cetăţii Durostor şi al ţărilor tartarice. De la moartea sa începe discordia în Casa Basarabilor. Fiul său legitim Mihai moare după 2 ani, urmat de Dan al II-lea, fiul lui Dan I. Dar Mircea mai avea un fiu nelegitim, Vlad, poreclit Dracul. Acesta devine părintele liniei Drăculeştilor. De aici istoria Ţării Româneşti decurge asemănător cu cea a Moldovei prin luptele continue între Dănuleşti, descendenţi legitimi ai lui Dan I, şi Drăculeşti, des-cendenţi legitimi ai lui Mircea I. După vremi pline de împere-cheri, Basarabii sunt stinşi prin sabie, în urma intrigilor unei noi linii primite în sânul lor, şi anume Cantacuzin Basarab.

După Dim. Cantemir în Moldova şi puţin după căderea Basarabilor în Ţara Românească, vine domnia fanarioţilor. Influenţa acestora fiind obiectul unui studiu deosebit, puţin vom spune despre ea. Formele bizantine vin în locul celor vechi, caracterele trufaşe ale aristocraţiei devin servile. Discordia dinlăuntru, lipsa unor dinastii constante au transformat ţara aproape în paşalâc.

Sub domnii fanarioţi, care erau trimişi pe un timp anumit şi care aveau numai titlul de domn şi pomenirea în biserici, nicidecum însă consistenţa monarhică, puterea centrală a statului e curat nominală. Chiar dacă unul dintre ei cerea a fi altceva decât ceea ce era în împrejurările date, viaţa şi averea îi erau în pericol. Dările grele, pentru care nu i se da naţiunii nici o compensare, erau dări pentru îmbogăţirea personală şi

repede a acestor oameni, care trebuiau să se folosească de scurta durată a domniei lor; armata nu mai exista defel. Moldova pierde două provincii. Pierde vatra aşezării ei, stupul de unde au pornit roiurile care au împoporat Ţara de Jos, mormintele domnilor, vechea sa capitală, Mitropolia sa veche. Moldovenii au avut nenorocirea de a vedea înstrăinat pământul lor cel mai scump, şi nu prin război — prin vânzare. Într-adevăr se împărţise Polonia, şi o ţară care trăise în atâtea asemănări cu ea trebuia să aibă şi soarta ei. Totuşi trebuie să constatăm că nici un moldovean n-a putut fi mituit de influenţa morală a Austriei şi că domnul a plătit cu capul protestarea sa.

Cu căderea Poloniei şi luarea Bucovinei se începe o nouă epocă a influenţei austriece: cea care atingea politica exterioară a statelor româneşti se schimbase într-atât, întrucât aceste ţări nu mai însemnau nimic politiceşte şi erau susţinute de Rusia şi Turcia. Ca să revenim la vorba pronunţată de mai multe ori în acest studiu: statele dimprejurul nostru care aveau o monarhie stabilă s-au cristalizat împrejurul acesteia şi au devenit uriaşe; ţările române, în care acest punct central lipseşte, se închircesc, pierd puterea lor fizică, armata, pierd guvernul lor naţional.Cum se schimbase faţa lucrurilor împrejurul României! Polonia căzuse, în locul ei venise Rusia; Transilvania, cu domnia electivă, căzuse în mâinile Austriei, ungurii erau supuşi, Turcia începuse a slăbi, România, care moştenise de la poloni nestabilitatea, nu mai avea nimic de pierdut decât doar ficţiunea unei expresii geografice, o schemă pentru însemnarea unei adunături de oameni fără legi şi fără cultură. În Moldova [în] special boierimea nu mai semăna defel cu Nistor şi Grigorie Ureche, cu Miron Costin, limba naţională e într-o vădită decadenţă alăturată cu frumoasa şi spornica limbă a cronicarilor.

Ţara nu mai este decât o moşie mare, administrată în felul unei moşii, un complex de latifundii în care dreptul privat e drept public, moştenirea averii teritoriale, moştenirea puterii în stat. Pentru că nu există moştenirea primogenitului şi fiindcă boierii simţeau că în mărimea proprietăţii teritoriale consistă puterea lor, se introdusese un fel de silnică ereditate. O parte din copii se calugăreau cu de-a sila, unul sau doi moşteneau numele şi averea. Din domnia unei singure clase rezultă lipsa totală de drept pentru *clasa de mijoc*. Erau meserii, erau bresle cu stărostiile lor, dar aceste clase de oameni, adesea ştiutori de carte, nu aveau drepturi.

Să facem oarecum o sumă a acestei stări de lucruri şi să vedem cum se dezvoltă din ea suma de astăzi. Ce era în ţară la 1820?

Boierii mari. Boierii mici slujbaşi.

Ţăranii iobagi, care stau sub ocrotirea acestora, fiind oamenii lor.

Clerul laic şi monastic.

Aceştia nu *stăteau sub autoritatea statului*. Erau clase ale evului mediu, administrate de ele însele. Boierul era aproape autocrat pe moşia sa. Numai în grave cazuri penale — şi nici atunci nu tocmai — intervenea

justiţia statului.

Cine rămânea să fie administrat de stat? Două elemente neatârnate: 1) răzeşul, 2) negustorul şi breslele.

Deci vedem că existau două clase neatârnate, *una ţărănească, ieşită din războinicii împroprietăriţi, alta burgheză.* Aceştia nu erau oamenii nimănui. Istoria celor din urmă 50 de ani, pe care mulţi o numesc a regenerării naţionale, mai cu drept cuvânt s-ar putea numi istoria nimicirii răzeşilor şi breslaşilor. Nimicindu-se însă talpa ţării, era neapărat ca şi stâlpii să cadă. Au căzut şi boierii. O clasă este într-un popor un factor al armoniei societăţii, de aceea rău este c-au căzut răzeşii, rău c-au căzut breslele, rău c-au căzut boierii. Căci se vor vedea urmările. Se va vedea cum influenţele străine găsesc în falangele naţionale goluri din ce în ce mai simţitoare, cum funcţiile vieţii economice degenerează, cum arterei străine intră în corpul nostru social, cum dispar clasele pozitive ale Moldovei, om cu om, clasă cu clasă, cum pământul românesc devine un teren de exploatare pentru industria străină şi proletariatul indigen.

Cu o minimă putere a statului, poliţia, administraţia şi dreptatea trebuiau să fie într-o stare de plâns. Ispravnicul, care era totul într-un judeţ, avea de administrat pe negustorii şi breslaşii din ţară, cei străini aveau pretutindeni consulatele lor — stărostiile lor — asupra cărora statul român n-avea nici o putere. Aceşti ispravnici, neştiutori de carte, servind fără plată, erau sub domnii fanarioţi oameni fără nici o însemnătate, a căror apucături administrative aveau o singură ţintă: stoarcere de bani. Falanga, pedeapsă poliţienească pentru greşeli mici, se putea răscumpăra cu câţiva galbeni de la aceşti ispravnici, iar opoziţia contra acestor pedepse nedrepte şi barbare nu era nicăieri. Deci clasa de mijloc avea numai două căi de scăpare: sau să se facă supuşi austrieceşti, să-şi puie pe casă pajura cu două capete, sau să intre în clasa blagorodnicilor spre a deveni însăşi ciocan, sau în sfârşit să intre în slujba unui boier mare şi să sufere mai bine palmele cucoanelor decât falanga aplicată de cutare aprod. Mulţi din cei neînsemnaţi se fac sudiţi, mulţi se fac de casa cutărui sau cutăruia, mulţi în sfârşit caută prin bani şi stăruinţe să ajungă la sfântul privilegiu. Se naşte o mişcare nesănătoasă în societate, nu bazată pe muncă, ci pe privilegiu. Pe când comerciantul din Lipsca căuta să-şi adauge milioanele, ciubotarul din Germania să-şi înmulţească muşterii, negustorul şi ciubotarul românesc caută să devie boier. Dacă cu această boierie ar fi fost combinată arta războiului, ca în evul mediu, desigur că cavalerii cotului şi ai calupului şi-ar fi exercitat mai departe pacinica şi mult folositoarea lor meserie, dar nefiind asemenea datorii, ci numai drepturi comode, boieria mică sau mare trebuia să fie un obiect de invidiat, pe lângă acestea cavalerismul devenise ieftin în Moldova. În genere, toată societatea secolului al XVI-lea şi al XVII-lea se poate caracteriza scurt: *Datoria se preface în drept.* Noi la începutul veacului acestuia am fost încă în veacul al XVII-lea. Datoria de a fi slujbaş al ţării — o datorie foarte grea şi periculoasă sub domniile vechi

— devine un *drept* de a sluji ţara, dacă vrea ea sau dacă nu vrea. Şi aceşti îndreptăţiţi de a o sluji se înmulţesc din zi în zi, căci toate izvoarele de puteri ale societăţii curg spre un singur punct, spre acest privilegiu, părăsind vechea şi neatârnata lor albie. Negustorul vrea să fie boier, ţăranul — fecior boieresc, boierul mic — boier mare, boierul mare — domn. Şi boierii mici cum se formează? Prin meritele personale ce le au pentru stăpânii lor, nu prin slujbe făcute ţării. Camerdinerii, comişii de la grajduri, vechilii de moşii, vătafii, se boieresc toţi şi au o progenitură foarte bogată. Această progenitură umple cancelariile şi aleargă la fiecare su-plicant ca sa-i toarne cenuşă sau nisip pe hârtie. Mulţi de acei care au început astfel cariera încarcă astăzi casa pensiunilor care într-un rând îşi suspendase plăţile. Dar prin această grămădire la porţile privilegiilor şi ale slujbelor rămân goluri economice pe care le umple un element străin — *evreii.* Unde bacalul boierit şi-a închis dugheana, şi-a deschis-o evreul, unde fiul blănarului s-a făcut cinovnic, blănarul evreu şi-a deschis dugheană, unde ciubotarul român s-a făcut custode al urbei — adică paznic de noapte —, acolo evreul şi-a deschis ciubotărie.

Pe când în statele vecine domnea un binefăcător absolutism, care deprindea popoarele la o muncă regulată, la noi Vodă era cu mâinile legate, temându-se vecinic de plângeri la Poartă şi de răsturnare. Să vorbim drept — se poate pretinde de la un om să fie mai mult decât om? Când domnul nu e pus afară de orice controversă, ce devine el decât o simplă persoană care îşi caută de interesele sale într-o ţară unde fiecine zice „chacun pour soi" şi „après moi le déluge" — ce să zică domnul decât tot atâta... Şi pe când puterea statului român scădea — se urca ce? — *puterea consulatelor.* Casa unui consul devenise o adevărată cetate.

De aici înainte într-o societate a nestabilităţii ce va vedea cum orice lege organică a ţării introduce elemente de nestabilitate. Regulamentul organic, mult lăudat şi cu drept cuvânt pentru unele parţi ale sale, cuprinde o mică dispoziţie, nebăgată în seamă şi totuşi destructivă: boierul are voia de-a alunga oricând de pe moşiile sale şi din vatra strămoşească pe ţăranul iobag. Invăziile ruseşti aduc jocul de cărţi. Într-o societate în care munca ar fi fost lucrul principal jocul de cărţi n-ar fi fost nimic — într-o societate de privilegiaţi, fără nici o treabă, care caută să-şi omoare vremea, jocul de cărţi a trebuit să fie destructiv — un element de nestabilitate în averea oamenilor.

După ocupaţia rusească vine un domn foarte inteligent, cu un rar simţ istoric, dar care, pus în această societate nestabilă ca nisipul pustiilor, caută să-şi asigure poziţia personală. În locul boierilor mari, care-i cereau scaunul, el deschide o poartă mare boierilor mici, foştilor comişi, foştilor vătafi de moşie sau fiilor lor. Grămădirea la porţile privilegiului devine din ce în ce mai mare, aspiranţii la posturi se înmulţesc întruna — oameni care nu ştiau decât arta scrierii şi a citirii, pe care în ţările civilizate le ştie fiecine, aceşti oamenii se înmulţesc pe zi ce merge, cancelariile gem de

practicanţi fără plată, şi în schimbul vechii clase boiereşti avem o nouă clasă, care n-o compensează defel pe cea veche, clasa *scribilor.*

Această clasă se umflă rânduri, rânduri, recrutându-şi membrii din fiii clerului laic, din slugile foştilor boieri şi fiii acestor slugi, din negustorii retraşi şi din fiii acestor negustori; mişcarea merge crescând, clasa de mijloc a pierit, ea s-a schimbat într-o clasă de proletari ai condeiului, fără nici o însemnătate pozitivă în stat, fără nici o însemnătate pentru naţie, o clasă de tulburători de meserie.

Tot în această vreme se exterminează prin procese nedrepte clasa răzeşească, tot în această vreme răzeşiile vechi devin moşii de privilegiaţi mici şi, pe când un boier care avea 10 000 de fălci apăsa foarte uşor asupra supuşilor săi, unul care are 300 apasă foarte greu asupra satului. Desfacerea parţială a latifundiilor înmulţeşte numărul clasei feudale, apăsarea devine atomistică, ţăranul începe a sărăci şi a da înapoi. Aceasta merge crescând şi disoluţiunea claselor pozitive creşte, creşte — creşte şi azi.

E greu de a expune o idee fundamentală cu ramificaţiile ei aşa încât să deie un tablou unitar. Ideea există toată implicită în cap, dar spre a o expune ne servim de cuvinte, de şiruri ce au început, au un sfârşit. De aceea, voi ilustra prin fapte aceste teorii.

Un boier poseda — e indiferent unde, destul că era boier românesc — 250 000 de fălci într-un hotar. Era un om de un caracter rău — zgârcit, răpitor, ambiţios fără margini. Dar era *un* om. Ce simţeau ţăranii cum este boierul? Ţăranii săi erau bogaţi, căci apăsarea unuia numai, împărţită asupra unei mase atât de mari de pământ şi de oameni, era aproape nesimţită. El a murit, pământurile s-au dus în bucăţi prin procese şi moşteniri. Nici unul din urmaşi n-ar fi avut caracterul aprig al boierului nostru şi cu toate astea supuşii lui au dus-o mai rău sub moştenitori decât sub el. În locul unui subiect erau acum mai multe subiecte, cu aceleaşi trebuinţe, cu aceleaşi cheltuieli şi cu mai mică avere.

Un mic bulgăr de omăt căzând din vârful unui munte se face din ce în ce mai mare, rupe cu el copacii codrilor, strică ogoarele, astupă un sat. Un mic sâmbure greşit în organizaţia societăţii, în viaţa economică creşte şi îngroapă o naţiune. Ne mirăm cu toţii de mulţimea crâşmelor în ţara noastră, de mulţimea jidanilor; cauza e mulţimea rachiului, mulţimea velniţelor, dar oare această mulţime de unde vine? Sub domnia turcească a existat micul sâmbure, o dispoziţie de export. Exportul grânelor era oprit. Prin urmare grânele neconsumate trebuiau prefăcute în obiect exportabil — în vite. S-au combinat lucrurile. Velniţa consuma prisosul şi da hrană vitelor. Velniţa producea rachiu, rachiul trebuia consumat şi era mult. S-au făcut multe crâşme. Pentru acestea trebuiau crâşmari. S-au adus *mulţi evrei* şi proprietarul impunea fiecărui din supuşii săi de a lua atâta rachiu pe an. Unele plăţi pentru muncă se făceau în rachiu. S-a introdus exportul într-adevăr, însă velniţele au rămas; în locul grânelor s-au luat cartofii, căci

rachiul devenise o trebuinţă şi această trebuinţă cerea împlinire. Care au fost rezultatele ei? O populaţie nesănătoasă, fără energie de caracter, fără energie economică, care îşi vinde munca pe băutură, o populaţie în care mortalitatea creşte în mod înspăimântător, iar sudoarea mâinilor ei se capitalizează în mâinile unui element fără patrie, fără limbă, fără naţionalitate... Nu e de mirat că influenţa austriacă e mare.

Să comparăm acum suma puterilor sociale de astăzi cu suma puterilor sociale de sub patriarhul prisăcar Ioan Sandul Sturza Voievod.

Boierii mari, proprietari de latifundii, care-şi cruţau populaţia în mod instinctiv.

Boierii mici slujbaşi.

Breslele târgoveţilor cu stărostiile lor.

Răzeşii, ţărani liberi.

Iobagii, ţărani supuşi, c-un drept asupra unei părţi de pământ.

Să ne închipuim că prisăcarul ar fi fost din dinastia Muşăteştilor, necontestat de nimeni. La influenţele secolului al XIX-lea el n-ar fi rezistat. Un drept civil venit mai târziu ar fi dat o viaţă în stat clasei de mijloc, acel drept asigură proprietatea răzeşilor. Mitropolitul ar fi asigurat o dezvoltare clerului laic, având şi cele trebuincioase pentru aceasta. Dreptul civil şi-ar fi creat o clasă de amploiaţi, dar aceşti amploiaţi ar fi fost stabili, căci numai unde Vodă se perindează, se mănâncă şi pita lui Vodă pe rând. Negustorul ar fi rămas negustor, meseriaşul meseriaş, nu s-ar fi născut goluri economice atât de simţite. În sfârşit în a. D. 1860 ar fi venit Ioan Sandul al III-lea posito. Sub ce împrejurări! Firmele de pe uliţa mare ar fi româneşti. Se deschid camerele, se votează legea împroprietăririi. Atunci s-ar fi făcut într-adevăr vuiet mult, dar se spărgea de stânca maiestăţii. S-ar fi plătit pământul în 90 de ani şi nu în 15, dar nu rămâneau atâtea neplătite ca astăzi. Din şcolile poporale ar fi ieşit oameni ştiutori de carte care rămâneau ce erau şi nu se făceau subperceptori de perceptori, căci intrarea între administratori ar fi fost grea într-un corp stabil, care nu se răstoarnă la fiecare schimbare de minister. În sfârşit, Ioan Sandul al IV-lea moştenea un stat românesc cu care te-ai fi putut făli. Atunci războiul din ’54 ne aducea Basarabia, cel din ’59 — Bucovina, cel din ’66 — Transilvania.

Dar acuma cum s-au dezvoltat lucrurile? De toate dezastrele vecinilor noştri, noi nu ne-am folosit decât spre a ne răsturna domnii. Vodă, adică statul, era cu mâinile legate. Vodă zicea da şi Hâncu ba, şi neamul lui Hâncu creştea din ce în ce. Cu cât deveneau mai mulţi aspiranţi la privilegii şi posturi, cu atât cereau lărgirea privilegiilor, lărgirea libertăţii pe contul puterii statului, până ce am ajuns la constituţie, care dă într-adevăr tuturor acestor aspiranţi şi numai acestora, precum voi arăta, o egalitate de drepturi fără datorii şi proletarii de scribi au pus mâna pe ţările româneşti.

Fiecare constituţie, ca legea fundamentală a unui stat, are drept

corelat o clasă măi cu seamă, pe care se întemeiază. Corelatul constituţiilor statelor apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o clasă de patricieni, de fabricanţi, industriaşii care văd în constituţie mijlocul de a-şi reprezenta interesele în mod adecvat cu însemnătatea lor, — la noi legea fundamentală nu însemnează decât egalitatea pentru toţi scribii de a ajunge la funcţiile cele mai înalte ale statului. De aceea partidele noastre nu le numesc conservatoare sau liberale, ci — oameni cu slujbă: *guvernamentali*, oameni fără slujbă: *opoziţie*. De acolo vecinica plângere că partidele la noi nu sunt partide de principii, ci de interese personale; şi principiile sunt interese — dar interesele unei clase pozitive, clasa pozitivă a proprietăţii teritoriale, *tory* conservativ; clasa negustorilor ş-a industriaşilor, *wygs*, clasa lucrătorilor, *socialiştii*. Unde sunt la noi aceste clase pozitive? Aristocraţia istorică — şi ea trebuie să fie totdeauna istorică pentru a fi importantă — a dispărut aproape, clasa de mijloc pozitivă nu există, golurile sunt împlinite de străini, clasa ţăranilor e prea necultă şi, deşi singura clasă pozitivă, nimeni n-o pricepe, nimeni n-o reprezintă, nimănui nu-i pasă de ea.

Ne mai rămâne o singură clasă pozitivă, pe al cărui spate trăim cu toţii — ţăranul român. Să vedem acuma cum ne silim din răsputeri de a o nimici şi pe aceasta cum am nimicit pe celelalte şi, împreună cu ea, statul şi naţiunea.

Să nu uităm un lucru — toată activitatea unei societăţi omeneşti e mai mult ori mai puţin o activitate le lux, numai una nu: producerea brută care reprezintă trebuinţele fundamentale ale omului. Omul, în starea sa firească, are trebuinţă de puţine lucruri: mâncarea, locuinţa, îmbrăcămintea. Acestea pentru existenţa personală. De aceea o naţie trebuie să îngrijească de clasele care produc obiecte ce corespund acestor trebuinţe. Romanul care mânca limbi de privighetoare se putea hrăni şi cu pâine, dar fără aceasta nu putea; el purta purpură, dar îi trebuia postav; locuia în palat, dar îi trebuia casă. Oricât de modificate prin lux ar fi aceste trebuinţe, ele sunt în fond aceleaşi. Producătorul materiei brute pentru aceste trebuinţe este ţăranul. De acolo proverbul francez: *Pauvre paysan, pauvre pays — pauvre pays, pauvre roy.* Aceasta este într-o ţară clasa cea mai pozitivă din toate, cea mai conservatoare în limbă, port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, naţia în înţelesul cel mai adevărat al cuvântului.

Cum am tratat noi pe aceşti ţărani? Am clădit un aparat greoi şi netrebnic pe spatele sale, aparat reprezentativ cum îl numim şi care nu-i decât pretextul de a crea din ce în ce mai multe posturi, plătite tot din punga lui, direct sau indirect. Într-o ţară care n-are export industrial ţăranul munceşte pentru toţi: sigur şi necontestabil. Dantela de Bruxelles, galonul de pe chipiul generalului, condeiul de fier cu care scriem, chibritul cu care ne aprindem ţigara, toate ne vin în schimbul grâului nostru şi acest grâu îl produce numai ţăranul; grâul e productul muncii sale.

Cu cât mai mulţi indivizi se sustrag de la producerea brută, cu atât mai mulţi trăiesc pe seama aceleiaşi sume de oameni. Ce este consecvenţa? Este că acel om sau nu va mai fi în stare să ne susţie, sau va trebui ca, cu acelaşi timp şi cu aceleaşi puteri, să producă mai mult. Va trebui sau să piară, sau să se cultiveze şi să lucreze cu maşina. Care-i cazul nostru? El nu s-a cultivat. Ţăranul nostru e acelaşi ca şi înainte de cincizeci de ani, dar sarcina ce o poartă e înzecită. El poartă în spatele lui: câteva mii de proprietari (la începutul secolului câteva zeci), mii de amploiaţi (în începutul secolului câteva zeci), sute de mii de evrei (în începutul secolului câteva mii), zeci de mii de alţi supuşi străini (în începutul secolului câteva sute).

Pe atunci ţăranul nostru creştea mai cu seamă vite, era păstor. Această muncă uşoară se potrivea cu regimul aspru, cu posturile sale lungi, cu traiul său simplu. Azi munceşte toată vara ca să-şi plătească dările, trăieşte mult mai rău decât atunci şi se stinge. Mor o sută şi se nasc în locul lor 60. Şi aceasta nu e o veste de senzaţie — ci adevărul.

Faţă c-o asemenea stare de lucruri, faţă cu o ţară care se despopulează se înţelege că influenţa austriacă economică va trebui să propăşească repede şi să umple golurile noastre cu prisosul populaţiei sale. Meserie şi negoţ, parte din arendaşi, parte din proprietari, proprietatea funciară orăşenească e străină. În oraşul Iaşi abia a treia parte a populaţiei sunt supuşi româneşti. Şi asta merge crescând.

Vecinătatea Austriei e omorâtoare pentru noi dacă nu ne vom trezi de cu vreme şi nu vom arunca la naiba toţi perceptorii, subperceptorii, sub-sub-perceptorii, dacă nu vom descărca pe ţăran şi nu-i vom asigura o dezvoltare liniştită, dacă nu ne vom hotărî să nu purtăm nici un product străin pe noi, precum au făcut ungurii în vremea adsolutismului.

Răul deci e înlăuntru. Nestabilitatea este cauza căderii proprietăţii mari teritoriale, căderea acesteia e strâns combinată cu căderea breslelor, şi aceste clase au format în disoluţiune o clasă de proletari care trebuieşte deprinsă la muncă.

Nu dreptul public, ci păstrarea naţionalităţii noastre e lucrul de căpetenie pentru noi şi ar fi mai bine să nu alegem deputaţi, decât să piară naţia românească. Dacă n-am avea vecinic influenţe străine precum le avem, dacă am fi în Spania, atuncea ne-am sparge capetele unul altuia până s-ar aşeza lucrurile. Dar acest flux de revoluţiuni sociale nu ne este permis nouă, a căror stat e vecinic o chestiune. De aceea ne trebuiesc trei lucruri:

Stabilitatea, adică guvern monarhic, ereditar, mai mult ori mai puţin absolut;

Muncă, adică excluderea proletarilor condeiului de la viaţa publică a statului şi prin asta silirea lor la o muncă productivă;

Economia, adică dreapta cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială şi sacrificiile făcute pentru ea; aceasta atât în economia generală a statului cât şi în cea individuală.

Altfel am avea a alege între domnia austriacă şi cea rusească. Sub cea dintâi evreii ar intra în sate, în număr mai mare decât astăzi, ţăranii ar deveni servii lor, moşiile ar fi cumpărate de societăţi de capitalişti, colonizate cu nemţi, iar naţia — redusă la proletariat. În cazul al doilea un ucaz ar şterge limba din biserică şi stat, ţăranul ar trăi mai bine, însă sub condiţia ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheţa mucul condeiului; iară cei mai curajoşi ar mări pohodul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ — administratiwnym poriadkom.

1 august 1876

[FRANCIA „ÎNTRE PĂRERILE...”]

Între părerile privitoare la o rezolvare a chestiunii Orientului desigur că aceea a unui admiral şi membru al Academiei va atrage atenţia publicului. Dacă o asemenea părere e justă sau nu e o altă chestiune, pe care vom lămuri-o mai la vale.

D. admiral Jurien de la Gravière încheie cartea sa cea mai nouă *La situation du Levant,* cu dorinţa de a vedea *elenismul* în Turcia *opunându-se panslavismului.* După d-sa, rezultatul cel mai însemnat al revoluţiei greceşti din 1821 n-a fost crearea micului regat grecesc, ci transformarea Turciei. Între cele 12 milioane de creştini, autorul crede că neamul lui Kyrios Pappadakys este cel chemat de a diriga soarta Orientului. Toate par a-l face apt pe numitul Kyrios pentru un asemenea rol: activitate (în luare de mită şi-n dezbrăcarea călătorilor în codru), inteligenţa (în şiretlicuri şi sofisme), în fine patriotismul (dovada bună: starea înflorită a Greciei). Egiptul, care era mai o colonie franceză, va deveni una engleză sau franco-engleză. Turcia va fi în curând o colonie europeană. Grecii pot renunţa fără părere de rău la „marea lor idee”; industria, negoţitorii, bancherii lor vor lua mult mai curând sceptrul din mâna osmanilor decât o agitaţie sterilă. Înainte de toate se cer drepturi civile egale pentru toţi. Dacă le va plăcea turcilor să monopolizeze serviciul militar pentru dânşii şi să se mărginească cu lene la cultura pământului strămoşesc, atunci vremea nu e departe în care scumpirea traiului le va face cu neputinţă viaţa în ţara lor proprie. Ei vor avea soarta rasei Mandgiu, care a biruit China, iar pământul Mandgiuriei a trebuit să-l cedeze chinezilor. Munca este legea lumii moderne, care nu are loc pentru leneşi. D. Jurien de la Gravière este membru al Academiei franceze, prin urmare un om de la care nu ne putem aştepta de-a auzi decât idei de Manchester după calup. În faptă predominarea intrigantului şi răutăciosului element grecesc în Orient ar fi o nenorocire şi mai mare decât supremaţia turcească. Demosul grecesc din antichitate şi până astăzi s-a arătat incapabil de-a constitui un stat ca oamenii. În lumea antică caractere nobile şi mari erau răsplătite de acest demos desculţ şi palavragiu cu ostracismul; Imperiul bizantin, venit în urmă, e cuibul vicleniei, deşărtăciunii şi corupţiei în toate; noul regat grecesc e o jertfă a celei mai obraznice şi mai ignorante demagogii. Mai mult încă: dacă turcii de astăzi duc frânele guvernului în acest fel este pentru că totdeauna au găsit în greci unelte care-i apără, îi susţin, îi împing chiar la corupţie.

Adevărata otravă a Orientului este acest popor linguşitor, faţarnic, dispus la pradă şi la înşelăciune — şi într-adevăr Abdul-Hamid are dreptate când zice că grec de treabă nu se găseşte.

Este nevoie să mai amintim istoria specială a românilor ca sa arătăm

cum aceşti oameni şi-n al treilea neam încă au otrăvit şi otrăvesc viaţa noastră publică şi privată? Când Radu cel Mare, domnul Ţării Româneşti, a adus în ţară pe patriarhul grec Nifon, acesta, în loc să-şi caute de biserică, a-nceput să facă politică, să-şi creeze partidă între boieri, să ascută şi să învenineze şi mai mult duşmănia dintre Dănuleşti şi Drăculeşti, între descendenţii lui Mircea şi Dan I. În Moldova, un grec (Despot) strică prin intrigi de curte domnia lui Lăpuşneanu Vodă şi aduce pe acel zimbru la o adevărată furie şi sete de sânge.

Şi dacă s-au stricat rândul şi tocmeala acestor ţări, dacă am pierdut provincii, dac-am înlăturat cu uşurinţă obiceiuri bune şi vechi, dac-au intrat corupţia şi laşitatea în clasele vechii so-cietăţi româneşti, totdeauna izvorul acestor rele se va găsi c-au fost sau un grec sau o mână de greci.

Şi această naţie, care prin îmbătrânire a pierdut toate calităţile, păstrând numai viciile antice, care în decursul evului mediu au corupt arhitectura, muzica, pictura, această naţie care a înveninat viaţa popoarelor învecinate, care le-au trădat la turci numai pentru ca să poată păstra ea ierarhia, care furase a cincea parte din pământul României, această naţie cu înnăscut instinct de viclenie şi tâlhărăşug, aceasta să fie conducătoarea Orientului?

Dar vom uita oare identitatea şi atavismul caracterului?

Oare neapolitanii, de mii de ani colonie grecească în Italia, şi-au pierdut caracterul? Nu sunt tot laşi, mincinoşi, înşelători, hoţi, precum au fost înainte de-o mie de ani? Nu ni se vorbească de revoluţia grecească, care doarme pe lauri străini, în care căpetenii şi ostaşi au fost albanezii macedo-români şi slavi, rase înşelate de linsa linguşire a grecilor; căci toată acea sămânţă de războinici, dacă s-ar ciurui dintre oamenii însemnaţi şi viteji, nu cred că s-ar găsi un singur grec de origine. Spada cavalerească a grecului adevărat şi originar o cunoaştem, ea iubeşte spatele şi se numeşte la noi cuţit. Pentru codru, pentru unghiuri de uliţă şi în orice caz pentru demagogie şi comunism sunt coapte capetele grecilor, dar nu pentru a aduce o dezvoltare sănătoasă între popoarele Orientului; şi pentru a caracteriza lapidar această rasă, vom spune că, dacă Orientul ar avea să aleagă (la ceea ce, mulţumită Domnului, n-am ajuns încă) între o predominare grecească şi una jidovească, cea jidovească e de preferat.

10 octombrie 1876

[„NETĂGĂDUIT CĂ ISTORIA...”]

Netăgăduit că istoria Rusiei, studiată în legătura ei de cauze şi efecte, ne va arăta un fel de unitate de dezvoltare precum n-o întâlnim la un alt popor. La popoarele mari ale Europei observăm mai cu seamă un fel de slăbitoare lupte interne. Oricât de însemnate ar fi succesele lor în afară, înlăuntru reapare după încheierea oricărei păci sămânţa vecinic vie a dezbinării. Afară de-aceea statele europene, de câte ori sunt bătute, îşi mută oarecum curentul lor istoric, văd lucrurile cu alţi ochi decum le vazuse mai înainte. N-are cineva decât să privească la Francia de astăzi pentru a constata că ea, în politica ei în afară, nu mai este Francia lui Napoleon al III-lea. Tot astfel, prin războiul de la 1866 păienjenişul istoric de planuri al Casei de Austria a suferit o ruptură atât de mare, încât nici nu mai seamănă cu dispoziţia de mai înainte a firelor diplomatice şi razboinice. C-un cuvânt, statele Europei lucrează în mod cazuistic, se schimbă în afară cu orice schimbare dinlăuntru, nu au acea fixitate energică pe care-o manifestă Rusia. Această din urmă putere este poate unica care, bătând, s-a lăţit, bătută, n-a pierdut nimic, sau aproape nimic, căci înlăuntrul ei toate s-au făcut pe încetul, fără nici un fel de săritură; nici o bătălie pierdută n-a făcut-o să piardă ţinta fixată înainte de-o mie de ani încă, ea nu vede cu alţi ochi decât cu aceiaşi pe care-i avea la întemeierea uriaşei sale puteri.

De la întemeierea dinastiei scandinave de către Rurik (862 d. Chr.), de ta mutarea capitalei din Novgorod la Kiev, de la războaiele cu împăraţii bizantini durează această tragere de inimă a slavilor pentru Ţarigrad şi, precum Roma era cuibul de aur spre care trăgeau popoarele vechi germanice, tot astfel Roma nouă sau Ţarigradul au fost visul neîmbătrânit al slavilor de nord.

Din secolul al l3-lea pân-la al 15-lea domnia tătarilor întunecă istoria rusească, dar îndată ce, cu Tamerlan, au intrat discordia între aceştia, Ivan Vasilievici (1462-1503) adună într-o singură mână hăţurile triburilor ruseşti. Acesta a luat în căsătorie o princesă bizantină (ca şi Vladislav I la 1015) şi toată politica a consistat în unificarea statului, pe care Ivan al IV-lea cel Cumplit o şi aduce la îndeplinire cu toate mijloacele. Deodată cu întărirea ideii statului se începe însă şi o politică exterioară care-a consistat în folosirea de toate dezbinările popoarelor străine, din sumuţarea chiar a acestora unul împotriva altuia.

După stingerea dinastiei lui Rurik cu Fedor I (1598) şi după câţiva dinaşti aleşi, urmă la 1613 dinastia Romanovilor, care au continuat întru toate politica de unitate înlăuntru, cucerire în afară şi mai cu seamă înduşmănirea între ei a inamicilor Rusiei. Pe atunci Polonia şi Suedia erau puteri mari în Europa, cu toate acestea Alexei, tatăl lui Petru cel Mare, a

izbutit a înduşmăni aceste două state şi a culege foloase. Când electorul Frideric Vilhélm de Brandenburg se coaliză cu Suedia pentru a scăpa Prusia de sub suveranitatea polonă, ţarul cuceri Smolensk şi Severia de la poloni şi aduse pe cazacii din sud sub ascultarea sa. E de prisos de a arăta cum Suedia şi Polonia şi-au topit pute-rile între ele şi cum Rusia a câştigat însemnate şi mari provincii de la amândouă şi cum mai târziu Polonia a fost împărţită de către ea.

Dar nu era pierdut din ochi nici Imperiul bizantin. Austria câştigase pe acest teren mult. Cu toate acestea vedem şi aici că influenţa austriacă în Orient cedează încet-încet celei ruseşti, cum Rusia câştigă provincie după provincie, cum le eliberează cel puţin de sub domnia turcească, cum în această eliberare e secundată de puterile Europei, de englezi, de francezi ş. a.

Se poate spune că revoluţia franceză şi coaliţiunea contra ei, Napoleon I şi coaliţiunea contra lui au fost trepte pe scara cea mare a inaintării ruseşti.

Dacă prin pacea de la 1856 Rusia a fost depărtată de la Dunăre, o vedem câştigând prin războiul străin de la 1870 aproape tot ceea ce pierduse.

Alături cu dezvoltarea faptelor în afară, nu va fi de prisos de-a urmări teoriile pe care autori ruşi însemnaţi le fac asupra chestiunii Orientului.

În opul său, *Rusia şi Europa*, apărut în Petersburg la 1871, dl N. I. Danilevski spune următoarele:

Germanii sunt moştenitorii Romei, slavii ai Bizantului, şi între ei există o luptă de sute de ani. Carol cel Mare, care 300 de ani după căderea Romei formează noul imperiu romano-germanic, creând temelia noului principiu de stat european, a fost în mod foarte caracteristic cea întâi cauză pentru despărţirea Răsăritului de la unitatea ecumenică şi de la unitatea credinţei. Contemporan lui Carol cel Mare a fost Rurik, întemeietorul de state, împrejurul creaţiei căruia s-au grupat slavismul ameninţat în neatârnarea sa dinspre apus. Creştinismul nu-l primiră slavii de la Roma, ci de la rivalul Bizanţ, şi cei doi apostoli slavi Metodiu şi Chiril au avut să lupte toată viaţa lor cu dorinţa de predominare şi intoleranţa germanilor. Socotind preponderenţa culturii şi civilizaţiei germanice, desigur slavismul şi biserica grecească n-ar fi putut să reziste agresorilor lor dacă providenţa însăşi n-ar fi pus o stavilă puternică şi neînlăturabilă agresiunii germanismului spre Orient. Islamul (a cărui chemare istorică filozofii şi istoricii europeni o caută-n zadar), Islamul a fost chemat să puie un veto curentului germanic spre Răsărit, spre a scăpa pe celelalte rase slavice de soarta Poloniei catolizate şi atrase în sistemul Europei apusene cu pierderea puterii dinlăuntru a vieţii sale. Până şi patriarhul Anthimie a recunoscut acest adevăr când (în vremea celei dintâi răscoale greceşti) a spus: pronia a trimis domnia osmanilor ca zid de apărare împotriva

eresurilor Apusului şi în locul Imperiului bizantin, slăbit în credinţă. Şi într-adevăr, urmează dl Danilevski, ce ar fi devenit ortodoxia dacă cruciaţii germani s-ar fi aşezat la Sf. Mormânt; ce ar fi dovedit slavii dacă germanii, ce pătrunseseră deja în Polonia, Livlanda şi Litvania, i-ar fi alungat ca pe celţi, basci şi valizi din aşezările lor de astăzi în pustietăţi, prefăcându-i în rarităţi istorice?

Urmând aceste tendinţe egoiste, Europa apuseană a jucat totdeauna fals faţă cu turcii şi a gândit la eliberarea creştinilor de sub jug numai atunci când i-ar fi putut căpăta sub mâinile ei şi abate de la ortodoxie. Când Constantinopolul era înconjurat de turcii împresurători, Europa a vorbit către ei mai aceleaşi cuvinte ca şi diavolul Mântuitorului: „Stăpânirea preste tot ce vezi să fie a ta, numai să îngenunchi înaintea mea şi să te-nchini mie". În faţa atrocităţilor mometane se adună soborul de la Florenţa pentru a-i propune Bizanţului mântuirea sub condiţia renegării ortodoxiei; insultaţii bizantini s-au arătat însă eroi spirituali, preferând moartea politică şi spaimele barbariei în locul renegării celor sfinte... Şi astăzi slavii din Turcia preferă jugul musulman în locul domniei civilizatei Austrii.

Venind la soluţiunea chestiunii Orientului, autorul zice că se par a exista trei căi pentru aceasta: 1) împărţirea Turciei între Rusia şi Austria, 2) anexarea Turciei la Rusia numai, 3) crearea din nou a imperiului greco-bizantin. Sub Catarina II era încă cu putinţă soluţiunea întâia; astăzi ar fi o crimă de-a ceda Austriei cea mai mică bucată de pământ slav. A doua soluţiune nu e în adevăratul interes al statului rusesc. Chiar anexarea României, care i se propusese împăratului Nicolaie de către Turcia în contra unei contribuţii de război, împăratul a refuzat-o. A treia soluţiune e cu totul imposibilă. Prin favorizarea ei s-ar crea o nouă Austrie, în care elementul grecesc ar juca acelaşi rol ca şi germanii în Cislaitania — ba, considerând slăbiciunea grecilor, s-ar putea naşte în urmă un fel de dualism *greco-român*, adică o copie a dualismului germano-maghiar contra slavilor.

Prin urmare nici una din soluţiunile propuse nu e bună, ci numai aceea care va dezlega deodată atât chestiunea *austriacă* cât şi cea orientală, „căci şi statul austriac şi-a pierdut înţelesul ca şi cel turcesc". Această soluţiune este o confederaţie slavă sub hegemonia rusească.

După desfacerea împărăţiei austro-ungare şi a celei turceşti, Rusia s-ar pune în capul unei confederaţii dirijate din Constantinopol. Această confederaţie ar cuprinde:

1) Regatul cehesc, cuprinzând Boemia, Moravia şi partea de nord-vest a Ungariei, cu 9 milioane locuitori.

2) Regatul sârbo-croat, cuprinzând Serbia, Muntenegru, Bosnia, Herţegovina, Albania de nord, Banatul, Croaţia, Slavonia, Dalmaţia, Carintia, Stiria până la Drava, cu 8 milioane locuitori.

3) Regatul Bulgariei.

4) Regatul României, cu partea de sud a Bucovinei, Transilvania pân-în Mureş, şi parte din Basarabia rusească. Pentru această cesiune Rusia s-ar compensa cu Delta Dunăreană şi cu Dobrogea.

5) Regatul grecesc cu Tesalis, Epirul, partea de sud-vest a Macedoniei, insulele Arhipelagului, ţărmurile Asiei Mici ai Mării Egeice, Candia, Rodos şi Cipria.

6) Regatul maghiar, consistând din părţile acelea ale Ungariei şi Transilvaniei câte sunt locuite de maghiari şi câte ar rămânea după împărţirea între Rusia, Boemia, Serbia şi România.

7) Teritoriul Ţarigradului, cu părţi din Rumelia, ţărmurile asiatic ale Bosforului, ale mării de Marmara şi ale Dardanelelor, peninsula Gallipoli şi insula Tenedos.

Constatat este că această carte a dlui Danilevski este o copie îndestul de credincioasă a opiniunii publice din Rusia şi că ideile dezvoltate în ea nu sunt visurile unui filozof, ci idealul istoric al uriaşei puteri de la nord.

Fiindcă prin armistiţiul primit de Serbia şi poate prin încheierea păcii planurile uriaşului nostru vecin vor suferi o suspensiune, ni s-a părut cu cale de a reproduce şi noi aceste extrase din cartea dlui Danilevski. Teoriile acestea nu sunt lipsite de oarecare măreţie şi de o manieră de a privi istoria universului într-un mod specific slav. În orice caz ni se pare ciudat cum noi, românii, care trăim lângă Dunăre, suntem cu totul cufundaţi în ideile Occidentului, pe când din toate părţile împrejuru-ne pulsează o viaţă istorică care în dispoziţia ei generală se deosebeşte atât de mult de istoria Occidentului. Câteodată ar trebui cel puţin să ni se pară că suntem o muche de despărţire între două lumi cu totul deosebite şi că este în interesul nostru de a cunoaşte amândouă lumile acestea. Occidentul îl cunoaştem îndestul. Misiunea sa în Orient este cucerirea economică, proletarizarea raselor orientale prin industria străină, prin robirea sub capitalul străin. Cealaltă parte a lumii o vedem din contra mişcată nu de un curent economic, ci de unul istoric şi religios, care nu poate lipsi de a exercita o mare atragere asupra popoarelor economiceşte puţin dezvoltate din Peninsula Balcanică, pentru care credinţele bisericeşti şi idealurile istorice sunt încă sfinte, nefiind pătate de materialismul modern.

29 octombrie 1876

„SE VORBEŞTE CĂ ÎN CONSILIUL...”]

Se vorbeşte că în Consiliul de Miniştri al României s-ar fi hotărât de a face întrebare tuturor puterilor garante, afară de Rusia, ce putea să „păzească România în caz de a i se cere din partea guvernului rusesc permisiunea” de a trece c-o armată prin ţară. S-a hotărât totodată de a nu răspunde Rusiei la o asemenea cerere decât atunci când vor fi răspuns definitiv toate puterile la întrebarea României.

În complicaţiunea de interese şi tendinţe a puterilor garante, întrebarea României, dacă se va confirma, va avea meritul să aducă claritate în situaţie. Căci sau puterile se vor declara formal şi solidar contra unei asemenea permisiuni şi vor trebui să-şi apere cu arma-n mână declaraţia lor, fără chiar ca Rusia să poată fi supărată pe noi, căci ne vom putea referi la hotărârea acelor puteri, sau răspunsurile lor evazive, îndoielnice şi contrazicătoare vor reda României libertatea de acţiune, libertatea de a se hotărî pentru unul din cele două mari curente istorice, curentul de nord-est, tinzând a schimba faţa Europei, şi curentul de vest, ce tinde a menţine *statu quo.*

Hotărârea noastră pentru Răsărit sau Apus va atârna desigur de viitorul ce ni-l vor asigura; şi aceasta nu ca stat numai, căci statul român prin teritoriul său şes şi deschis din toate părţile nu pare menit de providenţă de a fi militar şi cuceritor, ci ca naţie. Ni se pare evident că viitorul Orientului este o confederaţie de popoare în care egalitatea naţionalităţilor şi limbilor, pe orice teritoriu se vor afla ele, va fi lucru principal, iar formaţiunile de state lucru secundar.

Asemenea e evident că reforma Orientului poate avea două patronate: pe Rusia şi pe Austro-Ungaria — care aceasta reprezintă imediat politica occidentală.

Asupra unei hotărâri a românilor din principate va avea deci influenţă natura politicii exercitate de Austria faţă de naţionalităţile în genere şi cu cea română în parte.

Pentru a nu da însă o întindere prea mare materiei, vom vorbi numai *de poziţia românilor din Austro-Ungaria.*

Înainte de a spune însă o vorbă asupra acestei întrebări, anticipăm concluzia că acea întrebare nu este, nici a fost politică în puterea cuvântului, ci bisericească, scolastică şi cel mult administrativă locală.

Permită-ni-se a vedea clar lucrurile şi a susţinea că idealul unităţii politice a românilor, restabilirea regatului lui Decebal prefăcut în Dacie traiană, se ţine de domeniul teoriilor ieftine, ca şi republica universală şi pacea eternă. Românii din Austro-Ungaria, dar mai ales din aşa-numita Ungarie, au trăit sute de ani împreună cu alte naţionalităţi şi au jucat rol politic numai în vremea autonomiei Transilvaniei. Această autonomie

însăşi, care le dedese preponderenţa în această ţară, avea şi răul ei. Românii din Ungaria proprie ar fi rămas de-o parte, meniţi — nu de a fi absorbiţi, căci e de-a dreptul absurd de a crede în puterea asimilatoare a neamului fino-tartaric din mijlocul Europei — dar meniţi de a fi vexaţi singuri de solgabiraiele fraţilor maghiari, de a sta izolaţi sub presiunea administrativă şi financiară a închinătorilor sfântului Gül-Baba; pe când, împreunaţi sub greutatea aceloraşi suferinţe, ei le vor putea rezista. Întrebarea este dacă şi când va veni vremea în care softalele din Buda-Pesta să fie silite de a recunoaşte că sistemul lor de guvernământ — în finanţe foarte asemănător cu cel turcesc — şi-a trăit veacul şi nu mai este cu putinţă. Căci numai atunci, pe baza autonomiei comunale şi judeţene sau comitatenese, românii ar începe alăturea cu ungurii o viaţă liniştită şi proprie, cu deosebire că de acestea s-ar bucura nu numai transilvanii, ci în mod egal bănăţenii, simpaticii crişeni şi străvechiul Maramureş. Aşadar, idealul românilor din toate părţile Daciei lui Traian este menţinerea unităţii reale a limbii strămoşeşti şi a bisericii naţionale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge, şi cine ştie dacă nu-i de preferat celei politice. Românul de baştină e dotat cu o doză mare de răceală, el nu admiră, ca şi românul vechi, aproape nimic, de aceea nici credem că invidiază din inimă poziţia de stat a Ungariei, căci, la dreptul vorbind, nici n-ar prea avea ce să invidieze. El e supărat pe obrăznicia conlocuitorului său, nicidecum pe puterea lui.

În vremea din urmă ziarele ungureşti au făcut multă vorbă despre o alianţă maghiaro-română. Rămâne acum să stabilim în ce condiţii s-ar putea spera această alianţă, bine înţelegându-se că nu este vorba aici de acele carteluri trecătoare dintre guvern şi guvern, pe care le rupe ziua de mâine, ci de un *modus vivendi* şi o conlucrare perpetuă, solidară pe acest pământ al duşmăniei şi răutăţii, în care popor pe popor caută să-l înghită şi om pe om să nimicească. Este dar vorba dacă ungurii sunt destul de creştinaţi (căci pân-acuma se părea că numai pielea li-i botezată), nu ca să ne iubească, ci să ne deie bună pace. Sarcina iubirii o luăm toată asupra noastră, şi fie ei încredinţaţi că am fi tot atât de zeloşi apărători ai existenţei lor ca şi ai neamului nostru.

Cât despre austrieci, cu ei treaba stă altfel. Nu credem să putem vreodată mistui acea mestecătură de evreu, german şi slav care ni se prezintă sub mutra beamterului şi jurnalistului austriac şi care în vremea din urmă a-nceput să facă politică pangermanistică şi să jure în numele sihastrului de la Varzin, care nici cu spatele nu vrea să ştie de ei. Urmaşii lui Arpad nu ne pot face un rău esenţial, ei vexează; dar bastardul evrăeîo-germano-slovac e duşmanul dibaci al oricărei naţionalităţi. Ungurii ştiu proverbul nostru: „românul nu uită niciodată” şi ne-aducem aminte ca prin vis că un ziar unguresc se găsise să comenteze acest proverb în ton melancolic, ştiind că socotelile ce le are de răfuit cu noi nu sunt tocmai curate. Dar să nu se sperie. Românul uită şi nu uită, după cum o iei.

Românul nu urăşte decât pe cei ce i s-au băgat în suflet şi ca dovadă putem aduce pe românii din Turcia. E sigur că ei trăiesc sub acelaşi regim ca şi bulgarii, sârbii şi grecii: cu toate acestea ei trăiesc bine cu turcii şi le ţin partea. Nici aicea nu-i urâm pe turci, deşi desigur că, ei numai dovezi de iubire nu ne-au dat niciodată. Ungurii n-au decât să se-ntrebe pe cine-i urăsc ei, ca să ştie pe cine urâm şi noi. Credem că asta-i destul de clar, deşi în emoţiunea noastră, n-am ajuns încă să facem hagialâc la mormântul lui Gül-Baba.

Aşadar, biserica şi şcoala, atâta cer românii din Austro-Ungaria pe seama lor, şi prin aceasta şi-au cerut păstrarea naţionalităţii şi nimic mai mult. În dejudecarea lucrurilor acestei lumi şi mai ales în secolul nostru ne-am deprins a aplica o singură măsură, aceea a interesului material, a stăpânirii asupra puterii fizice; şi cu toate acestea oamenii, chiar cei materialişti, lucrează fără să vrei, ba fără să ştie pentru un scop mai înalt. Această conştiinţă o are poporul, n-o are câteodată omul cult. În zadar am căuta în lume poporul care să trăiască numai pentru câştig material ca atare, la toate vom găsi că acest câştig este numai mijloc, niciodată scop; chiar la rasa evreiască, a cărei lege nu admite nemurirea sufletului şi este deci inferioară celorlalte legi ale pământului, chiar la evrei zic, unde se pare că ochii sunt aţintiţi la câştig material, vedem răsărind o idee mai înaltă. Din acest punct de vedere, privită, chestiunea, pentru un popor ca cel românesc, devine simplă. Nu veleităţile unei vieţi de stat mai mult sau mai puţin precare, nu deşertăciunea zgomotului în istorie este lucrul pe care-l voim. Oamenii de care se vorbeşte mai puţin şi popoarele item sunt cele mai fericite. Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului şi conştiinţei lor în deplinul înţeles al cuvântului. Şi fiindcă spirit şi limbă sunt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea, se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naţionalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin.

Şi nu sunt aşa de multe condiţiile pentru păstrarea naţionalităţii. Căci mai mulţi oameni nu sunt meniţi de a-şi apropria rezultatele supreme ale ştiinţei, nu [sunt meniţi] de a reprezenta ceva, dar fiecare are nevoie de un tezaur sufletesc, de un reazem moral într-o lume a mizeriei şi durerii, şi acest tezaur i-l păstrează limba sa proprie în cărţile bisericeşti şi mirene. În limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrâneşti, istoria părinţilor săi, bucuriile şi durerile semenilor săi. Şi chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracţiunile supreme ale minţii omeneşti, nici una încă nu e lipsită de expresia concretă a simţirii şi numai în limba sa omul îşi pricepe inima pe deplin. Şi într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: „aşa voiesc să fiu eu şi nu altfel”, oare s-ar fi născut alte limbi pe pământ. Prin urmare simplul fapt că noi românii, câţi ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, „una singură” ca nealte popoare, şi aceasta în oceane de popoare străine ce ne înconjură, e dovadă destulă şi că aşa voim să fim noi,

nu altfel.

Vedem dar că chestiunea noastră se simplifică din ce în ce. Românii voiesc a li se garanta uzul public al limbii lor pe pământurile în care locuiesc şi vom vedea că toate mişcările pe care le-au făcut, în acest sens le-au făcut.

Faţă cu această cerere întâlnim însă în amândouă părţile Imperiului austo-ungar o rezistenţă necalificabilă prin obrăznicia ei.

Constatăm mai înainte de toate că românii nu sunt nicăieri colonişti, venituri, oamenii nimănui, ci pretutindenea unde locuiesc sunt autohtoni, populaţie nepomenit de veche, mai veche decât toţi conlocuitorii lor. Căci dacă astăzi se mai iveşte câte un neamţ singular care caută să ne aducă de peste Dunăre, nu mai întrebăm ce zice un asemenea om, ci ce voieşte el. Nici mai este astăzi chestiunea originii noastre, abstrăgând de la împrejurarea că o asemenea interesantă chestiune nu este de nici o importanţă. Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români şi punctum. Nimeni n-are să ne-nveţe ce-am fost sau ce-am trebuit să fim; voim să fim ceea ce suntem — români. A mai discuta asupra acestui punct sau a crede că frica de ruşi ne-ar ademeni să ne facem nemţi sau viceversa, sau cum cred ungurii, că de frica acestor doi ne-am putea găsi flataţi să ne contopim cu naţia maghiară, toate aceste sunt iluzii de şcoală; limba şi naţionalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte şi fără urmaşi a noastră, nu prin deznaţionalizare şi renegaţiune. A persecuta naţionalitatea noastră nu însemnează însă a o stinge, ci numai a ne vexa şi a ne învenina împotriva persecutorilor. Ş-apoi ni se pare că nici un neam pe faţa pământului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa decât tocmai românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decât dânsul. Singure ţările româneşti sunt acelea în care din vremi străvechi fiecare au avut voie să se închine la orice d-zeu au vroit şi să vorbească ce limbă i-au plăcut. Nu se va găsi o ţară în care să nu se fi încercat de a face prozeliţi din conlocuitorii de altă lege ori de altă limbă; hughenoţii în Franţa, maurii în Spania, polonii faţă cu rutenii, ungurii cu românii — toţi au încercat a câştiga pentru cercul lor de idei populaţiile conlocuitoare şi aceasta prin presiune, cu de-a sila; românul priveşte c-un stoicism neschimbat biserica catolică, atât de veche în Moldova, şi nu i-a venit în minte să silească pe catolici de a deveni orientali; lipovenii fug din Rusia şi trăiesc nesupăraţi în cultul lor pe pământul românesc, apoi armenii, calvinii, protestanţii, evreii, toţi sunt faţă şi pot spune dacă guvernele româneşti au oprit vreo biserică sau vreo şcoală armenească, protestantă sau evreiască. Nici una.

Ni se pare deci că pe pământurile noastre strămoşeşti, pe care nimeni nu le stăpâneşte *jure belli*, am avea dreptul să cerem să ni se respecte limba şi biserica, precum le-am respectat-o noi tuturor.

Ce se va zice însă când vom arăta că pe pământ românesc, în Bucovina, sub sceptrul austro-ungar, sinagoga evreiască are mai multă

autonomie decât biserica românului? Căci dacă evreul are rabin, şi-l alege singur, dacă are şcoală jidovească, îşi caută singur de dânsa. Dar dacă îi trebuieşte românului preot, îl numeşte (mediat) guvernul de la Viena; dacă biserica lui are avere, o administrează tot guvernul de la Viena; dacă are şcoală, profesorii sunt numiţi tot de guvernul de la Viena. Şi cu toate acestea Bucovina n-a fost luată cu sabia, ci din contra prin bună învoială şi cu condiţia ca starea de lucruri în trebile bisericeşti şi politice să rămână intactă.

Ce se va zice dacă în Ungaria vom vedea pe români, *mai cu seamă* pe români, trataţi în mod cu totul excepţional? Lasă că Transilvania e de atâta amar de ani într-o adevărată stare de asediu, lasă că înlăuntrul ei se aplică o altă lege electorală şi e peste tot lăsată la discreţiunea înţelepciunii ministeriale din Pesta; dar poporul românesc în parte, în mod cazuistic, e vexat de guvernanţii săi. Procese urbariale îndreptate contra averii lor private, legi electorale îndreptate contra voinţei lor legitime, voturi virile în municipii pentru a îneca voturile locuitorilor, c-un cuvânt un păienjeniş întreg de măsuri arbitrare, adaos prin călcarea zilnică a tuturor dispoziţiilor din lege care au mai rămas în favoarea naţionalităţilor.

Prin urmare, întorcându-ne de unde am plecat şi considerând asiduitatea cu care presa austriacă cere de la români ca în caz[ul] dat să se sacrifice pentru „civilizaţie”, ni se va da voie să întrebăm dacă civilizaţia austro-maghiară, în forma în care ni se arată, merită să ne ridicăm braţul pentru ea, dacă se poate cere de la români ca ei să meargă alături cu o putere care, stăpânind ea însăşi peste trei milioane de români, îi tratează într-adins şi întruna cu dispreţul celui mai elementar simţ de justiţie; căci românii — să fie bine stabilit — nu cer privilegii, prerogative; ei cer în Ungaria cel puţin aplicarea conştiincioasă a legii pozitive a naţionalităţilor, în Bucovina nu cer decât exerciţiul liber al confesiei lor, autonomia bisericii lor; o autonomie pe care-o au evreii, lipovenii, calvinii, nemaivorbind deloc de puternica poziţie a bisericii catolice; dacă, c-un cuvânt, se poate cere să ne vărsăm sângele pentru a asigura contra mişcării slave supremaţia simulacrului de civilizaţie evreiască din Austro-Ungaria.

După tonul cu care vorbim, s-ar putea presupune că, în dreapta indignare, exagerăm lucrurile. De aceea vom vorbi asupra materiei în mod cu totul special.

După câte se vorbesc prin jurnale, Austria pare a avea o constituţie. Pare a avea zicem, pentru că în faptă nu există decât pentru a fi batjocorită de-o mână de evrei şi de beamteri care cârmuiesc acest complex de ţări în care nimeni nu-i mulţumit. Afară de aceea, libertatea religioasă este, dragă Doamne, garantată prin o mulţime de terfeloage de origine supremă, care se vor fi respectând faţă cu alţii, numai faţă cu românii, nu. Astfel Constituţia din 4 mart. 1849 § 1, Patenta din 31 dec. „Diploma” din 30 oct. 1860, în fine constituţia (Reichsgrundgesetz) din 21 dec. 1867 art. 15 în care se zice:

„Fiecare biserică recunoscută de stat are dreptul de a-şi exercita cultul după credinţa ei, *a-şi conduce şcolile sale, a stăpâni şi întrebuinţa fondurile şi averile sale bisericeşti şi şcolare după trebuinţa şi dorinţa ei”*.

Şi într-adevăr, acest articol se şi aplică — pentru lipoveni şi evrei, pentru români nu.

De douăzeci şi şase de ani românii bucovineni se plimblă de la Ana la Caiafa, pe la naltele scaune, cum zic ei, pentru a putea exercita un drept garantat de constituţie şi de 26 ani umblă în zadar.

Pentru a înţelege anomalia atârnării bisericeşti din Bucovina — atârnare eretică, contrarie canoanelor ritului răsăritean şi cea mai nedreaptă înrâurire asupra credinţelor poporului — vom trebui să caracterizăm în două cuvinte aşa-numitul partid liberal-constituţional din Austria. Într-un mozaic de popoare cu un singur guvern a trebuit să se ivească oameni care nu se ţin de nici o naţie în special, oamenii interesului personal, care cu aceeaşi uşurinţă pot fi maghiari, poloni, germani, c-un cuvânt, ce li s-ar cere să fie. Aceşti indivizi fără nici o comunitate de principii, una fiind numai întru exploatarea naţionalităţilor, care nu au nimic sfânt în lume, nu ţin la nimic decât la sine, sunt „liberalii” din Austria. De aceea nu ne vom mira dacă vom găsi pe dni ca Giskra, miniştri atotputernici, uniţi la escamotări ordinare cu evrei parveniţi, întreprinzători de drumuri de fier; nu ne vom mira, zic, dacă vom găsi că într-un rând cel mai liberal consiliu de miniştri din Austria se constituise în consiliu de întreprinzători, mai toţi foştii miniştri liberali sunt astăzi milionari — din avocaţi fără pricini ce au fost. De unde? Deodată cu fotoliul de ministru mai ocupau şi fotolii de membri în consiliile de administraţie a tuturor băncilor şi întreprinderilor posibile şi imposibile, care în vremea marelui „Krach” au prezentat aspectul zilei de apoi, în tumultuoasele strigăte ale particularilor înşelaţi, ale micilor capitalişti ruinaţi — un adevărat Pompei surprins de lava Vezuviului — Austria, crezând a putea abstrage de la serviciul oamenilor cu părinţi certi, care să fi vorbit o limbă certă, să fi ţinut la un cămin, să fi avut în suflet „simţ istoric”, singurul care întăreşte împărăţiile, s-a folosit din contra de oameni care nu ţineau la nimică, nici la Austria ca abstracţie, de oameni pe care în jurnalele lor îi vedem vânduţi la turci (ca *Neue freie Presse*), la imperiul german, la ruşi, cu-n cuvânt Austria s-a servit de un element venal, corupt, lipsit de caracter, adevărat gunoi al catilinarismului. Aceşti oameni guvernau şi guvernează. Contingentul cel mai mare pentru formarea acestui „clei al împărăţiei”, cum îl numesc ei, îl dau evreii. „Ce mi-i Hecuba?” zice evreul, ce-i pasă lui de seriosul german, de energicul ceh din Boemia, de cavalerescul polon, de melancolicul rus, a sa ţintă una este: succesul, strălucirea, banul. Cum că aceşti oameni se numesc astăzi „germani” e curat întâmplător şi trebuie atribuit puternicei ridicări a vecinului imperiu germanic; tot aceşti oameni se numesc în Ungaria maghiari „noi”, ei nu au naţionalitate, pentru că n-au trecut, n-au istorie. De aceea guvernul austriac, înaintea venirii contelui Hohenwart la

minister, era un guvern de parveniţi, stăpâniţi, ei la rândul lor, de hetere. După cădera con-telui, regimul „bursei” a reînceput, neutralizat întrucâtva de blestemele populaţiilor ruinate de la un capăt al imperiului până la celălalt. Astfel dar era firesc ca predecesorii lui Hohenwart, care în viaţa lor n-au simţit instinctul respectării proprietăţii, să răspundă într-un rând bucovinenilor că „fondul religionar greco-oriental nu ar fi al bisericii, ci al guvernului”.

Noi nu ne putem nici închipui măcar o asemenea lipsă de orice simţ de pudoare. Într-adevăr, la noi moşiile mănăstireşti s-au prefăcut în avere a statului, dar numai moşiile *bisericii statului român*, care a luat asupră-şi întreţinerea fără deosebire a tuturor şcolilor, spitalelor, mănăstirilor mai însemnate, punându-se capăt exploatării prin călugări străini, care se îmbogăţeau aici în ţară şi ridicau cu banii noştri institute greceşti.

Dar guvernul român nici a gândit vreodată să ieie în administrarea sa averea bisericilor catolice, protestante, lipoveneşti etc., care nu sunt biserici ale statului român.

Şi nici în Austria n-ar fi cutezat nimeni până la aceşti parveniţi să ridice pretenţii asupra averii unei biserici neatârnate, neconfundabile cu statul austriac.

În fine, cabinetul Hohenwart, care, din nenorocire pentru naţionalităţi, avu o durată atât de scurtă, dacă nu le-a dat românilor siguranţa averii lor strămoşeşti, cel puţin a neutralizat rapacitatea predecesorilor săi, căci în vremea lui s-au pus în faţa lumii, într-o adunare de proprietari, preoţi şi ţărani în număr de 4 000 inşi din toate unghiurile pământului clasic al Bucovinei, drepturile necontestate, neatacabile ale bisericii răsăritene asupra fondului religionar. Iată dar cum stau lucrurile.

Trecând Bucovina sub Austria, Divanul Moldovei şi Vodă se vede că s-au îngrijit ca prin tratatul de cesiune Austria să fie obligată de a menţine în aceste ţinuturi *statu quo.* Guvernul austriac a găsit în Bucovina stări de lucruri cu totul fericite în privirea îndestulării materiale a locuitorilor.

Au găsit mănăstirile pline de averi, o numeroasă clasă de ţărani cu totul liberi, mazilii, ruptaşii şi răzeşii, bresle de meşteşugari, starostii de negustori, c-un cuvânt, o feudalitate cam târzietică în viaţa ei, dar liniştită şi liberă. Ceea ce era vechi în vechea Moldovă era legătura pe care clase întregi o aveau cu statul. Mazilii şi ruptaşii, boierii cu scutelnicii lor erau obligaţi de a servi gratis în orice ocazie statului, era se vede rămăşiţă a organizaţiei militare de sub domniile vechi. Aceste legături dintre domnie şi populaţie, prerogativele acestei din urmă erau neînţelese pentru noii guvernanţi, obligaţi a ţine *statu quo*, afară de aceea ei sperau a deduce din drepturile domniei moldoveneşti drepturi ale împărăţiei Austriei. Cu acest scop guvernul austriac face la a. 1782 întrebare Divanului Moldovei ca să-l lumineze în materiile juridice, dar mai ales în materie de succesiune. Din toate acele întrebări (26 de toate) se vede cum noii guvernanţi umblau ca

mâţa pe lângă păsat, doar s-ar putea deduce cumva dreptul de proprietate a „Stăpânirii” asupra pământurilor mănăstireşti, răzăşeşti şi a locurilor de târguri.

Iată câteva din aceste curioase întrebări:

Veniturile podurilor şi alte venituri ce au fost *domneşti* le-au stăpânit domnii înşişi sau cu scrisori le-au dat altora?

Un stăpân de moşii ce nu are copii sau moştenitori are putere a face cu moşiile sale ce-i va fi voia? Poate să facă pe un străin moştenitor *fără voia domnului ţării?*

Poate fieştecare stăpân de moşii să facă diată sau are osebire unul de altul?

Un stăpân poate să *vânză moşia sa de istov?*

Din răspunsurile Divanului se vede că, deşi tot pământul Moldovei a fost înainte de vremi nepomenite „domnesc”, prin daniile luminaţilor domni, prin descălecare de oraşe şi sate, au devenit proprietăţi particulare, la care „stăpânitorul ţării” nu are nici un amestec, şi că fiecare om „slobod” din Moldova este volnic să dispuie de averea sa cum îi place, fără să întrebe pe „stăpânitorul ţării”.

C-un cuvânt, toate întrebările scoposesc de a afla drepturi domneşti asupra drumurilor, morilor, crâşmelor, podurilor, pădurilor, târgurilor, şi proprietăţi mari şi mici. E păcat că n-avem de pe aceste întrebări şi răspunsuri decât o copie defectă; caracteristic este însă că în acest an al întrebărilor (1782) Dosotei, episcopul de Rădăuţi, cedează guvernului administraţia bunurilor episcopeşti. Asupra propunerilor Consiliului Suprem Iosif II pune rezoluţia:

Se ia spre ştiinţă şi la vreme se va lua seama ca aceste venituri mănăstireşti să se întrebuinţeze cu folos: *însă numai spre folosul confesionarilor şi numai în provincia în care s-ar desfiinţa mănăstirile.*

Se vede din rezoluţie că Consiliul propusese confiscarea, iar împăratul a refuzat-o făcând deosebire între al meu şi-al tău. În urma măsurilor guvernului, se lăţise îngrijiri asupra „dreptului de proprietate” a moşiilor bisericeşti. Deci Consiliul Suprem se vede silit de-a declara prin rescriptul din 19 mart. 1783:

Luându-se moşiile epispopiei şi poate şi cele mănăstireşti sau ale altor institute, *nu se înstrăinează nicidecum de la menirea lui darul făcut episcopiei mănăstirii,* sau institutului ci, din contra, veniturile nesigure de mai-nainte, ce nu se pot evita la proprietăţi imobile, se asigurează.

Tot în privinţa întrebuinţării fondului spune rescriptul Consiliului Suprem din 4 iulie 1783:

Împuţinarea şi micşorarea mănăstirilor are să continue şi pamânturile şi fondurile lor au să se ieie spre *administrare,* averea preoţimii care nu locuieşte în ţară, prin urmare străine, are să se ia asemeni; şi din tot fondul ce se va crea astfel are să se susţie întâi clerul greco-răsăritean, apoi are să se înfiinţeze cel puţin o şcoală fie la Cernăuţi

sau în Suceava, şi ce va mai rămânea are să se păstreze spre alte întrebuinţări folositoare.

În privinţa administrării fondului religionar, rescriptul Consiliului Suprem din 10 ianuarie 1784, către generalul Enzenberg, spune următoarele:

Spre a da pretutindene, iar mai ales poporului din Bucovina, dovadă vederată că economia cea nouă introdusă la moşiile episcopeşti şi preoţeşti nu are alt scop decât numai *binele religiunii şi al indigenilor* şi că banii ce vor incurge nu se vor întrebuinţa spre alte cheltuieli decât pentru acelea ce ţin de *susţinerea episcopului şi a preoţilor, de cerinţele cultului şi ale păstoriei, apoi de ţinerea mănăstirilor şi a zidirilor preoţeşti, precum şi de creşterea preoţilor învăţaţi şi cucernici, apoi de infiinţarea şcolilor şi a altor institute pioase ce lipsesc încă acuma:* toate veniturile episcopeşti şi preoţeşti ce au incurs şi vor incurge încă mai departe trebuie să se păstreze aşadar în deosebită evidenţă şi într-o casă separată, care va purta numele de „casa fondului religionar”, şi toate dispoziţiile în privinţa aceasta, de s-ar ţine ele de oricare rubrică numită mai sus, trebuie să se facă sub *privegherea şi respectiv cu ştirea episcopului şi a Consistoriului*, aşa încât toate îndrumările de felul acesta să ajungă la cunoştinţa poporului.

Tot în privinţa administrării, întrebuinţării şi a însăşi proprietăţii fondului s-au garantat prin rescriptul Consiliului Suprem din 3 martie 1784, către generalul Enzenberg următoarele:

Pentru că după prea înalta intenţiune a Maiestăţii Sale veniturile moşiilor preoţeşti şi mănăstireşti sunt îndeobşte menite pentru susţinerea episcopului şi a celeilalte preoţimi ce se va sistemiza pentru înfiinţarea şcolilor şi a altor institute pioase, apoi pentru ţinerea zidirilor preoţeşti, prin urmare pentru că aceste moşii *nu sunt a se confisca după cum spune intimaţiunea cea foarte scandaloasă* trimisă de Domnia Ta către Consistoriu, ci au să se iaie *numai spre administrare;* în fine, pentru că veniturile ce se vor mări prin îmbunătăţirile scoposite n-au să se adune în *visteria fiscului*, ci în casa separată a fondului religionar: *de aceea toată manipulaţiunea aceasta trebuie să se petreacă sub privegherea şi conducerea episcopului şi a Consistoriului, prin urmare şi tot personalul economic ce este de trebuinţă pe moşiile episcopeşti şi mănăstireşti trebuie să fie ales şi aşezat în înţelegere cu episcopul şi cu Consistoriul.*

Totodată citim în decretul Consiliului Suprem către generalul Enzenberg:

Nu o dată, ci de mai multe ori s-au dat de înţeles administraţiunii că intenţia Maiestăţii Sale nu este nici decât de a *tulbura proprietatea privată* sau şi numai de a îngădui să se purceadă cu puterea şi cu sila la vreuna din economiile de pe moşiile preoţeşti.

În fine citim în decretul Consiliului Suprem de Curte din 8 mai 1784 următoarele:

După instrucţiunea de mai-nainte trebuie să se ieie seama ca

primirea şi cheltuielile tuturor banilor *scolastici, mănăstireşti şi preoţeşti* să se poarte separat de ai casei districtuale administrative, *şi toate mandatele trebuincioase de bani din casa fondului religionari să se facă prin Consistoriu.*

Mai clar nu s-a putut garanta proprietatea, întrebuinţarea, administraţia averilor eparhiei Rădăuţilor. Amploiaţii se numesc, şcolile se înfiinţează, plăţile se fac numai cu expres mandat al Consistoriului şi a episcopului, guvernul e un notariu oficial al afacerilor, nimic mai mult!

Pentru a arăta însă cum se întrebuinţează aceste averi, vom lăsa să vorbească pe un ţăran din Bucovina, pe primariul din satul Crasna, Grigorie Iliuţ:

Numai despre un lucru am auzit vorbindu-se mai puţin, adică despre şcolile noastre din ţară, despre şcolile noastre bisericeşti pentru creşterea şi luminarea poporului nostru drept credincios. Dară şi despre acest lucru să nu aşteptaţi o cuvântare iscusită, căci noi ţăranii n-avem atâta învăţătură ca să putem vorbi cu iscusinţă. Cuvântul meu va fi scurt dară adevărat din inimă.

Noi ştim cu toţii că din banii fondului nostru bisericesc s-au înfiinţat în Suceava un gimnaziu, în Siret o şcoală normală şi în Cernăuţi o şcoală reală şi o şcoală normală cu o preparandie. Ştim cu toţii şi ceasta că prin parohii s-au înfiinţat, pe cheltuiala comunelor bisericeşti, peste o sută de şcoli primare, dintre care mai mult de jumătate sunt sprijinite şi din fondul nostru religionar.

Aceste şcoli sunt confesionale, adică bisericeşti, şi până acum se purtau toate trebile lor de preoţi şi de învăţători drept credincioşi sub privigherea preonoratului Consistoriu. În urma legilor împărăteşti mai nouă din 25 mai 1868 şi din 14 mai 1869, atât biserica cât şi fiecare parohie are tot dreptul de a înfiinţa şcoli proprii bisericeşti şi a le dirigui după legile generale.

Cu toate acestea şcolile noastre săteşti susţinute parte de parohieni, parte din fondul nostru religionar, *seamănă a ni se înstăina cu totul.* În multe ţinuturi din ţară sunt puşi *priveghetori de şcoli şi de altă lege şi de altă limbă.* Aceştia dispun *acum şi de şcolile noastre bisericeşti,* fără de a mai întreba de cei ce reprezintă comunele parohiale şi biserica noastră din ţară. Pe cât văd şi pricep, lucrul merge într-acolo ca şcolile noastre bisericeşti să treacă în rândul şi numărul celor nebisericeşti, şi ce vrea să zică aceasta? Nici mai mult nici mai puţin decât că, pe lângă preveghetori scolastici de altă lege şi de altă limbă, încetul cu încetul *să ni deie şi învăţători de altă lege şi de altă limbă,* şi de va merge lucrul ca până acuma, în curând ne vom pomeni şi cu *învăţători jidani.* Eu ştiu că nu voiţi şi nu doriţi una ca aceasta, însă după legile mai nouă pot fi în şcolile nebisericeşti jidani învăţători.

Dară să va mai spun încă una. În Viena a fost mai deunăzi o adunare mare de învăţători. Şi din Bucovina au fost câţiva. În acea adunare s-a

hotărât ca în şcolile nebisericeşti să nu se mai *înveţe religiunea.* Şi dacă acea hotărâre se va primi, atunci preoţii nici nu vor intra în şcoală ca să înveţe pe copiii noştri religiunea. Şi eu vă întreb, o*are ne-ar fi de folos astfel de şcoli?* Ce s-ar alege din copiii noştri cu învăţători de altă lege şi de altă limbă? Eu nu mă pot înţelege cu aceea ca să lăsăm pruncii noştri fără învăţătură, ci vă întreb, oare să ne lăsăm noi şcolile noastre bisericeşti? Nime nu poate aştepta de la noi una ca aceasta, ci, dimpotrivă, trebuie să dorim şi să cerem ca în fiecare parohie să avem câte o şcoală bună bisericească.

Una, numai una, ne mănâncă pe noi ţăranii, ştiţi ce? Sărăcia. În cele mai multe sate sunt oamenii noştri săraci, şi n-au de unde face şcoli şi susţine pe învăţători. Dară bun este Dumnezeu şi fondul nostru bisericesc este avut. El este menit şi pentru şcoli. Aşadar de vom rămânea pe lângă astfel de şcoli, ce ne convin mai bine în împrejurările în care ne aflăm, fondul nostru ne va sta într-ajutor cu bani pentru susţinerea lor de care vom putea zice cu drept cuvânt că *sunt ale noastre şi nu străine.*

Văd că vă înţelegeţi cu toţii ca să avem şcoli confesionale sau bisericeşti. Văd că cunoaşteţi că numai ele ne sunt de folos. Acum nu ne rămâne altă decât să poftim pe comitetul ce se va alege ca în adresa ce se va face către minister să se scrie şi această dorinţă a noastră, adică că poporul nostru dreptcredincios doreşte şi voieşte a avea ca până acum şcoli confesionale sau şcoale bisericeşti.

O asemenea adresă s-a făcut la minister şi se va face încă multe cu aceeaşi menire de a putrezi la acte.

Deci starea românilor din Bucovina o rezumăm în acest fel:

1. Deşi libertatea oricărui cult e garantată prin constituţia austriacă, deşi credincioşii fiecărei biserici sunt îndreptăţiţi de a-şi administra averile şcolare şi eclesiastice, *numai românii* în tot imperiul sunt supuşi unui regim excepţional.

2. Deşi gimnaziul din Suceava, şcoala reală din Rădăuţi, şcoala normală din Cernăuţi şi altele sunt plătite din fondul religionar, numirile profesorilor se fac de-a dreptul de către ministerul din Viena, precum nu se-ntâmplă la nici un popor, la nici o şcoală confesională. Numai românii sunt supuşi în privirea şcolilor lor unui regim excepţional, şi aceasta pentru ca în ele să se păstreze limba de propunere *germană.*

3. Arhiereii, după scriptură şi canoanele bisericii răsăritene, se aleg, în Bucovina arhipăstorul e numit de-a dreptul, pe când în aceeaşi ţară lipovenii îşi aleg pe vlădica lor de la Fântâna Albă, şi evreii îşi aleg rabinii. Numai românii şi în această privire sunt trataţi în mod excepţional.

E de prisos să mai vorbim despre înfiinţarea cu scopuri politice a aşa-numitei universităţi, în care s-adună toţi profesorii supernumerari de licee de prin Kolomeia şi Kecikemet pentru a figura ca profesori de universitate, nici de liceul de la Cernăuţi, care în vremea din urmă geme de suplinitori rusnaci, nici de neaplicarea obligativităţii învăţământului la

şcolile rurale româneşti şi aplicarea strictă la cele ruseşti. Vom atinge numa-n treacăt învrăjbirea artificială introdusă de guvernanţi între români şi ruteni.

Sunt în Bucovina două soiuri de slavi: *huţulii*, cum se vede, un trib vechi de munte, care cuprinde şirul de nord al Carpaţilor, şi *rutenii*, fugiţi din Galiţia, aşezaţi între Nistru şi Prut. Cei dintâi sunt populaţie autohtonă şi duc un fel de viaţă care cu greu se poate descrie, viaţă de pasăre pribeagă, originală şi liberă, şi nici autoritatea statului austriac nu prea pătrunde printre dânşii, căci perceptori, suprefecţi şi a[lţii] care i-ar prea supăra dispar câteodată fără urmă.

Dar nu aceştia li-s duşmanii românilor.

Din contra, românii le pricep limba lor fără s-o poată vorbi, şi ei pricep pe cea română. E cel mai ciudat fenomen de a vedea pe ţăranul român de baştină cum ascultă cu atenţie la ceea ce-i spune oaspetele său, când se scoboară la câmpie. Şi acest oaspete vine poate din munţii Tatrei, de cine ştie unde, şi pricepe româneşte, fără să fi vorbit vreodată un cuvânt. Din această simpatie abia explicabilă s-ar putea deduce că aceşti huţuli sunt „daci slavizaţi”, pe când românii care-i pricep fără să le vorbească limba sunt „daci romanizaţi”. Acest trib este puţin numeros, mărunt la stat şi vioi.

Dar aceia care-i duşmănesc pe români nu sunt aceşti daci slavizaţi, ci rutenii din Galiţia, care, scăpând pe pământ moldovenesc de apăsarea polonă, de miliţia austriacă şi de alte rele, pretind că a lor e Bucovina, că ei sunt adevăraţii stăpâni ai ţării. Guvernul se foloseşte de ei pentru a-i paraliza pe români şi râde în taină de ei, ştiind prea bine din analele sale statistice că sunt bejenari, aduşi de boierii moldoveni pentru a le cultiva moşiile, lucru care se obişnuia în Moldova până la 1845, pe când în rolurile de contribuţie era o rubrică deosebită pentru „bejenarii ruteni”. Aceşti oameni din vechi se puseseră într-adevăr de bună voie sub autoritatea mitropolitului Sucevei, căci popii lor veneau din fundul Poloniei să se sfinţească la Suceava, servind totodată şi de spioni domnilor Moldovei, încât regii Poloniei s-au găsit siliţi să oprească pe „popones ruthenorum” de a mai merge la Moldova să se sfinţească. Dar credem că din aceste servicii oculte aduse domnilor Moldovei de către popones nu se poate deduce un drept exclusiv al bejenarilor ruşi asupra fondului religionar, ba asupra Bucovinei întregi.

Afară de aceea, românii nici nu le refuză ajutoarele necesare pentru întreţinerea şcolilor rurale, numai egalitatea nu vor s-o admită — şi cu drept cuvânt. Pe de altă parte, Rusia îşi are agenţii săi printre aceşti oameni, iar guvernul, în loc de a vedea cum stau lucrurile, îi încurajează în aspiraţiile lor şi voieşte să facă din Bucovina un focar de agitaţie rusească în contra polonilor şi a românilor.

Mai sunt peste Prut şi mulţi români, slavizaţi care, de pe fizionomie, port şi obiceiuri se cunosc a fi români, apoi numele lor de familie, numirile

satelor (de ex. Cuciurul mic), cărţile vechi câte se află în biserici, inscripţiile acestora, scrisorile în josul textului, toate arată că înainte de 50 de ani locuitorii acestei părţi erau încă români. Astăzi vorbesc ruseşte şi ni se pare că ruşi vor şi rămâne. Deşi se numesc ei înşii români (Woloch), dar vor ajunge ca cei din Moravia, care şi aceia se numesc români, fără de a-şi mai şti limba.

Şi dacă va întreba cititorul ce biserică este aceea pe care guvernul din Viena o supune administraţiei sale, vom răspunde că este cea mai neatârnată a întregii creştinităţi, căci atât mitropolitul transdanubian şi al ţărilor tartarice din Proilabum (Brăila), cât şi cei ai Ungro-Vlahiei (din Târgovişte) erau supuşi patriarhului de Constantinopol, iar cel de[al] doilea era exarhul acelui patriarhat, continua puterea centrului constantinopolitan pân-în munţii aurarii, sfinţea pe mitropolitul de Alba-Iulia, stătea în legătură întinsă a organismului eclesiastic greco-bulgar. Singură Mitropolia Moldovei şi a Sucevei e *ab antiquo* suverană, neatârnată de nici o patriarhie; acestei Mitropolii a Moldovei şi a Sucevei se datoreşte introducerea limbii române în biserică şi stat, ea este mama neamului românesc.

De aceea extragem din „Îndireptarea legii” lui Matei Basarab (tipărit la Târgovişte 1652):

Află-se scris în pravila lui Matei-Vlastari cum şi Moldo-Vlahia au fost supusă ohrideanilor, *iară acum nici ohrideanilor se pleacă, nici ţarigradeanului, şi nu ştim de unde au luat această putere.*

Între mitropoliţii care ţin sub mâna lor episcopii se zice:

Moldoveanul ţine aceasta: *Rădăuţul* şi a Romanului şi Huşii.

Între exarhi se citează „moldoveanul” al „Sucevei şi a toată Moldo-Vlahia” — „iară ceilalţi mitropoliţi numai pre cinstiţi să scriu, iară nu şi exarhi”.

Va să zică episcopia Rădăuţilor, supusă celui mai neatârnat mitropolit, exarh *sua sponte* şi în rang cu un patriarh, această episcopie este azi administrată de beamteri şi de evrei. În şcolile *acéstei* episcopii se propun obiectele în limba *germană*, cu profesori nemţi şi elevi evrei. Abia se mai găseşte câte un egumen de mănăstire, câte un preot în creierii munţilor, câte un dascăl de şcoală urbană sau rurală, şi arareori câte un protopop care, întemeiat pe trecutul istoric de 500 de ani al acestei sfinte episcopii a Rădăuţilor, să zică: „stăpân peste această bucată de pământ e strălucita roadă de Muşatin şi coborâtorii ei, nu evreii galiţieni şi şvabii din Bavaria”. Orice s-ar zice despre alte popoare, nu se poate contesta în ele un fel de respect faţă cu trecutul şi acesta e un semn că o naţie are în sufletul său „religia umanităţii”. Şi religia umanităţii constă tocmai în recunoaşterea existenţei unui principiu moral în istorie. Şi n-a reprezentat Mitropolia Sucevei un principiu moral? N-a fost ea aceea care a dat reazemul evanghelic populaţiilor aservite din Polonia, n-a fost ea care a apărat intactă creştinătatea faţă cu agresiunea mahometană, n-a fost ea

aceea care-n persoana lui Varlaam Mitropolitul a făcut ca duhul sfânt să vorbească în limba neamului românesc, să redeie în graiul de miere al coborâtorilor armiilor romane Sfânta Scriptură şi perceptele blândului nazarinean? N-a fost ea care s-a ridicat cu putere, contra naţionalizării, iudaizării bisericii creştine prin Luther şi Calvin? Patriarhi şi mitropoliţi au făcut faţă cu propăşirea repede a reformaţiei şi dezbinării; Mitropolia Moldovei şi a Sucevei au ridicat glasul contra lui Luther şi au arătat totodată că reforma era în sine de prisos. Nu reformă — reîntoarcere la vechea şi toleranta comunitate bisericească, precum o încearcă astăzi unii catolici din Germania, era mântuirea omenirii din mrejele materialismului şi din sofismele lui Anti-Crist.

Dar evreul austriac e departe de a pricepe de ce românul ţine la biserica lui căci... *această* mitropolie, cea mai însemnată în Orient prin spiritul ei, a ajuns azi de batjocura evreo-germano-slovacilor din Austria. *Această* mitropolie are astăzi în fapt mai puţină autonomie decât rabinul jidovesc din Sadagura, că, sub un împărat *creştin*, a ajuns o unealtă de politică, de coterie în mâinile d-lui Stremeyer.

Şi nu mai arde candela vecinică la capul binecredinciosului şi de Hristos iubitorului Ştefan Voievod. Biserica lui Alexandru cel Bun în Suceava stă de 80 de ani în ruină; iar Mitropolia Sucevei cu moaştele sft. Ioan, cine se-ngrijeşte de ea? Mihail Grigorie Sturza Voievod i-a dat o existenţă de umbră, iar Titu Maiorescu, fostul ministru al Măriei Sale Carol V Vd. trimisese un arhitect ca să-i ridice planul, să propuie înfrumuseţările cuvenite şi să clădească un local de şcoală primară românească în curtea acelei biserici. Atât ştim despre acea mitropolie în care stă locţiitorul mitropolitului Moldovei; iar cât despre episcopia Rădăuţilor — ea a devenit mitropolie, austriacă-internaţională a bochezilor din Dalmaţia şi se vede că, tot sub d. Stremeyer, mai are perspectiva de-a deveni mitropolia indienilor ţulu sau a creştinilor din Maroc.

De aceea nu e nimic mai serios decât cuvântul boierului moşnean Hurmuzachi, care în acea adunare de care am vorbit mai sus a pronunţat memorabilele cuvinte că românii din Bucovina au ajuns să apere de „liberalii” din Austria ceea ce n-au fost în stare să răpească turcii şi tătarii, autonomia bisericii, limbii, şcolii.

Hotărâtu-s-au în tăinuitul sfat al proniei cereşti ca, 1877 să devină reversul lui 1777?

II. Nu există stări de lucruri mai asemănătoare decât acelea ale Ungariei şi României, o dovadă că amândouă ţările acestea sunt jertfele unei exploatări comune. Dar pe când România, prin justă frică de elementele străine şi prin recunoaşterea rănilor sale, are posibilitatea de a ajunge la întremare, îndată ce va înlătura scamatoriile care mistuiesc puterile ei cele mai bune, Ungaria a supt veninul în nobilele sale vine, şi-a robit economiceşte popoarele sub dibaciul titirez austro-evreiesc, care-n Buda-Pesta îşi pune pană de cucoş la pălărie, precum bea în Viena bere în

sănătatea principelui Bismarck.

Deschisă industriei jidoveşti din Austria şi înmulţindu-şi trebuinţele prin formele goale ale civilizaţiei occidentale, pe care le-a introdus cu aceeaşi pripă ca şi noi, Ungaria îşi istoveşte pământul prin cultura extensivă şi barbară, scoate prin acest tratament păturі din ce în ce mai adânci ale ţarinei la suprafaţă, aşa încât brazda sa devine din ce în ce mai săracă. Neputând, se-nţelege, concura cu vecinul său, cu care e legată prin interesul apăsării naţionalităţilor, tot ce nu lucrează pământ în Ungaria e silit a-şi oferi puterile sale statului sau a trăi din advocatlâc. Ungaria este, după România, patria funcţionarismului, cârciocarilor şi negrei speculaţiuni evreieşti. Pustiirea pădurilor au schimbat mediul climatic şi au născut se vede o mulţime de epidemii, iar cu cât legătura economică cu Austria se va prelungi, cu atâta popoarele de sub coroana Sf. Ştefan vor fi reduse la proletariat şi Ungaria condamnată de a rămânea ţară curat agricolă, cu o existenţă mai mult decât îndoielnică. Exportând lână pentru Europa întreagă, locuitorul acestei ţări poartă postavul fabricilor din Boemia şi Moravia; exportând porcii săi, consumă cârnaţi fabricaţi în Viena. Dar urmările acestui sistem economic vor fi aceleaşi ca şi la noi: mortalitatea şi sărăcirea populaţiei producătoare, a ţăranului, şi într-adevăr, în cei din urmă cinci ani, populaţia autohtonă a Ungariei a scăzut cu 144.000 suflete. Cu aceasta însă se împuţinează puterile ce exploatează pământul, prin urmare începe regresul agriculturii şi o exploatare a brazdei din ce în ce mai extensivă şi mai istovitoare. Mai adaogă apoi înmulţirea clasei neproductive a avocaţilor şi scribilor şi burlăcia ei, apăsarea din ce în ce mai mare a ţăranului şi proletarizarea lui, încât nu va mai produce decât copii nesănătoşi sau, producându-i, nu va avea cu ce-i ţine. Şi ce e mai trist decât ca ţările dunărene cele mai binecuvântate de Dumnezeu să vadă pierind de mizerie copiii lor pe un pământ bogat, în grânarul Europei?

Şi toate acestea se-ntâmplă deja în Ungaria. Mortalitatea şi sărăcirea ţăranului, cultura prădătoare şi extensivă a pământului, înmulţirea peste măsură a funcţionarilor, avocaţilor şi politicilor de meserie, burlăcia claselor superioare, căsătoria neprecugetată şi stârpitoare a claselor de jos, în fine, prin stârpirea pădurilor, insalubritatea climei, căci temperatura şi-a pierdut tranziţia gradată de la cald la frig şi vice-versa, şi trecerea e nemijlocită, fără grade intermediare, astfel încât numai plămânii de cal o pot suporta.

Acest preţ pentru autonomia Ungariei e prea mare. Şi, dacă ne întrebăm de ce-şi sacrifică maghiarii patria lor şi cele 5 naţionalităţi conlocuitoare molohului jidovesc, de ce persistă ei în alianţă cu elementul evreo-german, răspunsul va fi simplu. Din deşertăciunea de a stăpâni naţionalităţile. În loc de a se împăca cu ele, de a asigura lor şi sieşi un trai îndemânatic pe pământul strămoşesc, maghiarul preferă, în nemărginitul său şovinism, de-a fi neputinciosul mediu prin care fabricatele occidentale

îi omoară meseriaş după meseriaş, clasă pozitivă după clasă pozitivă, până ce regatul Sf. Ştefan va rămâne o adunătură de ţărani proletari şi de scribi şi mai proletari, puşi la discreţia, ba la îndurarea crâşmarilor evrei, deveniţi pân-atuncea bancheri vienezi.

Şi ceea ce e mai ciudat e că tocmai populaţia curat maghiară scade la număr, încât rusul Danilevski ar putea face ungurilor o diagnoză asemănătoare cu cea care o face turcilor, că trăiesc pentru a scăpa de curentul pangermanic populaţiile slave.

Dacă cu maghiarii ar fi de vorbit, atunci ar vedea ei înşiăşîi că noi românii fără ei suntem slabi şi ei fără noi asemenea; dar văzând că tocmai pe români îi tratează mai excepţional decât pe toţi, îi vom lăsa cu durere în plata lui Dumnezeu şi în orbirea cu care i-a bătut demonul mândriei şi al deşertăciunii, căci fără a fi ei înşiăşîi un pericol esenţial pentru naţionalităţi, prin complicitatea cu elementul austriac se pierd pe ei şi pe toţi împreună.

Sau cred maghiarii că unor populaţii proletarizate nu le-ar conveni umbra „protecţionistă" a sfintei Rusii, care să-i mântuie de robia Occidentului? Sau cred că regimentele de scribi, vânători de funcţii şi avocaţi şmecheri vor rezista unor puteri de o cumplită realitate?

Dar oare trebuie o caracterizare mai bună a simulacrului de stat maghiar decât că, în caz de nerodire a pământului, populaţiile mor de-a dreptul de *foame?*

Dar la ce să mai prelungim expunerea aceasta generală? Noi nu putem sili pe maghiari să vadă clar, precum vedem noi, nu-i putem sili să vadă câtă analogie este între starea noastră şi starea lor şi cum ei sunt jertfa apropiată, iar noi cea probabilă a negrei speculaţiuni dinspre Apus, a vecinicei nopţi naţionale dinspre Răsărit.

Dacă maghiarii, prin spirit de dreptate înlăuntru, prin sistemul protecţionist în afară, nu vor asigura lor şi naţionalităţilor un trai vrednic de fiinţe omeneşti, atunci o vor face aceasta alţii, numai atunci —adio dulce limbă ungurească! Atunci cuvintele lui Szechenyi: „Ungaria n-a fost, ea va fi abia", vor fi adevărate tocmai în sens invers: „Ungaria a fost abia, şi nu va mai fi" ă...î.

17, 19, 21, 26, 28 noiembrie 1876

MONUMENTE

De la o vreme încoace publicul românesc a început a încuraja prin subscrieri ridicarea de monumente întru amintirea voievozilor care au asigurat existenţa sau a ridicat vaza ţărilor noastre şi a acelor cărturari care la începutul veacului nostru au dat început mişcării intelectuale. Astfel Mihai Vodă cel Viteaz, acea nenorocită jertfă a politicii casei de Austria, care-a realizat pentru câteva zile trecătoarea coroană a Daciei romane, acel bun ostaş şi rău politic are astăzi statua ecuestra în faţa Academiei din Bucureşti; <statuia lui> Ştefan cel Mare, asupra mărimii căruia abia arhivele din Venezia încep a ne lămuri şi care crease Moldovei un rol atât de strălucit pentru vremea sa, va avea statuia sa în Iaşi; lui Grigore Vodă Ghica, nobilul martir care a protestat contra ciuntirii pământului nostru, i s-a ridicat un monument în piaţa Beilicului cu concursul preaînălţatului nostru domn.

Dintre cărturari s-a început cu statuia de marmură a lui Ioan Eliad (supranumit mai târziu Heliade-Rădulescu).

Eliad se vede a fi fost în tinereţe un om foarte inteligent. Prin gramatica sa elimineză din ortografia română toate semnele prisositoare, prin cărţile sale didactice a dat fiinţă limbii ştiinţifice, din tipografia sa au ieşit la lumină între anii 30 şi 45 aproape tot ce s-a tradus mai bine în româneşte. Cam de pe la anul 1845 începe încă în mintea scriitorului bucureştean o suficienţă nepomenită şi o decădere intelectuală cu atât mai primejdioasă cu cât Eliade era privit în vremea lui ca un fel de oracol. Limba *Curierului de ambe sexe* se latinizează şi se franţuzeşte, el începe a scrie c-o ortografie imposibilă, nesistematică, un product bastard al lipsei sale de ştiinţă filologică pozitivă şi al unei imaginaţii utopiste. Făr-a avea el însuşi talent poetic, dă cu toate acestea tonul unei direcţii poetice a cărei merite consistau într-o limbă pocită şi în versificarea unor abstracţii pe jumătate teologice, pe jumătate sofistice. Ruina frumoasei limbi vechi care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut o datorim în mare parte înrâuririi stricăcioase a lui Eliade. Întâmplările politice de la 1848 şi petrecerea sa în străinătate îi răpiră şi restul de bun-simţ cât îi mai rămăsese.

El deveni din ce în ce mai închipuit şi mai apocaliptic, încât întors în ţara lui şi făr-a fi încetat de-a exercita o înrâurire şi mai mare ca-n trecut, el a mai trăit ca o primejdie vie pentru orice aspirare adevărată şi serioasă. „Istoria românilor” scrisă de el este o ţesătură de închipuiri subiective şi de greşeli; o a doua ediţie a gramaticii e o adevărată babilonie de fantezii etimologice, iar poeziile sale sunt stârpituri de cuvinte străine înşirate după o măsură oarecare. Aproape tot ce-a făcut Ioan Eliad, modestul învăţător de la Sf. Sava, a fost caricat de Heliade-Rădulescu. Oricine va scrie o

istorie a culturii pe malurile Dunării va trebui să vadă într-acest singur individ doi oameni cu totul deosebiţi: unul — modest, îngăduitor, plin de bun-simţ; celălalt — suficient, invidios, trăind în ficţiuni şi lipsit de orice bun-simţ.

În cei din urmă zece ani ai vieţii sale îi mai rămăsese un singur instinct adevărat. Din cugetarea cu totul străină a tineretului el a prevăzut falimentul economic şi intelectual al generaţiei de faţă; a prevăzut că oamenii care se gerau ca uriaşi nu erau decât nişte comedianţi, îmbrăcaţi franţuzeşte. S-ar putea zice chiar că acest om străin avea în unele momente un soi de-a doua vedere. Cu toate acestea constatăm cu durere că multe din relele ce le prevedea ş-au avut cauza în chiar direcţia pe care-o dedese el culturii române.

Un alt om al cărţii căruia i se va reîmprospăta memoria este Gheorghie Lazăr. Camera a votat două mii de lei pentru a se înscrie în capul listei de subscripţie. Totodată d. ministru al instrucţiei a îngrijit ca în ţintirimul din satul Bolintin să se aşeze pe mormântul poetului liric Dimitrie Bolintineanu o piatră de marmură c-un basorelief, reprezentând o mână ce depune o cunună de lauri.

11 martie 1877

[„«AGENSE RUSE» CAPĂTĂ DIN CONSTANTINOPOL...”]

„Agence russe” capătă din Constantinopol următoarea ştire: „Poarta a primit din partea mai multor puteri asigurarea că neutralitatea României nu e stipulată prin nici un tratat; în urma acestora ea a declarat că, în momentul în care ruşii vor trece Prutul, ea va ocupa mai multe puncte strategice din stânga Dunării”.

Faţă cu această telegramă, care redă opinia Angliei, exprimată de subsecrctarul de stat Bourke şi care este în linie generală şi opinia presei liberale din Austro-Ungaria, suntem dispuşi a ne aduce aminte cu oarecare ironie de renumitele broşuri care au apărut la noi şi care stipulau cu aerul cel mai serios din lume neutralitatea reală a României, garantată în mod colectiv de puterile mari ale Europei. Afară de aceea ne mai vin în minte practicii financiari care nu vedeau un mijloc mai bun în contra deficitului decât *desfiinţarea armatei noastre*.

Luând la serios reprezentaţia de marionete de la Constantinopol, în care marchizul Salisbury, c-o contractare foarte solemnă a fizionomiei şi c-un ton aproape bisericesc, predica intenţiile unanime ale Europei, mulţi români credeau că lucrurile în lume se petrec astfel cum se reprezintă în teatru. Pentru orice inteligenţă mai pătrunzătoare era însă aproape dovedit că mijlocul cel mai puternic contra războiului, dacă acesta nu era dorit, ar fi fost neutralizarea României sub garanţia colectivă a Europei, ş-atunci desigur că Rusia nu se ispitea de-a începe o luptă contra lumii întregi. Motivele secrete şi înţelegerile intime între puteri se sustrag vederii publicului mare şi abia istoricul viitor va putea să descoase din arhive icoana adevărată a lucrurilor, în care comedia oficială nu-i va părea decât ceea ce este într-adevăr: o piesă cu roluri învăţate pe de rost, în care actorii înşiăşîi nu cred în ele, deşi în momentul jocului ei se identifică cu rolurile şi produc în public uimitoarea iluzie că ei sunt convinşi de ceea ce zic.

Cu cât mai mult vor fi datori românii să recunoască acel just instinct istoric al Preaînălţatului nostru Domn, care a creat în ţară această oştire disciplinată şi echipată, pe atâta pe cât l-au iertat starea noastră înapoiată în cultură şi calamităţile economice. În acea înţelepciune a faptelor şi fără a-şi aşeza convingerile în teorii, M. S. Domnul a fost acela care-a simţit că nici un drept nud nu are putere în lumea noastră, unde puterea domneşte şi unde se desfăşoară cu extremă asprime lupta pentru existenţă. Căci dacă existenţa României părea a nu avea un moment trebuinţă de tunuri şi de baionete, această iluzie optică s-a născut din faptul că marile sume de puteri opuse se echilibraseră ca două greutăţi egale în cumpăna europeană, a cărei limbă neutrală părea a fi România. Dar în momentul ce acest echilibru se strică, România încetă numaidecât de-a juca acest rol şi

drepturile ei, înscrise în tratatul de la Paris, erau la moment supuse imperceptibilei dialectice ale diplomaţiei, deprinsă a tăia un fir de păr în patru figuri silogistice.

Cu deosebire frivolă este discutarea neutralităţii române din partea presei austro-ungare. Cunoscând prea bine că România a cerut neutralizarea pentru a da în mâna tuturor iubitorilor de pace mijlocul cel mai sigur de a face războiul imposibil, totuşi ei nu încetează, după ce Europa toată ne-a lăsat în voia propriei noastre sorţi, să ne acuze de rusofili, de reprezentanţi ai politicii slave. Dar de unde ştiu reporterii ce se petrece în capetele noastre, cu câtă pază facem orice pas şi cu câte sacrificii amare alegem din toate relele pe cel mai mic? Toată presa română recunoaşte că nimic nu e mai puţin de dorit pentru noi decât războiul şi că oricine ne-ar scăpa de *ultima ratio regum* am fi primit bucuros. Şi totuşi ni se face o acuzare că apărăm cu şanţuri oraşele şi căile noastre de comunicaţie, dar binevoind a uita că numai drumurile de fier, pe care turcii ar voi să le vadă distruse, ne costă pe noi a treia parte dintr-un miliard de lei şi că de dragul lor *şi pentru a da întregii Europe mijlocul de a-şi ţine cumpăna pe malurile Dunării noi ne-am ruinat economiceşte.*

Oricare ar fi cauzele ce-au făcut pe puteri a nu garanta pân-acuma în mod precis neutralitatea teritoriului român, fie slăbiciune, fie rea-voinţă, fie în fine rezervaţiile mentale ale diferitelor cabinete, nouă ni se pare că ele nu mai prezintă nici un interes pentru noi. Căci, dacă se va face ceva în favorul nostru, desigur că nu ochii noştri frumoşi vor fi cauza unui asemenea eveniment; iar dacă se va face ceva în defavorul nostru, vom apăra cum vom putea ceea ce avem.

Locuind pe un teritoriu strategiceşte nefavorabil şi înconjuraţi de seminţii străine nouă prin limbă şi origine, având înlăuntrul nostru chiar discordia civilă, acest patrimoniu al statelor slabe şi tulburate de prea mari înrâuriri străine, trăind sub invectivele presei europene pentru că nu dăm drepturi politice evreilor, care nici nu ne ştiu limba, toate mişcările noastre au fost tratate de vecini c-o rară lipsă de generozitate şi c-o nedreptate nemaipomenită faţă cu alte popoare. Nu e mult de-atunci de când un diplomat maghiar a pronunţat cu linişte marele cuvânt că numai c-o companie de honvezi e în stare să puie pe fugă întreaga [armată a] României.

În vremea războiului între sârbi şi turci, regimentele române, sentelege, erau acelea ce-au cauzat pierderile vitejilor sârbi; iar astăzi *N. Er. Presse* sfătuieşte pe turci de a pune pe fugă armata noastră cu câteva sute de başibuzuci.

Şi când ne bucurăm de aşa vădite simpatii şi de bunăvoinţa fenomenală a vecinilor, mijlocul cel mai bun de-a rămâne în favoarea lor era să ne legăm noi înşine mâinile şi să aşteptăm ce va hotărî despre noi gremiul jurnaliştilor din Viena şi din Budapesta. Acesta este poate singurul rol ce ni l-ar concede din toată inima.

13 aprilie 1877

[„LA ANUL 1774...”]

La anul 1774 au intrat oştirile austriece, cu dispreţul oricărui drept al ginţilor, în pace fiind cu Poarta şi cu Moldova, în partea cea mai veche şi mai frumoasă a ţării noastre; la 1777 această răpire fără de seamăn s-a încheiat prin vărsarea sângelui lui Grigore Ghica V. Vod. Fărădelege nepomenită, uneltire mişelească, afacere dintre o muiere desfrânată şi între paşii din Bizanţ, vânzarea Bucovinei va fi o vecinică pată pentru împărăţia vecină, de-a pururea o durere pentru noi. Dar nu vom lăsa să se închidă această rană. Cu a noastre mâini o vom deschide de-a pururea, cu a noastre mâini vom zugrăvi icoana Moldovei de pe acea vreme şi şirurile vechi, câte ne-au rămas, le vom împrospăta în aducere-aminte, pentru ca sufletele noastre să nu uite Ierusalimul. Căci acolo e sfânta cetate a Sucevei, scaunul domniei vechi cu ruinele măririi noastre, acolo scaunul firesc al unui mitropolit care în rang şi în neatârnare era egal cu patriarhii, acolo sunt moaştele celor mai mari dintre domnii români, acolo doarme Dragoş, îmblânzitorul de zimbri, acolo Alexandru întemeietorul de legi, acolo Ştefan, zidul de apărare al creştinătăţii. Iată cum un om din veacul trecut descrie ţara:

Această parte de loc, zice el, care acum s-a făcut Bucovina este la munte şi are aer rece şi sănătos, pe când cealaltă parte a Moldovei este de câmpii călduroase, dar nu atât de prielnice sănătăţii, căci aici se stârnesc un fel de friguri şi locuitorii nu ajung la vreo vârstă de bătrâneţe adâncă; un om de 70 de ani şi încă cel mult de 80 este de-a mirarea. Pe când dincolo sunt munţi cu pomi şi cu alţi copaci roditori, printre care curg apele cele limpezi care dintr-o parte şi dintr-alta de pe vârfurile munţilor se pogoară la vale cu un sunet preafrumos pe aceste laturi, făcându-le asemenea unei mândre grădini.

La marginea ei stă Ceahlăul, care în zilele seninate se poate vedea pe vremea apusului soarelui din Cetatea Albă, cale de 60 de ceasuri, şi se vede aşa de curat ca şi cum ar fi el aproape în unghiul ţării, iar de la miazănoapte se vede de lângă apa Ceremuşului, unde numai hotarăle Moldovei, ale ţării leşeşti şi ale Ardealului se lovesc. Prin nisipul pârâielor ce se încep din munţi se găseşte praf de aur; în codri sunt cerbi, ciute, căprioare, bivoli sălbatici şi, în munţii despre apus, o fiară pe care moldovenii o numesc zimbru. La mărime ca un bou domestec, la cap mai mic, grumazii mai mari, la pântece subţiratec, mai înalt în picioare, coarnele ei stau drept în sus, sunt ascuţite şi numai puţin plecate într-o parte. Fiară sălbatecă şi iute, poate să saie ca şi caprele de pe-o stâncă pe alta. Pe lângă hotară, despre câmpuri, sunt mari cârduri de cai sălbatici. Oile cele sălbatice caută de păşune îndărăpt hrana lor, căci în grumazul cel scurt nu au nici o încheietură şi nu pot să-şi întoarcă capul nici într-o parte

din a dreapta sau din a stânga. Dintre vitele albe, multe mii se duc prin ţara leşască la Saxonia sau la Brandenburg şi de acolo se duc mai departe. Neguţătoria stupilor este multă şi în dobândă.

Unii ţărani erau vecini; totuşi stăpânii lor nu aveau putere nici a-i pedepsi cu moartea, ca lucru ce se cuvine numai domnului stăpânilor; nici nu puteau ei ca să vândă pe vreunul din satul de unde era el născut, nici să-l mute într-alt sat. În alte ţinuturi ţăranii sunt oameni slobozi şi aşa au ei o volnicie ca un chip de republică, precum în Câmpul-lung din ţinutul Sucevei. Târgoveţii de pe la oraşe şi târguri sunt moldoveni adevăraţi şi fac neguţătorii cu negoaţă de mâinile lor. Boierii sunt curaţi moldoveni şi socotesc începerea lor de la râmleni că se trage. Ei sunt împărţiţi în trei stări: în cea dentâi sunt boierii acei pe carii îi rânduieşte domnul în trebile ţării, într-al doilea, curtenii sau oamenii care au de moştenire case şi sate, întru al treilea sunt călărimea slujitorilor, care pentru veniturile moşiilor ce li s-au dăruit lor de la domni sunt datori numai cu a lor cheltuială să iasă cu domnii la oaste. În sfârşit, sunt răzeşii, care mai bine s-ar chema oameni de ţară slobozi, ca şi partea boierească, numai că aceşti de pe urmă nu au case ţărăneşti sub stăpânirea lor, ci locuiesc prin sate şi-şi lucrează pământul lor însuşi.

Cu toate că mitropolitul de Moldova îşi ia blagoslovenia de la patriarhul de Ţarigrad, dar nu este supus lui, ci cei trei episcopi moldoveneşti pun mâinile lor pe deasupra celui ales şi după aceea Vodă roagă pe patriarhul ca să întărească în vrednicie pe acel de curând mitropolit, care patriarhul *neapărat trebuie s-o facă.* Mitropolitul nu dă *nimica* patriarhului şi nu este nicicacum îndatorit ca să înştiinţeze pe el pentru pricinile bisericeşti de la Moldova sau să-l întrebe la vreo socoteală de aceste, ci el are asemenea volnicie ca şi patriarhul.

Din toate acestea, scrise de mâna bătrânească, se vede curat că stat şi biserică erau neatârnate, că clasele societăţii erau libere, căci până şi vecinii, îndeobşte colonizaţi, aveau scutirile şi dreptăţile lor, c-un cuvânt, un popor liber de ţărani şi de păstori. Şi cum era acest popor se poate judeca de împrejurarea că, chiar la 1777, Austria avea de scop a împărţi Bucovina în „ocoale de oşteni pedeştri”, după cum era în Slavonia şi în Croaţia, căci, zice vechiul manuscript, „lăcuitorii au la slujba războiului putere şi îndrăzneală, iar spre plata birului nu au bani”.

Şi ce a devenit astăzi obârşia Moldovei? Făgăduit-au fost Austria s-o ţie în vechile ei legi şi obiceiuri, bunurile mănăstireşti să le întrebuinţeze spre ridicarea poporului moldovenesc, răzeşii să rămâie întru ale lor, târgoveţii întru ale lor şi multe alte lucruri au făgăduit.

Şi ce au făcut în ţară? Mlaştina de scurgere a tuturor elementelor sale corupte, loc de adunătură a celor ce nu mai puteau trăi într-alte părţi, Vavilonul babilonicei împărăţii. Deşi după dreptul vechi jidanii n-aveau voie nici sinagogi de piatră să aibă, astăzi, ei au drept în mijlocul capitalei havra lor, iar asupra ţării ei s-au zvârlit ca un pâlc negru de corbi,

expropriind palmă cu palmă pe ţăranul încărcat de dări, sărăcit prin împrumuturi spre a-şi plăti dările, nimicit prin dobânzile de ludă ce trebuie să le plătească negrei jidovimi. Şi asta, în jargonul gazetelor vieneze, se numeşte a duce *civilizaţia în Orient.* Oameni a căror unică ştiinţă stă în vânzarea cu cumpănă strâmbă şi înşelăciune au fost chemaţi să civilizeze cea mai frumoasă parte a Moldovei.

Poporul cel mai liber şi mai îngăduitor şi-a plecat capul sub jugul celei mai mizerabire şi mai slugarnice rase omeneşti. Pământul cel mai înflorit începe palmă cu palmă în mâinile cele mai murdare, raiul Moldovei se umple de neamul cel mai abject. Şi fiindcă la toate aceste procese de expropriere agenţii de împlinire au tantiemele lor, de aceea jidovimea şi judecătorii merg mână în mână sub pajura creştină cu două capete.

Fără a vărsa o picătură de sânge, fără muncă, fără inteligenţă, fără inimă, o rasă care, în înjosirea ei, nu are asemănare pune astăzi mâna pe un pământ sfânt, a cărui apărare ne-a costat pe noi râuri de sânge, veacuri de muncă, toată inteligenţa noastră trecută, toate mişcările cele mai sfinte ale inimii noastre.

Şi e plină de străini,
Ca iarba de mărăcini;
Şi e plină de duşmani
Ca râul de bolovani.
Iar mila străinului
E ca umbra spinului:
Când vrei ca să te umbreşti,
Mai tare te dogoreşti.

De aceea când ştim pentru ce a căzut voievodul moldovenesc nu trebuie să-l plângem. „Ce mă plângeţi pe mine, că nu sunt de plâns. Mie s-au hotărât bucuria drepţilor, care n-au făcut lucruri vrednice de lacrămi”. De plâns e ţara, care prin moartea lui totuşi n-a fost scutită de cea mai aspră trunchiere.

La Putna un călugăr bătrân mi-a arătat locul înlăuntrul bisericii în care stătea odată aninat portretul original al lui Ştefan Vodă. După original el a fost mic de stat, dar cu umere largi, cu faţa mare şi lungăreaţă, cu fruntea lată, ochii mari plecaţi în jos. Smad şi îngălbenit la faţă, părul capului lung şi negru acoperea umerii şi cădea pe spate. Căutătura era tristă şi adâncă ca şi când ar fi fost cuprins de o stranie gândire... Coroana lui avea deasupra, în mijloc, crucea toată de aur, împodobită cu cinci pietre nestemate. Sub crucea coroanei urmau Duhul Sfânt, apoi Dumnezeu tatăl, cu dreapta binecuvântând, cu stânga ţiind globul pământului, pe cercul de margine al coroanei un rând de pietre scumpe de jur împrejur. Îmbrăcat era Vodă într-un strai mohorât cu guler de aur, iar de gât îi atârna un engolpion

din pietre şi mărgăritare. Câmpul portretului era albastru, în dreapta şi în stânga chipului, perdele roşii.

Am întrebat ce s-a făcut [cu] originalul?

Călugărul a răspuns ce însuşi auzise.

Într-una din zilele anului 1777, la miezul nopţii, *Buga*, clopotul cel mare, a-nceput să sune de sine, întâi încet, apoi tot mai tare şi mai tare.

Călugării treziţi din somn se uitară în ograda mănăstirii. În fioroasa tăcere, în sunetul clopotului ce creştea treptat, biserica se lumina de sine înăuntru de o lumină stranie şi nemaivăzută. Călugării coborâră într-un şir treptele chiliilor, unul deschise uşa bisericii... În acea clipă clopotul tăcu şi în biserică era întuneric des. Candelele pe mormântul lui Vodă se stinseră de sine, deşi avuse untdelemn îndestul.

A doua zi portretul voievodului Moldovei era atât de mohorât şi de stins, încât pentru păstrarea memoriei lui un călugăr ce nu ştia zugrăvia, a făcut copia ce există astăzi. Aprinde-se-vor candele pe mormânt? Lumina-se-va vechiul portret?

30 septembrie 1877

[VASALITATEA ROMÂNIEI?]

Cu adâncă mâhnire a trebuit să vedem în mesajul domnesc o frază pe care tocmai în ziua de astăzi nu o putem nicidecum înţelege: *Timpul tutelei străine, timpul vasalităţii a trecut dar, şi România este şi va fi ţară liberă, o ţară de sine stătătoare.*

Avem nădejde în Dumnezeu, avem încredere în braţele oştenilor români şi nu ne îndoim că marile puteri europene, recunoscând că suntem un popor trainic şi vrednic de viaţă neatârnată, vor recunoaşte şi vor scuti independenţa noastră.

Ne întrebăm însă când a fost acel *timp al vasalităţii* care, după mesajul domnesc, va fi trecut după ce independenţa ne va fi recunoscută? Când România a fost vasala vreuneia dintre puterile vecine? Când domnul român a stat în relaţiuni de vasalitate către vreun suveran vecin? Niciodată! Niciodată pentru România nu a existat un timp de vasalitate. În înţelesul capitulaţiunilor încheiate între domnii Ţărilor Române şi Poarta otomană, nici Moldova, nici Muntenia nu erau vasale. Şi cu atât mai puţin puteau să fie, în înţelesul tratatului de la Paris, vasale Principatele Unite.

În sfârşit, România, de când s-a constituit sub acest nume şi pe bazele pe care e încă aşezată, niciodată nu s-a simţit ca fiind vasală a Porţii otomane: Domnitorul Carol I de Hohenzollern niciodată nu a făcut şi nici nu s-a simţit dator a face servicii de vasal; guvernul român, recunoscând relaţiunile statornicite între noi şi Poarta otomană, niciodată nu s-a gerat ca guvern al unei ţări vasale, ci din contra, totdeauna a protestat contra chiar a cuvântului de „vasal”.

Relaţiunile între noi şi Poarta otomană totdeauna au fost mai mult ori mai puţin indefinite: niciodată însă ele nu au fost relaţiuni de vasalitate.

Vrăjmaşii noştri, ori aceia care nu cunoşteau îndestul legăturile statornicite între noi şi Poarta otomană, din rea-voinţă ori din neştiinţă, puteau să ne ia şi ne-au şi luat drept vasali ai Porţii otomane. Acesta e un lucru pe care îl înţelegem. Nu înţelegem însă cum chiar un guvern român poate să spuie corpurilor legiuitoare române că, după ce ni se va fi recunoscut independenţa, vom înceta a mai fi o ţară vasală, — dacă, numai dacă, numai după ce, numai între anumite condiţiuni vom înceta a mai fi ce nu am fost niciodată. Nu ştim şi nu stăruim a şti dacă guvernul, din uşurinţă ori din rea-voinţă, a pus aceste cuvinte în mesajul domnesc; ne ridicăm numai glasul împotriva lor şi protestăm atât contra uşurinţei, cât şi contra relei-voinţe.

România nu va fi, dar nici nu a fost niciodată, vasală!

17 noiembrie 1877

BĂLCESCU ŞI URMAŞII LUI

Peste două-trei zile va ieşi de sub tipar *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu.

Se ştie neobositul zel cu care acest bărbat, plin de inimă şi înzestrat de natură c-o minte pătrunzătoare şi c-o fantezie energică, a lucrat la istoria lui Mihai-Vodă. Din sute de cărţi şi documente el a cules, c-o adevărată avariţie pentru gloria naţiei româneşti, toate culorile din relaţii şi notiţe, cu care apoi a zugrăvit acea icoană măreaţă din care figura voievodului românesc iese în prosceniu, vitejească şi mândră şi vrednică de a se coborî din strălucita viţă a Basarabilor.

Limba lui Bălcescu este totodată culmea la care a ajuns românimea îndeobşte de la 1560 începând şi până astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici, şi care astăzi e aproape uitată şi înlocuită prin „păsărească" gazetarilor. Deşi Bălcescu se întemeiază pretutindenea pe izvoare şi scrierea lui e rezultatul unei îndelungate şi amănunţite munci, totuşi munca nu se bagă nicăieri de seamă, precum în icoanele maeştrilor mari nu se vede amestecul amănunţit de vopsele şi desenul îngrigit linie cu linie. O neobişnuită căldură sufletească, răspândită asupra scrierii întregi, topeşte nenumăratele nuanţe într-un singur întreg şi asemenea scriitorilor din vechime el îi vede pe eroii săi aievea şi-i aude vorbind după cum le dictează caracterul şi-i ajunge mintea, încât toată descrierea persoanelor şi întâmplărilor e dramatică, fără ca autorul să-şi fi îngăduit a întrebuinţa undeva izvodiri proprii ca poeţii.

Nicolae Bălcescu e de altmintrelea o dovadă că în limba românească pe vremea lui şi-nainte de dânsul era pe deplin formată şi în stare să reproducă gândiri cât de înalte şi simţiri cât de adânci, încât tot ce s-a făcut de atunci încoace în direcţia latinizării, franţuzirii şi a civilizaţiei „pomadate" au fost curat în dauna limbii noastre.

Deşi nu mai împărtăşim entuziasmul cărţii lui Bălcescu pentru ideile profesate azi de colegii lui de la 1848, deşi ne-am încredinţat cu durere că chiar aceia ce azi le reprezintă nu mai sunt pătrunşi şi se slujesc numai de dânsele ca de o pârghie pentru ajungerea unor interese mici, deşi ştim că dacă inima lui era vie în vremea noastră, prin cartea lui ar fi trecut o suflare rece de ironie asupra piticilor, care îngânau a împărtăşi simţirile unei inimi, pe care n-au ştiut-o preţui niciodată, totuşi entuziasmul lui ca atare ne încălzeşte, căci este sincer, adevărat, energic, s-arată cu acea neşovăire de care ne minunăm în caracterele anticităţii.

Dumnezeu a fost îndurător şi l-a luat la sine înainte de a-şi vedea visul cu ochii, înainte de a vedea cum contemporanii care au copilărit împreună cu dânsul şi în cercul lui de idei, le-au exploatat pe acestea, ca pe o marfă, cum au introdus formele goale ale Occidentului liberal,

îmbrăcând cu dânsele pe nişte oameni de nimic.

El s-ar spăimânta văzând cum a fost să se realizeze pe pământul nostru libertate şi lumină. El ar vedea parlamente de păpuşi neroade, universităţi la care unii profesori nu ştiu nici a scrie o frază corect, gazetari cu patru clase primare, c-un cuvânt, oameni care, văzând că n-au încotro de lipsa lor de idei, fabrică vorbe noi, risipind vechea zidire a limbii româneşti, pentru a părea că tot zic ceva, pentru a simula o cultură care n-o au şi o pricepere pe care natura n-au voit să le-o deie.

Murind în Italia, sărac şi părăsit, rămăşiţele lui dorm în pământul din care au pornit începătura neamului nostru, cenuşa sa n-au sfinţit pământul patriei, ci e pe veci amestecată cu aceea a sărăcimii din Palermo. Cu limbă de moarte însă şi-a lăsat manuscriptele sale d-lui Ioan Ghica şi astăzi, după un pătrar de veac din ziua morţii lui, societatea academică a însărcinat pe d. A. Odobescu cu reviziunea şi editarea scrierii care va vedea lumina la vreme, astăzi, când vitejia şi virtutea ţăranului nostru ne face să uităm făţărnicia şi micimea de suflet a oamenilor de la 1848 şi nemernicia unora dintre comandanţii improvizaţi de fraţii roşii, care, pentru a-şi dura glorie pe acţii duc, ca d. colonel Angelescu, la o moarte sigură şi fără de nici un folos pe acest popor viteaz şi vredinic de a fi altfel guvernat.

Facă-se această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se câştigă prin muncă. Când panglicarii politici care joacă pe funii împreună cu confraţii lor din Vavilonul de la Seina se vor stinge pe rudă pe sămânţă de pe faţa pământului nostru, când pătura de cuneşeri, leneşă, fără ştiinţă şi fără avere va fi împinsă de acest popor în întunericul ce cu drept i se cuvine, atunci abia poporul românesc îşi va veni în fire şi va răsufla de greutatea ce apasă asupra lui, atunci va suna ceasul adevăratei libertăţi.

Dar suna-va acel ceas? Oare tinerimea care astăzi îşi uită limba şi datinile prin cafenelele Parisului, şi care se va întoarce de acolo republicană şi îmbuibată cu idei străine, răsărite din alte stări de lucruri, va mai fi în stare să înţeleagă pe acest popor, a cărui limbă şi istorie n-o mai ştie, ale cărui trebuinţe nu le înţelege, ale cărui simţiri o lasă rece? Fi-vor în stare acei tineri să înţeleagă că nimic pe acest pământ, pentru a fi priincios, nu se câştigă fără muncă îndelungată, că toate cocoţările lor de-a gata prin intrigi de partidă şi prin linguşirea deşerţilor şi făţarnicilor roşii, nu sunt de nici un folos pentru ţară? Fi-vor destul de înţelepţi ca să nu linguşească patimile mulţimii cu fraze sunătoare, ci s-o facă a vedea lămurit că munca şi numai munca este izvorul libertăţii şi a fericirii şi cum că cei ce pretextează că bunurile morale şi materiale se câştigă prin adunări electorale, prin discursuri de cafenea şi prin articole de gazetă, sunt nişte şarlatani care amăgesc poporul în interesul şi spre risipa bunăstării?

La întrebările acestea răspunsul e greu; ne temem chiar de a face

concluzia finală.

Oare un stejar care-l rupi de la rădăcină şi-l sădeşti în mod meşteşugit într-o grădină de lux are viitor? Oare neamul românesc, cu toată trăinicia rădăcinilor, are viitor, când trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru şi răsădit în mod meşteşugit în stratul unei dezvoltări cu totul străine, precum este pentru noi cea franţuzească?

Iată întrebări la care nu îndrăznim a răspunde. Dumnezeul părinţilor noştri să aibă îndurare de noi.

24 noiembrie 1877

[„DIN ABECEDARUL NOSTRU ECONOMIC”]

De câte ori un creştin s-apucă la noi să scrie un rând, ca să lumineze neamul — presa este lumina, după cum zic d-nia lor — , de atâtea ori pune mâna-n raft şi scoate la iveală o carte nemţească sau una franţuzească şi răsfoieşte până ce găseşte ce-i trebuie. Precum ni s-aduc toate de-a gata din străinătate şi n-avem alt chin decât să băgăm mâinile în mânecile paltonului venit de la Viena şi piciorul în cizma pariziană, fără a ne preocupa mai departe din câte elemente economice se compun lucrurile, tot astfel facem şi cu cunoştinţele; le luăm frumos din cărţi străine, le aşternem pe hârtie în limbă păsărească şi facem ca negustorul care nu-şi dă nici el seama de unde-i vine marfa, numai să se treacă. Chiar învăţaţii noştri, când vor să polemizeze, polemizează cu citate. Cutare minune a străinătăţii, d. X sau Y a vorbit cutare lucru, deci trebuie să fie neapărat adevărat şi să se potrivească, pentru că a ieşit dintr-o minunată morişcă de creier.

Să fie d. X sănătos, împreună cu toată casa, dar de se potriveşte, e altă căciulă!

La gazetarii români, mai ales la cei liberali, lucru e şi mai simplu. Îşi pune mai întâi degetul în gură şi vede câte „cuvinte” îi vin în minte. La chemarea aceasta se deschide dicţionarul nepaginat al capului, compus din prea puţine file, pe care stau scrise libertate, egalitate, fraternitate, legalitate, suveranitate şi alte cuvinte tot cu atâta cuprins material, şi după aceea le-nşiră, mai punând pe la soroace şi câte un Ştefan sau Mihai Viteazul, din buzunarele cărora scoatem ce ne pofteşte inima.

Bietul Ştefan Voievod! El ştia să facă fărâme pe turci, tătari, leşi şi unguri, ştia niţică slavonească, avusese mai multe rânduri de neveste, bea bine la vin vechi de Cotnar şi din când în când tăia capul vreunui boier sau nasul vreunui prinţ tătărăsc. Apoi descăleca târguri de-a lungul râurilor, dăruia panţirilor şi dărăbanilor locuri bune pentru păşunarea hergheliilor de cai moldoveneşti, a turmelor de oi şi de vite albe, făcea mănăstiri şi biserici, şi apoi iar bătea turcii, şi iar descăleca târguri, şi iar se-nsura, până ce şi-a închis ochii în cetate la Suceava, şi l-au îngropat cu cinste la mănăstirea Putnei. Ce-şi bătea el capul cu idei, cum le au d-alde gazetari de-ai noştri, ce ştia el de subţietura de minte din vremea de astăzi?

Până la fanarioţi n-am avut cod, un semn, că nici trebuia1. Ce-i drept şi ce-i strâmb ştia fiecare din obiceiul pământului, şi judecată multă nu se-ncăpea. Ţară săracă, stăpânire puţină, biruri mai deloc, care cu două oişti, să se poată înjuga boii la venirea tătarilor şi dintr-o parte şi dintr-alta, după cum l-apuca pe om vremea pe cale de munte, case de vălătuci acoperite cu paie pentru a li se da foc la călcarea duşmanului, ba se da foc

ierbii şi se-nveninau fântânile, pentru ca să moară duşmanii de flămângiune şi de secetă, iar oamenii se trăgeau la munte şi lăsau câmpul limpede în urma lor, până ce venea Vodă de-i amăgea pe duşmani prin glas de buciume în văi şi prin codri, şi-apoi vai de capul lor!

Îi mersese vestea Voievodului românesc şi moldovenilor că nu sunt deprinşi a sta pe saltea turceşte, ci sunt totdeauna gata de război, oameni vârtoşi, care nu ştiu multă carte, dar au multă minte sănătoasă; averi mari n-au, dar nici săraci nu sunt.

Şi tot astfel a fost până-n vremea noastră — până la regulament, cea dintâi legiuire importantă şi plăsmuită. Românii au fost popor de ciobani, şi, dacă voieşte cineva o dovadă anatomică despre aceasta, care să se potrivească pe deplin cu teoria lui Darwin, n-are decât să se uite la picioarele şi la mâinile lui. El are mâini şi picioare mici, pe când naţiile care muncesc mult au mâini mari şi picioare mari.

De acolo multele tipuri frumoase, ce se găsesc în părţile unde ai noştri n-au avut amestec cu nimenea, de-acolo cuminţenia românului, care ca cioban a avut multă vreme ca să se ocupe cu sine însuşi, de acolo limba spornică şi plină de figuri, de acolo simţământul adânc pentru frumuseţile naturii, prietenia lui cu codru, cu calul frumos, cu turmele bogate, de acolo poveşti, cântece, legende — c-un cuvânt, de acolo un popor plin de originalitate şi de-o feciorească putere, formată prin o muncă plăcută, fără trudă, de acolo însă şi nepăsarea lui pentru forme şi civilizaţie, care nu i se lipesc de suflet şi n-au răsărit din inima lui.

Au venit grecii, şi-au domnit o sută de ani. Când au ieşit din ţară nici urmă n-a mai rămas prin sate. Parc-au fost trecut cu buretele peste colachiile şi bizantinismul acestor damblagii. Poporul nostru a rămas nepăsător la reformele greceşti, ruseşti, franţuzeşti, şi nu-şi dă nici azi bucuros copiii la şcoală, pentru că simte ce soi de şcoli avem.

Ci înainte acest sistem de sănătoasă barbarie era predomnitor.

Radu-Vodă cel Mare adusese în ţară pe sfântul Nifon patriarhul ca să ne puie la cale. Se-ntreba şi el ce-o mai fi şi civilizaţia, şi voia s-o vadă cu ochii. Dar sfântul venind, începu să dea sfaturi pentru schimbarea legilor şi obiceiurilor, pentru introducerea paragrafelor ş. a., încât Vodă-i zise într-o zi: „Ia slăbeşte-ne, popo, că ne strici obiceiele”. Sfânt, nesfânt, vedea el pe cine nu văzuse, de nu pleca în ţara cui l-au fost avut.

Acesta-i sentimentul oricărui popor sănătos, căruia-i propui să altoieşti ramuri străine, pe când el e dispus a-ţi produce ramurile sale proprii şi frunzele sale proprii încet şi în mod firesc. Un asemenea popor însă îşi impune felul lui de a fi şi vecinilor. Ce ar zice liberalii de la noi dacă le-am spune, că, pe când ei introduc istorii franţuzeşti în instituţii, limbă şi datini tot pe atuncea în Rusia de amiazăzi se introduc pe zi ce merge datinile româneşti printre malorosieni, care au îndrăgit felul de a fi al românului.

Dar aici se iveşte totodată întrebarea: cui i-a putut veni în minte de a

introduce toate formele costisitoare de cultură ale apusului într-o ţară agricolizată, abia pe la anul 1830? Sigur că numai oamenilor care nu-şi cunoşteau ţara deloc.

Oare crezut-au reformatorii că lucrurile acestea nu vor ţinea bani? Şi, dacă ştiau că vor ţinea, n-au ştiut de unde, cum şi cine-i va plăti? Nu ştia absolut nimenea cum stat, armată, biserică, cultură, c-un cuvânt, tot ce e comun al naţiei, se plăteşte numai şi numai din prisosul gospodăriei private, cum că din acel prisos se hrănesc toate formele civilizaţiei şi că, dacă istoveşti pe acesta, atunci începi a mânca însuşi capitalul de muncă al oamenilor, condiţiile existenţei lor private, şi-i ucizi economic, deci trupeşte şi sufleteşte?

Apoi de ce munceşte omul? Ca să aibă el din ce trăi. Dacă ascultă vioara sau petrece sărbătorile, cheltuieşte prisosul timpului şi banilor lui, nu însă ceea ce-i trebuie pentru ca să-şi ţie sufletul lui ş-al copiilor. Dar puterea fizică a unui om e restrânsă, căci natura n-a făcut calcul că această putere va avea de hrănit din prisosul ei liberali, avocaţi, pierde-vară şi alte soiuri de para-ziţi şi i-a dat fiecăruia atâta putere, ca să se poată ţine bine şi să mai pună şi ceva la o parte, pentru ca mâine să poată reîncepe munca cu mijloace mai multe. Va să zică prisosul, pe care muncitorul îl poate pune la dispoziţia civilizaţiei şi a junilor crescuţi la Paris, e foarte mic. Dar ce le pasă d-lor de aceasta! Liberi nu sunt de a sărăci lumea?

D. C. A. Rosetti, în cuvântul său de la circ vorbea cu dispreţ despre calitatea cea mai bună care o aveau boierii. „Ţara? — întreba d-lui — patruzeci de boieri mari, patruzeci de boieri mici, iată ţara pe când eram eu tânăr”. Ţinem seamă de aceste cuvinte. Ţara n-avea pe urmele ei decât optzeci de oameni, încât la 30 mii de suflete venea un boier, şi încă şi acela cu trebuinţe foarte mici; adică optzeci de oameni, care umblau cu zilele în palmă şi ţineau neatârnarea ţării prin isteţie şi adesea prin sacrificiul persoanei sau al averii lor, adică compensau pe deplin munca socială care-i purta.

Astăzi avem zeci de mii de liberali, care nici umblă cu zilele în palmă, pentru că nici turc, nici leah, nici ungur nu caută să-i taie, nici de vrun duh aşa subţire nu se bucură, nici compensează prin ceva munca socială, pe care o istovesc din rădăcini, mâncând chiar condiţiile de existenţă ale claselor producătoare, nu prisosul lor.

Moţul din Ardeal e un negustor foarte cuminte; lui nu-i trebuie la negoţ nici un fel de samsar, nici chiar banul. El face ciubere şi doniţe, trece în ţara ungurească, şi nu se mai încurcă, ci le schimbă de-a dreptul pe... grâu. Atâtea doniţe de grâu, pe o doniţă de lemn, atâtea ciubere de grâu, pe un ciubăr de lemn.

Dacă am face şi noi socoteala moţului din Ardeal, am zice: atâtea mii de chile de grâu ne ţine o chilă de fraze liberale, atâtea chile ne ţin mărfurile importate din străinătate, atâtea chile ne ţin tinerii ce-şi pierd vremea prin străini, atâtea mii de chile ne ţin constituţia, atâtea ne ţin legile

franţuzeşti, cu un cuvânt, toate liberalismurile.

Prisoasele economiilor individuale constituiesc o sumă certă. Dacă vei hrăni cu ele câteva mii de stârpituri liberale, de unde îţi mai rămân condiţiile pentru întreţinerea unei culturi sănătoase şi temeinice? Două sute de nebuni mănâncă desigur mai mult decât un singur înţelept. Deci abecedarul nostru economic zice:

Natura i-a dat omului putere mărginită, socotită numai pentru a se ţine pe sine şi familia.

El produce ceva mai mult decât consumă. În acest „ceva” mai mult, în acest prisos sunt cuprinse: întâi ceea ce-i trebuie pentru a reproduce, va să zică condiţiile muncii de mâine şi încolo un prea mic prisos, care-l poate pune la dispoziţia societăţii, sub formă de dare. Din acest prea mic prisos al gospodăriei producătorului trăieşte toată civilizaţia naţională.

Dacă hrănim cu acest prisos străinătatea de idei, de instituţii şi de forme, lipsite de cuprins, al căror complex liberalii au apucat a-l numi „tot ce este românesc”, atunci nu ne m-ai rămâne nimic pentru ceea ce este într-adevăr românesc, pentru cultura naţională în adevăratul înţeles al cuvântului.

21 decembrie 1877

[„ÎN SFÂRŞIT VEDEM LIMPEDE...”]

În sfârşit vedem limpede. Generalul Ignatieff a propus guvernului nostru retrocedarea Basarabiei în schimbul a nu ştiu căror petice de pământ de peste Dunăre. România este singurul stat care azi e în primejdie de a fi dezmembrată de chiar aliatul ei, după ce a încheiat cu el o convenţie, prin care i se garantează integritatea teritoriului. România vede zburând ca pleava în vânt asigurările unei convenţii, a cărei iscăliturі sunt încă umede şi pe care a încheiat-o c-o împărăţie mare, pe a cărei cuvânt se credea în drept să se întemeieze.

Şi ce zice Austria la aceasta — Austria, pentru care gurile Dunării sunt o condiţie de existenţă mai mult decât pentru noi? După cât auzim, ea nu are nimic de zis, dacă i se asigură neutralitatea întregii Dunări de jos.

Dar cum să se asigure această neutralitate? Printr-un tratat? Ridicol! Tratările se scriu astăzi, pentru ca să fie călcate de-a doua zi.

Dar cu ce drept pretinde Rusia bucata noastră de Basarabie, pe care am căpătat-o înapoi, drept din dreptul nostru şi pământ din pământul nostru? Pe cuvântul cum că onoarea Rusiei cere ca să se ia o bucată din România. Va să zică, onoarea Rusiei cere ca să se ia o bucată din România, şi aceeaşi onoare ne cere respectarea convenţiei iscălită de ieri. Ciudată onoare într-adevăr!

Şi pe ce se-ntemeiază acest „point d’honneur”?

Fost-au Basarabia cucerită cu sabia? Nu. Prin tratatul de Bucureşti de la 1812 s-a făcut această chestiune, nu ca preţ al păcii, căci Turcia n-avea nevoie de pace, ci tocmai Rusia.

Napoleon era asupra intrării în Rusia şi trupele ruseşti se-ntorceau în marş forţat, în ruptul capului, luând faţa pământului românesc pe tălpile lor.

Cine i-a văzut întorcându-se, căzând pe drumurile ţării de osteneală nu putea zice că aceasta era o armie învingătoare, nici nu putea crede că peste curând succesele acelei armii aveau a-i câştiga o provincie. Se ştie că diplomaţia engleză împreună cu vânzarea beiului grec Moruzi a fost cauza cesiunii Basarabiei.

Beiul grec şi-a pierdut capul. Anglia e pedepsită abia astăzi. Şi când Moldova a căpătat îndărăt o parte din pământul, ce pe nedrept i se luase, atunci s-a atins onoarea Rusiei şi acea onoare cere ea să-şi ia îndărăt de la noi, ceea ce pe nedrept ni se luase?

Căci prin ce păcătuise ţările româneşti Rusiei? Nu le-au hrănit într-atâtea rânduri oştile, nu erau ţările noastre adăpostul lor, doveditu-ne-am vreodată duşmani ai ei? Într-adevăr nu găsim cuvinte pentru a califica această pretenţiune, necum împlinirea ei. Oare puterea cea mare a Rusiei i-ar da dreptul de a-şi bate joc de lume, de noi, de ea însăşi? Pe câtă vreme

presa rusească comitea necuviinţa — căci altfel n-o putem numi — de a vorbi despre reluarea Basarabiei, pe atâta vreme am ignorat glasul unei prese, care ştiam prea bine că n-are nici o însemnătate şi este liberă a se ocupa în mod platonic de toate chestiunile, pe care le permite poliţia de a fi discutate, fără de a-i creşte cuiva prin aceasta peri albi.

Dar astăzi nu mai este presa rusească care vorbeşte, ci guvernul, care acolo este tot.

Astfel dar am pierdut 15000 de oameni şi câteva zeci de milioane cheltuieli de război, am ajutat pe „mandatarul Europei" în îndeplinirea sacrei sale misiuni, şi la urmă tot noi să fim cu pagubă, tot noi să plătim războiul Rusiei cu pierderea unei provincii?

Până acum noi am refuzat orice schimb, ne astupam urechile la orice propunere de schimb în această privinţă. Drepturile noastre asupra *întregii* Basarabii sunt prea vechi şi prea bine întemeiate, pentru a ni se putea vorbi cu umbră de cuvânt de onoarea Rusiei angajată prin tratatul de Paris. Basarabia întreagă a fost a noastră, pe când Rusia nici nu se megieşa cu noi, Basarabia întreagă ni se cuvine, căci e pământ drept al nostru şi cucerit cu plugul, apărat cu arma a fost de la începutul veacului al patrusprezecelea încă şi până în veacul al nouăsprezecelea.

Mandatarul Europei vine să mântuie popoarele creştine de sub jugul turcesc şi începe prin a-şi anexa o parte a unui pământ, stăpânit de creştini, în care nu-i vorba de jug turcesc? Ciudată mântuire într-adevăr.

Cuvântul nostru este: De bunăvoie niciodată, cu sila şi mai puţin.

Într-unul din numerele trecute am înregistrat zgomotul că în Basarabia s-ar fi luat deja măsuri administrative din partea Rusiei, care trec dincolo de marginile convenţiei încheiate.

Cerem lămurire guvernului. Convenţia nu trebuie să rămâie literă moartă şi orice trecere peste ea trebuie respinsă în orice moment. Nu e permis nimănui a fi stăpân în casa noastră, decât în marginile în care noi îi dăm ospeţie. Dacă naţia românească ar fi silită să piardă o luptă, va pierde-o, dar nimeni, fie acela oricine, să n-aibă dreptul a zice c-am suferit cu supunere orice măsură i-a trecut prin minte să ne impună.

Dar toate acestea sunt consideraţiuni făcute faţă cu o eventualitate, asupra căreia stăruim a fi în îndoială.

Oricât de mulţi oameni răi s-ar găsi în această ţară, nu se găseşte nici unul, care ar cuteza să pună numele său sub o învoială, prin care am fi lipsiţi de o parte din vatra strămoşilor noştri. Guvernul rusesc a putut să facă o încercare; a trebuit însă să se încredinţeze că în zadar a făcut-o. Mai departe nu va merge!

Noi nu pretindem, chiar nu cerem nimic de la puternicul nostru aliat; atât însă şi numai atât. Voim să păstrăm bune relaţiuni cu vecinii.

Ei bine! Rusia nu se va face vinovată de o faptă, care ar fi pentru dânsa o vecinică pată în ochii lumii; ea nu va lua ce noi nu voim să dăm.

[„CHESTIUNEA RETROCEDĂRII...”]

Chestiunea retrocedării Basarabiei cu încetul ajunge a fi o chestiune de existenţă pentru poporul român.

Puternicul împărat Alexandru II stăruieşte să câştige cu orice preţ stăpânirea asupra acestei părţi din cea mai preţioasă parte a vetrei noastre strămoşeşti.

Înţelegem pe deplin această stăruinţă, deoarece, la urma urmelor, pentru interesele sale morale şi materiale, orice stat face tot ce-i stă prin putinţă: Rusia este o împărăţie mare şi puternică, iară noi suntem o ţară mică şi slabă; dacă dar ţarul Alexandru II este hotărât a lua Basarabia în stăpânirea sa, pentru noi, Basarabia e pierdută.

Dar dacă ne dăm bine seamă, nici nu e vorba să pierdem ori să păstrăm Basarabia: vorba e *cum* o vom pierde ori *cum* o vom păstra.

Nenorocirea cea mare ce ni se poate întâmpla nu este că vom pierde şi rămăşiţa unei preţioase provincii pierdute; putem să pierdem chiar mai mult decât atâta, *încrederea în trăinicia poporului român.*

În viaţa sa îndelungată niciodată poporul român nu a fost la înălţimea la care se află astăzi, când cinci milioane de români sunt uniţi intr-un singur stat.

Mihai Viteazul a izbutit să împreuneze sub stăpânirea sa trei ţări şi să pregătească întemeierea unui stat român mai puternic; a fost însă destul ca Mihai Viteazul să moară pentru ca planul urzit de dânsul să se prăbuşească. Statul român de astăzi a trecut însă prin mai multe zguduiri şi rămâne statornic fiindcă are două temelii: conştiinţa românilor şi încrederea marilor naţiuni europene.

Dacă vom câştiga de trei ori atât pământ pe cât avem şi vom pierde aceste temelii, statul român, fie el oricât de întins, va deveni o creaţiune trecătoare; iar dacă ne vom păstra temeliile de existenţă socială, Rusia ne poate lua ce-i place şi pierderile ne vor fi trecătoare.

Astăzi e dar timpul ca să întărim, atât în români, cât şi în popoarele mari ale Apusului, credinţa în trăinicia poporului român.

Rusia voieşte să ia Basarabia cu orice preţ: noi nu primim nici un preţ.

Primind un preţ, am vinde; şi noi nu vindem nimic!

Guvernul rusesc însuşi a pus chestiunea astfel încât românii sunt datori a rămâne până în sfârşit consecvenţi moţiunilor votate de către Corpurile legiuitoare; nu dăm nimic şi nu primim nimic.

Românul care ar cuteza să atingă acest principiu ar fi un vânzător.

[10 februarie 1878]

[„FIINDCĂ NOI SUNTEM...”]

Fiindcă noi suntem atât de orbiţi încât nu suntem în stare de a vedea lămurit poziţia în care ne aflăm faţă cu Rusia şi cu cererea ei pentru retrocesiunea Basarabiei, „Gazeta St. Petersburg” de la 2 (11) februarie are bunăvoinţă a ne lumina asupra acestor împrejurări.

Iată articolul.

Care-i motivul părerii negative a românilor în privirea cesiunii părţii de sud a Basarabiei; interesul real al ţării şi al mândriei naţionale? Înainte de toate trebuie să relevăm că Rusiei nici prin gând nu i-a trecut de a spolia România, că nu poate fi nici vorba măcar de pierderi materiale ale Principatului. Dacă România apreciază fruntarii naturale şi rotunjite, dacă înţelege că ignorarea acestor condiţii în dezavantajul unui vecin puternic nu duce niciodată la un bun rezultat final, atunci nu trebuie să fie zgârcită cu câteva mile pătrate de pământ plin de lacuri şi mlaştine. Şi nouă ne trebuie o frontieră naturală ca şi României şi aceasta nu se poate stabili altfel decât primind noi Basarabia de sud, iar nu cedând pe cea de nord, precum cerea mai deunăzi o foaie românească. Dacă pentru România e o chestiune de onoare naţională şi militară de-a păstra partea respectivă de ţară, e şi pentru noi o chestiune analoagă de a restabili graniţele noastre precum erau ele înainte de 1856.

Să admitem că de amândouă părţile e amor-propriu la mijloc: dar un amor-propriu este acela al unui popor de 80000000, şi celălalt al unui popor de patru-cinci milioane.

Presa românească se laudă fără folos cu conlucrarea României la război, cu jertfele sale, cu ajutorul ce ni l-a adus. În faptă, România ne-a adus folos real, dar şi-a folosit sieşi cu mult mai mult încă. Au cheltuit zece milioane de franci cu războiul, dar armata noastră a plătit cu zece, ba cu douăzeci de milioane mai mult în România pentru toate necesităţile vieţii. Nu voim să relevăm întrebarea care din cele două state e datornic celuilalt; dar i-am sfătui pe confraţii noştri din Bucureşti să n-o releveze nici ei. Dacă România se arată implacabilă faţă cu noi, ea contează desigur pe sprijinul puterilor; e apoi posibil ca să-şi găsească un asemenea sprijin chiar la amicii noştri cei mai buni, care sunt totdeauna gata de a nedreptăţi pe Rusia; asemenea se poale ca Rusia să nu insiste asupra acestor pretenţii, întâmpinând rezistenţă din partea fostului ei aliat. Frontiera noastră naturală trebuie s-o avem, acum ori mai târziu; de câţiva ani mai mult ori mai puţin nu ne pasă.

Ce se va întâmpla însă atuncea când, în momentul unor stipulaţiuni internaţionale, Rusia insultată nu va face nici un fel de pretenţii în favorul României? Anglia şi Austria se vor face din proprie mărinimie procuratorii României? Anglia, care pledează atât de mult pentru

rămăşiţele puterii sultanului, Austria, care e contra unor state noi şi puternice la marginile sale? Suntem departe de a ameninţa pe români, şi ameninţările nici n-ar folosi nimic faţă cu un popor viteaz care a dovedit lumii întregi îndreptăţirea neatârnării sale. Am voi să punem numai întrebarea, pe baza ei justă şi s-o liberăm de complicaţiunile care le creează prin presa română, ce se lasă a fi târâtă prea departe.

Noi, pentru a contribui asemenea la restabilirea întrebării pe bazele ei adevărate, vom răspunde următoarele:

1. Chestiunea Basarabiei, care poate fi pentru Rusia o chestiune de onoare militară, deşi după a noastră părere rău înţeleasă, este pentru noi nu numai o chestiune de onoare, ci una de existenţă. România, pierzând pământul ce dominează gurile Dunării, devine un stat indiferent, de-a cărui existenţă sau neexistenţă nu s-ar mai interesa absolut nimenea.

Acest interes ar fi indiferent dacă am fi destul de puternici sau dacă cel puţin am avea noi margini naturale spre vecini care să ne înlesnească apărarea. Dar, cu ţara deschisă spre nord şi faţă cu un vecin cu precovârşire puternic, tăria noastră nu poate consista decât în interesul economic pe care Occidentul are pentru drumul pe apă al Dunării şi Mării Negre. Deci pentru acest petic de pământ în stânga Dunării, care-a fost al nostru de la 1300 începând şi pe care Rusia nu l-a posedat decât 44 ani, nu există nici un echivalent.

2. Presupuind că din parte-ne n-ar fi decât amor-propriu (ceea ce, în treacăt vorbind, nu e), nu înţelegem de unde ziarul rusesc ia ciudata teorie că un popor de 4-6 milioane trebuie să aibă mai puţin amor-propriu decât unul de 80 de milioane? Statele, ca personalităţi politice, sunt egale *de jure* şi deosebirea *de facto* stă numai în puterea pe care o dezvoltă într-o stare nejuridică şi anormală de lucruri, adică în război, şi în înrâurirea pe care o exercită prin frica ce inspiră cu ameninţarea puterii fizice. Dar dacă e vorba ca puterea fizică a statelor să domnească, atunci nu mai e vorba nici de amor-propriu, nici de neamor-propriu, ci pur şi simplu de care pe care va bate. Dacă Rusia vrea să ia cu de-a sila ceea ce i se refuză de bunăvoie, vom rezista, ne va bate şi va lua ceea ce e al nostru, dar cel puţin nu ni se va putea imputa că am fost atât de decăzuţi încât, de bunăvoie şi cunoscând limpede una din principalele noastre condiţiuni de viaţă, am dat-o de înjosiţi ce suntem în mâinile Rusiei pentru... bani sau altele.

3. Plângerea că armata rusească ar fi plătit 10-20 de milioane mai mult decât se cădea pentru trebuinţele ei şi cum că ţara s-ar fi folosit din aceasta e o plângere foarte nelalocul ei de vreme ce nimenea nu poartă vina ei morală. E o lege economică, în China, Rusia, Anglia, ca şi-n România, că, înmulţindu-se cererea unor obiecte, se urcă preţul lor. De se foloseşte sau nu o ţară dintr-aceasta este indiferent pe de o parte faţă cu chestiunea internaţională de care e vorba, şi neevitabil pe de alta.

Turcii asemenea iau mai scump de la ruşi pentru obiectele ce le vând. Oare turcii au cauză de a fi mulţumitori Rusiei pentru aceasta’? Nu

ne credem în drept a da lecţii de economie politică ziarelor ruseşti, dar într-adevăr ne minunăm cum ni se poate face nouă o vină din trebuinţele armatei ruseşti, pe care, dacă şi le procura din Rusia, le plătea şi mai scump. Acest pretins câştig al negustorilor din România nu constituie o pierdere pentru Rusia dacă ea, procurându-şi obiecte de trai din alte locuri şi nu din România, le-ar fi plătit şi mai scump. Apoi să nu uităm că parte din aceste pierderi ale soldaţilor, individual vorbind, erau de atribuit neştiinţei lor de-a se orienta, iar pe de alta că şi traiul românilor s-a scumpit, fără ca producţiunea să se augmenteze în mod considerabil. Din contra încă. Afară de aceea cheltuielile statului român ca atare, după cât ştim noi, nu sunt de 10, ci de 260 de milioane, ceea ce e o mare deosebire.

4. Cât despre graniţele naturale ale Rusiei, să ne dea voie confraţii noştri să le-o spunem că cu teoria graniţelor naturale departe mergem. Graniţe naturale îi trebuiesc unui stat slab ca România, ce are nevoie de ajutorul configuraţiunii teritoriale spre a se apăra. Dar ce graniţe naturale ii trebuiesc puternicei Rusii contra periculoasei şi ameninţătoarei Românii? Iar graniţele naturale ale sistemului de stepe de peste Nistru sunt Carpaţii şi Dunărea, adică România întreagă. Dacă Rusia voieşte într-adevăr să realizeze teoria graniţelor naturale, atuncea ar trebui să anexeze toată România, dacă cerinţa de graniţe naturale ar fi... un drept. Noi ştim că sub pretextul de-a avea graniţe naturale s-ar putea cuceri universul întreg.

Din parte-ne ni se pare însă că nici onoarea de stat şi cea militară a Rusiei nu poate pretinde de a se lua de la un popor un pământ care de cinci sute de ani este al lui şi pe care de bunăvoie nu voieşte să-l dea, nici Rusia n-are nevoie faţă cu... ameninţătoarea noastră putere de aşa-numitele graniţe naturale, c-un cuvânt, că nu e nici un motiv plauzibil pentru a face o asemenea cerere, pe când noi avem grave, foarte grave motive de a o refuza.

[14 februarie 1878]

[„DE CÂTE ORI S-A FĂCUT ÎN PA LAMENTUL NOSTRU...”]

De câte ori s-a[u] făcut în Parlamentul nostru întrebări guvernului asupra adevăratelor condiţii de pace ale Rusiei, de câte ori s-a ridicat prin presă chestiunea Basarabiei, de atâtea ori guvernul răspundea că nu ştie nimic, căci şi celelalte guverne nu ştiu nimic despre acestea, iar în privirea Basarabiei ne răspundea „Românul”: Calomnii de ale conservatorilor, ca să discrediteze guvernul, scorniri ca să amăgească opinia publică, cai verzi pe pereţi şi invenţiuni care pun la îndoială loialitatea înaltului nostru aliat, fum care se va risipi la cea dintâi rază de adevăr.

Iată în fine că sosi generalul Ignatief, pentru a ne spune nouă tuturor că Dumnezeu a făcut lumea la 1812 şi că pentru Rusia numai aceea e drept ce s-a făcut de atunci încoace. Deci, fiindc-au anexat Basarabia la 1812, trebuie să reanexeze astăzi părticica ce-am recăpătat-o noi cu mare greu la 1856.

Ştiindu-se că lumea nu-i făcută la 1812 şi Basarabia a fost a noastră din veacul al patrusprezecelea, ba poartă chiar numele celei mai vechi dinastii româneşti, a dinastiei Basarabilor, care luase partea de loc de la tătari într-o vreme în care nu prea era vorba de împărăţia rusească şi fiindcă guvernul nostru ştie importanţa împreunată cu această cucerire a lui Mircea cel Bătrân era natural ca guvernul nostru... să nu ştie nimic, absolut nimic despre intenţia Rusiei, ba, mai mult încă, atât era de neştiutor asupra acestui punct, pe care celelalte puteri îl ştiau înaintea trecerii Dunări[i] a armatelor ruseşti, încât au intrat şi în război pentru ruşi. Ca să arătăm câtă dreptate avea guvernul că nu ştie absolut nimic, reproducem pasajele de mai jos din nota pe care contele Şuvalof a comunicat-o lui Lord Derby deja la 8 iulie 1877.

Această notă dă asigurări cum că interesele engleze nu vor fi atinse nici în Egipt, la Canalul de Suez, nici la Golful Persan, nici în Dardanele, pentru că Rusia pune mare preţ pe neutralitatea Angliei. Apoi spune condiţiile unei păci care s-ar încheia înainte de a trece ruşii Balcanii. În aceste condiţii se prevede reforma Bulgariei, rotunjirea frontierilor Serbiei, noua poziţie a Bosniei şi Herţegovinei şi în sfârşit vine la România şi la pretenţiile proprii ale Rusiei.

Cât despre România, care şi-a proclamat neatârnarea, împăratul e de părere că aceasta e o chestiune ce caută să fie regulată prin înţelegere comună.

Aceste condiţii fiind primite, cabinetele ar putea să exerciteze o presiune comună asupra Porţii, spuindu-i că, în caz de ar refuza, rămâne răspunzătoare pentru toate urmările războiului.

Dacă Poarta ar cere pace şi ar primi condiţiunile pomenite mai sus

înainte de a fi trecut armatele noastre Balcanii, Rusia ar primi pacea, dar şi-ar păstra dreptul de a condiţiona pentru sine câteva foloase ca compensaţiune pentru cheltuielile de război. Aceste foloase n-ar întrece retrocesiunea Basarabiei cedată la a. 1856 până la malul de Nord al Dunării (exceptându-se aşadar Delta Dunării), şi cedarea Batumului împreună cu teritoriul învecinat.

În asemenea caz România ar fi despăgubită prin înţelegere comună sau prin proclamaţiunea neatârnării sale, sau, „rămânând vasală", prin cesiunea unei părţi din Dobrogea. Dacă Austro-Ungaria ar cere asemenea o compensaţie, fie pentru câştigurile Rusiei, fie pentru siguranţă contra reformării făcute în favoarea principatelor creştine din Peninsula Balcanică, atunci Rusia nu se va împotrivi ca Austro-Ungaria să-şi afle această compensaţie în Bosnia şi, în parte, în Herţegovina. Acestea sunt barele pe care le-ar aproba Împăratul cu intenţia de a stabili o înţelegere între sine, Europa şi Anglia şi de a ajunge în curând la pace. Contele Şuvalof e împuternicit de a cerceta părerile lordului Derby în această privinţă, fără de a-i tăgădui câtă valoare pune cabinetul imperial pe păstrarea bunei înţelegeri cu cabinetul din Londra.

Încolo Rusia ameninţă că, dacă Turcia nu s-ar învoi cu aceste condiţii înainte de a trece oştirile ruseşti Balcanii, atunci condiţiile vor deveni mai grele etc.

Din aceste destăinuiri aflăm două lucruri aproape cu siguranţă. Întâi, că Anglia a ştiut condiţiile adevărate de pace încă de la iulie 1877, al doilea, că Austria le-a ştiut asemenea, de vreme ce i s-a propus, drept compensaţie pentru câştigurile ruseşti, Bosnia şi parte din Herţegovina, al treilea, că deja din iulie 1877 Rusia ceruse pentru sine Basarabia. Este verosimil ca Austria, care nu voieşte Bosnia şi Herţegovina, şi Anglia, care ţine la existenţa Turciei, fără a face o chestiune capitală din această existenţă, să nu fi spus nimica ministerului nostru de externe despre aceasta?

Dar să zicem, *posito sed non concesso*, cum că într-adevăr nici una din puteri, nici binevoitoarea Italie, nici indiferenta Franţă n-au avut de zis nici un cuvânt în privirea integrităţii României şi c-am rămas cu totul izolaţi. Se potrivea oare cu rolul guvernului românesc să tăgăduiască acest lucru şi să ne joace până acuma trista figură a unui înşelător înşelat ?

Ceea ce am fi cerut e ca guvernul liberal, presupuindu-l chiar compus din oameni înstrăinaţi, să spună sincer pericolele în care pluteşte ţara şi să se ducă în întunericul din care a ieşit, pentru a lăsa să lucreze oamenii a cărora nume de la a. 1870 încoace e legat cu însuşi destinatele ţării şi a căror cea mai mare glorie ar fi ca să moară pentr-o ţară a cărei trecut şi mărire ei au creat-o. Prin urmare elementul istoric din România ar fi trebuit să predomnească în aceste momente, în care istoria întreagă a României e primejduită. Şi crează-se că cel din urmă răzeş din vremea lui Ştefan Vodă sau a măriţilor Basarabi are mai mult simţ istoric şi mai multă

iubire de ţară decât veniturile care decid astăzi asupra Ţării Româneşti.

[15 februarie 1878]

[„ÎN NUMĂRUL NOSTRU DE VINERI...”]

În numărul nostru de vineri am publicat o corespondenţă din Bucureşti a ziarului „Nordul.” Opinia acestui ziar este importantă. El reprezintă în Europa ideile şi tendinţele politicii ruseşti. El este pe lângă aceasta un jurnal oficios, adică prudent şi cumpătat. Vom observa că mai întâi a păstrat asupra chestiunii Basarabiei cea mai adâncă tăcere şi numai după ce această chestiune a fost pusă oficial la ordinea zilei a diplomaţiei, el în sfârşit a deschis gura despre dânsa.

Nu putem a ne îndoi un moment ca această corespondenţă să nu reproducă în mod fidel nu numai ideile, dar chiar limbajul guvernului rusesc.

Ce zice dar organul cabinetului din St. Petersburg ? Cum face istoricul chestiunii şi în ce mod poleieşte hapul pe care vrea să facă să-l înghită România’? Argumentaţiunea sa pare solidă pentru cei ce nu cunosc chestiunea, atitudinea sa pare binevoitoare României şi poveţele sale părinteşti: *Le seigneur Jupiter sait dorer la pilule.* Mai întâi stabileşte că Basarabia a fost cucerită de ruşi în 1812 de la populaţiunile sălbatice locuind sub corturi, asemănate cu cerchezii, şi că în 1856 ea n-a fost dar restituită legitimilor săi proprietari.

Atâtea cuvinte, atâtea erori istorice. Basarabia în 1812 făcea parte integrantă din Moldova, de care fusese alipită în curs de mai bine de *patru sute de ani.* Ea a urmat până la 1812 soarta acestui principat, a cărui a constăitîuit aproape jumătatea. Independentă la început, ca Moldova, şi sub dinastia Bogdanilor, a susţinut acea luptă eroică şi disproporţionată în contra islamismului învingător a cărei culme strălucitoare au fost victoriile lui Ştefan cel Mare, luptă care, cu mult înainte de apariţiunea politică a Rusiei pe scena lumii, a oprit la Dunăre, parte prin arme, parte prin înţelepte tratate, progresele spăimântătoare ale Semilunei. În sfârşit, împreună cu Moldova, a intrat cu Înalta Poartă în acele relaţii rău definite pe care diplomaţia modernă, în lipsă de alte cuvinte, le-a caracterizat prin numirile împrumutate dicţionarului feudalităţii, de *suzeranitate* şi *vasalitate,* dar care în drept constituiau mai mult un fel de independenţă a celui slab protejată de cel tare, în schimbul a câtorva îndatoriri precise. Se va zice poate că în limbajul Porţii Otomane, la acea epocă, Valahia şi Moldova formau parte din Imperiul otoman cu toate privilegiile şi imunităţile lor. Este adevărat. Dar nu trebuie a se uita că atunci padişahul lua titlul de împărat al împăraţilor şi considera tot pământul cunoscut ca fiind proprietatea sa, cel puţin în drept dacă nu în fapt. Orişicum, în 1812, ca în tot cursul istoriei sale, Moldova cu Basarabia împreună formau un stat deosebit, cu legile şi prinţul său, şi se aflau supuse numai la ceea ce diplomaţia a numit impropriu *suzeranitatea Porţii Otomane.* Basarabia

fiind în această situaţiune în 1812 a fost, în *actul oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta Otomană,* dar în realitate răpită de la legitimul şi adevăratul său proprietar, care era Moldova, şi transmisă de către acel ce nu avea drept s-o cedeze la acel ce nu avea drept s-o ia. În nici un caz n-a fost cucerită, căci Rusia, atuncea chemată îndărăt de invaziunea napoleoniană, se retrăgea în grabă, şi încă şi mai puţin cucerită de la populaţiunea musulmană-tătărască locuind sub corturi.

Se poate ca în sudul Basarabiei, precum în Crimeea şi sudul Rusiei, precum în Dobrogea, să se fi aflat pe atunci câteva pâlcuri de bandiţi nesupuşi, tătari musulmani ce înfruntară autoritatea guvernelor regulate ale acestor localităţi, care era, atunci ca şi acum, Moldova, Poarta Otomană şi Rusia. Însă se poate oare serios susţine că de la dânşii Rusia a cucerit Basarabia, dacă este vorba de cucerire? Şi că dânsa revendică această provincie astăzi ca legitima lor moştenitoare? *Populaţiunea musulmană-tătărască locuind sub corturi,* formând o entitate politică în mijlocul Europei şi la începutul secolului al XIX-ăleaî, este o ingenioasă descoperire a corespondentului „Nordului", pentru care ar trebui să solicite un brevet de invenţiune.

În orice caz, dacă se aflau în mlaştinile Deltei Dunării câteva triburi vagabonde de tătari, imensa majoritate a populaţiunii era compusă de *români agricultori,* cu portul, cu limba, cu tradiţiunile române. Chiar astăzi ei formează în Basarabia rămasă rusă o populaţiune compactă de aproape 700 000 locuitori.

Iată pentru ce susţinem că mica parte de Basarabie pe care o posedă România a fost într-adevăr restituită legitimului său proprietar. Iată răspunsul nostru în privinţa dreptului României asupra Basarabiei.

Dar, adaugă corespondentul „Nordului", chiar aşa să fie, alta era în 1856 a da Basarabia micului principat al Moldovei, şi alta este a o lăsa astăzi în mâinile *unui puternic stat* de al doilea ordin, ca România. Va să zică motivul Rusiei principal ar fi temerea ce i-ar insufla puternica Românie, al cărei teritoriu n-are nici sfertul din întinderea celei mai mici *gubernii ruseşti,* care are astăzi 4 milioane şi jumătate locuitori, cam împuţinaţi la fiecare zece sau 15 ani prin războielele frecvente dintre vecinii săi puternici. Acest stat ar înspăimânta în viitor pe puternica Rusie, care numai astăzi numără 80 milioane de locuitori.

Pe lângă aceasta se mai constituie în Orient pe flancul acestei teribile Românii două principate slave, *Serbia* şi *Bulgaria,* tot atât de importante fiecare din ele ca însăşi România. Şi cu toate astea România este de temut şi în contra ei trebuiesc luate măsuri de siguranţă! Nu credem a putea caracteriza mai bine un asemenea raţionament decât lăsându-i numele ce însuşi corespondentul „Nordului" simte că-l merită, adică acel de panglicărie dialectică.

Dacă România a violat Tratatul de Paris, adaugă ingeniosul corespondent, de ce Rusia să-l respecte? Apoi oricine poate opune

României acest raţionament, afară de însăşi Rusia. Dacă România nu viola Tratatul din Paris, apoi Rusia putea să treacă Prutul fără opunere, chiar armată? Apoi toate resursele României erau să fie puse la dispoziţiune Rusiei? Apoi însăşi armata româna era în drept să treacă Dunărea şi să sosească sub întăriturile Plevnei, la un moment destul de oportun? Toate astea nu s-au putut face desigur fără violarea Tratatului din Paris. Dară Rusia, care a cerut aceste călcări de la România şi care s-a folosit de ele, este ea în drept astăzi să le reproşeze României şi să se bazeze pe ele spre a o dezmembra? Scrupulele nu sunt prea la modă în diplomaţia de astăzi, dară toate au o margine în lumea asta şi chiar dreptul celui mai tare trebuie încă să se rezeme pe o umbră oarecare de raţiune şi de morală.

Suntem siguri că diplomaţia rusească o va înţelege în cele din urmă. Cât pentru cuvântul de *ingratitudine*, pe care corespondentul „Nordului” îl strecoară la sfârşitul articolului său, sunt multe de zis în privinţa aceasta. Nu negăm îndatoririle ce avem către Rusia, când acum vreo cincizeci de ani ea a făcut să reînvieze privilegiile noastre călcate în picioare de Poartă, aceasta n-o uităm; însă, din nenorocire, trebuie să ne aducem aminte că această binefacere a fost răsplătită prin pierderea Basarabiei, care este a treia parte din teritoriul României, şi din care bucăţica restituită la 1856 este astăzi încă obiectul poftelor cabinetului din St. Petersburg. Pe lângă asta, de câte ori de atunci n-am plătit acest serviciu?

Ţara noastră a fost călcată de vreo patru-cinci ori în acest secol de către Rusia; din această cauză comerţul şi agricultura noastră au trebuit să sufere nişte catastrofe aproape periodice, care la fiece zece-cincisprezece ani ne fac a pierde tot fructul muncii noastre. Noi suntem baza de operaţiuni a Rusiei în contra Imperiului turcesc. Noi îi servim de grânar, de cazarmă, de poziţiune înaintată. I-am dat în atâtea rânduri bogăţia noastră, fructul muncii noastre; de astă dată i-am dat şi sângele nostru.

Dacă s-ar trage o socoteală, nu ştim care ar rămâne dator, marea Rusie, sau mica Românie? Însă noi nu insistăm asupra acestei contabilităţi politice. Nu credem în proverbul francez că *les bons comptes font les bons amis*. Astăzi ne oferă o tocmeală, o compensaţiune, Dobrogea în locul Basarabiei. Darurile sale ni se par primejdioase.

Misiunea României este pe malul stâng al Dunării, n-are ce căta pe malul drept, unde, deşi locuiesc mulţi români, totuşi majoritatea populaţiunii este de gintă slavă. A ne lăsa ceea ce avem, iată ce cerem de la stricta dreptate a Rusiei. De la echitatea şi înţelepciunea ei şi a Europei am putea cere numai Delta Dunării, care a fost a noastră, şi indemnitatea pentru pagubele noastre de război. Atâta şi nimic mai mult. Dacă nici atâta nu putem obţine, ei bine, aceasta se va adăuga la partea activului nostru de recunoştinţă şi vom avea cel puţin mândria de a fi îndatorat gratis o mare, bogată şi puternică împărăţie.

[19 februarie 1878]

[„DE CÂTEVA ZILE LIMBAJUL ZIARELOR LIBERALE...”]

De câteva zile limbajul ziarelor liberale s-a înăsprit peste măsură; ele bat toba cea mare şi ne învinovăţesc — ca totdeauna — că unica noastră ţintă este de a compromite şi răsturna ministerul în momente atât de grele. O acuzare şi mai gravă este că, cu ajutorul Rusiei, am voi să înlăturăm Constituţia şi că pierdem ocazia de a ne recomanda învingătorilor, cedându-le Basarabia şi primind în schimb... o altă constituţie.

În „Corespondenţa politică” găsim apoi ştirea că M.S. Domnul va abdica în caz dacă ruşii ar insista în cererea lor pentru Basarabia, iar ruşii propun candidat pentru domnie pe prinţul Grigorie Mih. Sturdza. Prinţul Grigorie Mih. Sturdza este însă unul din cei care au subsemnat petiţia de la Iaşi.

Alăturând „Corespondenţa politică” cu acuzaţiunile „Românului” vedem că ştirile acestea trebuie să aibă unul şi acelaşi izvor.

De aceea vom discuta punct cu punct aceste ştiri, nu pentru a răspunde „Românului”, pentru că, o spunem de mai înainte, cine ne crede pe noi răi români, răi naţionalişti şi răi patrioţi nu merită ca să discutăm cu dânsul. Cine este în stare să creadă că partidul conservator, a cărui existenţă este legată de existenţa ţării, a cărui istorie până ieri [era] însăşi istoria ţării, ar fi în stare să dea astăzi mâna cu ruşii, după, experienţele făcute cu Cantemir Vodă, după fanarioţi, după vânzarea Bucovinei, care s-a făcut printr-un general rus, după răpirea Basarabiei, făcută asemenea prin cumpărarea lui Moruzi, după Regulament, care a introdus începuturile de statornicie economică, şi socială în clasele istorice ale ţării, cine ar crede deci că noi, care vedem limpede toate înrâuririle rele şi toate dezastrele urmate din alianţele cu Rusia, am da astăzi mâna cu ea pentru a schimba legile interne ale ţării, acela ar trebui să-şi zică pe faţă: conservatorii sunt străini, trădători de ţară şi trebuie exterminaţi. Aceasta-i singura concluzie ce se poate face din acuzarea „Românului” şi-i rugăm s-o facă. Dar repetăm că, asemenea acuzator nu merită nici un răspuns.

Noi le vom aduce aminte două lucruri. Când s-a anexat Bucovina nu s-a găsit un singur boier accesibil mituirii, când s-a răpit Basarabia asemenea nu s-a găsit nici unul care să fi consimţit cu ruşii. Protestul Divanului de la 1812 e faţă.

Dar la ce să mai răsfoim istoria, a cărei pagini sunt pline de sângele şi de lacrimile noastre şi în care sunt înscrise vremi când neamul d-lui C.A. Rosetti petrecea sub cerul fericit al Grecici, iar al d-lui Voinov prin Bulgaria. Să venim la acuzările actuale.

Voim să schimb[ăm] Constituţia, zice „Românul”, conform cu

stipulaţiunile petiţiei de la Iaşi.

Petiţia de la Iaşi era făcută în vreme de pace, când nu era vorba de invazie rusească: a fost adresată Măriei Sale Preaînălţatului nostru Domn, ca o formulare de dorinţe a căror realizare se căuta tot pe calea prevăzută de însăşi Constituţia ţării. De atunci încoace opiniile noastre s-au adâncit şi în orice caz repetarea acelei petiţii ar avea acelaşi spirit, dar nu se ştie dacă ar mai conţine aceleaşi puncte sau şi altele. Dar, dacă ea s-ar repeta, o spunem de mai-nainte, că aceasta s-ar întâmpla numai în vreme de pace şi, de voim o schimbare, e numai urmând calea legiuită. Suntem contra lovirilor de stat, pentru că ele împuţinează conştiinţa de drept a poporului, ba o nimicesc chiar. Această conştiinţă, atât de rău încurcată prin introducerea a sute de legi traduse din franţuzeşte, nu trebuie nimicită prin răsturnarea de legi fundamentale pe care M. Sa Domnul a jurat. M. Sa Domnul trebuie dezlegat de jurământul său prin aceleaşi puteri care l-au legat cu jurământ, deci tot prin naţia românească. Precumpănirea pe care Constituţia actuală o dă avocaţilor fără pricini şi claselor nepozitive asupra claselor istorice şi pozitive nu ne place desigur nouă, căci într-un popor de ţărani, mari şi mici, am dori ca clasele ţărăneşti, fie sub forma de proprietar mare, fie sub forma de răzeş, moşnean, împroprietărit, să aibă de zis cuvântul cel dintâi şi cel de pe urmă. Am dori asemenea o poziţie materială mai bună pentru preoţime şi pentru învăţătorul sătesc, cu un cuvânt toate ramurile de activitate câte au în vedere ridicarea şi emanciparea prin cultură a claselor agricole am dori să se bucure de o deosebită atenţie, ceea ce astăzi nu se întâmplă, căci Constituţia a creat un povârniş fals, pe care se mişcă mai mult ori mai puţin toate guvernele. Am dori apoi statornicia în toate ramurile administraţiei şi justiţiei, neatârnarea funcţionarului onest şi inteligent de capriciile ministrului, şi toate acestea nu se pot introduce fără o schimbare a mecanismului actual, născut sub dictarea Constituţiei.

Dar de la aceste dorinţe, pe care sperăm a le putea împlini pe calea prescrisă de lege şi în vreme de linişte şi pace, până la înţelegerea cu Rusia ca să ne ajute a face lovire de stat şi să-i dăm drept recompensă Basarabia, este deosebire cât cerul de pământ. Rusia e prea puternică pentru ca s-o putem birui, dar Rusia nu e destul de puternică pentru a ne face să-i dăm de bunăvoie o palmă de loc din pământul patriei sau să-i cerem ajutorul pentru schimbarea legilor interne ale ţării.

Venim acum la ştirile „Corespondenţei politice”.

Dacă M. Sa voieşte să abdice nu putem şti, deşi am putea-o înţelege. După ce M. Sa s-a purtat atât de cavalereşte cu Rusia şi spera a fi tratat pe un picior egal, cum se şi cuvine coborâtorului nobil dintr-o familie care şi-a amestecat sângele cu acela al lui Carol Magnu şi care e mai veche şi istoric mai însemnată decât cea de Holstein (Romanof), înţelegem ca inima M. Sale să fie jignită de cererea Rusiei, care nu se poate justifica din nici un punct de vedere. Dar opinia noastră nu este ca

M. Sa să abdice. Fratele M. Sale, care ar urma în mod firesc la tron, nu ar avea acele experienţe dureroase ale M. Sale care l-ar prezerva pe viitor de experimente primejdioase ale partidului extrem, compus din oamenii ce nu ştiu nimic şi nu au nimic, care nu cunosc istoria ţării lor, nu au averi de pierdut, nici un nume istoric de păstrat şi care nu riscă decât cel mult ridicola lor personalitate individuală supunând ţara la cele mai grele încercări.

Cât despre candidatul rusesc, care ar fi prinţul Gr. M. Sturza, credem că ştirea e o pură calomnie răspândită poate de chiar inamicii naţionalităţii noastre pentru a discredita pe aceia care se opun astăzi mai mult pretenţiilor Rusiei.

Prinţul face parte din partidul conservator; prin urmare e dinastic şi apoi e de-a dreptul absurd de a crede că ar primi să fie recomandat de ruşi pentru junghierea propriei sale patrii.

Noi avem credinţa că nu vom pierde Basarabia. Cererea Rusiei e strigătoare la cer, nemaipomenită, apoi pământul de care e vorba nu e rupt din trupul Rusiei, precum le place a susţine, ci al nostru de pe la începutul veacului al patrusprezecelea, şi n-a fost nici cincizeci de ani sub dominaţie rusească. Putem dovedi oricui cu documente şi cu istoria în mână, că n-a fost nici cucerit cu sabia de ruşi. Prin influenţă engleză, turcii au cedat un drum ruşilor, pe care drum ruşii, prin „mituirea” comisarilor turci l-au prefăcut într-o ţară. E aceeaşi istorie ca şi în Bucovina, numai sub alte împrejurări. Că comisarii turceşti au vândut pe ruble un pământ ce *nu* era al lor nu e motiv ca românii să-şi vândă pe ruble pământul patriei lor străveche.

Prin urmare vom ieşi din război c-o mulţime de experienţe dureroase, care vor servi de învăţ M. Sale, cu pierderi de oameni şi bani, ruinaţi poate — dar nu vom pierde Basarabia, şi desigur nu cu bunăvoia noastră.

[21 februarie 1878]

[„VENIM ÎNCĂ O DATĂ ASUPRA SCRISORII...”]

Venim încă o dată asupra scrisorii adresate directorului ziarului „*Le Nord*” de către un domn X. din Bucureşti. Deci reproducem textul francez, ca să nu fie îndoială de autenticitate şi ca să vedem argumentele de care se serveşte pentru a justifica cererea Rusiei.

De quoi s’agit-il en effet? De la restitution à la Russie d’un territoire qu’elle a dû céder à la suite de la guerre de Crimée...

Je rechercherai l’historique de ce lambeau de terre, qui n’a pas été arraché à la Russie par la force des armes, ni conquis par la Roumanie...

La Bessarabie a été conquise à une grande époque et par des généraux au renom populaire, Roumiantsof, Soumarof, sur une population musulmane, tatare, campant sous la tente et reproduite assez fidèlement de nos jours par ces odieux Tcherkesses... Ainsi conquise sur ces peuplades à demi sauvages, la Bessarabie, à ,,aucun point de vue„, n’a pu être considérée par le Traité de Paris ,,comme restituée à ses possesseurs légitimes”.

Înainte de toate un preambul. „Basarabia” este numele medieval al Ţării Româneşti şi vine de la numele dinastiei Ţării Româneşti, a Basarabilor. În secolul al patrusprezecelea Mircea cel Bătrân, vestitul domn al Ţării Româneşti şi despot al Dobrogei, domn al Silistrei şi al ţărilor tătăreşti până la mare, cel care a luat parte la bătălia de pe şesul Kossovo, la bătălia de la Nicopole, între luptătorii creştini între care erau conetabilul Franţei, regele Ungariei şi marele prior Frideric de Hohenzollern, acest Mircea şi-a întins domnia până în Nistru, de unde partea aceea de loc care e în posesiunea noastră a păstrat numele de Basarabia de la Mircea Basarab. Va să zică „le vrai possesseur” este Ţara Românească, *Valachia magna.*

Ceea ce se numeşte Basarabie rusească au binevoit ruşii s-o numească astfel, dar aceea, afară de părţile de la sud, e Moldovă curată şi anume jumătatea ţării Moldovei.

A cui a fost însă Basarabia noastră până în Nistru în veacul al patrusprezecelea? A unor tătari pe care generalii vestiţi (şi ce trece oare peste un general vestit?) i-au cules de sub corturi, „roiuri” pe jumătate sălbatece, zice d. X.

Nu vorbim de ziua de astăzi. Românii sunt în majoritate absolută în Basarabia noastră şi străinii sunt colonizaţi de Rusia de la 1812 încoace. Să-i vedem pe tătarii d-lui X de la 1400-1500.

La anul 1407 Alexandru cel Bun regulează prin o convenţie incheiată cu negustorii din Lemberg negoţul de import, export şi tranzit. Acolo se zice:

Exportând mărfurile spre părţile tătăreşti (Crimeea) se va plăti de la 12 cântare: în Suceava 1 rublă de argint, în Iaşi 30 groşi, în *Cetatea Albă* (Akkermann) jum. rublă de argint; iar mergând nu prin Cetatea Albă, ci prin *Tighina,* se va plăti aicea vama Cetăţii Albe.

Alexandru cel Bun era tătar!

La anul 1420, ierodiaconul rusesc Zosima, călătorind către Sfintele Locuri prin Moldova, spune următoarele:

De la Kiev, cu neguţători şi cu boieri mari, am mers treizeci de mile, iară o milă e ceva peste cinci verste, şi am ajuns departe la un fluviu numit Bug, unde stă oraşul Braslav, şi am stătut acolo o săptămână. De aci am purces prin câmpul tătăresc, mergând cincizeci de mile prin acel şleah tătăresc numit drum spre Dunăre; iară lângă locul Mitirevi-Kămini am dat peste fluviul numit Nistru. Aici fu trecătoare şi graniţă moldovenească; din cealaltă parte a Nistrului se plăteşte pentru trecătoare moldovenilor, iar din ceastă parte marelui duce litvan Vitold, adică totalitatea dării se ia din partea din care se începe trecerea şi apoi moldovenii şi litvanii şi-o împart pe jumătate. De acolo cale de trei zile până la Cetatea Albă pe teritoriul Moldovei. Şezurăm la Cetatea Albă două săptămâni. De la Cetatea Albă până la mare este o distanţă de nouă verste. Chiar la gura Nistrului stă un stâlp numit Fonar (fănariu), aci e şchelea pentru corăbii.

Publicat de Saharof în *Skazaniia russkogo naroda,* Petersburg 1849.

Cetatea Albă era deci... tătărască!

La anul 1421 cavalerul Guillebert de Lannoy, ambasador din partea regelui Franţei Carol VI şi a regelui Angliei Enric V, descrie în cartea sa *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy en 1399-1450* întâlnirea cu Alexandru cel Bun şi călătoria la Cetatea Albă. Mergând, a ajuns la *une ville fermée et port sur la ditte mer Majour, nommée Mancastre ou Bellegrad ou il habitent Génevis, Wallakes et Hermins* — adică a ajuns la Bielograd (Cetatea Albă) unde locuiesc genovezi, români şi armeni. Cavalerul, prădat de hoţi lângă apa Nistrului, se adresează lui Alexandru Vodă, „care este Domn al Cetăţii Albe”, şi este satisfăcut, căci hoţii prinşi au fost aduşi cu lanţuri de gât înaintea cavalerului şi i-au înapoiat banii.

Deci tot tătari sub corturi... din Genova, Moldova şi ţara armenească.

Ciudaţi tătari!

La anul 1453 Alexandru Vodă, fiul lui Iliaş, dăruieşte prin hrisov din Suceava mănăstirii Pobrata mai multe regalii. Hrisovul e iscălit şi [de] d-nia lui Stanciu, pârcălab de Cetatea Albă. Tot tătar!

La anul 1475 un arhitect grec, anume Theodor, face, din porunca lui Ştefan cel Mare şi sub privegherea pârcălabului, un turn nou şi un zid la Cetatea Albă. El o spune aceasta prin o inscripţiune grecească, *care stă şi* ASTĂZI *pe rămăşitele vechilor tării din actualul Akkermann.* Textul pe

zid zice: “Această cetate s-a zidit în zilele preaevlaviosului Domn Io Ştefan Voievod prin îngrijirea magistrului provinciei şi comandantului cetăţii (toÐ mag¯strou tÖz ¥jent¯az ƒa° toÐ ƒ¡strou ¼pitt¡tou)

Ştefan Vodă se ştie că-i tătar, iar magistrul era asupra unei provincii tătăreşti şi comandant peste o cetate de tatari din Genova.

La anul 1480 Ştefan Vodă întăreşte prin hrisov lui Mihu Buzatul o moşie. Iscălit e hrisovul de d-nia lor Gherman şi Oană *pârcălabi de Cetatea Albă*, Ivaşcu şi Maxim, *pârcălabi de Chilia.* Boierii aceştia sunt tătari, ca şi Ştefan Vodă!

Anul 1513. În cartea geografică publicată de Essler şi George Ubelin, la Strassburg, şi intitulată *Tabula moderna Sarmatiae şive Hungariae, Poloniae, Russiae, Prussiae et Valahie* (reprodusă de Lelewel în *Géographie du Moyen-âge*) se vede toată Basarabia până la mare, deci Moncastro (actualul Akkermann), Istropolis (Kilia) ca făcând parte din Moldova.

Dar Strassburg e în Tataria!

Prin urmare:

La Bessarabie, à aucun point de vue, n’a pu être considérée par le Traité de Paris comme restituée à ses possesseurs légitimes.

Dar, adevărat, dacă au fost la mijloc nişte generali aşa de vestiţi ca Rumianţof şi Sumarof, cum să nu se poată?

Ei au luat cu sabia ţara de la populaţiuni sălbatice care nu existau. A te bate cu inamici ce există este faptă omenească de general, dar a te bate cu inamici ce nu există... asta-i meşteşugul, şi numai generali aşa de vestiţi ca Rumianţof şi Sumarof au putut s-o facă.

Dar încă una foarte actuală. D. baron Stuart a iscălit convenţia renumită alături c-un tătar, căci Kogălniceanu, al cărui bun e cronicar moldovenesc, s-a sălbăticit în urmă şi-a trebuit cules de sub corturi de vestiţii Rumianţof şi Sumarof de lângă apa Cogâlnicului, care curge de-a lungul prin mijlocul părţii de sud a Basarabiei.

Et voilà comment on recherche l’historique de ce lambeau de terre!

[22 februarie 1878]

[„ARGUMENTUL DE CĂPETENIE...”]

Argumentul de căpetenie care ne întimpină, atât în „Le Nord”, cât şi în „Viedomosti”, întru cât priveşte chestiunea de drept a Basarabiei este următorul: ruşii nu au luat Basarabia de la Moldova ci de la turci şi de la tătari, nu prin convenţiune, ci cu sabia; la 1856 nu au dat-o înapoi adevăraţilor ei proprietari, ci Moldovei, n-au pierdut-o prin sabie, ci prin o stipulaţiune care azi şi-a pierdut raţiunea de-a fi şi în fine Moldova n-a contribuit întru nimic la acea cesiune, ci Basarabia i-a fost anexată numai pentru că ea era cea mai apropiată vecină şi cel mai inofensiv stat. Dacă Moldova era un stat puternic, Rusia nu ceda Basarabia etc.

Îngustimea spaţiului nu ne permite să dezbatem astăzi chestiunea cu documente în mână. Într-unul din numerele viitoare vom face-o însă. Deocamdată ne mărginim a schiţa chestiunea astfel.

Însuşi numele „Basarabia” ţipă sub condeiele ruseşti. Căci Basarabia nu însemnează decât ţara Basarabilor, precum Rusia înseamnă ţara ruşilor, România ţara românilor. Pe la 1370 Mircea I Basarab, care se intitula *Despota Dobrodicii* adică despotul Dobrogei, Domn al Silistrei şi al ţărilor tătăreşti, întinsese marginile domniei sale până la Nistru de-a lungul ţărmului Mării Negre, cucerind aceste locuri de la tătari. Pentru capătul veacului al *patrusprsecelea* stăpânirea Valahiei asupra acestor locuri e necontestabilă.

La începutul veacului al *cincispesecelea,* sub Alexandru cel Bun avem dovezi sigure şi autentice că Basarabia era a Moldovei. Şi pentru ca să nu fie nici un fel de îndoială asupra acestei stăpâniri, întâmplarea a vrut ca întreg cursul veacului pârcălabii *Cetăţii Albe, ai Chiliei şi ai Hotinului* să iscălească alături cu Domnii ţării hrisoavele Sfatului coroanei moldoveneşti. Hotinul e însă tocmai în vârful cel mai spre nord al Basarabiei actuale ruseşti. Cetatea Albă se află la gurile Nistrului. Chilia la gurile Dunării, încât orice document din acea vreme rezumă în aceste trei nume carta Basarabiei întregi şi proprietatea Moldovei asupră-i.

În veacul al şaisprezecelea Moldova intră sub protecţia Porţii. Tot în acest veac această ţară are nenorocirea că se stinge dinastia Dragoşizilor, cum o numeşte Dim. Cantemir, a Muşatinilor, dacă ne luăm după cercetările mai noi.

Cu fiii lui Petru Rares se stinge sau, mai drept zicând, se-nstrăinează chiar linia nelegitimă a familiei domneşti. Se-ncepe în Moldova o vreme neliniştită, un veac de turburări care a permis turcilor de a lua în posesiune — nu în proprietate — Cetatea Albă şi Chilia. Voind să-şi întărească drepturile asupra Moldovei ei îşi creează două puncte de reazem în aceste două cetăţi, în care au garnizoane turceşti şi pentru a căror hrănire ei însemnează şi un raion împrejurul cetăţilor. Dar atât în raion cât şi în cetate

vechile autorităţi civile moldoveneşti funcţionează mai departe.

Posesiunea locurilor era uzurpată de turci, proprietatea Moldovei nu era contestată nici acum.

La începutul veacului al şaptesprezecelea în fine, turcii îşi creează un al treilea reazem, atât asupra Moldovei cât şi în contra Poloniei, ocupând milităreşte cetatea Hotinului. Această cetate trece ades în mâinile moldovenilor, apoi iar o reocupă turcii, dar proprietatea şi a acestei cetăţi n-a fost înstrăinată prin nici un tratat formal. Tot în acest veac Domnii moldoveneşti colonizează ei înşii o parte din Basarabia, adică *Buceagul*, cu tătari, pe o întindere de două ceasuri lăţime. Aceşti tătari se aşează însă cu condiţia de a se judeca singuri ei între ei, numai având judecăţi cu moldovenii să aibă a se judeca înaintea autorităţilor moldoveneşti.

În veacul al optsprezecelea nefericitul Dimitrie Cantemir se aliază cu ruşii. Toma Contacuzin, generalul de cavalerie al Domnului Valahiei, trece asemenea la ruşi. Turcia pierde încrederea în Domnii pământeni şi trimite *fanarioţi*. Această alianţă cu Rusia ne-a făcut să pierdem Domnia, armata, dezvoltarea noastră intelectuală şi economică. Domnii fanarioţi sunt numai umbrele domniei vechi. Atunci turcii pun ţările noastre sub o atârnare foarte grea. Deşi ele aveau autonomia lor veche în toate punctele esenţiale, deşi proprietatea lor n-a fost alterată, totuşi, lipsiţi de armată, adică de puterea fizică, lipsiţi de domnia naţională, adică de puterea noastră morală, noi nu puteam rezista loviturilor ce ni le da Poarta.

Deşi la pacea de la Passarowitz Poarta declară că nu poate ceda Austriei Moldova, fiind ţară închinată, nu supusă cu sabia, totuşi ea mai târziu cedează Bucovina, iară în anul 1812, Basarabia, adică ţinutul Hotinului, o parte bună a Moldovei, şi Basarabia proprie până în Dunăre.

Cu sabia n-a fost luată însă nici Bucovina de austrieci, nici Basarabia de ruşi, ci prin fraudă.

Pentru Bucovina s-au cumpărat delegaţii turci şi un general rus, pentru Basarabia asemenea; căci delegaţii Rusiei primise ordin din San-Petersburg să-ncheie pace cu orice preţ, de vreme ce intrase Napoleon I în Rusia. Dragomanul Porţii, fanariotul Moruzi, cumpărat şi sperând a veni la domnie prin ajutorul Rusiei, a-ncheiat pacea de la Bucureşti. Moldova întreagă n-o putea ceda ruşilor, că atunci n-ar fi avut unde domni, cedă deci jumătatea ei dintre Prut şi Nistru.

O flotă engleză stătea în Bosfor şi sili pe sultan să încheie pacea de la Bucureşti.

Sultanul ridică mucul condeiului de pe tratat şi trecu pe o altă hârtie: sentinţa de moarte a lui Moruzi.

Iată în câteva linii generale chestiunea de drept pe care ne-o rezervăm a o expune pe larg în alte numere.

[1 martie 1878]

UN RĂSPUNS RUSESC

Un cititor rus al gazetei „Le Nord” din Bruselles trimite acelei redacţiuni o scrisoare deschisă, ca răspuns la scrisoarea ase-menea deschisă, pe care d. locotenent-colonel Alecsandri a adresat-o principelui Gorciacoff în privirea cererii de reanexare a Basarabiei.

Foaia noastră a fost una din cele dintâi cărora d. locotenent-colonel a binevoit a comunica acea scrisoare şi pe care am şi publicat-o româneşte la vremea ei. Acum reproducem mai la vale şi răspunsul cititorului rus şi observăm numai că acestuia i s-a întâmplat un lapsus, adică a alunecat a adresa răspunsul său poetului Vasile Alecsandri, pe când autorul scrisorii către principele Gorciacoff e fratele poetului, Ioan Alecsandri.

Confundând pe poet cu omul politic, cititorul rus crede că, fiind însuşi om politic, poate da lecţii poetului, de aceea răspunde cu un ton oarecum magistral, pe când în adevăr i s-ar fi cuvenit mai degrabă tonul colegial a[l] unui om ce voieşte să măsoare argumente, nu să împartă învăţăminte. Relevăm acest lapsus, nu din altă cauză, ci numai pentru că el e obiectul unui fin paralogism. Cititorul rus voieşte să zică că, fiind Alecsandri poet, adică mişcându-se pe un teren paralel, nu congruent cu acela al politicii, răspunsul din pana diplomatică ar fi oarecum superior adresei din pana cea de poet.

Ne permitem a releva că acest punct de plecare, pretinsul paralelism între poezie şi politică, nu este exact. Poeţi se găsesc foarte rar — politici cât frunză şi iarbă.

Bunătatea sau netrebnicia unui om politic atârnă de împrejurări, de mediul social, de constelaţiunea puterilor care îşi ţin echilibruălî. Un om mediocru poate fi un politic mare în împrejurări date, dar un om mediocru nu va fi sub nici o împrejurare un poet mare.

Politica este a crea sau stârpi condiţiunile de existenţă a unei culturi; lucrul în sine însă al dezvoltării intelectuale consiste ea în arte, consiste în ştiinţă, se naşte şi creşte neatârnat de politică şi politici. Ar fi grozav a admite că activitatea cea mai pură şi mai nobilă a omenirii are aceleaşi ţinte şi se serveşte de aceleaşi mijloace fără scrupul, de care se servesc şi politicii. Stabilim deci că, dacă autorul rus e într-adevăr om politic, el răspunde asemenea numai unui om politic, nu poetului, care atare se bucură pe scara omenirii de un rang înnăscut atât de mare încât pe lângă dânsul mulţi dintre principii cei reali sunt numai nişte bieţi comedianţi şi tragi-comedia mizeriei, înjosirii şi meschinătăţii omeneşti, al căror corelat în politic este răpirea prin putere şi amăgirea prin cuvânt.

[2 martie 1878]

BASARABIA

1

În toate întâmpinările de până acum, în scrisoarea d-lui X, din „Le Nord”, în articolul puţin politicos al gazetei ruseşti „Viedomosti”, în răspunsul unui rus către Alecsandri găsim repetându-se cu stăruinţă că Basarabia este din numărul provinciilor cucerite de ruşi cu sabia de la tătari şi de la turci. Convingerea noastră este însă că, din veacul al patrusprezecelea începând, Basarabia n-a fost nici întreagă, nici în parte a turcilor sau a tătarilor, ci a unui stat constituit, neatârnat, deşi slăbit şi încălcat în posesiunile sale, a Moldovei. Moldova era proprietarul locului şi dacă reprezentanţii statului moldovenesc, Domnii, ajunseseră atât de slabi încât dreptul nostru era dezbrăcat de putere şi nu putea să se apere, aceasta nu e o dovadă că Moldova a renunţat vrodată la dânsul. Căci un drept nu se pierde decât prin învoirea formală de a-l pierde. Dar fie această învoire smulsă cu de-a sila, fie dictată de raţiuni de stat, fie izvorâtă din orice alte consideraţii, nu se modifică şi nu se nimiceşte decât din momentul în care renunţăm la el.

Cum că aceasta nu e numai opinia noastră, ci chiar aceea a diplomaţiei ruseşti se dovedeşte din istoria celor din urmă 150 de ani. De câte ori Rusia stipula ceva în favorul Principatelor în tratatele ei cu Turcia, ea se provoca totdeauna la drepturile imprescriptibile, *ab antiquo*, la capitulaţiunile Principatelor. Acelaşi *Rumianţof* de care d. X pretinde c-ar fi cucerit Basarabia de la tătari realipeşte Basarabia şi Hotinul la Moldova, Giurgiu şi Brăila la Valahia.

Rumianţof se învoieşte cu desfiinţarea mitropoliei Proilabului (Brăila), creată de greci pentru părţile pe care, din cauze militare, turcii le ocupase, şi permite mitropolitului Moldovei să alipească din nou, precum era din vechime, Basarabia la eparhia Huşilor, Hotinul la eparhia Rădăuţilor, Giurgiul şi Brăila la eparhia Râmnicului.

Prin urmare Rumianţof, contemporan cu acele cuceriri, el însuşi cuceritorul, ştia mai bine ale cui erau acele locuri, ştia mai bine că tătarii n-ar fi avut nevoie de mitropolit şi de episcop, ştia cu un cuvânt că locurile erau ale Moldovei. Cum că această conştiinţă de drept nu s-a stins niciodată în Moldova vom avea ocazia de a o dovedi pas cu pas. Pas cu pas vom dovedi totodată că ocuparea părţilor din Moldova şi Tara Românească n-a fost decât militară, că ea avea cel mult caracterul administraţiei trecătoare pe care şi ruşii o introduc în campanie prin provinciile inamice şi că, oriunde erau a se hotărî chestiuni de proprietate unde puterea juridică a statului se manifesta, statul moldovenesc hotăra pe acest pământ ocupat de turci. Cazurile de reclamaţii sunt tocmai cu tătarii

ce locuiau în Buceag, cărora domnia Moldovei le hotărăşte locul unde le este învoit a fi aşezaţi, măsoară acel loc şi-l hotărniceşte, deşi domnia era fanariotă, deşi slabă, deşi locul era ocupat de trupe turceşti.

Dar până a sosi la capătul veacului al 17-lea şi la începutul veacului al 18-lea, la slăbiciunea statelor noastre sub fanarioţi, a cărei cauză e tocmai Rusia şi alianţa nefericitului Cantemir cu Petru cel Mare, vom stabili mai întâi drepturile ţărilor pentru timpuri în care nu era vorba de precumpănire turcească la noi.

Acest petic de pământ, precum îl numesc corespondenţii ziarului „Le Nord", locuit de tătari sub corturi şi de alte neamuri pe jumătate sălbatice, care-şi datoreşte scoaterea lui din întuneric unor generali *"d'un renom populaire"*, ca Rumianţof şi Sumarow, are cu toate acestea un nume care ţipă sub condeiele ruseşti.

A rosti numele *Basarabia* e una cu a protesta contra dominaţiunii ruseşti. Numele *Basarab* şi *Basarabeni* exista cu mult înaintea vremii în care acest pământ devenise românesc; acest nume singur este o istorie întreagă.

D'Ohsson, în *Histoire de[s] Mongols* (T. I, p. XXXV), ne spune că existau în arhivele hanului mongol din Persia fragmente istorice de o recunoscută autenticitate, scrise în limba şi cu caractere mongole, pe care însă prea puţini oameni le puteau citi. Pentru ca aceste fragmente să fie pricepute şi de public, sultanul Mahmud Gazon Khan a voit ca ele să fie adunate într-un trup de istorie şi a însărcinat cu această lucrare în anul 1303 pe medicul Fazel-Ullah, poreclit Rasid.

Medicul Fazel-Ullah-Rasid compilează deci cronica lui după fragmente mongolice, şi sub anul 1240 povesteşte următoarele:

În primăvara anului 1240 principii mongoli trecură munţii Galiţii, pentru a intra în ţara bulgarilor şi a ungurilor. Orda care merge spre dreapta, după ce a trecut ţara Aluta, îi ieşi înainte Basarab-ban cu o armată, dar e bătut. Cadan şi Buri au mers asupra saşilor şi i-au învins în trei bătălii. Bugek trecu din ţara saşilor peste munţi, intrând la Kara-Ulaghi şi a bătut popoarele ulaghice.

Aşadar principii tătari au bătut pe *Kara-Ulaghi*, adică pe negri-valahi (Kara-iflak maur©z Bl¡coz), ba înaintea unuia i-a ieşit o armată comandată de *Basarab-ban*.

În *Annales Polonorum vetustiores*, scrise se vede între anii *1248-1282* (publicate întâi de Sommersberg, analizate de Lelewel) se găseşte însemnat pentru anul 1259:

Tătarii, după ce subjugaseră pe besarabeni, pe litvani, pe ruteni şi alte neamuri, au luat cetatea "Sandomir", sau, *latineşte*, Thartari, subiugatis *Bessarabenis*, Lithvanis, Ruthenis etc.

Regele maghiar *Carol-Robert*, într-o diplomă din a[nul] *1332*, povesteşte bătaia ce o păţise de la Basarab, fiul lui Tugomir, în ţara noastră: *In terra transalpina per Bazarab, ilium Thocomery* (Féjer Vlll, 3,

625).

Din acest *Tugomir-Basarab*, care trăia pe la 1300 şi ceva, s-a născut Alexandru, cel pomenit în diploma de mai sus, care a trăit până la 1360; din Alexandru s-a născut Vladislav şi Radu Negru, din Radu Negru Dan şi *Mircea cel Mare* (—1418).

Cam într-o sută de ani, de la Tugomir până la capătul domniei lui Mircea, Ţara Românească ajunsese la cea mai mare întindere teritorială, căci cuprindea Oltenia, Valahia Mare, ducatele Făgăraşului şi Omlaşului din Ardeal, mare parte a Bulgariei, Dobrogea cu cetatea Silistra, Chilia cu gurile Dunării şi ţări tătăreşti nenumite mai de aproape. În această vreme Valahia întreagă, împreună cu toate posesiunile ei, se numea în bulele papale, în documentele cele scrise latineşte ale domnilor, în scrieri contemporane: *Basarabia.* Una din aceste posesiuni a fost şi acest *lambeau de terre* de pe care Rumianţof şi Sumarov pretind a fi cules tătari de sub corturi.

E destul a pomeni că, deşi acea familie de Domni s-a stins în linie bărbătească, numele vechi domnesc de *Bassaraba* se mai poartă şi astăzi prin adopţiune de către un boier mare din Ţara Românească.

Tot în vremea aceasta a înfloririi voievozilor Basarabi şi a ţării Basarabia, *id est* Valahia Moldova poseda teritoriul de la Hotin până în Cetatea Albă, căci la începutul veacului al cincisprezecelea cavalerul *Guillebert de Lannoy* se întâlneşte cu Alexandru cel Bun, merge la Cetatea Albă, care e a Domnului moldovenesc şi găseşte aici un oraş stăpânit de un pârcălab (Burggraf) moldovenesc şi populat cu genovezi, moldoveni şi armeni.

Dar despre acestea mai târziu.

Destul numai că, într-o vreme în care abia era viaţă istorică prin împrejurimi, *Basarabia* actuală era pământ românesc stăpânit de Domni români. Şi aceăaîsta n-o deduc numai istoricii de astăzi, ci Miron Costin însuşi; cronicarul cel învăţat şi mare logofăt în Moldova povesteşte aceasta în versurile dedicate regelui Poloniei.

Pentru a nu anticipa, reproducem acestea numai pentru a explica numele şi a arăta că el este puţin ceva mai vechi decât tătarii de sub corturi ai lui Rumianţof, iar pe acest general rus îl vom găsi, cum am zis, la vremea lui, susţinând cu act iscălit de dânsul tocmai teoria contrară celei expuse de corespondenţii ziarului „Le Nord”.

Dar lăsând Valahia de o parte, ce se numeşte astăzi Basarabia?

Trăgând o linie de la Hotin, din Nistru până în Prut, avem o latură; de la amândouă capetele ei tragem câte o linie până în Marea Neagră, una de-a lungul Nistrului, cealaltă de-a lungul Prutului; iar capetele acestor două linii le încheiem cu o a patra linie formată prin ţărmurile Mării Negre. Acest cuadrilater cam neregulat se numeşte azi *Basarabia*, deşi fără cuvânt.

După ce Ştefan cel Mare a luat de la Valahia, intre anii 1465-1475,

părţile de sud, câte le aveau Basarabii intre Prut şi Nistru, aceste părţi au păstrat numele distinctiv al dinastiei *primae occupantis*, al Basarabilor. Deci nu întreaga ţară dintre Prut şi Nistru e Basarabia, ci aceasta e numai o fâşie spre sud, hotărâtă şi mică, aşa cum ne-o arată Cantemir în *Descriptio Moldaviae.*

Iată deci marginile reale ale Basarabiei reale: Trage o linie curmezişă de lângă Nistru de la Bender până în vârful lacului Ialpug la Bolgrad şi ai o latură, apoi ia-o de la Bolgrad până în Reni, ai a doua lature, de la Reni pe Dunăre în sus până la Chilia, a treia latură, apoi luând malul Mării Negre până la Cetatea Albă la gura Nistrului, a patra latură; apoi în sus pe Nistru de la Cetatea Albă până la Bender, a cincea latură. Numai pământul cuprins între aceste cinci linii s-a numit cu drept cuvânt Basarabie; tot ce-i dasupra e Moldovă curată, războtezată de la 1812 încoace.

Pământul cuprins între aceste cinci linii era împărţit în patru ţinuturi: *Bugeacul, Cetatea Albă, Chilia şi Ismail.* Numai în ţinutul Bugeacului au locuit tătari cu învoirea Domnilor Moldovei, în celelalte se vor fi răsfirat câte unul-doi, căci nimeni nu poate opri în mod ermetic trecerea unui om, mai ales tătar fiind, peste marginile moşiei lui; dar în sfârşit numai în Bugeac tătarii colonizaţi s-au bucurat de oarecare privilegii, conces[ii] de proprietarul locului, care era statul Moldovei.

Cu acest pământ ne vom ocupa în numerele viitoare. Statornicind, după cercetările mai noi, originea numelui, după Cantemir, marginile pământului de care e vorba, vom arăta ce soi de tătari au putut culege de sub corturi generalii ziarului „Le Nord", de la anul 1400 începând şi până la 1812, adică în curs de patru sute şi mai bine de ani. În treacăt ne vom ocupa şi cu cetatea Hotinului.

II. VEACUL AL CINCISPREZECELEA

În năumăîrul nostru de la 20 fevruarie am răspuns deja unui domn X, care adresase din Bucureşti o scrisoare către directorul ziarului „Le Nord", spunând în ea că Rusia cucerise Basarabia de la nişte cârduri *(peuplades)* care locuiau sub corturi şi erau pe jumătate sălbatice, de la un soi de başibuzuci odioşi, şi că din *nici un punct de vedere* Basarabia prin Tratatul de Paris n-a putut fi considerată ca fiind restituită posesorilor ei legitimi.

Prin documente publicate în mare parte în arhive slave chiar am arătat că tătarii d-lui X, care ar fi fost în trecut les *possesseurs légitimes*, erau cam ciudaţi în felul lor.

În Suceava domneşte Alexandru Vodă cel Bun, care prescrie la anul *1407* ce vămi au să plătească negustorii poloni la Tighina (Bender) şi la Cetatea Albă (Akkermann). Tot în vremea lui Alexandru trece la 1420 ierodiaconul rus Zosima prin Cetatea Albă şi ne spune că, voind să treacă

Nistrul, a trebuit să plătească pentru trecătoare un bir, pe care moldovenii şi litvanii şi-l împart la încheierea socotelelor. Ierodiaconul şade la Cetatea Albă două săptămâni şi apoi pleacă de la fânarul aşezat chiar la gura Nistrului pe o corabie către Sfintele Locuri.

Peste un an (1421) mai vine alt călător, cavalerul Guillebert de Lannoy, ambasadorul a doi regi apuseni, care asemenea petrece în Cetatea Albă, ce este sub stăpânirea lui Alexandru Vodă, pe care l-a văzut şi-l cunoaşte cavalerul.

Ba cavalerul are şi ocazia de a afla că moldovenii din Cetatea Albă sunt minunat de bine administraţi, căci, singur călărind pe lângă Nistru, a fost prădat şi poliţia de atunci i-a aflat în câteva zile pe hoţi şi i-au adus legaţi înaintea lui. Cavalerul, mirat de această justiţie expeditivă, se roagă lui Vodă să-i ierte, căci i-au dat banii toţi înapoi.

În fine, la a[nul] *1475*, Ştefan Vodă cel Mare trimite la Cetatea Albă pe un arhitect grec, anume Teodor, ca să facă un turn nou şi un zid nou la întăriri, iar arhitectul le spune acestea prin inscripţii care stau şi *astăzi* pe zidurile cetăţii.

Totodată vedem în hrisoavele domneşti de pe acea vreme, iscăliţi deodată cu Domnul regulat, pârcălabii Chiliei, ai Cetăţii Albe şi ai Hotinului, care erau *boieri mari*, încât se vede cum că tătarii de sub corturi ai d-lui X aveau trecere pe atunci.

Numai numiri ciudate aveau acei boieri tătari. Pentru că vedem din hrisoave că lângă boierul Manoil, pârcălab de Hotin, şi Stanciu, de Cetatea Albă, sunt iscăliţi d-nialor: Albul Spătar, Ioan Băiceanu, Hodco Creţul, Oanea Pântece, Tudor Vascanu, Giurgea lui Gaură, tot nume... tătăreşti de boieri de a lui Alexandru Vodă.

Dar Cetatea Albă devine şi mai ciudată prin o altă împrejurare. În aşezământul ce-l dă Alexandru cel Bun la 1407 negustorilor poloni se vede şi ce mărfuri importau acele *peuplades à demi sauvages.* Negustorii aduc din Lemberg *postav,* din Brăila *peşte,* din Podolia *cai* şi *vite albe;* ce or fi aducând ei oare din Cetatea Albă? Poate corturi tătăreşti? Ei aduc din Cetatea Albă stofe cusute cu fir de aur, stofe de mătasă şi vinuri din Grecia, pe care prozaicul aşezământ le numeste cvas grecesc. Erau luxoşi tătarii din Basarabia.

Se ştie că după moartea ini Alexandru cel Bun a rămas doi fii, *Ştefan* şi *Ilie,* care şi-au împărţit ţara în două. *Matei Strykowski,* în cronica sa polonă-litvană, tipărită întâi şi întâi la Koenigsberg la *1582,* ne spune cum şi-au împărţit-o ei. *Ilie* a luat regiunea Nistrului, Hotinul, Suceava, Iaşii, Huşii, Tecuciul etc.

Ce-i mai rămăsese bietului *Ştefan?*

Trei ţinuturi: Cetatea Albă, Tighina şi Chilia, care erau echivalente cu tot restul Moldovei. Se vede că Ştefan ştia importanţa acestui *lambeau de terre,* căci n-a cerut nici Iaşii, nici Suceava, ci s-a mulţumit cu aceşti *tătari,* care locuiau sub corturi şi purtau stofe lucrate cu fir de aur şi

mătăsării, beau vinuri din Grecia şi stăteau în relaţiuni directe cu Genova şi cu Veneţia. Această împărţeală şi împăcăciune între fraţi a pus-o la cale regele Poloniei la anul *1436.*

Nu-i vorba de cronici, geografii şi atlasuri. Nici una din ele nu contestă proprietatea deplină şi netulburată a Moldovei asupra Basarabiei. Dar, având a face cu diplomaţi de soiul celor care scriu în „Le Nord", am adus, ca Toma necrediciosul, dovezi scrise de oameni trăitori în veacul al cincisprezecelea, oameni care au vorbit cu Alexandru cel Bun, cu fiii săi Ilie şi Ştefan, cu Ştefan cel Mare. Aici nu se poate spune că este o vreme ca aceea a lui Rurik sau a lui Oleg, în care istoria e mit şi mitul istorie, ci, din contra, o vreme în care negustorul ce aducea peşte de la Brăila trebuia să plătească vamă, importând iepe şi vaci plătea vamă, trecând Nistrul plătea vamă; o vreme în care poliţia de Cetatea Albă prindea pe tâlhari, încât, din contra, vremea de astăzi, cu nesiguranţa ei caracteristică, e o licenţă poetică pe lângă epoca sănătoasă a lui Alexandru Vodă cel Bun. N-avem a face cu poveşti şi drepturi închipuite, ci cu oameni care au fost, cum suntem noi astăzi de ne vedem cu ochii, care se îmbrăcau ei cu postav adus din Lemberg, iar cucoanele cu mătase din Cetatea Albă; şi, de câte ori voim a spune poveşti de tătari sub corturi şi oameni jumătate sălbatici, protestează boierul Manoil, părcălab de Hotin, Stanciu de la Cetatea Albă şi-mpreună cu ei Tudor Vascanu, Ioan Băiceanu, Oane Pântece, Albu Spătaru şi ceilalţi.

Din acest triunghi format în documentele noastre de pârcălabul de Hotin, cel de Cetatea Albă şi cel de Chilia nu te scapă nici un soi de subtilitate diplomatică, nici un soi de apucătură. Nu-i ieşire precum nu-i intrare şi, păgân să fie omul, trebuie să zică: Adevărat, a Moldovei e Basarabia.

De când există românii pe pământ, Basarabia noastră actuală, acest *lambeau de terre*, a avut şi el onoarea de a forma un stat deosebit, deşi foarte trecător, sub Ştefan, fiul lui Alexandru cel Bun. Altfel e pururea parte integrantă, sau a Vlahiei în veacul al paisprezecelea, sau a Moldovei din veacul al cinsprezecelea şi până la luarea ei prin ruşi.

Faţă cu aceste lucruri pozitive, cu aceşti pârcălabi, stofe cusute cu fir, vămi plătite de negustori, turnuri şi ziduri făcute de Ştefan Vodă, nu ştim zău dac-ar mai cuteza cineva să zică cum că *La Bessarabie à aucun point de vie n'a été considérée par le Traité de Paris comme restituée a ses possesseurs légitimes!*

Hotinul-nord extrem, Chilia-gura Dunării, Cetatea Albă — gura Nistrului şi tot teritoriul dintre liniile ce le-am putea trage între ele a fost al nostru şi este de drept al nostru şi astăzi, căci *nu nouă* ni s-a luat, *nu cu noi* s-au bătut ruşii, *nu pământul nostru* l-au putut ceda turcii.

Ştim prea bine că diplomaţii sunt isteţi întru prefacerea dreptăţii în terfeloage fără valoare. Dar tăria unui popor mic a stat totdeauna în *drept.* Oare nu-i era mai uşor la inimă d-lui X, sau cititorului rus a lui „Le Nord",

dacă afacerea se regula între noi şi noi renunţam la dreptul nostru de bună voie? Nu-i părea mai bine dacă tăceam molcom şi jucam după cum ni se cânta ?

Sigur că da.

De aceea, oricât de slab ar fi dreptul lipsit de arme şi de putere, el e tot mai tare decât nedreptatea, tot mai tare decât neadevărul.

Cu un cuvânt tătarii d-lui X şi ai lui Rumianţof (a cărui nume d. X îl citează fără cuvânt, pentru că acest general n-a susţinut niciodată de a fi eliberat Moldova de sub tătari, ci din contra el a dat Moldovei, pe lângă proprietatea şi posesiunea liniştită a Basarabiei şi a Hotinului, acei tătari n-au trecere, ci sunt pure invenţiuni pentru a arunca praf în ochi Europei, neştiutoare de lucrurile noastre de la Dunăre.

Acest petic de pământ pe care „Le Nord" ar voi să-l sacrificăm prieteniei noastre cu Rusia nu are pentru noi nici un echivalent în lume. El însemnează misiunea noastră istorică, tăria noastră.

La intrarea sultanului Mohamet în Tara Românească contra lui Vlad Ţepeş Voievod se afla între ostaşii lui şi un sârb, anume *Constantin Mihaloviez de Ostroviţa.* El ne spune că pe atunci opinia publică era că oricine s-ar război cu românii, chiar să-i învingă, numai pagubă are. Aceasta-i foarte natural, pentru că românii nu sunt popor cuceritor, de aceea şi apără ce-i al lor cu îndărătnicie, pentru că ce au cu drept au şi al lor este.

Oricând însă turcii sfătuiau pe sultan să nu facă război cu românii, pentru că n-aduce nici un folos, ci pier numai o mulţime de turci în zadar, atunci sultanul le răspundea: „Până când românii stăpânesc *Chilia* şi *Cetatea-Albă,* iară ungurii Belgradul sârbesc, până atunci nu vom putea birui pe creştini!" (Vezi *Sbór pisarzów polskich,* sec. II. tom. V. Warszawa 1828).

Prin urmare sultanul Mahomet ştia bine că acest *lambeau de terre* nu-i de dispreţuit, şi dacă el zicea aceasta la *1490,* de ce să n-o zicem noi la 1878 ?

Mutatis mutandis zicem:

Pe câtă vreme Basarabia este în mâinile noastre, Rusia nu va putea cuceri Orientul.

Căci, după cât dăm noi cu socoteala din ciudatele teorii ale frontierelor naturale, ale barierelor ostile de învins şi ale victoriilor repurtate la Cahul şi Ismail, cam asta este intenţia puternicului nostru vecin.

III. VEACUL AL ŞAISPREZECELEA

Pentru a înţelege tăcerea ce domneşte în cronici în privirea Basarabiei în veacul al şaisprezecelea va trebui să permitem câteva consideraţiuni de o natură mai generală.

Centrul vieţii istorice sunt oraşele, nu şesul dimprejurul lor, nici satele. Îndată ce turcii au pus mâna pe oraşele Chilia şi Cetatea Albă nu se mai vorbeşte nimic despre viaţa împrejurimilor lor.

Am încheiat articolul trecut cu cuvintele lui Mohomet II rostite la a[nul] 1462, că: „până când românii stăpânesc Chilia şi Cetatea Albă, până atunci nu vom putea birui pe creştini".

În dricul verii anului 1484 sultanul Baiazid II intră cu oşti mari în ţara Moldovei şi bate Chilia şi Cetatea Albă, pentru a realiza o politică oarecum tradiţională. Miercuri, la 14 iulie, ia cetatea Chilia, comandată de pârcălabii Ivaşcu şi Maxim, iar la 5 august acelaşi an ia Cetatea Albă, comandată de pârcălabii Gherman şi Oană (la Ureche: Ioan).

Şi ar fi apucat şi alte cetăţi, că Ştefan Vodă la gol nu îndrăznea să iasă; ci numai la strâmtoare nevoia, de le făcea sminteală. Ci văzând turcii ajutorul lui Ştefan Vodă din Ţara leşească ce-i venise, sau însuşi craiul, cum scriu unii, că au tras de la Rusia şi de la Litfa ţara toată, de se strânsese oameni de treabă mai mult de 20000 şi, trecând craiul cu dânşii Nistrul sub Halici, au venit la Colomeia, de şi-au pus tabăra, unde şi Ştefan Vodă au mers de s-au împreunat cu craiul în anul 6993 septemvrie 1 (1485). Şi toate ce au avut mai de treabă au hotărât şi apoi şi ospătatu-au pe Ştefan Vodă şi 3000 oameni i-au dat de oaste, cu care s-au întors Ştefan Vodă la Moldova şi, împreunând oastea cea străină cu a sa, pe multe locuri au smintit pe turci, *de le-au căutat o ieşire din ţară.*

Aşa Ştefan Vodă au curăţit ţară de vrăjmaşi, iar cetăţile care le-au luat turcii, *Chilia* şi *Cetatea Albă, nu au putut să le mai scoată de la turci*, că ei mai înainte de ce au ieşit din ţară le-au îngrijit cu oameni, cu puşti şi cu bucate de ajuns; şi aşa au rămas pe mâna turcilor până astăzi. (Ureche)

Tot în anul acesta 1485 Ştefan Vodă

dacă au scos vrăjmaşii din ţară şi dacă au răcit vremea şi caii turcilor au slăbit, au lovit pe Malcoci la Catla-buga (lac şi râu în judeţul Bolgrad) în 16 zile a lunei noiemvrie, de au topit toată oastea turcească.

Adăugăm numai că fiecine trebuie să se păzească de eroarea de a privi şi judeca vremile trecute după împrejurările de astăzi, de a da numirilor ce există astăzi aceeaşi greutate pe care o aveau atunci. Puterea în istorie este o noţiune relativă. Veneţia de ex. nu avea întindere mare, dar era una din puterile mari ale Europei. Acelaşi Ştefan Vodă căruia turcii (pe atunci cea dintâi putere militară în Europa) îi iau Chilia şi Cetatea Albă, acelaşi Ştefan Vodă bate de-l stinge mai târziu pe regele Albert în Codrii Cosminului, încât rămâne proverb în ţara leşească „în zilele lui Albert au pierit şleahta" şi acelaşi Malcoci a cărui oaste turcească Ştefan a topit-o în ţinutul Bolgradului a pătruns mai târziu în Polonia şi prădă şi arse până la Lemberg regatul să-l poată opri.

De aceea trebuie s-o spunem de acuma că, oricât de viteaz să fi fost bătrânul domn al Moldovei, oricât de puternic să fi fost pe vremea lui, în care alte state cu întindere de zece ori mai mare erau mai slabe decât

Moldova, contra Turciei sau a Spaniei din vremea aceea n-ar fi putut rezista decât în defensivă, decât *nevoind la strâmtoare, pentru a le face sminteală,* căci la gol nu *îndrăznea.*

În sfârşit, la anul 1504 Ştefan Vodă se coborî în mormânt, gârbovit de greutăţi şi de vârstă, după 47 şi mai bine de ani de domnie, iar poporul în urmă-i i-a zis cu dragă inimă şi Bun şi Sfânt şi Mare, căci aşa Domn nici n-avusese până atunci, nici poate că va mai avea de acum şi pururi.

Deşi în gândul lui statornicise de-a închina ţara turcilor, dar lui însuşi, biruitorul tuturor vecinilor, nu i se cădea să se plece; vrea ca numele lui să însemne însuşi ţiitor peste toată ţara; ci numai

înantea sâvârşirii sale el chemă la sine pe boieri mari şi alţii câţi s-au prilejit, arătându-le cum nu vor putea ţinea ţara precum o au ţinut el; ci socotind decât toţi mai puternic pe turc şi mai înţelept au dat învăţătură să se închine turcului.

Într-adevăr, în anul 1511, Bogdan, voievodul Moldovei, încheie capitulaţiunea întâia cu turcii. În această capitulaţiune Poarta recunoaşte:

(Art. 1) că Moldova e ţară liberă şi nu cucerită; (art. 3) că Poarta e obligată de-a apăra Moldova contra oricărei agresiuni eventuale şi de-a o menţine în starea în care se găsea de mai-nainte, fără ca să i se facă cea mai mică ştirbire a teritoriului ei; (art. 6) că stăpânirea voievozilor se va întinde asupra întregului teritoriu al Moldovei; că (art. 8) turcii nu vor putea cumpăra pământuri în Moldova, nici vor putea clădi geamii, nici se vor putea aşeza în orice mod ar fi. Drept semn de supunere Domnii Moldovei vor da în fiece an Porţii 1000 de galbeni turceşti, 40 de şoimi şi 40 de iepe fătătoare, toate însă sub titlu de dar.

Având Domnii Moldovei stăpânire pe toată întinderea ţării, recunoscută *de jure* prin acest tratat formal, avutu-l-au şi *de facto?*

Pentru a lămuri şi acest lucru consultăm tratatul lui Petru Rareş de la *1529.*

Art. 5. Graniţele Moldovei se vor păstra intacte în toată întinderea lor.

Art. 6. Exerciţiul cultului musulman e oprit pe toată întinderea ţării.

Art. 7. Nici un musulman nu va putea avea, sub titlu de *proprietar* în Moldova, nici pământ, nici casă, nici prăvălie.

Art. 9. Negoţul Moldovei e deschis pentru toate naţiile comerciante.

Cu toate acestea turcii vor avea preferenţă înainte[a] celorlalte naţii pentru cumpărarea de producte pe care le vor tocmi în porturile *Galaţi, Ismail* şi *Chilia;* dar ei nu vor pătrunde mai departe înlăuntrul ţării, fără autorizarea expresă a lui Vodă. Aceasta e chestiunea de drept. *De jure* s-au restituit Moldovei toate câte i se luase, s-a recunoscut că nici un turc nu poate fi *proprietar* al vreunui imobil în Moldova, *de facto* însă turcii au ţinut ocupate milităreşte atât Cetatea Albă cât şi Chilia.

Aceasta ne lămureşte şi atitudinea febrilă şi neliniştită a lui Petru Rareş; tratatul lui secret cu marehizul de Brandenburg, subscris la Suceava

[în] *1542* şi motivat anume prin voinţa de-ă recăpăta părticelele Moldovei răpite de turci.

Tot în vremea lui Petru Rareş, la 1535, turcii ocupară şi Tighina (Bender). Într-adevăr, ce să ne închipuim sub aceste ocupări turceşti? O cucerire? Pentru a răspunde la această întrebare şi a arăta totodată continuitatea dreptului Moldovei peste aceste locuri, vom întinde mâna pe deasupra veacului al 17-lea tocmai până la Ecaterina II, la stipulaţiunile Tratatului de la *Cuciuc-Cainardgi,* 10 (24) iulie 1774.

Ce se zice în el?

L' Empire de Russie restitue à la Sublime Porte toute la Bessarabie avec les villes d'Ackerman, Kilija, Ismail et avec les bourgs et villages et tout ce que contient cette province etc.

Iar mai jos următoarea obligaţie pentru Poartă;

3) De restituer aux couvents et aux autres particuliers les terres et possessions cidevant à eux appartenent, qui leur ont été prises, contre toute justice, situées aux environs de Brahilow, de Choczâm, de Bender, etc. appelées aujorud'hui *Rayes.*

TERRES ET POSSESSIONS CI-DEVANT À EUX APPARTENENT, QUI LEUR ONT ÉTÉ PRISES CONTRE TOUTE JUSTICE, iată adevărata definiţie pentru toate ocupările turceşti din trupul Moldovei, o definiţie făcută de chiar Ecaterina II.

Cum că prin această restituţiune nu se înţelegea nimic mai puţin decât restituţiunea către chiar statul Moldovei vedem din corespondenţa ambasadorului austriac Thugut, care scrie aceste amănunţimi la Viena.

Într-un raport din *Pera,* lângă Constantinopol, 3 dec. 1774, Thugut zice:

Între altele, Poarta e ocupată de a pune la cale obiectul cererilor deputaţilor moldoveni şi munteni. Cu această ocazie voievodul Valahiei, Alexandru, şi Iacovachi Rizo, în numele lui Ghica Vodă, au făcut de curând propunerea ca Poarta să elibereze naţiunilor amăndurora un aşa-numit hatişerif, adică o scrisoare publică iscălită de însuşi sultanul, prin care să li se confirme Principatelor drepturile şi prerogativele stipulate pentru ele prin cel din urmă tratat oarecum din propriul impuls al graţiei sultanului. Fiindcă această idee e sprijinită de pretextul aparent că în acest mod se va putea înconjura pe viitor stăruinţa Rusiei şi amestecul ei în trebile naţiei moldoveneşti şi valahiene, de aceea Poarta pare dispusă a primi această propunere şi nu e alta la mijloc decât înlăturarea oarecăror greutăţi, pentru oarecare întinderi care până acum s-au ţinut de fortăreţele Ibraila şi Hotin *şi, care conform cuprinsului tratatului, trebuie să se înnapoiască locuitorilor Moldovei şi Valahiei.*

În alt raport de la 10 şi 11 dec[embrie] 1775, Thugut spune cum că, la delimitarea Bucovinei, Reis Effendi se împotriveşte de-a da o palmă de loc din ţinutul Hotinului, căci, deşi e stipulat expres „ca teritoriul Hotinului, al Benderului, al Brăilei etc. etc. să fie reîntrupate cu Moldova

şi Valahia...” totuşi Poarta stăruieşte pe lângă Rusia să nu fie silită a îndeplini acest articol.

În raportul de la 1776, 3 ianuarie, Thugut repetă clar:

Între piedicile ce se opun (delimitării Bucovinei) cea mat însemnată este că în cel din urmă tratat de pace cu Rusia s-au stipulat expres ca toate (sämmtliche) regiunile cetăţilor turceşti de la graniţă, Hotin, Bender, Ibraila etc., fiind părţi care din vechime (ursprünglich) s-au ţinut de Moldova şi Valahia, să fie reîntrupate (zurückeinverleibet) cu cele două Principate. Poarta, precum am aflat cu siguranţă, a fost silită de a introduce în hatişerifurile pe care le-a dat moldovenilor şi valahienilor în urma stăruinţei Rusiei făgăduinţa expresă cum că pretenţiile Principatului valahian şi moldovenesc asupra aşa-numitelor ţinuturi ale Hotinului, Benderului, Ibrăilei etc. vor fi cercetate la vremea lor şi cererile temeinice vor fi satisfăcute.

În fine la 1784 sultanul şi eliberează hatişeriful în chestiune, care, afară de o mulţime de amănunţimi care confirmă suveranitatea internă a Moldovei, repetă că nici un turc nu va putea avea avere imobilă în ţările noastre şi promite a restitui ţinuturile în chestiune.

Aceste toate le dezvoltăm numai pentru a stabili un singur lucru. Dacă înainte de o sută de ani, pe la capătul veacului al optsprezecelea, drepturile Moldovei erau aşa de tari că puteau fi dovedite de boieri şi de mănăstiri, încât Turcia să recunoască prin Tratatul de la Cuciuc-Cainardgi şi prin hatişeriful de la 1784 temeinicia lor, dacă acele drepturi nu se învechiseră şi nu se prescrisese atunci, pututu-s-au ele prescrie în veacul al şaisprezecelea, în vremea lui Bogdan cel Chior, lui Ştefan cel Tânăr sau în zilele lui Petru Rareş, voievodul bogat, influent şi plin de învăţătură?

Desigur că nu.

Ceea ce ţineau turcii pe atunci erau cele trei oraşe, Chilia, Cetatea Albă şi Thigina, *avec les terrains affectées,* căci aşa numeşte Thugut circumspecţia militară a oraşului spre deosebire de districtul lui. Aceste *terrains affectées* erau însă pentru păscutul cailor ienicereşti şi nu vor fi întrecut cu mult suta de pogoane împrejurul zidurilor cetăţii şi poate vor fi ajuns atât de departe pe cât ajungea săgeata din arcul tătăresc şi glontele din puşca ienicerului.

Într-adevăr, Matei Strykowski povesteşte, după cum văzuse însuşi cu ochii, cum este de ex. Hotinul şi de ce soi e ocupaţiunea turcească.

Hotinul e o frumoasă şi puternică cetate, aşezată pe o stâncă, având aspectul fortăreţei Koekenhausen din Liflanda, căci le văzui pe amândouă. În 1574 găsii Hotinul deja în posesiune turcească; totuşi domnul moldovenesc *mai păstrează acolo un pârcălab,* ce-l reprezintă şi carele ne primi de două ori în numele stăpânului său...

E drept că Hotinul trece în urmă din nou în posesiunea Moldovei şi abia în secolul al 17-lea turcii îl reocupă şi-l întăresc. Dar, ca un fel de probă de cucerire şi de *légitime possession,* putem cita acest caz, în care

vedem doi stăpâni trăind alături într-unul şi acelaş loc: Domnul Moldovei, stăpân legitim, însă slab, alături cu sultanul, stăpân nelegitim, însă puternic.

Nu tăgăduim că o picătură de silă în dreptul limpede al Moldovei îl întunecă, precum o picătură de sânge întunecă limpezimea unui izvor; dar dreptul viu reîntinereşte cu spor pe când sila, tocmai contrariul lui, vremea o mână cu sine ş-o mistuie, de nu se mai cunoaşte c-au fost.

De-a mirarea lucru cum s-a păstrat conştiinţa vie a dreptului până în ziua de astăzi prin vremi atât de turburate precum au fost pentru noi veacul al XVI-lea şi al XVII-lea, căci jumătatea din urmă a celui dintâi şi întreg al doilea nu sunt decât o lungă şi sângeroasă tragedie.

Din afară încep a veni tătarii şi cazacii, de peste Dunăre vin turcii cu vecinicele lor războaie ba asupra unuia, ba asupra altuia; înlăuntru, după stingerea dinastiei, se împerechează boierii în partide, ridică Domni efemeri spre a-i răsturna iarăşi, iar din când în când câte un tiran îneacă şi revoltele, dar şi dreptatea, într-o mlaştină de sânge şi fărădelegi.

Şi cu toate acestea, cu toată grozăvia acestor vremi, ele nu sunt nimic pe lângă epoca fanarioţilor, în care toate acele patimi urieşeşti care mistuiau pe oamenii din ţară, în loc de a fi conduse într-o albie comună spre folosul ţării, au fost secate, nimicite prin mişelie, moliciune, venalitate; în care toate instinctele barbare însă nobile au făcut loc instinctelor hipercivilizate ale Bizanţului, acelui amestec de viclenie meschină, răutate meschină şi nespusă făţărnicie.

IV. VEACUL AL ŞAPTESPEZECELEA

Bugeac în limba tătărească — zice Cantemir — va să zică unghi, un colţ de pământ. Cam pe la anul 1568 se începe roirea tătarilor înspre Ţara Moldovei, precum ne-o spune Cantemir însuşi, care era de origine din cea mai însemnată familie a tătarilor nohai din câte s-au aşezat în ţara noastră, ba chiar, în vremea în care Dimitrie era Domn creştin în Moldova, în Bugeac stăpânea peste tătari asemenea un Cantemir.

Tătarii, după cum ni-i descriu cronicarii, nu se ocupau cu plugăria, ci se ţineau cu turmele de cai şi cu prădatul. Sate nu aveau, ci numai târguri, se hrăneau cu lapte de iapă, şi nu era nici una din ţările învecinate cu care să nu aibă bucluc.

La începutul veacului al şaptesprezecelea Ieremia Movilă dăruieşte lui Kazigherei Han din Crâm şapte sate în Bugeac, să-i fie de câşle, adică de păscut şi de strânsul fruptului, aceasta, pentru a-l împăca pe han cu Polonia, căci Ieremia avea nevoie şi de prietenia Poloniei şi de mijlocirea hanului tătăresc pe lângă Poartă.

Se vede însă că curând după aceea tătarii Bugeacului, sub căpetenia lor Cantemir Paşa, au fost rechemaţi în Crâm.

Să nu uităm că cronicarii noştri trăiesc toţi în veacul al

şaptesprezecelea, că Nistor Ureche, de pe a cărui izvoade au scris fiul său Grigore, e boier mare la curtea lui Ieremia Movilă şi partizan al Movileştilor, că Miron Costin moare de sabia lui Cantemir, că ei toţi cunoşteau istoria colonizării tătarilor în Basarabia; ba, Miron Costin vorbeşte de ei cu acel ton nepreocupat al contimporanului, care nu găseşte de cuviăiînţă a mai explica lucruri cunoscute de toată lumea; precum am vorbi noi astăzi de pahonţii ruseşti prin gazete, fără a ne mai interesa cum au venit şi cum se duc.

Destul că, după ce vedem cum la începutul veacului Ieremia Movilă le dăruieşte nouă sate, aflăm că deja la 1637 ei nu mai erau în Bugeac şi aceasta în urma unui tratat între Polonia şi hanul de Crâm.

Iată ce zice Miron Costin:

Tot în acelaşi an *(1637),* Cantemir Paşa cu oardele sale, peste voia hanului, au ieşit din Crâm şi s-au aşezat iar în Bugeac, care lucru nesuferind hanul şi mergând dodăială şi de la leşi, care legase a doua legătură prin Koneţ-Polski cu Mustafa Paşa vizirul, *să nu fie slobozi tătării a locui în Bugeac*, făcând dodăială crăiei lor. Au ieşit poruncă la hanul şi la Vasilie Vodă (Lupu), domnul ţării noastre, şi la Matei Vodă (Basarab), dornnul muntenesc, să meargă cu hanul asupra lui Cantemir. Deci au venit hanul cu oşti şi au purces şi Domnii cu îmbe ţările asupra lui Cantemir care, temându-se de hanul, au fugit în Ţarigrad, *iar oardele lui le-au luat hanul cu sine la Crâm*, şi de pâra lui au pierit şi Cantemir zugrumat în Ţarigrad.

După ce-au pornit din Bugeac hanul pe tătari, au lăsat pe doi sultani, fraţi ai săi, să vie cu dânşii; iară el au purces spre Crâm înainte. Iară când au fost la trecătoarea Niprului s-au ridicat nohaii şi au lovit fără veste pe sultani şi i-au omorât pe amândoi şi după această faptă au purces cu coşurile sale spre ţara leşească, *pohtind de la leşi loc să se aşeze sub ascultarea lor.* Umbla pe la târguri şi prin sate toţi cu câte o *cruce de lemn la piept, semn de închinăciune. Ci leşii aşa loc deşert fără oamenii mai înlăuntrul ţării, neavând, le-au dat câmp pe Nipru între Krilav şi între Kodin:* şi era aproape de 20000 de nohai oarda aceea.

Nu-i vorbă, peste un secol îi întâlnim iar iu Buceag, cerând acum loc de la moldoveni, care, neavând ce să-şi facă capului, le măsură un petic de pământ de 32 ceasuri lungime şi două lăţime tot pe locurile pe unde mai fusese înainte de un veac, iar mârzacii toţi se obligă printr-un lung înscris, dat la mâna lui Grigore Vodă Ghica, să plătească *arendă* pentru locurile de păşunat, iar de unde le-or spune pârcălabii să se retragă cu turmele, de acolo să se retragă fără a face bucluc. Dar despre acestea mai pe larg la veacul al optsprezecelea.

A vorbi despre aceşti oameni ca despre nişte *possesseurs légitimes* ai Basarabiei ni se pare cel puţin curios şi tot atât de curioasă este deci şi teoria cum că Basarabia s-a cucerit de Rusia de la turci şi de la tătari.

Teritoriul pe care locuiau în Moldova le era dat în arendă, plăteau

hacul pământului, cum zice învoiala, era o colonie de străini pe pământul moldovenesc, care n-aveau proprietate, ba nici capacitatea juridică de a o avea.

Dar cea mai vie dovadă că în acest veac erau în Basarabia români este desigur existenţa eparhiei Brăilei. Vechiul *Proilabum*, a cărui nume turcii l-au prefăcut în Ibrăila, a încăput pe la jumătatea veacului al 15-lea sub domnia turcească, deci, nemaiputându-se administra bisericeşte de episcopia de Buzău, s-a format o nouă eparhie, atârnătoare direct de patriarhul din Constantinopol, având sub sine toate cuceririle lui Mircea cel Bătrân de pe malul drept al Dunării. Astfel, încă pe la anul 1622 un om al bisericii, totdeauna conservatoare, înseamnă la finele mineiului lui iulie:

Să se ştie că a venit părintele Ignatie de la părintele vlădica Calinic etc., care acest Calinic era mai înainte aici la Brăila Mitropolit *Drist* (Dorystolum-Silistria) şi *Proilav* (Proilabum-Brăila).

În anul *1641* părinţii călugări de la mănăstirea *Caracal*, din Sfântul Munte, cer de la Ioanichie, patriarhul Constantinopolei, permisiunea de a repara vechea biserică din Ismail.

Din actul eliberat de patriarh la 2 iunie *1611* se vede însă 1) că eparhia Proilaviei se administra de un mitropolit numit mitropolitul Proilavului 2) că biserica Sf. Niculae din Ismail se *învechise* şi se *dărâmase*, de vreme ce călugării din mănăstirea Caracal cer voie s-o reconstruiască.

Prin urmare, biserica din Ismail fiind cel puţin din veacul al 16-lea, şi oraşul a trebuit să fie fondat de moldoveni, încât Mi-ron Costin în *Descrierea Moldovei şi Ţării Româneşti* (scrisă la 1674 în versuri polone) greşeşte când zice că Ismailul e de fundaţiune turcească.

Cantemir nu comite această greşeală, el zice lămurit: „*Ismail*, Moldavis *olium Smil dictus...*" Se vede că Ismailul a avut aceeaşi soartă ca şi Brăila. Turcii au făcut din Smil Ismail, ca şi din Proilabum, Ibrăila.

Dar să venim iar la vorba noastră, la mitropolia Proilaviei.

De eparhia acestei mitropolii se ţinea:

I. Silistra, Brăila, Chilia. Trăgând o linie din Silistra la Marea Neagră ajungem tocmai la Chiustengè, încât întreaga Dobroge a lui Mircea cel Bătrân intră în eparhie.

II. Reni, Ismail, Acherman (Cetatea Albă), Bender (Tighina). Trăgând o linie de la Bender la Reni avem *toată* Basarabia în chestiune.

III. Toate satele şi oraşele româneşti dintre Nistru şi Bug, adică din *Podolia* şi *Cherson.* Citat anume e oraşul *Dubăsari*, dincolo de Nistru, care se ţinuse de episcopia *Huşilor.* Dar la sud de Dubăsari sunt Mălăieşti, la nord de ei e oraşul Balta, apoi oraşul Ocna şi încă foarte multe sate, rămase până azi româneşti.

La Dubăsari — dincolo de Nistru — era la 1794 până şi o tipografic românească din care au ieşit mai multe cărţi bisericeşti.

Tătarii d-lui X devin foarte interesanţi. Ei au nevoie de mitropolit,

de biserici, de cărţi româneşti, ba pe la anul *1640* Vasile Vvd Lupul le zideşte o biserică în *Chilia*, iar la *1641* călugării din mânăstirea Caracal le repară biserica lor cea veche din Ismail.

În faptă însă se vede şi-n cursul acestui veac de ce aveau nevoie tătarii şi de ce moldovenii. Tătarilor le trebuia păşune pentru cai, moldovenilor, poporului statornicit de veacuri şi creştin, le trebuia biserici, cărţi, mitropolit.

Ce ilustraţie pentru fraza: „la Bessarabie *à aucun point de vue* n'a pu être considerée comme restituee à ses possesseurs légitimes!"

Să mulţumim bisericii noastre care, prin dumnezeiască linişte şi statornicie pe care a avut-o în vremile cele mai turburate, ne-a păstrat prin însemnările ei acest argument zdrobitor faţă cu orice subtilitate diplomatică. Întrebarea *posesiunii legitime* nu mai poate fi controversată. Dar acest argument devine şi mai tare în veacul al optsprezecelea, când graful Rumianţof — *lui-même* — aprobă desfiinţarea (deşi numai trecătoare)a mitropoliei Proilabului şi împarte eparhia, dând toată Basarabia până la Bender eparhiei de Huşi, de care s-a ţinut mai înainte, şi Brăila eparhiei de Buzău. Dar despre acestea mai târziu.

V. VEACUL AL OPTSPREZECELEA

Am zis intr-un rând că, oricâte picături de silnicie ar fi văzut în izvorul limpede al dreptului nostru istoric asupra Basarabiei, vremea a trebuit să le mistuie şi să le aşeze şi că de la un rând de vreme încoace, izvorul a trebuit să curgă din nou limpede, ca şi mai înainte.

În veacul al 14-lea vedem pe Mircea întinzându-şi domnia până la Nistru, în al 15-lea vedem pe moldoveni cuprinzând cu cetăţi însemnate şi avute întreg teritoriul dintre Prut şi Nistru, în al 16-lea cetăţile Chilia şi Cetatea Albă sunt sub dominaţie turcească, însă numai cu circumscripţia militară, în al 17-lea tătarii apar şi dispar din Bugeac, iar, paralel cu viaţa călătoare şi nestatornică a acestor nomazi, vedem cum românii din aceste locuri îşi urmează înainte viaţa lor de popor statornic, având o mitropolie proprie la Brăila, zidind biserici, trăind cum trăiseră înainte ca proprietari legitimi ai acestor locuri.

Ce ne va mai dovedi veacul al optsprezecelea?

Izvoarele istorice ale acestui veac apropiat trebuie să fie neapărat foarte limpezi şi asupra oricărei îndoieli. Cronicarii noştri care descriu acest veac au trăit înlăuntrul lui, ei nu sunt copiatori de izvoade bătrâne, ci martori oculari ai evenimentelor; luptele şi învoielile Ecaterinei a II[-a] cu împărăţia turcească stau deschise şi pe faţă, nefiind nici un punct care ar admite controversă; în predmetul cesiunii Bucovinei avem corespondenţa dintre Thugut, ambasadorul austriac la Constantinopol, şi Kaunitz, cancelarul Imperiului habsburgic; cu un cuvânt materialul se grămădeşte înaintea noastră şi nu mai avem nevoie de a face judecăţi prin analogie de

cazuri, căci evenimentele înşile poartă pe ele pecetea valorii lor intrinsece, evenimente care nu se pot nici nega, nici discuta chiar.

În acest *embarras de richesse* trebuie cu toate acestea să ne mărginim la puţine.

La 1716 urmează cearta între Iorest, episcopul Huşilor, şi Ioanichie, mitropolitul Proilavului, pentru hotarele eparhiilor acestor două scaune.

Cearta e anume pentru Dubăsari — dincolo de Nistru — şi satele *Sultan-Câşlaşi* şi *Musaip-Câşlaşi* din *Bugeac*. Numele satelor sunt evident tătăreşti, dar populaţia e creştină, deci română, îndată ce vedem doi episcopi creştini purtând proces pentru ele.

Dar înaintea cui se judecă procesul? Poate înaintea sultanului sau a... hanului tătărăsc?

Ioanichie, mitropolitul Brăilei, vine la *Iaşi* şi se tânguieşte domnului *Moldovei* Mavrocordat în această chestie. Mavrocordat dă cazul în tratarea unei feţe bisericeşti, a patriarhuliu Samuil. Patriarhul, în prezenţa sfatului ţării şi a părţilor litigante, găseşte cu cale că Dubăsarii, nefiind din hotarul Moldovei, să rămână sub jurisdicţia mitropolitului de Brăila, iar cele două sate din Bugeac să rămână sub ascultarea episcopului de Huşi.

Amândoi episcopii îşi dau înscrisuri conforme acestei hotărâri:

Iată înscrisul lui Iorest, episcop de Huşi:

Venind Sfinţia Sa Părintele Ioanichie aici la Iaşi au ieşit la Măria Sa luminatul nostru Domn Nicolai Alexandru Voievod (Mavrocordat) şi Măria Sa ne-au poruncit să mergem la fericitul Părintele Papa şi Patriarh de la Alexandria, Kyr Samuil, ca să ne îndreptăm şi, mergând înaintea Sfinţiei Sale, fiind acolo şi *dumnealor boierii cei mari*, şi luându-ne seama Sfinţia Sa Patriarhul, ne-am aşezat frăţeşte şi cu pace într-acelaşi chip, cum pentru Dubăsari să lipsească de sub ascultarea a episcopiei de Huşi şi să rămâie sub ascultarea a mitropoliei de Brăila, *nefiind pe hotarul Moldovei*, nici să le dăm mirul, nici blagoslovenia. Iară pentru Sultan-Câşlaşi şi penlru Musaip-Cislaşi ca să fie tot sub ascultarea Huşilor precum a fost şi până acum, şi aşa am primit amândoi pe această aşezare de împărţeală etc.

Peste patrusprezece ani, la 1730, domneşte în Moldova Grigorie Ghica bătrânul.

În acest an urmează punerea la cale a tătarilor din Bugeac. Mangli-Gherei Han din Crâm cere de la Poartă să mijlocească pe lângă scaunul Moldovei ca tătarii să capete Bugeacul în *arendă*, căci n-au nici un fel de rost. Printr-un înscris, iscălit de toţi mârzacii din Bugeac, adică de toate căpeteniile, ei lămuresc raportul în care stau cu Moldova.

Pentru mai mare vădire a lucrului, reproducem întreg zapisul tătarilor nohai dat la mâna lui Grigore Vodă:

Pricina acestui zapis este precum în anul 1141 (al Hegirei, de la Hristos 1730) Măria Sa înălţatul şi milostivul stăpânul nostru Mengli-Gherei-Han, trimiţând arz la împărăţie, *pentru ca să ni se orânduiască* din pământul Moldovei *loc de aşezământ şi de păşunarea bucatelor,* după

arzul Măriei Sale şi *cu ştiinţa Măriei Sale,* Domnul Moldovei orânduindu-ni-se cu ferman împărătesc din pământul *Moldovei 32 ceasuri de-a lungul şi două ceasuri de-a curmezişul,* care loc *fiind din început chiar loc moldovenesc şi de folosul şi hrana pământului Moldovei:* Măria Sa hanul împreună cu Măria Sa paşa, *păzitorul* Tighinei, cu hatişerif împărătesc au hotărât şi au măsurat şi au lămurit hotarul acestui loc mai sus pomenit; *[au] orânduit pentru cei ce vor locui pe acel loc al Moldovei, 32 ceasuri de-a lungul şi două ceasuri de-a curmezişul,* să dea, osebit *de uşurul ce este obicinuit plată, chirie pentru loc.* Care legătură noi am primit, adică pentru nohaii ce vor locui pe acel loc al Moldovei să-şi dea *uşurul* şi *hacul* pământului şi toată plata deplin, şi cu învoinţa noastră şi a tuturor bătrânilor noştri făcutu-s-au şi hoget după legea noastră, întru care s-au însemnat toate legăturile acestea cu carele noi ne-am legat şi am primit; după cum însemnează hogetul, aşezate fiind aceste tocmele şi orânduiele, noi toţi aşezându-ne ca să locuim pe *partea locului Moldovei* unde ni s-au poruncit.

Însă cunoscând noi că, pentru păşunatul dobitoacelor noastre, om avea lipsă şi strâmtoare, ajuns-am cu rugăminte la divanul Măriei Sale Hanului stăpânului nostru, rugând şi cuceridndu-ne ca să ne isprăvească puţină nevoie numai pentru dobitoace, şi păstorii noştri să se poată păşuna pe *unele părţi de loc a Moldovei de pe care ne-am rădicat noi,* fiind acele părţi de loc de această dată nelocuite de raiaua Moldovei, şi, deşerte aflându-se acele părţi de loc, ne-am rugat ca să avem voie a ne păşuna dobitoacele noastre o seamă de vreme. Deci Măria Sa Hanul, milostivindu-se asupra noastră, triimes-au către Măria Sa Domnul Moldovei cinste iarlâcul Măriei Sale şi despre partea noastră, a nohailor, pe Kaspolat-Mârza anume şi pe Cantemir-Mârza şi pe Iş-Mârza şi pe Sultanul Mambet-Mârza, împreună cu omul Măriei Sale, cu pofta pentru această ispravă; care împreunându-se cu Măria Sa Domnul Moldovei şi arătându-se pofta şi rugămintea noastră, răspunsu-le-au Măria Sa cum că acele locuri sunt pentru trebuinţa locuitorilor Moldovei şi pe urmă pe acele locuri este să se aşeze şi să locuiască raiaua Moldovei.

Într-acest chip arătându-le Măria Sa Domnul Moldovei, mârzacii acei de mai sus pomeniţi, vechillii noştri, răspunzând într-acest chip, s-au apucat, de vreme că acele părţi de loc pe care noi să ne păşunăm dobitoacele se află deşerte de această dată de locuitori, pe acele părţi de loc poftim să ni se dea voie de păşunat o seamă de vreme; iară în părţile ce-or fi trebuitoare pentru locuitorii Moldovei să nu ne atingem, ce numai să păşunăm în părţile *unde ne vor arăta ispravnicii* şi zapcii marginilor Moldovei, *iară peste voia lor să nu avem a călca aiurile, şi despre car[e] ne-ar arăta ei că este de trebuinţă locuitorilor Moldovei îndată fără nici o întârziere să avem a ne ridica dobitoacele.*

Şi, osebit de aceasta, apucându-ne noi *să dăm Măriei Sale Domnului Moldovei alâm îndoit pe bucatele noastre,* Măria Sa plecând

către poftă şi porunca(?) Mariei Sale hanului şi sfătuindu-se la aceasta şi cu ai săi boieri ai Moldovei, într-acest chip au dat răspuns, zicând: precum pentru păşunea dobitoacelor de-om cumva păşi noi peste legăturile şi aşezământul ce se însemnează mai jos, *nici un ceas să nu ne lase dobitoacele pe locurile Moldovei să le păşunăm;* aşijderea şi dobitoacele noastre să aibă a se păşuna *numai* pe acele părţi de loc *care ne-ar arăta dumnealui sărdarul* şi dumnealui *căpitanul de codru şi afară din cuvântul acestor boieri a Măriei Sale nici un pas să nu păşim*, nici să facem cât de puţină supărare cuiva, nici *să cutezăm a face pe pământul Moldovei lăcaş* au *sălaş* pentru păstorii noştri, *ce numai să aibă a-şi purta păstorii noştri după obiceiul* lor câte o *oba* în care; iară din oba afară pe locurile *acele să fim volnici a bate par sau ţăruş*, fără decât vitele noastre, fiind la iernatec şi fiind trebuinţă pentru viţeii noştri, să stea sub acoperământ, numai pentru viţeii noştri să avem voie, din ceputul iernii până în sfârşit, a ne urzi pe locurile *unde ne-ar arăta zapcii Măriei Sale câte o colibă ce se cheamă tătăreşte aran;* noi singuri să avem a le urzi la începutul iernii *şi iară noi singuri să avem a le strica la sfârşitul iernii.* Iară de nu le-am strica pe cum ne apucăm oamenii Măriei Sale *să aibă a le da foc şi a ne ridica cu totul.*

Aşijderea şi din stăpânii dobitoacelor, care ar avea dobitoace la iernatic sau la văratic, mârzaci fiind sau kara-tătari, fiind trebuinţă să-şi cerceteze dobitoacele, de ar vrea sa meargă la dobitoace să le vadă, *să aibă întâi a merge la boierii Mariei Sale diregătorii marginilor,* adică la serdarul şi la căpitanul de codri şi la pârcălabul de Lapuşna, şi, arătându-şi nevoia şi trebuinţa lor ca să meargă să-şi vadă dobitoacele colo unde se păşunează, aşa cu ştiinţa lor să aibă voie a merge, *iară fară de voia şi cuvântul acestor boieri nimeni din noi să nu aibă voie a călca pe părţile Moldovei.*

Iară de s-ar afla cineva din nohai cu pricina dobitoacelor să vie pe locurile Moldovei ori pastorii noştri cu vreun chip de s-ar ispiti a face vreun supăr odăilor sau fânaţelor răielei locuitorilor Moldovei sau de s-ar afla cineva din nohai sau dintr-alţii şi *s-ar ispiti a face cât de puţin val* sau cât de puţină stricăciune fânaţelor, odailor, dobitoacelor, pâinilor sau semănăturilor, unul ca acela *să aibă a se prinde şi legat să se trimită la Iaşi şi acolo să i se dea certare precum se cade.*

Şi pe locurile unde s-ar păşuna vitele noastre, oricând *ne-ar arăta şi ne-ar zice* boierii ce s-au zis mai sus cum că *părţile acele sunt trebuitoare pentru locuitorii Moldovei, îndată să avem a ne ridică dobitoacele de acolo fără nici o întârziere şi price.*

Iar pentru *alâmul indoit* apucându-ne noi ca să dăm Măriei Sale Domnului Moldovei, Măria Sa n-au primit a ne lua alâm îndoit şi ne-au arătat că gândul M[ăriei] S[ale] nu este să ia de la noi alâm îndoit, nici să lăcomeşte a lua de la noi bani îndoiţi pentru păşunatul vitelor noastre; ce numai pe cât însemnează în hoget atâta primeşte şi Măria Sa să ia de la

noi. Pentru care şi noi ne-am apucat ca să dăm deplin precum însemnează în hoget, toate deplin fără nici o pricină şi preget, şi afară din hotarul acesta la nimică să nu păşim, nici *câtu-i o palmă de loc*, nici prin dobitoacele noastre să nu avem a supune şi a tăinui *dobitoacele răielii sau a neguţitorilor.*

Şi dintr-aceste legături, din toate câte s-au pomenit mai sus, de-om păşi cât de puţin şi de n-am păzi aceste legături toate, să aibă voie Măria Sa a ne scoate toate dobitoacele afară de pe locul Moldovei.

Deci într-acest chip ca acela ce ne este nouă în folos după bună şi înaltă socoteală a Măriei Sale Hanului, vechilii noştri viind cu răspuns înaintea Măriei Sale Hanului, înaintea divanului Mariei Sale noi toţi am primit această legătură şi acest răspuns ce ni l-au dat despre partea Măriei Sale Domnului Moldovei şi toate le-am primit noi cu toţi mârzacii şi bătrânii nohailor şi ne-am apucat că, de-om păşi cât de puţin din hotarul acestui zapis, *Măria Sa Domnul Moldovei să aibă a ne goni dobitoacele peste hotarul cel de două ceasuri.* Într-acest chip ne-am legat cu toţii cu acest temesuk al nostru, carele, pentru ca să fie tare şi încredinţat că cu ştiinţa şi cu pofta noastră a tuturor s-au scris şi s-au alcătuit şi s-au dat la mâna Măriei Sale Domnului Moldovei lui Grigore Vodă, la mijlocul luminii lui Sefer în anul 1142.

Iscăliţi: — Şitak-bei, Ismail-mârza, Ratâr-mârza. Kelmehmet. Dokuz-olu. Aslan-alu. Nevrut-mârza. Hagi-bei-mârza. Aslan-mârza. Giaun-mârza. Kazi-olu. Azamet-olu. Ali-olu. Iskender-mârza. Iusuf-beior. Hagi-bei-mârza. Kan-mârza-olu. Mehemet-olu. Bei-mârza-olu.

Din acest document nepreţuit, plin de naivitate şi de tautologie, se văd următoarele lucruri:

1) că tătarii erau supuşi străini al hanului din Crâm;

2) că li se orânduieşte loc de aşezământ şi de păşunare lung de 32 ceasuri, lat de 2 ceasuri, drept care ei îi şi zic Buceag, adică colţ de pământ;

3) că până la acest înscris ei plăteau Moldovei două dări numite: *uşurul* şi *hacul*, fiind, din început chiar, loc moldovenesc şi de folosul şi hrana pământului Moldovei;

4) că de acum vor plăti deosebit şi chirie pentru loc, va să zică o a treia dare;

5) că afară de aceste locuri de aşezare (60 de mile pătrate) mai cer permisiunea de a păşuna şi pe alte locuri deşerte şi că pentru un asemenea beneficiu vor să plătească alâm îndoit;

6) că li se dă permisiune, însă să n-aibă voie a zidi lăcaş sau sălaş, nici a bate par sau ţăruş în pământ, ci numai sub *cort* să poată locui. Făcând bordei pentru iarnă, să-l ridice primăvara, căci altfel dregătorii Domnului moldovenesc vor da foc bordeielor şi-i vor alunga;

7) că fără voia dumisale serdarului şi a căpitanului de codru să n-aibă voie nici să-şi viziteze vitele;

8) că, îndată ce li s-ar porunci să părăsească păşunea, s-o şi părăsească fără întârziere şi price;

9) că, făcând stricăciune sau val fânaţelor, dobitoacelor, odăilor, pâinilor sau semănăturilor, să fie prinşi, legaţi, trimişi la Iaşi şi pedepsiţi;

10) că nu vor mai tăinui (vorbă subţire pentru *fura)* vitele raielei sau neguţitorilor;

11) că, oricând n-ar îndeplini obligaţiunile lor, dobitoacele lor să fie alungate peste hotarul cel de două ceasuri.

Ciudaţi *possesseurs légitimes?*

Sub aceste condiţiuni grele tătarii rămân ca arendaşi ai Buceagului, pe un petic de pământ de 60 de mile pătrate, pentru care plătesc dări domniei Moldovei. Pe acest petic se judecă între ei, dar, făcând neajunsuri cât de mici moldovenilor, sunt judecaţi la Iaşi de judecătorii ordinari ai ţării. Păşunându-şi vitele, n-au voie nici ţărus în pământ să bată, necum să-şi facă casă.

De aceea nu-i [de] mirare că renumiţii generali Rumianţof şi Şumarof i-au găsit sub corturi. Numai cortul pe care-l ducea în car avea permisiunea de a-l întinde dincolo de peticul Bugeacului.

În sfârşit ruşii i-au dat pe bieţii noştri arendaşi afară, făcând astfel pagubă visteriei. Dacă exista pe atunci o administraţie a domeniilor statului, ar fi protestat şi i-ar fi luat sub scutul articolului cutăruia din Codul civil. Dar bietul Chiel-Mehmet, iscălit al patrulea în înscris, nu ştia să-şi ia avocaţi şi să se judece pe la curţi şi tribunale; de aceea l-au şi tuns ruşii. E drept că Chiel-Mehmet nici n-avea mare cheltuială la tuns.

Dar să lăsăm pe tătari de o parte şi să ne-ntoarcem la alt şir de idei. În veacul al optsprezecelea se începe înrâurirea politicii ruseşti în provinciile turceşti sau atârnătoare de Turcia.

După ce Petru cel Mare câştigase bătălia de la Poltava, Constantin Basarab Brâncoveanu trimite soli la dânsul şi-i promite ajutor în contra turcilor. Constantin Brâncoveanu era în genere un om care promitea multe şi voia să aibă în toate părţile reazem. El sta în corespondenţă secretă cu toată lumea, până ce Poarta i-a aflat aceste din urmă uneltiri şi a hotărât stingerea celor din urmă Basarabi. Dimitrie Cantemir, crescut la Constantinopol şi crezut credincios turcilor, e trimis domn în Moldova; dar acesta, în loc sa lucreze în favorul Turciei, încheie cu Petru cel Mare un tratat de alianţă, ratificat la Lusk (13 aprilie 1711). Prin acest tratat de alianţă Petru se obligă de a restabili vechile margini ale Moldovei. La 14 mai acelaşi an Cantemir publică proclamaţia sa, în care zice că Petru s-a obligat a restitui Moldovei părţile uzurpate de turci şi a întreţine cu cheltuiala sa o armată moldovenească de 10000 de oameni. Se ştie ce trist sfârşit a avut acea campanie rusească, care s-a încheiat printr-o umilitoare pace prin care Rusia a consimţit a înapoia Azovul, a distruge portul de Taganrok, a risipit toate cetăţile de la graniţele Turciei.

Dar pe români i-a costat şi mai mult pasul pripit al învăţatului

Cantemir. Constantin Brâncoveanu a fost tăiat împreună cu toată familia, iar de la 1716 încoace veni pentru noi veacul de tină al fanarioţilor. Tot în acest veac înrâurirea Rusiei în Principate creşte din ce în ce.

Deja prin art. 2 al Tratatului de la Constantinopol (5 noiemvrie 1728) Petru cel Mare îşi asigură oarecare înrâurire asupra creştinilor din Orient. În vremea împărătesei Ana (1730-1741) emisarii mareşalului Münich răspândesc aur şi proclamaţiuni prin provinciile Turciei, sub domnia Elisabetei (1741-1762) emisarii se îmulţesc, până ce în sfârşit, sub Ecaterina II (1763-96), politica rusească în Orient s-a copt cu desăvârşire.

În 1769 Rusia declară război Turciei, Galiţin ocupă Hotinul; în februarie 1770 boierii moldoveni şi munteni jură credinţă Ecaterinei, în 1771 feldmareşalul Rumianţof stabileşte câte un guvern provizoriu în fiecare Principat, iar Ecaterina doreşte unirea Principatelor sub un rege care era să fie *Stanislaus August Poniatowski*. În congresul de la Focşani din 1772 Rusia pretinde ca Principatele să fie declarate independente sub garanţia mai multor puteri ale Europei. În fine la 1774 se încheie pacea de la Cuciuc-Cainargi, în care (art. 16) se stabileşte că Principatele vor primi înapoi terenurile pe nedrept uzurpate de turci dimprejurul cetăţilor Hotin, Bender, Akerman, Chilia, Brăila ş.a.

În genere interregnul din vremea ocupaţiei ruseşti de la 1769-1774 e cel mai caracteristic pentru vederile de atunci ale Rusiei. Ba voia o Românie unită care s-ajungă de la Nistru până în Carpaţi. Pe monetele bătute pentru Principate marca Moldovei şi a Ţării Româneşti sunt împreunate sub o *singură* coroană. Rusia cerea dărâmarea întăriturilor de la Hotin, Bender şi Cetatea Albă şi împreunarea acestor oraşe cu Moldova, iar a Brăilei cu Tara Românească. Corespondenţa lui Thugut cu Kaunitz dovedeşte aceasta cu asupra de măsură, ca şi tratările din congresul de la Focşani, ca şi candidatura lui Stanislaus August care — *şi fata favissent* — era să fie cel dintâi rege al României unite. Deosebirea numai e că României de pe atunci i s-ar fi lăsat cu dragă inimă peticul de pământ de la gurile Dunării, pe când, celei de azi — nu.

Dar politica înaltă nu ne preocupă. Noi am urmărit până acuma firul roşu al dreptului neschimbat al Moldovei asupra Basarabiei întrucât el trăia în chiar conştiinţa ţării. De aceea venim iar la mitropolia Proilavei. În vremea acestui interregn, Gavril, mitropolitul Moldovei, în înţelegere cu Grigorie, mitropolitul Ungrovlahiei, desfiinţează Proilavia şi reintegrează vechile eparhii române. Ţinutul Brăilei se dă episcopiei de Buzău; ţinuturile Ismail, Reni, Chilia, Acherman şi Bender episcopiei de Huşi, iar ţinutul Hotinului episcopiei de Rădăuţi. Mitropoliţii au şi aplicat hotărârea lor, înainte chiar de a supune dispoziţia şi grafului Rumianţof, de la care însă a primit în această privinţă următoarea dezlegare printr-o scrisoare *(româneşte* şi ruseşte).

Prea-sfinţite Arhiepiscope şi Mitropolite al Moldovei.

Al meu milostiv Arhipăstoriu,

După socotinţa înştiinţărilor Preasfinţiei Tale şi a Preasfinţitului Mitropolit al Ungro-Vlahiei pentru eparhia Brăilei, şi eu aşa socotesc că, până se va face hotărâre de la marea stăpânire, povăţuirea cea duhovnicească a acelor ţinuturi, a Ismailului, a Renilor, a Chiliei, a Achermanului şi a Benderului, s-au fost dat episcopului de Huşi. Iar ţinutul Brăilei, episcopului de Buzău. Deci întru împlinirea acestora şi Preasfinţia Ta să binevoieşti a scri celui mai mare povăţuitor al eparhiei aceea, după hotărârea bisericeasca şi *politicească.* Iar eu pentru înştiinţarea la comandirii acelor ţinuturi am scris.

Al Preasfinţiei Tale plecat slugă:

1773, aprilie 25

subscris: Graf *Rumianţof*

În urmarea acestei epistole mitropolitul înştiinţează prin enciclică pe toată tagma bisericească şi pe toţi creştinii ortodocşi din ţinuturile anexate la eparhia de Huşi (Ismail, Reni, Acherman şi Bender) că, după înţelegerea cu graful Petru Alexandrovici Rumianţof, ei pe viitor au a asculta de Inochentie, episcopul de Huşi.

Iată dar o vădită continuitate de drept şi în veacul al optsprezecelea şi o dovadă că românii au persistat pe acele locuri, adică în Basarabia noastră de astăzi.

VI. VEACUL AL NOUĂSPREZECELEA. IZVOARE

În iunie anul *1812* Napoleon I stătea gata să treacă peste Niemen cu o armată, cum n-o mai văzuse pământul până atunci, de 640000, (zi *sase sute patruzeci de mii)* de oameni cu 1370 tunuri (zi *una mie trei sute şaptezeci).*

Ce avea a le opune Alexandru I al Rusiei ?

Barclay de Tolly stătea la Vilna cu 112000 de oameni, având a se împotrivi la peste de jumătatea de milion a armiei celei mari, comandată în prima linie de însuşi Napoleon I.

În momentul acesta Rusia avea 53000 oameni sub Cutuzof în Moldova, care-i trebuiau ca aerul pentru a nu fi înăduşită şi înecată de precumpănirea puterii lui Napoleon.

Spuie oricine drept: Era atunci Rusia în poziţia de a anexa

Basarabia? Când delegaţii ei din Bucureşti aveau avizul de a încheia pace *cu orice preţ*, poate cineva visa că afacerea Basarabiei a fost curată, a fost o afacere de cucerire?

Dumnezeu să ne ierte, dar nu ştim într-adevăr cum ar trebui să fie conformat acel cap omenesc care ar putea să vadă în retragerea grabnică a oştirii ruseşti din Moldova o armată învingătoare. Oamenii bătrâni care au văzut pe atunci armata lui Kutuzof povestesc că, demersurile forţate, bieţii soldaţi cădeau în şanţurile drumurilor de ţară şi pe paveaua de lemn a Iaşilor şi, cu toată cumplita grabă, i-a trebuit patru luni ca să ajungă în faţa aripei drepte a armatei împăratului francez; în fata corpului auxiliar de 34000 de austrieci de sub generalul Schwarzemberg.

Noi am spun-o încă în cel dintâi articol că Anglia a stăruit pentru încheierea acestei păci, că ea a silit pe sultan s-o iscălească. O flotă engleză era în Bosfor, care a silit pe turci de a nu se folosi de cumplita poziţie în care se afla Rusia atunci. Dar nici influenţa engleză n-ar fi fost în stare de-a *cuceri* Rusiei o provincie dacă nu era angajată o altă armă, rubla rusească şi trădarea dragomanului Moruzi.

În orice caz, ştiind că adevărata putere care a silit pe turci să-ncheie pace e Anglia şi nu Rusia, trebuie să admitem că diplomaţii englezi erau în deplină cunoştinţă de cauză şi că ei ne vor da ştiinţele cele mai exacte despre această... ciudată cucerire cu sabia.

Consulul general al Angliei de la Bucureşti, W. Wilkinson, în cartea sa *Tablou istoric, geografic şi politic al Moldovei şi Valahiei*, ne dă o descriere clară a acelei cesiuni, făcute în împrejurări atât de nefavorabile Rusiei. Iată acea relaţiune:

Galib Efendi care, după schimbările mari întâmplate la Constantinopol, reluase funcţiunile de ministru al afacerilor străine a fost principalul plenipotenţiar la Bucureşti în anii 1811 şi 1812; însă prinţul grec Dimitrie Moruzi, dragoman al statului, era faţă la negociaţiuni, a dat direcţie celei mai mari părţi a lor şi era în realitate revestit cu foarte întinse puteri. Ca şi cei doi fraţi ai săi, el fusese cu nestrămutare ataşat de partidul rusesc de la începutul carierei sale politice; şi speranţa ce o concepuse, de a fi înălţat la domnia unuia din cele două Principate, cel mai mare obiect al ambiţiunii sale, îi părea foarte întemeiată după restabilirea păcii. *Caracterul său public, serviciile la Congres,* sprijinul Rusiei, *erau într-adevăr consideraţiuni care păreau a face sigură numirea lui.*

Cesiunea Valahiei şi a Moldovei nu putea în nici un ţel să intre în vederile sale şi el o combătu ca energie şi succes; dar, făcând Porţii un serviciu atât de important, era necesar ca, pe de altă parte, să dea Rusiei o probă de ataşamentul său. Dacă el ar fi insistat să se restituie cele două Principate în întregul lor *(restitution intégrale),* plenipotenţiarii ruşi ar fi consimţit fără nici o îndoială, căci aveau ordin a grăbi încheierea păcii şi de a o subscrie sub orice condiţie *care nu s-ar fi întins dincolo de această restituţiune. Dar Moruzi,* care avea cunoştinţă perfectă despre aceste

dispoziţiuni, *a hotărât definitiv condiţiunile tratatului, cedând* Rusiei cea mai frumoasă parte a Moldovei, *care e situată între râurile Nistru şi Prut, şi făcând astfel pentru viitor din acest din urmă râu linia de demarcaţiune a frontierelor ruseşti.*

Agenţii vigilenţi ai lui Buonaparte la Constantinopol nu pregetară de a face cunoscută purtarea lui Moruzi. Când, după încheierea păcii, ei s-au văzut frustraţi în speranţa de-a determina pe Poartă să continue războiul au căutat să facă să cadă în dizgraţie familia acestui prinţ grec, pentru a putea cel puţin să hotărască pe guvernul otoman de a pune în capul Principatelor persoane alese de dânşii. Ei îl arătară pe prinţul Dimitrie că e trădător, căci fusese cumpărat (suborne) de Rusia pentru a-i servi interesele, în momentul în care era în puterea sa de a obţine condiţiile cele mai avantajoase.

Între acestea se-ncepură ostilităţile între Franţa şi Rusia; şi Poarta, arătând rezoluţia sa tare de-a rămâne neutră şi nevoind să dea nici umbră de îndoială celor două puteri beligerante prin alegerea noilor hospodari, hotărî a o fixa asupra a doi indivizi a căror principii politice nu fusese niciodată în contact ca curţile străine (Scarlat Calimah pentru Moldova, Iancu Caragea pentru Valahia).

Dimitrie Moruzi, care se afla încă în Valahia cu Galib Effendi, află noutatea acestor două numiri într-un moment în care s-aştepta de-a primi numirea sa. *Totodată el fu informat în taină că, întorcându-se la Constantinopol, s-ar expune la cele mai mari pericole şi i s-au dat sfatul de a se retrage într-un stat creştin. I s-a oferit un azil în Rusia, cu o* pensiune considerabilă din partea acestui guvern, *însă, temându-se că fuga sa ar face pe guvernul otoman de a se răzbuna asupra familiei sale, care rămăsese în puterea turcilor, şi în speranţa de a justifica purtarea sa, pentru că toată responsabilitatea afacerilor tratate la Congres trebuia, propriu vorbind, să cadă asupra lui Galib Effendi, el se determină de a însoţi pe acest ministru până în capitală. El era departe de a presupune că acest ministru turc, a cărui purtare fusese dezaprobată, ştersese din spiritul sultanului toate impresiile defavorabile pe care le-ar ţi putut concepe în socoteala lui,* atribuind condiţiile păcii ce le subscrise intrigilor şi trădării lui Moruzi şi că primise în consecinţă ordine secrete de a aresta pe acest prinţ, îndată ce vor fi trecut amândoi Dunărea şi a-l trimite prins marelui vizir, care avea încă cartierul său general la Şumla.

Moruzi, încurajat din ce în ce mai mult de protestaţiunile de amiciţie a lui Galib Effendi, părăsi Bucureştiul în luna lui septembrie. Ajungând la Rusciuc a fost condus cu escorta la Şumla; dar abia intră în locuinţa marelui vizir când mai mulţi ceauşi se aruncară asupra lui şi-l tăiară în bucăţi cu lovituri de sabie. Capul său a fost trimis la Constantinopol, unde a fost expus trei zile seraiului împreună cu capul fratelui său Panaiot Moruzi, care, în absenţa lui Dimitrie, suplinise postul (de dragoman) pe lângă Poartă şi a fost acuzat de a fi complice la trădarea

sa în contra Imperiului otoman.

Iată dar sfârşitul binemeritat al aceluia care a trădat Basarabia pentru ca s-ajungă Domn, povestită de un contemporan, de un consul general englez care era la Bucureşti în vremea tratărilor şi, fiind interesată chiar Anglia la încheierea acestei păci, e sigur că trebuie să fi fost în cunoştinţă deplină despre toate firele care se torceau şi se ţeseau la noi, pe socoteala noastră.

Este oare cu putinţă de-a admite că onoarea marelui nostru vecin ar fi fost angajată în această.... cucerire? Posibil de-a zice astăzi cum că împăratul ar lua-o ca o insultă făcută lui dacă această chestiune ar veni înaintea Congresului? Am înţelege ca ziaristica rusească să vorbească de interesul Rusiei de a o recăpăta; atunci discuţiunea s-ar învârti pe un teren propriu şi le-am opune asemenea arma interesului. Dar a mesteca în toată afacerea numele celui mai puternic monarh, pe care ne-am obişnuit a-l crede generos şi bun întru cât priveşte persoana sa, noi, în simplitatea noastră, credem că nu se cuvine.

Toate elementele morale în această afacere sunt în partea noastră. Dreptul nostru istoric, incapacitatea juridică a Turciei de-a înstrăina pământ românesc, trădarea unui dragoman al Porţii, recăpătarea acelui pământ printr-un tratat european semnat de şapte puteri şi obligatoriu pentru ele, garantarea integrităţii *actuale* a României prin convenţia ruso-română, ajutorul dezinteresat ce l-am dat Rusiei în momente grele, toate acestea fac ca partea morală şi de drept să fie pe deplin în partea noastră.

Mai vine însă în partea noastră împrejurarea că acel pământ nu l-am cucerit, n-am alungat pe nimenea de pe el, că e bucată din patria noastră străveche, este zestrea împărţitului şi nenorocitului popor românesc.

Ni se scoate ochii cu binele ce l-am avut din partea ruşilor. Pentru a răspunde şi la aceasta ne-ar trebui să umplem un volum întreg. Destul numai să pomenim că alianţa de la Lusc dintre Petru cel Mare şi Dim. Cantemir ne-a costat domnia naţională şi un veac de înjosire şi de mizerie, iar cea mai nouă alianţă dintre Rusia şi noi a început a aduna nouri grei deasupra noastră. Basarabia, mănăstirile închinate, mii de oameni pierduţi în bătălie, zeci de milioane de lei aruncate în Dunăre şi în fine poate existenţa poporului românesc pusă în joc, iată binele de care ni se cere a ne bucura şi a fi mulţumitori.

Ce ni se opune?

Interesul a 80 de milioane de oameni faţă cu slabele noastre cinci milioane. Dar Temis e cu ochii legaţi spre a nu vedea părţile ce se judecă înaintea ei şi, în loc de cumpănă în care să se cumpănească deosebirea de greutate între 80 şi 5 milioane, ea ar trebui să ia cântarul. De braţul scurt sau prezent al cântarului ar atârna în greu Rusia, de braţul cel lung al unei istorii de 500 de ani atârnă România cu drepturile sale străvechi şi noi.

Înainte de a încheia, avem a împlini un act de gratitudine, nu pentru noi, asupra cărora nu pretindem ca să se reflecte meritul acestei lucrări, ci

pentru ţară în genere, căreia puţini lucrători pe ogorul istoriei naţionale îi oferă azi mijloace de a se apăra.

Pentru veacul al XIV[-lea] şi al XV-lea am cercetat cu mult folos *Istoria critică a românilor* de d. B. P. Haşdeu şi *Arhiva istorică a României*, editată de acelaşi, apoi *Beiträge zur Geschichte der Romänen* v. Eudoxius, Frhrn. v. Hurmuzaki; pentru veacul al XVI-lea, materialul cel mai preţios sunt capitulaţiunile Domnilor moldoveni cu Poarta; pentru al XVII-lea, textul cronicilor editate de d. Mihail Kogălniceanu, iar, în privirea eparhiei Proilaviei, *Cronica Huşilor* de P.S.S. Părintele Melchisedec, episcopul Dunării de Jos; pentru al XVIII-lea aceeaşi colecţie de cronici, cu deosebire însă cronica tradusă după ordinul lui Grigorie Vodă în greceşte de un *Amiras,* în care e cuprins şi textul autentic al înscrisului tătarilor din Bugeac, apoi colecţiunea de documente a lui Hurmuzaki, vol. VII; pentru veacul al XIX[-lea] în fine mai sus citata carte al consului general englez Wilkinson. Asupra lui Amiras şi Wilkinson ne-au atras atenţia d. Al. Odobescu.

[3, 4,7, 8, 10, 14 martie 1878]

CONCESIUNI ECONOMICE

O telegramă a agenţiei Havas ne vesteşte sosirea d-lui Brătianu în Viena, solicitarea sa pentru sprijinul Austriei în afacerile noastre şi răspunsul Austriei, care se zice că ar fi egal cu încuviinţarea acelui sprijin, dacă i se vor face concesiuni economice. Nu putem şti nici de ce natură pot fi acele concesiuni, nici întru cât prim ministrul nostru este în stare de a pricepe însemnătatea lor. Cu toate acestea tărâmul economiei politice fiind circumscris şi putându-se împărţi în cele două ramuri mari ale producţiei brute şi a celei industriale, e uşor de presupus că Austria va fi cerând avantaje noi pentru înlesnirea desfacerii industriei sale în România, avantaje pe care în mare parte le posedă şi astăzi şi le-a avut de mult.

Fără a prejudeca lucrurile vom permite numai următoarea întrebare: Are Austria interes politic ca noi să existăm? În decursul lungii şi mult încercatei noastre vieţi istorice am putut observa un lucru. De câte<va> ori i se propunea Poloniei să anexeze Moldova, de atâtea ori Polonia răspundea că desfiinţarea statului moldovenesc ar fi un pericol, pentru că această perdea între Turcia şi Polonia era cel dintâi zid de apărare, cea dintâi stavilă de înlăturat în înaintarea armelor osmane. Pe atunci Turcia era cea dintâi putere militară în Europa, neîntrecută decât de Spania, care sub Casa de Austria ajunsese la culmea măririi sale. Polonia avea un interes ca Moldova să existe, precum Ungaria avea unul, pentru ca Valahia să existe.

Regii Ungariei şi Poloniei aveau pentru domnii acestor ţări o deosebită bunăvoinţă. Citǎm numai câteva cazuri. Vladislav Iagello şi soţia sa Hedviga îl dăruiesc pe Vlad Dracul fiul lui Mircea cel Bătrân cu foarte întinse posesiuni în Ungaria şi în Ardeal, Petru Muşat capătă de la poloni Pocuţia pe o cale cu totul prietenească, Movileştii sunt principi egali în Polonia cu cei mai mari magnaţi ai acestei ţări, lui Miron de pe Bârnova (Barnoschi Voievod) i se dau, pentru că pierduse Moldova, câteva mici principate în Polonia, pe care el domneşte în acelaşi mod semisuveran ca şi ceilalţi principi, c-un cuvânt marele regat slav căuta să întărească pe cât putea, prin simpatii, prin daruri, prin ajutoare contra turcilor şi tătarilor, perdeaua Moldovei şi a Ţării Româneşti contra puterii osmane. Cei ce vor să se încredinţeze despre aceasta, pot cerceta tratatul de la Karlovitz şi anume stipulaţiunile la Polonia şi la Moldova.

Polonia îşi deschisese totodată o cale bătută şi sigură pentru comerţul său cu înfloritele oraşe italiene prin intermediul coloniilor genoveze din Cetatea Albă, Chilia şi Tighina. Această cale comercială se ramifică lângă Prut în două drumuri, al Dunării şi al Mării Negre, respective a gurilor Nistrului.

Dar pe acea vreme industria omenească era mărginită la lucru cu

mâna, produsă cu unelte, care prefăceau în obiect de consumaţiune tot numai puterea omenească. Căci războiul pânzarului şi al postavarului, ciocanul şi dalta, geăaîlăul şi strungul sunt pârghii şi suprafeţe înclinate care prefac la un capăt al lor în muncă îndustrială puterea omenească, aplicată la celălalt capăt.

Afară de aceea, lipsind drumurile de fier, transportul scumpea marfa manufacturată în mod considerabil şi o făcea accesibilă numai claselor bogate, încât alături cu industria subţire, care era pusă în schimb de o negustorime internaţională, alături cu lucrarea capetelor culte a industrialilor străinătăţii, aceleaşi instrumente, acelaşi război, ciocan, daltă, geăaîlău produceau la noi cu folos o industrie groasă pentru trebuinţele claselor de jos ale ţării, producţie care se dovedeşte prin organizarea medievală a breslelor din oraşe. Românii aveau o clasă de mijloc nu atât de puternică, ca cele din străinătate, dar în orice caz populaţia oraşelor avea o piaţă în care să-şi vândă munca, avea pâinea de toate zilele cu îndestulare. Dacă domnea un deplin *liber schimb* între ţările noastre şi celelalte, el scădea poate ceva din bunăstarea clasei noastre de mijloc, dar existenţa ei modestă, traiul cu îndestulare ăîîi era asigurat, încât zeci de mii de braţe erau puse în mişcare printr-o muncă folositoare, care-o ferea în mod egal şi de moleşirea produsă prin prea mari bogăţii, şi de istovirea şi imoralitatea produsă prin sărăcie şi lipsă. Animalul făcător de unelte, precum defineşte Aristotel pe om, era un animal liniştit şi neturburat de grija pentru a doua zi.

În veacul nostru însă lucrurile iau o formă foarte ameninţătoare pentru cel economiceşte slab, pentru cel necult, când concurenţa e pe deplin liberă. Nu aducem exemplul nostru, dar pânzarii din Silezia, ba chiar băiaşii din Bohemia, care au găurit pământul mult mai adânc decât toţi băiaşii altor munţi, fără ca munca lor să poată concura cu toată greutatea ei cu munca lesnicioasă a altora, sunt o dovadă demnă de plâns pentru tristele împrejurări ce se nasc, când i se ia unei populaţii piaţa pe care să-şi desfacă munca prin absoluta libertate de schimb între productele omeneşti. Atârnarea economică de altădată se schimbă din nefericire în veacul nostru în exterminarea economică a aceluia căruia locul unde munceşte sau nivelul său de cultură nu-i dau aceleaşi avantaje ca vecinului său mai fericit.

Capătul pârghiei care odată era ridicat şi plecat de putere omenească, e astăzi pus în mişcare de o putere elementară, care nu osteneşte niciodată, care se hrăneşte cu jăratic, asemenea cailor năzdrăvani din poveste, care produc în minute ceea ce omul singur ar produce în ceasuri sau în zile, puterea oarbă a aburului, întemniţată în cilindrul măşinii cu vapor, ridică pârghia la un capăt iar acea ridicătură se preface în celălalt capăt în rotaţiune, în izbiri cu ciocanul, în imprimări în metal, în zbor de suveică — c-un cuvânt puterea individuală nu e mai nimic faţă cu această neadormită putere, care n-are nevoie pentru hrana ei decât de

cărbuni şi de apă. Unde apare productul fabricii de postav sau de pânză, războiul postavarului şi al pânzarului încetează. Ba Maiestatea sa aburul şi-a creat un anume popor în toate ţările, o a patra clasă, care datorindu-şi naşterea unei puteri oarbe şi elementare, ameninţă c-o elementară orbire vechile clădiri ale civilizaţiei omeneşti.

N-avem nevoie a o mai spune că România e asemenea în mare parte jertfa acestei întunecoase maiestăţi. Breslaşii, creştini şi evrei, şi-au zvârlit uneltele la apropierea lui, cu deo-sebirea că creştinii fac politică, se sfâşie şi se mănâncă între ei şi ridică în cer pe d. C. A. Rosetti, pe când evreii mai practici şi mai oameni de pace ştiu a se despăgubi de strângerea breslelor prin precupeţirea întinsă a obiectelor de consumaţiune, scumpind în mod artificial traiul zilnic.

Cum acest soi de viaţă economică nu poate duce decât la descompunerea deplină a societăţii române nu mai poate fi îndoială. Mai poate însă o asemenea societate să formeze renumita perdea polonă între Austria şi... graţiosul nostru aliat?

Nu pomenim decât un lucru. Istovirea noastră economică ne-a oprit de-a avea o armată mai mare; această istovire a făcut ca cu toată vitejia şi cu tot patriotismul celei ce o avem, ea să umble goală şi flămândă în această campanie de iarnă, în care răbdarea soldatului român a fost poate mai de admirat decât curajul său.

Noi credem că împărăţia învecinată care-nţelege atât de bine toate acestea, ar trebui să chibzuiască cu noi în această privire un *modus vivendi*, care pe de o parte să ne facă cu putinţă — nu zic să ne înlesnească — de a ne crea o piaţă pentru munca populaţiilor noastre din târguri. *Leben und leben lassen* este un bun proverb german care se tâlcuieşte: „Trăieşte tu, dar lasă şi pe altul să trăiască”. O deplină subjugare economică în condiţiile de astăzi ale muncii e egală cu sărăcirea, demoralizarea şi moartea.

Tocmai pentru că ştim preţui înţelepciunea politică a oamenilor de stat din împărăţia învecinată, de aceea, nici credem, că acele concesiuni cerute să fie de natură a compromite viitorul nostru economic.

25 martie 1878

TENDINŢE DE CUCERIRE

Situaţia persistă a rămâne nehotărâtă, cu toate acestea noi credem că limba cumpenei înclină spre război. Într-adevăr dacă Rusia ar face concesiunile cerute de Anglia, dacă ar supune deliberării Europei tratatul de la San-Stefano în întregul lui, ar renunţa la foloasele materiale, în a căror prevedere a declarat război. Căci cine va mai lua acum în serios declaraţiile diplomatice, făcute înaintea trecerii Prutului. Erau declaraţii îmbunătoare, de care noi credem că nimeni n-a fost înşelat, decât acel ce a voit să fie.

Aceasta o spunem despre guverne, nu despre popoare. Guvernele au fost în stare să cunoască foarte bine politica rusească şi ţintele ce ea le urmăreşte de-o sută şi mai bine de ani. Răsărită din rase mongolice, de natura lor cuceritoare, aşezate pe stepe întinse a căror monotonie are înrâurire asupra inteligenţei omeneşti, lipsind-o de mlădioşie şi dându-i instincte fanatice pentru idei de-o vagă măreţie, Rusia e în mod egal muma mândriei şi a lipsei de cultură, a fanatismului şi a despotismului. Frumosul e înlocuit prin măreţ, precum colinele undoiate şi munţii cu dumbrăvi a ţărilor apusene sunt acolo înlocuite prin şesuri fără de capăt. În tendinţele de cucerire, în aşa-numitele misiuni istorice care-şi caută marginile naturale nu e nimic dedesupt decât pur şi simplu neştiinţa şi gustul de spoliare. În zadar caută un popor în întinderi teritoriale, în cuceriri, în războaie ceea ce-i lipseşte în chiar sufletul lui; sub nici o zonă din lume nu va găsi ceea ce Dumnezeu i-a refuzat, sau mai bine zicând ceea ce Dumnezeu a voit ca să fie rezultatul muncii a multe generaţii dedate la lucru.

Căci stă oare destoinicia unei naţii în vrun raport cu întinderea teritoriului pe care ea îl ocupă?

Mica Veneţie era odată o putere mare europeană prin cultura ei intensivă, prin arte, prin industrie, prin judecata sănătoasă a aristocraţiei ei. Dar toate aceste condiţii de mărire erau câştigate prin muncă îndelungată — deprinderea şi priceperea se moştenea apoi din neam în neam, încât chiar astăzi ciceronii veneţieni au păstrat mai mult gust în judecarea tablourilor de cum au mulţi profesori de estetică.

Un rol analog l-a avut Olanda în istorie şi astăzi încă sunt state mici, care se bucură de-o înflorire extraordinară; pe un pământ de mică întindere se află mai multe averi decât în Rusia întreagă. Astfel suntem aproape siguri că în cumpăna economică Rusia, câtu-i de mare, trage mai uşor decât mica Belgie.

De aceea, ni se pare că, din nefericire, ruşii sunt sub dominarea unui deşert sufletesc, a unui urât, care-i face să caute în cuceriri ceea ce n-au înlăuntrul lor. Nouă ni se pare că cercurile culte în loc de a stăvili acest

horror vacui, în loc de a-l umple prin muncă şi cultură, îl sumuţă contra Europei pe care o numesc îmbătrânită şi enervată, coaptă pentru a cădea întreagă sub dominaţie rusească.

Europa le pare astăzi în starea în care era Bizanţul la apariţiunea unui neam asemenea mongolic, a turcilor.

În locul civilizaţiei greceşti, înflorit-a în Bizanţ o cultură turcească? Deloc. Tocmai aşa nu va înflori o cultură moscovită pe pământurile supuse ruşilor, pentru că lipseşte rădăcina subiectivă a unei asemenea culturi. În Rusia chiar miezul culturii e în Ingermanland şi în cele trei provincii baltice, în mâinile şi capetele a poate două sute de mii de oameni de origine germană, pe când populaţiile străvechi a acelor provincii, leţii, levii, crevinii şi cum îi mai cheamă nu se vor fi aflând cu mult mai sus, de cum îi va fi găsit episcopul Albrecht la a[nul] 1200.

Astfel misiunea istorică de care se face atâta vorbă nu-i o misiune care-şi are originea în afară, ea e rezultatul unui gol sufletesc, a unei barbarii spoite cu frac şi mănuşi, a unui deşert care de-ar stăpâni pământul, tot nu s-ar umple.

Cerul de-asupră-l schimbi, nu sufletul marea trecând-o. Pot să treacă şi Dunărea şi Carpaţii şi Adrianopol, să ia Roma veche, precum ameninţă pe cea nouă, pot să presure Europa întreagă cu cenuşă şi cadavre, nu se va naşte din milioanele de oameni nici un Rafael, nici un Beethoven, nici un Kant, ba tocmai lipsa unor asemenea spirite de adâncă înţelepciune şi de un adânc sentiment pentru bunurile ce înnobilează omenirea este cauza acelui gol sufletesc, care-şi caută compensaţie în glorii sângeroase şi în cuceriri.

De mult, dar mai cu seamă de o sută cincizeci de ani încoace ţinta cuceririlor ruseşti sunt ţările răsăritene ale Europei.

Nu mai vorbim despre cuvântul lui Aksakof, care vede întinzându-se panslavismul în miezul Europei, în ţările coroanei habsburgice până la Marea Adriatică. C-un cuvânt, în loc de-a desfăşura activitatea înlăuntru, ochii vecinului nostru sunt pironiţi cu flămângiune asupra apusului, cercurile culte umplu golul sufletesc cu fantasmagoria unui imperiu care ar ajunge de la Sibir până sub zidurile Veneţiei şi apoi mai departe... tot mai departe.

Şi această misiune tainică o împlinesc apoi diplomaţii şi baionetele. Existe testamentul lui Petru cel Mare sau nu existe, el există în capetele a mii de oameni visători, care dau tonul în Rusia.

Războiul a fost declarat Porţii pentru a elibera pe creştini — în formă — în fond însă pentru a cuceri întreg imperiul otoman într-un mod care să poată fi înghiţit mai de voie, mai de nevoie de Europa. După Turcia urmează imperiul habsburgic, după dânsul cine mai ştie cine. Scopul fictiv al războiului şi scopul adevărat sunt diametral opuse.

Astfel se dăruieşte un regat splendid celui mai neînsemnat popor din Peninsula Balcanică, bulgarilor.

Se stabileşte în tratatul de Ia San-Stefano independenţa României şi c-un rând după aceea se stabileşte c-un al treilea, fără de noi, *dreptul de a-şi trece trupele prin ţara noastră,* de a o ocupa cu alte cuvinte doi ani de zile. Doi ani — văzând şi făcând — s-ar preface apoi în zece şi-n o sută, pentru că splendidul regat bulgar e plăsmuit aşa de frumos pentru ca să rămână proprietate ohavnică rusească.

Se stabileşte principiul ca Basarabia să fie cedată prin liberă învoială — ceea ce presupune că suntem în drept de a o ceda sau de a n-o ceda. Ne hotărâm de a n-o ceda şi Rusia *a ocupat-o astăzi pe deplin.*

În fine, susţinând dreptul nostru, vedem ivindu-se colţii prieteşugului. Bucureştii sunt împresuraţi de trupe, în Vlaşca cazacii îşi bat joc de populaţie, dând oamenii afară din case, trenurile noastre cu muniţiuni sunt oprite în drum, c-un cuvânt Rusia a început a întrebuinţa mijloacele ei civilizatrice pentru a ne intimida.

Nu deprindem frica şi pace bună.

Teamă ne e numai ca imperiul habsburgic să nu cadă la învoială cu Rusia, căci despre Anglia nu e vorbă. Ea este în stare a ţine războiul, până ce Rusia-şi va fi zvârlit în vânt cea din urmă rublă metalică.

Dar contele Andrassy a făcut propuneri de împărţeală şi aceste propuneri prefac înţelegerea în complicitate şi complicitatea cu Rusia e totdeauna fatală.

N-avem nevoie a pomeni exemplul nostru. Oamenii fără simţ istoric, liberalii cosmopoliţi c-un foarte incolor sentiment de patrie s-au dat în apele Rusiei şi au declarat un război care ne-a costat mii de suflete viteze, zeci de milioane şi poate o provincie.

Zicem *poate,* pentru că Europa e interesată ca şi noi în chestiune. Se poate ca Rusiei să i se întâmple soarta, pe care ne-o pregăteşte nouă.

Guvernul a ales o politică, pe care o aprobăm ca directivă, deşi-l găsim foarte inapt pentru a o executa. Guvernul liberal a intrat în iţele Rusiei şi e prea angajat, încât vecinii se găsesc în drept de a se rosti nediplomatic faţă cu cei ce reprezintă ţara, coroana ei, şi pe augustul purtător. Aducem aminte convorbirile dintre Principele Gorciacof şi generalul Ioan Ghica, care convorbiri aveau un aer deja neînmânuşat.

Nu mai vorbim de altele şi mai rele, dar destul că, în momentul în care Gorciacof se răsteşte, cazacul pradă în Vlaşca. Răstirile diplomatului se traduc în acte de brutalitate, când ajung în rândurile din urmă.

Deşi nu s-a născut încă rusul care să fie în stare a ne insufla frică, grijă tot ne inspiră, ba putem zice siguranţă că ne aşteaptă vremi grele. Despre biruinţa cauzei drepte nu ne îndoim, precum nu ne îndoim că oricare ar fi curentul ce se mişcă în contra civilizaţiei, el trebuie să fie nimicit cu vremea. Dar acea vreme e adesea foarte departe.

Deviza noastră este: a nu spera nimic şi a nu ne teme de nimic. Nesperând nimic, n-avem nevoie de a ne mai încrede în alţii precum ne-am încrezut, ci numai în noi înşine şi în aceia care sunt nevoiţi să ţie cu noi;

netemându-ne de nimic, n-avem nevoie de a implora generozitatea în locuri unde ea e plantă exotică.

7 aprilie 1878

[INDIVIDUALITATEA ŞI TRĂINICIA NOASTRĂ]

S-au împlinit o sută de ani de când Austria, voind să stabilească comunicaţiunea între Ardeal şi Galiţia, a luat în stăpânirea sa o parte din Moldova. Curtea din Viena nu avea nici un drept asupra bucăţii de pământ, pe care o cerea şi pe care în urmă a şi luat-o, era însă interesul apărării puternicului argument, pe care îşi întemeia cererea.

Împărţindu-se Polonia, Austria luase partea despre miazăzi şi astfel câştigase o provincie, care se megieşea cu Ardealul fără ca să comunice cu dânsul. De la hotarele Moldovei până la Maramureş munţii stau ca un zid nestrăbătut, încât, fiind atacată Galiţia despre miazănoapte ori despre răsărit, era peste putinţă a da trupelor, ce o ar fi apărat, ajutor grabnic din Ardeal.

Două provincii megieşe ale aceleiaşi împărăţii, care nu comunică decât prin o a treia şi cu un înconjur foarte mare, erau o anomalie foarte jignitoare atât pentru apărarea hotarelor, cât şi pentru administraţie şi comerţ. Curtea din Viena trebuia dar să caute a stabili între aceste două provincii comunicaţia pe cea mai scurtă cale, care, după dezvoltarea terenului, era cu putinţă, şi această mai scurtă cale era prin Moldova şi anume prin trecătoarea Bărgăului. Astfel luarea Bucovinei era o consecvenţă firească a împărţirii Poloniei şi cererea Austriei de a i se ceda câteva districte din Moldova, deşi nu era întemeiată pe drept, era justificată prin nişte interese, a căror legitimitate numai anevoie o vom putea pune la îndoială.

Tot spre a stabili o comunicaţie, Rusia a luat Basarabia, şi acum, o sută de ani după cedarea Bucovinei, cere să-i retrocedăm partea ce ni s-a înapoiat din această Basarabie. Ţarul nu avea nici un drept recunoscut pe care şi-ar fi putut întemeia această cerere atunci când a luat teritoriul din Nistru până în Prut, şi cu atât mai puţin are acum vreun drept, cu care ar putea lua partea ce ni s-a înapoiat din acest teritoriu. Cererea nu ar fi dar justificată decât prin interesele ce are Rusia de a stabili comunicaţia între Basarabia rămasă încă rusească şi între Bulgaria.

Admiţând legitimitatea intereselor Rusiei, nu înţelegem cum Rusia ne oferă în schimb Dobrogea, deoarece, îndată ce Dobrogea ar fi teritoriu românesc, comunicaţia între Rusia şi Bulgaria nu se mai poate face decât prin ţara noastră. Rusia n-a scăpat de o piedică, iar noi întâmpinăm nişte greutăţi mai mari chiar decât cele de până acum. În tot cazul, Rusia nu ne poate oferi Dobrogea decât cu hotărârea de a ne sili mai târziu să i-o cedăm.

Contestăm însă legimitatea intereselor ce Rusia pretindea a avea pentru stabilirea comunicaţiei între Bulgaria şi Basarabia rămasă sub

stăpânirea rusească. Bulgaria este eliberată, iar nu cucerită; şi numai atunci, când Rusia va avea o provincie peste Dunăre şi când apărarea acestei provincii ar fi pusă în joc, numai atunci vom putea discuta dacă cererea de retrocedare e justificată. Nici atunci nu vom avea însă dreptul de a ceda, ori de a consimţi la cedare, întocmai cum nu am consimţit la cedarea Bucovinei ori la cedarea Basarabiei, ci, ca popor slab dar hotărât, ne-am rezervat dreptul de a respinge orişicând învinovăţirea că înşine am stat la târguială asupra vetrei strămoşilor noştri. Dacă nu am putut păstra întreagă moşia rămasă de la părinţii noştri, ne-am păstrat şi voim să ne păstrăm conştiinţa întăritoare că ne-am făcut datoria şi că nu din vina noastră, nu cu învoirea noastră a fost ştirbită.

Astăzi, când chestiunea retrocedării Basarabiei pune pe poporul român, ba, putem zice, chiar întreaga Europă în fierbere, este datoria noastră a ne lămuri şi a lămuri pe Europa asupra împrejurărilor în virtutea cărora această chestiune se pune. Este un curent de două sute de ani, de care Europa suferă ca de o boală cronică. Europa suferă; noi însă, care am stat aci, între turci şi ruşi, mereu am fost zguduiţi şi mereu suntem apucaţi de puternicul curent. Mai înainte, trei veacuri stăturăm mereu sub arme, mereu în luptă, mereu un zid de despărţire între apus şi răsărit; iar după o muncă uriaşă de trei veacuri au început alţii a se bate peste capetele noastre.

Cinci sute de ani din viaţa noastră a fost o luptă necurmată; cu toate aceste astăzi, după ce Europa ne-a dat douăzeci, numai douăzeci de ani de pace, în ciuda zguduirilor bolnăvicioase prin care am trecut chiar şi în această vreme, astăzi ieşim la iveală ca un popor întinerit şi plin de putere proaspătă. Nu cerem de la lume decât putinţa dezvoltării paşnice, nu voim decât să putem fi un strat de cultură în această parte înăsprită a Europei, nu stăruim decât ca popoarele de la apus să se încredinţeze că interesele noastre sunt identice cu ale civilizaţiunii şi că suntem un popor vrednic de misiunea ce ni se cuvine.

Dovadă ne este trecutul, pe care l-am putut purta fără de a fi pierdut ceva din individualitatea şi trăinicia noastră.

Sunt aproape două sute de ani de când ruşii au început luptele pentru surparea împărăţiei otomane.

Astăzi când aceste lupte par aproape de capătul lor şi când chestiunea retrocedării Basarabiei ni se pune ca o consecvenţă a faptelor petrecute peste Dunăre, astăzi când, cu căderea Împărăţiei Otomane, soarta poporului român urmează a fi hotărâtă, chiar puterea faptelor ne îndreaptă privirea spre trecut şi ne îndeamnă să căutăm a ne lămuri asupra întâmplărilor, în virtutea cărora Împărăţia Otomană a ajuns la starea ei de astăzi. Vom face dar, mai ales după documentele istorice adunate de răposatul Eudoxie Hurmuzaki, o dare de seamă asupra faptelor hotărâtoare ce s-au petrecut în ţările din Orientul Europei de la anul 1700 până în zilele noastre, şi vom căuta să urmărim tendenţele deosebitelor puteri

interesate faţă cu ţările române. Îndeosebi însă vom arăta importanţa cedării Bucovinei în comparaţie cu cedarea Basarabiei, şi vom pune în asemănare purtarea moldovenilor la anul 1777 şi aceea a românilor la anul 1877.

Vom vedea apoi în urmă care trebuie să fie consecvenţele fireşti ale faptelor petrecute.

11 aprilie 1878

[POLITICA ORIENTALĂ ÎN VEACUL XVIII]

Întâmplarea hotărâtoare ce încheie veacul XVII este pacea pe care Poarta otomană, în urma luptei de la Zenta, a fost silită a o primi. La Carlovăţ turcii îşi lămuresc poziţia faţă cu Europa şi îndeosebi faţă cu cele patru state învecinate, cu Austria şi Rusia, Polonia şi Veneţia. Puterea otomană e frântă şi începe a se vorbi despre alungarea turcilor din Europa. Unele dintre state speră, iară altele se tem că în curând scaunul sultanilor va putea să fie mutat în Asia, şi pentru unele această speranţă, iară pentru altele temerea că ea se va îndeplini, este ideea conducătoare în politica orientală.

Numaidecât la începutul veacului XVIII, la anul 1706, agenţii principelui Rákoczy, Papay şi Norváth, adresează Marelui Vizir un memoriu, în care pun în vedere Porţii următoarele temeri:

"Ţarul de Moscova, care a îmbrăţişat în Polonia partidul regelui Saxoniei, pare a fi împiedicat de a se mai război cu Poarta; dar ţinând seama de toate apucăturile lui el aspiră la monarhia orientului. El îşi deprinde şi disciplinează trupele contra regelui de Suedia spre a se folosi apoi de ele, după vreun pretext aparent, contra acestei împărăţii. Toate îl îndeamnă la acest război: afecţiunile grecilor şi ale popoarelor din Moldova şi Muntenia, care sunt de legea lui, şi dorinţa de a-şi satisface ambiţia cu vreo cucerire însemnată.

E dar de temut că sfârşindu-se pacea (treuga), împăratul Germaniei va ataca această împărăţie despre apus, în vreme ce ţarul de Moscova va ataca despre miazănoapte şi, dacă nu vor fi împiedicaţi din vreme, o vor strivi cu puterile lor unite".

Aceiaşi agenţi, într-un alt memoriu din acelaşi an arată că Poarta otomană trebuie să declare război „ţarului de Moscova, care voieşte să dispună de regatul Poloniei şi să-şi supună pe al Suediei, precum şi mai multe alte principate vecine". Dovada despre aceasta sunt luptele lui cu regele Suediei, ingerinţele lui în Polonia şi împrejurarea că a trimis preoţi greceşti în Crâm, ca să facă prozeliţi printre circasieni.

Aceleaşi temeri le găsim exprimate prin raporturile ambasadorilor de la Constantinopol şi prin instrucţiunile ce li se dau din partea guvernelor lor.

Tot la anul 1706 cabinetul francez trimite ambasadorului Ferriol un proiect de alianţă cu Austria contra Turciei. Memoriul începe astfel:

Monarhia turcească, nu deosebit de alte monarhii, ce au existat de la începutul lumii până acum, după ce s-a mărit, acum a ajuns la decadenţă, ori, spre a vorbi mai lămurit, scăderea puterii ei formidabile a început sub Mahomed IV, tatăl sultanului de astăzi, în cel din urmă război, în care liga

catolică a uzurpat de la puterea otomană două coroane de cele mai înflorite, a Ungariei şi a Moreei, cu multe alte oraşe însemnate din Dalmaţia, Albania, Polonia şi Moscovia.

Nemaisperând dar că turcii îşi vor putea păstra puterea în Europa, cabinetul francez voieşte să încheie o alianţă cu împăratul Germaniei, pentru ca să slăbească pe Casa de Austria prin noile achiziţiuni, ce ar face în Orient, unde administraţia populaţiunilor necivilizate ar trebui să-i consume toate puterile. „Să împingem pe Casa de Austria spre Orient — zice proiectul — pentru ca Franţa să rămână stăpână la Rhin".

Astfel, centrul combinaţiunilor politice europene era în Orient, şi la Constantinopol se puneau la cale războaiele. În luptă cu Casa de Austria, Bourbonii din Franţa mereu stăruiau pe lângă Poartă să declare război şi să atace despre răsărit pentru ca să facă diversiune în favorul armelor franţuzeşti. În aceeaşi vreme căpeteniile răzvrătiţilor din Ungaria şi Ardeal, Tököly, Rákoczy, Bercsenyi şi alţii, încurajaţi şi ajutoraţi cu însemnate subsidii de către guvernul francez, mereu îndemnau pe miniştrii turci să declare război Austriei şi să restabilească Ungaria, ca zid despărţitor între împărăţia otomană şi cea romano-germană. De altă parte, regele Suediei cerea mereu ajutor contra ţarului Petru, şi în Polonia era un partid, care mereu îşi da silinţa ca prin ajutorul Porţii otomane să pună capăt ingerinţelor ruseşti. Zi pe zi, marele vizir, miniştrii turceşti şi chiar sultanul trebuia să asculte sfaturile binevoitoare şi propunerile războinice, ce li se făceau de către agenţii secreţi ori publici ai acestora.

Poarta Otomană nu cuteza însă a declara război Austriei, nici Rusiei, ci totdeauna se mângâia cu poruncile coranului, care cere ca o pace încheiată să fie sfântă şi ca sultanul să nu se războiască decât cu aceia care nu se ţin de învoielile făcute în tratatele de pace. Cel puţin în parte însă această supunere către poruncile coranului era întemeiată pe temerea că, războindu-se, turcii vor fi alungaţi din Europa. O dovadă foarte lămurită despre această temere găsim în raportul de la 19 ianuarie 1708 al rezidentului Talman.

Erau făcute toate pregătirile pentru un război contra Austriei, ba chiar oştirile erau îngrămădite în Banatul Timişoarei şi la Sava. Nu lipsea decât porunca sultanului pentru ca ele să năvălească în ţara ungurească şi să înainteze, după planul hotărât, spre Buda. Stăruinţele lui Talman pe lângă miniştrii Porţii rămân zadarnice. Atunci rezidentul Austriei cheamă la sine pe Kişlar-Agasi, un confident al său, îi pune un scaun faţă în faţă cu portretul împăratului Iosif I şi zice: Alcoranul d-voastră cuprinde prorocia că veţi cuceri Constantinopolul şi toată împărăţia grecilor şi această prorocie s-a împlinit. Tot alcoranul zice însă că se va găsi odată un împărat bălan, numit pentru perii săi „beniasfer", care vă va alunga iarăşi din această împărăţie şi din Constantinopol. Crezi d-ta în această prorocie?

Fără îndoială că cred, deoarece sunt credincios al Coranului, răspunde turcul.

Cum îţi place portretul împăratului meu? întreabă acum Talman, punând în vederea turcului virtuţile şi puterea acestui împărat.

Turcul priveşte la capul bălan al împăratului şi nu zice nimic; plin însă de îngrijorare, grăbeşte să spună sultanului că împăratul cu care se pune la cale războiul este bălan. Sultanul cere să vadă portretul; chiar însă fără de a-l fi văzut, hotărăşte a nu face război cu un „beniasfer".

O altă dovadă despre această frică sunt următoarele cuvinte pe care le găsim într-o scrisoare a lui Rakoczy, adresată la 26 noiembrie 1717 lui Cellemare:

Muftiul şi toţi oamenii de legi sunt pentru pace, ei zic că Dumnezeu pedepseşte pe musulmani pentru că au călcat pacea încheiată cu creştinii, că împăratul, neavând a combate alţi inamici afară de turci, e nebiruit şi, dacă va face încă o a treia campanie norocoasă, nu va încheia pace, decât după ce va fi alungat *(rechassé)* pe turci în Asia.

Cele două puteri care puneau în politica lor deosebită greutate pe putinţa alungării turcilor din Europa erau însă Austria şi Rusia. La începutul veacului XVIII, Curtea din Viena, fiind silită a se război cu Franţa şi neizbutind a stârpi rădăcinile răscoalei din Ungaria şi Ardeal, era direct interesată de pacea Orientului. În înţelegere dar cu ambasadorul Marii Britanii şi cu acela al Olandei, rezidentul austriac de la Constantinopol îşi da mereu silinţa să împiedice izbucnirea unui război între Austria şi Turcia.

În aceeaşi vreme rezidentul austriac, tot în înţelegere cu ambasadorii celor două puteri „maritime", îşi da silinţa să împiedice izbucnirea unui război între Rusia şi Turcia. Pentru Curtea din Viena un război la graniţele despre răsărit ale împărăţiei nu putea fi decât o nouă greutate; afară de aceasta, temerile pe care le-am văzut exprimate în memoriul agenţilor lui Rákoczy erau răspândite în întreaga Europă şi totdeauna, când turcii se băteau cu ruşii, Austria trebuia să stea gata de a interveni pentru apărarea întereselor sale. Rusia, singură, înaintează mereu spre Constantinopol. Cea dintâi jumătate a veacului este un lung război între turci şi ruşi. Ce-i drept, se încheie şi în mai multe rânduri se reînnoieşte pacea. Niciodată însă Rusia nu se simte legată prin învoielile făcute la încheierea păcii. Pentru ea tratatele de pace nu au valoare decât întrucât ele îi dau noi drepturi.

În tratatul de pace de la Carlovăţ se hotărăşte ca ţarul să-şi retragă oştirile din Polonia. Dară turcii erau foarte stăruitori şi era de temut că vor începe război; ţarul reînnoia pacea încheiată, se obliga din nou a retrage oştirile din Polonia, dar nu le retrăgea.

Aceeaşi era puterea ţarului faţă cu provinciile de la Crâm. Aci mereu erau conflicte şi oamenii Ţarului mereu se hărţuiau cu tătarii. Tratatul de pace de la Carlovăţ hotărâse ca ţarul să nu dureze noi fortăreţe la graniţele despre miazănoapte ale împărăţiei otomane. El însă nu numai a întărit pe acele care erau, ci a ridicat altele noi atât în apropierea graniţelor,

cât şi chiar pe un teren, pe care îl pretindea discutat între Rusia şi Imperiul otoman.

În Moldova şi Muntenia, precum şi în provinciile greceşti, ţarul are oameni de încredere, prin care lucrează mereu pentru surparea puterii otomane.

În sfârşit, ţarul cucereşte o parte însemnată din Suedia şi sileşte pe regele Carol XII a se refugia cu credincioşii săi în Tur-cia. Ţarul îşi întemeiază chiar reşedinţa pe pământul cucerit, şi atunci când miniştrii turceşti vorbesc despre restituirea teritoriilor cucerite de la Suedia, ambasadorul rusesc îi întreabă ce ar răspunde sultanul, dacă cineva ar cuteza să-i facă propunerea de a ceda cuiva Constantinopolul.

La anul 1711 izbucneşte cel dintâi război. Oştirile ruseşti trec graniţele, voievodul Dimitrie Cantemir declară Moldova neatârnată şi marele vizir porneşte cu oştile otomane spre Nistru.

Ţarul Petru avea la Prut, afară de oştirile comandate mai ales de ofiţeri germani, vreo 10-15 mii de moldoveni şi câteva cete de unguri pribegi, atât husari cât şi pedeştri. În partea turcilor luptau, afară de oştile otomane şi tătăreşti, suedezii regelui Carol XII, polonezii comandaţi de Poniatovschi, cetele Palatinului de Chiovia şi cazacii zaporojeni, dimpreună cu cei potcaleni.

După capitulaţia de la Movila Răbiei (Han Tepesi), la 22 iulie se încheie pacea de la Vadul Huşilor (*In campo ottomanico ad vadum Huss.)* o pace foarte blândă pentru ţarul Petru.

Se hotărăşte în acest tratat ca ţarul să restituiască Porţii fortăreaţa Assak, să surpe toate celelalte fortăreţe de la graniţele despre Crâm, să nu se mai amestece în afacerile polonezilor, zaporojenilor, potcalenilor şi ale cazacilor de sub stăpânirea lui Dewlet Ghirai Han şi ca regele Carol XII să se întoarcă sub scutul Porţii prin Polonia în ţara sa. Cu aceste condiţiuni ţarului Petru i se dă voie de a se retrage nesupărat.

Nu mai departe însă decât la 20 noiembrie 1712, sultanul adresează tuturor vizirilor, paşilor şi beilor un ordin, pe care îl începe astfel:

În lupta ce s-a dat în anul 1123 la graniţele Moldovei între armata mea biruitoare şi aceea a ţarului de Moscova (care de câţiva ani se prefăcea că este amic al Sublimei noastre Porţi, câtă vreme apucăturile lui meşteşugite încredinţau pe orişicine despre relele lui intenţiuni contra împărăţiei otomane), armata acestui Principe, cu ajutorul lui Dumnezeu, a fost biruită. După cum este scris că răul i se întâmplă aceluia care e capabil de a-l face, ţarul a cerut iertare cu tot felul de înjosiri *(avec toute sorte de bassesse)* şi pacea a fost încheiată, iară tratatul redijat în câteva articole. Ţarul de mai mulţi ani se amestecă în afacerile Poloniei cu scopul ca, după ce se va fi făcut stăpân pe acest regat, care este vecin cu împărăţia otomană, va putea năvăli asupra graniţelor ei, şi pentru aceea s-a poruncit în acest tratat ca să se retragă cu desăvârşire din Polonia. Cu toate că acest articol care zicea că ţarul să nu se mai amestece în afacerile Poloniei era

unul din cele mai esenţiale şi mai importante, în ciuda acestei învoieli el a rămas cu trupele sale în Polonia.

Prin urmare, Sultanul a hotărât a reîncepe războiul. Intervenind însă ambasadorul Engliterei şi acela al Olandei, Poarta otomană a consimţit să reîncheie pacea, punând ţarului un termen de trei luni de zile pentru retragerea trupelor din Polonia. Cele trei luni au trecut, dar ţarul nu şi-a retras trupele. Astfel sultanul porunceşte că până la 21 martie 1713, toţi vizirii şi paşii să fie adunaţi cu trupele lor în lagărul de la Adrianopol, de unde vor avea să plece asupra ţarului.

Astfel se rosteşte persoana sultanului; cu toate acestea războiul nu se face, deoarece ţarul Petru izbuteşte a încheia şi astă dată pacea, obligându-se din nou a retrage trupele din Polonia.

Peste câţiva ani, la 1718, izbucneşte războiul între Veneţia şi Poarta Otomană. Austria intervine şi astfel războiul se încinge între Poarta otomană şi cele două puteri aliate.

În tot cursul războiului oştirile ruseşti sunt grămădite prin Polonia şi pe la graniţele despre Crâm; în tot cursul războiului, ţarul Petru mereu face Curţii din Viena propuneri de alianţă; când turcii îi aduc însă aminte datoriile, ce le-a primit în tratatele încheiate, el îi încredinţează că numai în interesul lor îşi ţine trupele aproape de graniţe, şi că dovadă despre aceasta este refuzul cu care a răspuns la propunerile de alianţă ale Curţii din Viena.

La anul 1718, se încheie pacea de la Pasaroviţ. Poarta cedează Austriei Banatul Timişoarei, Serbia, Oltenia, o parte din Bulgaria şi o fâşie din graniţele despre apus.

Deşi slăbită însă, Poarta otomană provoacă pe Rusia să se ţie de tratatele încheiate, şi îndeosebi să-şi retragă trupele din Polonia.

Rezidentul rusesc de la Constantinopol, Alexie Dascow, răspunde într-un memoriu adresat în vara anului 1719 marelui vizir. El încredinţează pe marele vizir despre bunele dispoziţiuni ale ţarului şi arată că: „Regele Engliterei e de bună înţelegere cu împăratul şi stăruieşte a răpi ceva de la Spania; Regele Poloniei, cu ajutorul împăratului, voieşte să facă din Polonia un regat absolutist, şi dacă s-ar întâmpla aceasta, nu rămâne îndoială că ar fi formidabil pentru puterile vecine *(Vicinis potentiis formidabile fore non dubitandum)”*.

Iată dar motivele pentru care ţarul îşi ţine trupele în Polonia: e chiar în interesul Porţii, ca ţarul să apere drepturile şi libertăţile polonezilor, deoarece regimul absolutist ar face din Polonia un stat primejdios.

În aceeaşi vreme însă, ţarul îşi dă silinţa a pune la cale libertatea popoarelor din Crâm. În anii 1721-1724, relaţiunile între Poartă şi Rusia sunt foarte încordate deoarece mereu so-sesc la Constantinopol, de la hanul tătărăsc şi de la paşalele fortăreţelor de la hotare, raporturi despre răscoalele ce îzbucnesc sub auspiciile Rusiei. Rezidentul Alexie Dascow, miniştrii ruseşti Golowkin, Tolstoy şi Osterman, ambasadorul Franţei, marchizul de Bonnac, ba chiar şi însuşi ţarul, în mai multe scrisori adresate

sultanului, mereu încredinţează pe Poartă despre bunele dispozi-ţiuni ale Rusiei şi despre dorinţa de a trăi în pace cu turcii.

Se încheie în mai multe rânduri tratate ori se dă tărie celor încheiate. Într-unul din aceste, ţarul se obligă din nou a retrage trupele din Polonia, iar sultanul îi da dreptul de a se întoarce cu ele când cineva ar voi să facă vreun atentat la libertăţile polonezilor. Într-altul ţarul se obligă a surpa fortăreaţa Kamenca, precum şi fortăreaţa din nou durată la gurile râului Samara, se obligă chiar a nu mai dura altele noi.

În sfârşit însă războiul nu se mai poate evita şi Austria primeşte mediaţiunea între Turcia şi Rusia. Se ţin conferinţe; se discută asupra locului de întrunire; Rusia caută să înconjure o hotărâre definitivă şi astfel, parte în urma uneltirilor dibace ale diplomaţiei franţuzeşti, parte cu scopul de a nu lăsa pe ruşi să dispună singuri în Orient, Curtea din Viena devine din mediatoare o putere ce intervine şi în urmă o aliată pe faţă a Rusiei.

Se stabileşte un comun plan de acţiune şi războiul contra Turciei se începe. Trupele ruseşti însă, în loc de a opera potrivit cu planul statornicit, îşi fac de lucru împrejurul Crâmului; astfel turcii, rămânând în defensivă faţă cu ruşii, îngrămădesc oştirile contra austriecilor. Împăratul Carol VI, în mai multe scrisori adresate comandanţilor săi, se plânge de duplicitatea ţarinei, dar, în sfârşit, după un război de aproape trei ani, pierde Oltenia şi Serbia şi părţile ce câştigase în războiul trecut din Bulgaria şi Bosnia, şi, încheindu-se tratatul de la Belgrad, încetează a mai fi aliat al ruşilor.

După acest război Turcia se bucură de o pace mai îndelungată. De la 1700 până la 1740 ea a stat mereu gata de război şi a purtat sarcina a trei războaie grele; acum era dar secată de puteri şi nu mai avea destulă energie spre a se pune împotriva înaintării ruşilor. Simţind că nu mai poate alunga pe ruşi din Polonia şi obosită de greutăţile ce-i făcea acest stat castrat, Poarta otomană propune cabinetului din Viena să-l împartă cu Rusia.

Scăpând însă de această greutate, Poarta întâmpină altele. Încă pe la anul 1750 Rusia pune chestiunea independenţei tătarilor şi chestiunea autonomiei ţărilor româneşti; iar la 1769 izbucneşte un nou război între turci şi ruşi, în urma căruia Poarta este silită a încheia în anul 1774 pacea de la Kuciuc-Kainargi.

În sfârşit la anul 1788 Rusia începe războiul pentru elibera-rea tuturor creştinilor din Imperiul otoman.

De la început până la sfârşit, veacul XVIII e pentru Poarta otomană o luptă necurmată spre a pune stavilă năvălirii vrăjmaşului său de la miazănoapte. Mereu în luptă cu o fatală şi neîmblânzită pornire şi lipsiţi de orişice sprijinire din afară, turcii trebuiau să stea mereu sub arme şi mereu să negocieze atât cu vrăjmaşii, cât şi cu prietenii lor. În viaţa lor nu se mai putea dezvolta decât două părţi, în care trebuiau să-şi consume cele mai bune şi cele mai scumpe puteri: armata şi diplomaţia. Despre întemeierea şi dezvoltarea unei bune administraţiuni într-o împărăţie ce mereu se războia şi mereu era răscolită, nici vorbă nu putea să fie. Pentru împărăţia

otomană nu era cu putinţă altă organizaţie decât cea militară, aspră, dar atârnată de caracterul, priceperea şi discreţiunea oamenilor care o aplicau. Pentru aceasta erau însă prea multe elemente putrede în Imperiul otoman, căci paşalele, chiar buni oşteni şi buni diplomaţi fiind, nu mai aveau nici tărie de caracter, nici destul timp spre a fi şi buni administratori. În împărăţia otomană lipsea temelia virtuţilor cetăţeneşti: credinţa şi trăinicia statului şi a formelor lui de viaţă. Fiecare intrând în viaţa publică începea să ia parte la o lucrare, în a cărei rezultate nu se încredeau. Abnegaţiunea cetăţenească e peste putinţă acolo unde suntem aşa zicând încredinţaţi că va rămâne zadarnică; aşa ori aşa, împărăţia otomană avea să înceteze; ar fi fost dar o nebunie orice abnegaţiune de dragul ei. Oamenii îşi fac datoria ca oameni; fiecare caută însă a profita de ocaziune câtă vreme se poate.

Puterile europene, îndeosebi statele vecine, privesc cu îngrijire cele ce se petrec în Orient; toate se mărginesc însă la sfaturi binevoitoare. Puterile maritime, adică Englitera şi Olanda, în tot cursul veacului XVIII, stăruiesc pentru menţinerea păcii; cabinetul francez îşi dă silinţa ca să hotărască Poarta la acţiune ori la pasivitate, după cum cer interesele momentane ale Franţei; Austria în sfârşit, chiar de la începutul veacului, urmează o politică hotărâtă totdeauna de neîncrederea cu care Curtea din Viena priveşte asupra Rusiei. Turcii totdeauna sunt izolaţi, fiindcă nimeni nu mai crede în putinţa izbutirii lor.

12 şi 13 aprilie 1878

[POLITICA HABSBURGILOR]

În tratatul de pace de la Carlovăţ, Poarta otomană renunţă la înrâurirea ce avea asupra Ungariei şi Ardealului, şi astfel hotarele împărăţiei Habsburgilor se întind până la Mureş şi până la culmile despre miazănoapte şi răsărit ale Carpaţilor. În urmă apoi, la anul 1718, Habsburgii îşi întind graniţele până la Olt şi spre hotarele Bulgariei.

Oricât de mare însă, această împărăţie nu era puternică decât prin înţelepciunea oamenilor, care ştiau să ţie launloc atât de multe şi de deosebite popoare. Mai ales în ţările de la răsărit popoarele totdeauna erau gata de a se încăiera la luptă şi numai buna chibzuinţă a Curţii din Viena le ţinea în frâu.

Deşi Poarta otomană a renunţat la înrâurirea ce avea asupra Ungariei şi Ardealului, această înrâurire nu încetase. În tot cursul veacului XVIII este în Ungaria şi Ardeal un partid care se luptă fără curmare pentru eliberarea patriei de sub „jugul Habsburgilor”. Şi acest partid e mare şi puternic, e deseori întregul popor maghiar, care cere ajutorul Porţii contra asupritorilor. Rákoczy şi Tököly îşi împart chiar viitoarele ţări eliberate; iară după moartea lui Tököly, Rákoczy, recunoscut fiind de principele legitim, adună sub steagurile sale oştiri, care, după spusele ambasadorului Ferriol, se urcă la 80 000 oameni.

Erau deci încă multe greutăţi de învins înainte de a se putea zice că Habsburgii sunt stăpâni pe ţările de la răsărit.

Armele cu care, deşi după o luptă foarte îndelungată, Curtea din Viena a învins aceste greutăţi sunt mai ales administrative.

Înainte de toate Habsburgii îşi câştigă ajutor contra maghiarilor chiar în Ungaria şi Ardeal.

După îndelungatele lupte ale veacului XVII, locurile neadăpostite de pe teritoriul Carpaţilor, adică partea dintre Tisa şi Carpaţi a ţării Ungureşti, Banatul Timişoarei şi Oltenia erau aproape cu desăvârşire deşertate de populaţiune. Cea dintâi îngrijire a Curţii din Viena era dar de a spori populaţia acestor locuri şi îndeosebi de a o spori cu oameni pe care se vor putea rezema contra maghiarilor ca vrăjmaşi interni şi contra turcilor şi ruşilor ca vrăjmaşi externi.

Încă pe la sfârşitul veacului XVII, împăratul Leopold I dă sârbilor emigraţi sub povăţuirea Patriarhului Arsenie Cernovici locuri de adăpost în apropierea graniţelor despre răsărit şi privilegii foarte însemnate. Sârbii rămân însă organizaţi milităreşte şi totdeauna datori a se lupta pentru împăratul.

În urmă, se împopulează Banatul Timişoarei mai ales cu colonişti aduşi din ţările de la apus, iară în Oltenia administraţia îşi dă toată silinţa de a spori populaţia cu colonişti bulgari, sârbi şi munteni. În tot cursul

veacului XVIII, sporirea populaţiei din ţările de la răsărit este una din cele mai de căpetenie îngrijiri ale guvernului din Viena şi, cu deosebire de la 1750 până la sfârşitul veacului, conflictele pentru oamenii migraţi nu se mai curmă.

Moldovenii, muntenii şi oltenii, ba chiar şi bulgarii catolici mereu migrează în Ardeal, în Banatul Timişoarei şi în Ţara Ungurească, în vreme ce secuii din Ardeal migrează în Moldova şi mocanii din Ardeal se pornesc spre Muntenia.

Sporind populaţia, Habsburgii vor totdeauna să-şi asigure iubirea ei.

În veacul XVIII religia era una din cele mai puternice arme politice. Îndeosebi în împărăţia Habsburgilor această armă era însă primejdioasă. Ca putere catolică, Austria făcea politica sa cu ajutorul catolicismului; Leopold I a recunoscut însă pe Arsenie Cernovici de patriarh şi a dat bisericii sârbeşti cele mai întinse privilegii. El a mers chiar mai departe şi, spre a face şi pe ceilalţi creştini ortodocşi părtaşi de aceste privilegii, guvernul din Viena a admis o naţiune închipuită, *natio illirica*, pentru care se dau privilegiile acordate patriarhului Cernovici. Toţi creştinii ortodocşi, fie sârbi, fie croaţi, fie români, fac parte din această naţiune ilirică; Patriarhul sârbilor ajunge a fi patriarh al tuturor creştinilor ortodocşi din ţările de la răsărit ale împărăţiei Habsburgilor, şi cu toţii au dreptul de a se bucura de privilegiile acordate sârbilor.

Numaidecât, în anul 1700, împăratul Leopold I da însă marelui ambasador, comitele Octtingen, nişte instrucţiuni, din care ne încredinţăm că la Curtea din Viena ortodoxia e privită ca o primejdie.

Împăratul însărcinează pe ambasadorul său a stărui ca Sfântul Mormânt să rămână sub paza franciscanilor, „şi să nu fie cumva încredinţată schismaticilor de sub protecţia ţarului de Moscova, care, după cum se ştie, foarte mult stăruiesc să şi-o câştige”. Tocmai pentru aceea, Mavrocordat (dragomanul Porţii), fiind de legea grecească şi având acum mare vază la Poartă, e *suspect*, şi are să fie menajat cu deosebită atenţie şi dexteritate (billig suspect, und derohalben mit sonderbahrer attention und dexterität zu menaggiren sein wirdt).

Ideea exprimată în aceste puţine rânduri este una din temeliile politice orientale a Habsburgilor: toţi ortodocşii sunt suspecţi, fiindcă stau sub protecţia ţarului. Curtea din Viena nu are încredere în popoarele ortodoxe şi această lipsă de încredere merge atât de departe, încât la anul 1718, dându-şi părerea asupra unei petiţiuni, în care boierii munteni cereau anexarea Munteniei la Austria, consiliul de război sfătuieşte pe împărat să nu râvnească la o ţară de care ţarul poate dispune după plac. Astfel, acordând dreptul bisericii ortodoxe, Curtea din Viena nu renunţă la combaterea ei indirectă şi acordă mai mari drepturi acelora care se unesc cu biserica catolică. Unirea cu biserica papistă şi conflictele religioase împreunate cu dânsa sunt una din chestiunile mari, care agitează ţările de la răsărit în tot cursul veacului XVIII. O mare parte din croaţi, toţi rutenii

din ţara Ungurească şi partea mai mare a românilor din Ardeal se declară uniţi cu biserica papistă şi luptele între uniţi şi neuniţi, cu deosebire între români, nu se mai curmă. Administraţiunea, voind să pună capăt acestor lupte, dă ajutor uniţilor; această părtinire nu trece însă anumite margini.

La anul 1754, împărăteasa Maria Theresia însărcinează pe comitele Clobuşiţchi, Arhiepiscopul de Calocia să cerceteze certele dintre uniţi şi neuniţii din Ţara Ungurească şi Ardeal. Instrucţiunile ce i se dau comisarului împărătesc se încep cu cuvintele:

Deoarece cauza cea mai de căpetenie a abaterilor şi tulburărilor ce s-au ivit în diocesa Orăzâi mari este fapta uniunii şi mai ales a schematicismului, şi deoarece voinţa noastră dreaptă tinde la liniştirea populaţiunii şi este departe de a face, ori de a permite să se facă asupra numitului popor vreo presiune fiind pe nedrept asuprit prin sporirea contribuţiunilor, ori prin altfel de biruri, prin prestandele dominicale ori prin alte mijloace, ci din contra voim să dăm protecţiunea noastră împărătească amânduror părţilor, adică atât uniţilor cât şi neuniţilor, şi nu vom permite să se facă siluire în materie de religiune.

Comisarul e dar însărcinat să spună preoţilor şi poporului că toţi deopotrivă se bucură de protecţia împărătesei şi să pună deosebită greutate pe aceasta.

La anul 1758 se ţine o conferinţă în chestiunea concesiunilor de acordat românilor ortodocşi din Ardeal. Kaunitz dă un vot separat şi cerându-i-se din nou părerea, el răspunde împărătesei:

Votul meu cuprins în protocol l-am dat după cea bună a mea convingere şi conştiinţă: nu aş avea nimic să scad, nici nimic să adaog. Înţeleg foarte bine că Maiestatea Voastră vă aflaţi în nedumerire de a hotărî faţă cu nişte păreri atât de deosebite asupra chestiunii: dacă e bine ca, după modalităţile propuse de mine, să li se acorde grecilor neuniţi din Ardeal un propriu episcop exempt, ori ca lucrurile să rămână în starea lor de până acum.

Eu am ales cea dintâi soluţiune, fiindcă îmi dau silinţa de a înconjura în toate consiliile ce privesc serviciul Maiestăţii Voastre măsurile nedepline şi paliative, care îndeobşte mai mult strică decât folosesc, a apuca răul din rădăcină şi a privi lucrurile aşa cum sunt, iar nu cum ele ar trebui să fie.

Dacă am putea să ne mângâiem cu speranţa că aceia au să execute înţeleptele şi dreptele ordine ale M. V. privitoare la măsurile de luat faţă cu grecii şi neuniţii, s-ar purta cum se cuvine şi şi-ar face pe deplin datoria, aşa nu ar fi tocmai greu a găsi alte mijloace folositoare atât pentru stat, cât şi pentru religia dominatoare; dar, după atâtea experienţe, această speranţă trebuie să o privim ca fiind pe deplin zadarnică, căci aplecarea spre mijloace silnice şi ura contra ilirienilor sunt cu mult mai adânc înrădăcinate decât ca să mai putem spera vreo schimbare în aceasta privinţă.

De asemenea, în împrejurările de acum ar fi mai primejdios decât orşicând a da ocazie pentru rebeliuni, emigraţiuni ori alte urmări foarte stricăcioase şi anume cu atât mai multe, cu cât nu dispunem de mijloace contra unor asemenea rele.

Grecii neuniţi, ce, în număr de câteva milioane, se află sub preaînalta stăpânire, trebuie, după părerea mea, să fie priviţi ca fiind pentru preaînalta casă o comoară şi un adevărat juvaier, din care se vor putea trage în viitor pentru stat chiar mai multe foloase decât până acum, dacă numai vor fi scutiţi cu toată asprimea atât în cele lumeşti, cât şi în cele bisericeşti, contra orice asuprire, orice nedreptate şi orice nemulţumiri întemeiate, şi vor fi povăţuiţi astfel cum regulile precauţiunii cer să întâmpinăm o naţiune aspră şi războinică.

Kaunitz propune dar ca împărăteasa să numească pe Dionisie Novacovici episcop al românilor ortodocşi din Ardeal, rămânând ca prin mijlocirea lui să se facă încercare de a hotărî pe români la unire cu biserica papistă.

Ura de care vorbeşte Kaunitz nu e însă întemeiată numai pe simţământul religios, nu este o urmare a intoleranţei religioase.

În anii 1743 şi 1744 episcopul greco-catolic din Făgăraş, Ioan Klein, mereu se plânge împărătesei Maria Theresia de asupririle ce trebuie să sufere românii uniţi, „care sunt trataţi mai rău decât ovreii”. Între altele, episcopul Klein protestează contra hotărârilor dietei din Ardeal şi în memoriul ce adresează împărătesei ca răspuns la acest protest, dieta zice următoarele:

Neamul românilor din vechime are nevoie de a se bucura de locuirea acestui pământ *(hujus glebae incolatu gaudens)* dar acea plebe nici prin aplicările, nici prin natura, nici prin ingeniul, nici cu privire la condiţiunile ei, nici din alte consideraţiuni deosebite, nu este capabilă de privilegiile naţionale; din contra mereu intră ca o pribeagă fără de căpătâi în Muntenia şi Moldova, iară acolo se leapădă de uniune pe care a primit-o mai mult de nume decât în adevăr.

Memoriul arată apoi că, rămânând în urma războaielor multe pământuri deşerte, românii au intrat din Moldova şi Muntenia şi s-au aşezat pe ele; ei însă nu pot să câştige drepturi decât începând a face parte din vreuna din cele trei naţiuni.

În zadar sunt dar toate încercările Curţii din Viena. Nici ca parte a naţiunii ilirice, nici unindu-se cu biserica papistă românii nu pot să câştige drepturi, deoarece, câştigând drepturi, după legile ţării, ei încetează de a mai fi români. Totdeauna aceste legi erau o stavilă puternică pentru Curtea din Viena, iară a le schimba nu se putea, fiindcă se temea de rebelii maghiari, care foarte lesne puteau să provoace un război cu Poarta otomană. Un singur împărat a cutezat să şteargă aceste legi, Iosif II, înainte însă de a muri, şi el a fost silit să nimicească tot ce făcuse în viaţa sa, decretând restabilirea deplină a drepturilor nobilimii.

În administraţiune, Curtea din Viena întâmpină aceleaşi greutăţi. Chiar în Oltenia, unde putea dispune după plac, ca în o ţară cucerită, drepturile, pe care le au boierii şi pe care nu crede de cuviinţă a le călca, sunt una din cele mai mari greutăţi. Se face numărătoarea populaţiei, se împart districtele, se iau măsuri pentru sporirea populaţiei, se face un conspect despre mânăstiri şi despre drepturile lor şi se împarte contribuţia astfel ca populaţia rurală să nu poarte prea grele sarcini. După câţiva ani de încercare se constituie o comisiune financiară, însărcinată cu formularea propunerilor privitoare la măsurile de luat pentru o bună administrare a Olteniei. Raportul acestei comisiuni se încheie prin cuvintele:

Prea înaltul serviciu şi chiar starea şi împrejurările ţării cer ca Maiestatea Voastră Imp. şi Cat. să faceţi întrebuinţare de acest drept (de a dispune ca în o ţară cucerită şi de a nu ţine seamă de drepturile boierilor); căci cele mai multe privilegii sunt stabilite pentru folosul boierilor, privilegii în virtutea cărora au avut ocazia de a dispune de viaţa şi averea supuşilor după plac şi, precum arată exemplele în mod cu totul tiranic, mai ales fiindcă purtarea lor e nemaipomenită şi bietul popor suspină după ajutor, şi trebuie să fie ocrotit contra lor, deoarece importă mai mult a câştiga iubirea acestui popor de rând, decât a ţine pe boierii nesocotiţi şi neînfrânaţi în vechile lor drepturi, ba în cele mai mari nedreptăţi ale lor, mai ales fiindcă omul de rând e cea mai mare putere, căci prin el se împopulează şi se ridică, prin urmare prin el se aduce ţara la deplina dezvoltare.

Curtea din Viena nu a scăzut decât foarte puţin din drepturile boierilor olteni; cu toate aceste în cursul războiului următor boierii olteni nu o mai susţineau. Dacă dar în Oltenia era atât de greu a scădea din privilegii, în Ţara Ungurească şi în Ardeal, unde totdeauna era o revoluţie latentă, schimbarea privilegiilor era aproape peste putinţă.

La anul 1785, împăratul Iosif II numeşte zece comisari însărcinaţi cu organizarea bisericii. În instrucţiunile date acestor comisari, el zice între altele:

În acest district (banatul Timişoarei) sunt cu deosebire trei naţiuni: anume români şi sârbi, care deopotrivă sunt de religia greacă neunită, afară de aceştia, colonişti străini de naţionalităţi deosebite din Germania. Naţiunea română tot mai e tratată într-un mod foarte asupritor şi mai ales pentru aceea e puţin dezvoltată, nestatornică şi dispusă a fura. Câtă vreme nu vor fi luminaţi îndestul prin şcoli şi câtă vreme nu se vor deştepta într-înşii, în urma unui bun tratament, iubirea pentru pământul lor, dorinţa de a-şi clădi mai bine casele, de a-şi lucra mai bine pământurile şi de a sădi mai mulţi pomi, aceşti oameni vor urma a se simţi campând (kampirend) de pe o zi pe alta.

E de asemenea adevărat că s-au luat de la dânşii cele mai bune pământuri spre a le da altor colonişti, că au trebuit să sufere mai multe asupriri, cu toate că sunt cei mai vechi locuitori ai tării. Îndeobşte această

naţiune pretinde, ca plângerile ei să fie ascultate şi ca cei mai bătrâni dintre dânşii, în care îşi pun toată încrederea, să fie dumeriţi prin argumente întemiate; apoi de aci înainte se poate face orişice cu dânşii *(alsdann kann man alles mit ihnen richten).*

Vorbind despre românii din Ţara Ungurească şi Ardeal, împăratul Iosif II zice:

Durere! este prea adevărat că între naţiunea ungurească şi cea sârbească, apoi între grecii neuniţi şi unguri domneşte o ură neîmpăcată. Pe cât de puţin se poate găsi adevărata cauză a acestei uri, pe atât de adevărat este că ea izbucneşte la toate ocaziunile, lucru de care răscoala, ce nu de mult a fost în Ardeal (Horia şi Cloşca) ne dă cele mai triste dovezi. Dacă e dar să domnească pace şi fericire între oamenii ce trebuie să trăiască împreună, înainte de toate această ură trebuie să fie pe deplin stârpită, şi nu pot îndestul a îndemna pe comisar ca să privegheze şi să silească pe orişicine a priveghea ca toate persoanele magistratului să observe cel mai mare cumpăt şi îndeosebi să aibă toată consideraţia pentru popi şi cler îndeobşte.

Românii — zice apoi împăratul — atât de mult sunt obişnuiţi cu asuprirea, încât sunt nepăsători chiar şi pentru locuinţele lor şi astfel sunt dispuşi la nestatornicie, la schimbări şi tot felul de excese. La aceştia nu numai trebuie să se introducă şcolile, ci şi preoţii lor să fie mai bine instruiţi; în sfârşit, domnii lor de pământ şi autorităţile trebuie să înceapă a-i trata mai uman, pentru ca să-i îndrepteze şi să-i lipească de pământul pe care sunt.

Puternicul împărat, care da aceste porunci binevoitoare, nu a putut câştiga românilor decât un singur drept: dreptul de a-şi schimba stăpânii. Nici dreptul de migraţiune nu l-au câştigat încă românii, decât după ce au prefăcut în cenuşă o mulţime de sate, oraşe şi curţi nemeşeşti, au tăiat câteva mii de unguri şi au băgat spaima în vrăşmăşii lor.

Altfel lucrurile nu se puteau pune la cale. Principiul politicii Habsburgilor *“Divide et impera”*, era un rezultat firesc al împrejurărilor. Chiar între marginile împărăţiei lor, Habsburgii trebuiau să facă mereu politică externă. Ei nu puteau nimici pe maghiari, fiindcă erau un popor de care împărăţia avea trebuinţă contra Rusiei şi tărie le puteau da, fiindcă erau un neam răzvrătitor, ce mereu stăruia să provoace un război cu Turcia. Tocmai atât de puţin puteau Habsburgii să caute a nimici pe popoarele cuprinse sub numirea de „naţiune ilirica”, deoarece ele ţineau în frâu pe maghiari şi erau în aceeaşi vreme un val de apărare contra turcilor; aceste popoare erau însă de lege ortodoxă, erau suspecte şi foarte lesne se puteau pune la dispoziţiunea Rusiei. Curtea din Viena îşi dă prin urmare silinţa de a ţine pe aceste popoare în echilibru, dând mereu ajutor celor mai slabe dintre dânsele, fără ca să provoace însă pe cele mai tari la rezistenţa energică.

Cuprinzând toate cele zise până acum în o singură cugetare, ne

rămâne impresia nestrămutată că politica Habsburgilor e întru toate hotărâtă de neîncrederea cu care ei privesc pe Rusia. Şi urmărind cu băgare de seamă întâmplările ce se desfăşoară în cursul veacului XVIII, această impresie ajunge a fi o convingere bine întemeiată.

Numaidecât la anul 1700, vedem cum Leopold I „suspectează" pe un dragoman al Porţii, fiindcă e de lege ortodoxă. Şi această suspectare se urmează în tot cursul veacului. Politica ce Habsburgii urmează faţa cu Turcia se poate cuprinde în câteva cuvinte: ei căuta să-şi asigure poziţiuni bune faţă de Rusia.

În cursul războiului izbucnit la 1716, ţarul Petru mereu face Curţii din Viena propuneri de alianţă. La 13 octombrie, principele Trautsohn raportează împăratului Carol VI despre părerile conferinţei ministeriale cu privire la aceste propuneri. Miniştrii sfătuiesc pe împăratul să nu primească această alianţă, deoarece ţarul „precum învederează din exemple, este o foarte mare sarcină pentru aliaţii săi şi voieşte mai mult să impună legi decât să dea ajutor, afară de aceasta cere în Imperiul roman şi cu deosebire în Meklenburg o mulţime de lucruri nepriincioase; în sfârşit vecinătatea lui, mai ales din consideraţie pentru marea înrâurire ce are în Orient în virtutea religiunii, e foarte primejdioasă *(respectu seines in orriente ob rationen religionis habenden grossen Anhang gar zu bedenklich).* Afară de aceasta, sub pretextul alianţei, ar face, cu deosebire în Moldova şi Muntenia, o mulţime de demarşe neplăcute, iar la încheierea viitoarei păci, ar putea pune piedici stricăcioase prin obişnuitele sale pretenţiuni exagerate".

Ţinând seama de aceste motive, împăratul nu primeşte alianţa; tot pentru aceste motive Austria intervine şi chiar se aliază cu Rusia în războiul viitor; tot pentru aceste motive încheie la 6 iulie 1771 tratatul subsidial în care Poarta îi cedează Oltenia; tot pentru aceste motive refuză propunerea ce i se face de către comitele Orlow în cursul negocierilor de la Focşani, declarând că nu voieşte să anexeze Moldova şi Muntenia; în sfârşit, tot pentru aceste motive, la anul 1788 împăratul Iosif II ocupă Moldova şi Muntenia ca aliat al ţarinei.

În tot cursul veacului XVIII, politica Habsburgilor este una şi nestrămutată, aceea pe care cancelarul Kaunitz o expune în nota adresată la 6 ianuarie 1775 baronului Thugut:

Înainte de toate ni se pune întrebarea preliminară — zice Kaunitz — dacă şi întru-cât ar putea să fie oportun a stabili o înţelegere sinceră cu Poarta şi a primi faţă cu dânsa nişte angajamente, care nu ne-ar promite un folos chiar acum, în prezent, ci ar fi calculate pe vremile şi împrejurările viitoare.

Precum ştiţi, starea de acum a Porţii e foarte deosebită de aceea de odinioară. Ce e drept, toate lucrurile vremelnice şi toate prevederile omeneşti sunt supuse atâtor complicaţiuni neprevăzute şi atâtor evenimente, încât este peste putinţă a hotărî capătul lor cu destulă

siguritate. Cu toate aceste un ochi politic poate prevedea cu toată probabilitatea că dacă Rusia va căuta să profiteze de avantajele ce i s-au acordat în cea din urmă pace, un lucru care abia mai poate fi pus la îndoială, iar Poarta va rămâne în apatia şi letargia ei de până acum, lucru ce urmează din putreziciunea temeliilor ei, că, zic, dacă va fi astfel, mai de vreme ori mai târziu va trebui să urmeze în această parte a Europei o revoluţiune capitală *(Hauptrevolution):*

Această singură perspectivă e mai mult decât destulă spre a ne hotărî să nu primim faţă cu Poarta nişte angajamente, să nu încheiem cu ea tratate, care, fără de a ne aduce foloase actuale, ar fi calculate pe nişte vremi, unde va exista poate cu totul altă stare de lucruri şi aceasta ar cere demarşe cu totul deosebite de cele de acum, ba poate chiar opuse cu ele.

Mijloacele propuse de d-voastră consistă în frică, mituire şi alte mijloace de a hotărî pe cineva la ceva. Spre a hotărî pe turci prin raţionamente, se va face, între altele, întrebuinţare de consideraţia, că intenţia noastră nu este alta decât a face să înceteze cu desăvârşire neîncrederea reciprocă, pentru ca apoi să ne putem îndrepta toată atenţia asupra întrebării, cum, prin reciprocă înţelegere plină de încredere şi comune demarşe, s-ar putea împiedeca urmările stricăcioase ale celei din urmă păci încheiate cu Rusia.

În situaţia de acum a Porţii, fără îndoială politica noastră secretă trebuie să consiste în a susţine, câtă vreme se poate, împărăţia otomană în Europa, ori cel puţin a face ca în cel mai rău caz Rusia să nu o surpe vreodată singură şi pentru sine, venind despre mare, şi, prin urmare, fără de concursul neapărat al Curţii noastre. E foarte de dorit pentru interesul nostru politic, ca despre mare de unde începe a o ameninţa cea mai mare primejdie, Poarta să-şi dea silinţa a se asigura cu toate aşezămintele de apărare şi toate măsurile de altă natură, ce-i stau în putinţă, deoarece tocmai în aceasta consistă cel mai de căpetenie mijloc, spre a ajunge la realizarea intenţiei alternative a politicii noastre.

Acestea sunt principiile, pe care Habsburgii le-au observat atât înainte cât şi după Kaunitz faţă cu Orientul.

Ei nu se pot alia cu Poarta otomană, fiindcă ea nu le dă destule garanţii de statornicie; stau deci totdeauna gata, pentru ca, în cel mai rău caz, când sultanii nu se mai pot susţine în Europa, să ia partea ce li se cuvine din ţările scoase de sub stăpânirea lor.

14 şi 15 aprilie 1878

[DREPTURILE ROMÂNILOR]

Izbucnind războiul între Turcia şi Veneţia, Curtea din Viena primeşte un memoriu, în care se expun motivele pentru care împăratul trebuie să declare război Turciei. Al doilea dintre mo-tive e comentat prin următoarele considerente:

Deoarece interesul de stat e ceea ce trebuie să hotărască pe M. S. a nu vedea pe Turc, vecinul său, mărit prin noi progrese, ci mai vârtos a-şi da silinţa de a nu-l vedea stabilindu-se cu noi fortificaţiuni şi noi constituţiuni de guvern în Moldova şi Muntenia, Benderul şi Hotinul, ce a durat Turcul, sunt două puncte delicate, două lucruri importante, care prin împrejurările lor şi prin consecvenţele ce pot avea, trebuie să fie considerate cu toată consideraţiunea şi ponderaţiunea, iară nu să fie trecute cu vederea... Turcul zideşte mari fortăreţe la hotarele creştinilor, lucru ce nu se cuprinde în instrumentele de pace, pune în ele tunuri, pune multă oştire, pune paşă, şi sub pretextul acestor fortăreţe se extinde şi ocupă locuri din Moldova, pune pe turci să arbitrarieze, iară creştinii nu ţin seamă de aceasta, nu se gândesc, ci adorm ca şi când nu s-ar întâmpla nimic.

Trebuie să se ţie seamă că Moldova şi Muntenia, aceste două provincii atât de roditoare întărite cu fortăreţele Turcului, cum a început a se face, vor putea hrăni cu înlesnire şasezeci şi mai multe de mii de ostaşi, gata la orice caz de nevoie a sta totdeauna înaintea ochilor împăratului. Întreb dar: va putea împăratul stăpâni Ardealul în pace? vor putea ungurii sta pe pace şi a nu se răscula, în vecinătatea oştirii ce stă în aceste provincii sub arme şi totdeauna gata?

Polonezii mai nainte ţinând mai bine seamă de lucrurile ce privesc conservaţiunea lor, în toate tratatele de pace ce au încheiate cu turcii, cum se vede din istorie, totdeauna au pus într-un articol separat următoarele puncte: „că turcii nu vor putea zidi fortăreţe în Moldova şi Muntenia; că în cetăţuile, ce se află în aceste ţări, să nu se pună garnizoană turcească; că aceste două provincii să se lase în libertăţile lor după învoielile şi pactaţiunile avute cu moldovenii şi muntenii, când s-au dat domnirii turceşti; de a se pune totdeauna în aceste principate domni creştini, care mai sunt afară de aceasta şi cu ştirea regelui Poloniei.”

Peste puţin izbucneşte războiul între turci şi nemţi şi la anul 1718 se încep negocierile de pace. La 22 septembrie 1717 principele Trautsohn raportează despre părerile consiliului de miniştri privitoare la pace, şi zice, între altele, următoarele:

Pe cealaltă parte a Dunării este, nu departe de Timişoara Orşova, un punct ocupat de curând ce trebuie păstrat cu orice preţ deşi trebuie să ne dăm silinţa, ca, fără aceasta, teritoriul Maiest. V. Imp. să se extindă peste

Porţile de Fier, dacă nu până la Rusciuc, cel puţin până la Fetâslan, Vidin şi Nicopolis, pentru ca scutindu-se teritoriul dindărătul acestor puncte, navigaţiunea pe Dunăre să fie adusă la un mai mare folos şi la mai multă comoditate pentru comerţ; afară de aceasta, din jos de Porţile de Fier şi trecătoarea primejdioasă de lângă ele, s-ar putea face un port pentru vasele ce trec magazii pentru mărfurile încărcate pe ele. Cât apoi pentru ambele principate Valahia şi Moldova, ţinând seamă de ordinea actualului tratat de pace şi de principiul *"uti possidetis"* observat la încheierea lui, ele sunt de deosebită natură, deoarece Maiest. V. Imp. nu posedaţi până acum nimic în Moldova, iar în Muntenia, încă de când Ioan Mavrocordat a fost prins, aţi luat în posesiune cele cinci districte dincoace de Olt cu mai multe puncte fortificate, şi mareşalul comite de Steinville a şi încheiat cu preaînalta învoire un tratat privitor la acest ţinut cu Ioan Mavrocordat, din care cauză conferinţa e de părere, ca M. V. Imp. să cereţi în ambele provincii dreptul de a numi şi de a institui Voievozi şi supremaţia împreunată cu acest drept, întrucât însă pentru aceasta ar avea să devină încheierea păcii peste putinţă, să nu insistaţi asupra acestui punct ca o condiţie *sine qua non*, ci să vă mărginiţi a cere, ca cetatea Hotinului, zidită în contra tratatului de la Carlovăt şi atât de afară din seamăn de primejdioasă pentru principatul Ardealului şi pentru comitatele despre miazănoapte ale Ungariei, să fie suprimată, iar în Muntenia graniţele să se statornicească după râul Olt.

Iată dar în puţine cuvinte cea mai deplină lămurire asupra celor mai de căpetenie interese ale Habsburgilor în Moldova şi Muntenia.

Făcând abstracţie de la interesele economice împreunate cu navigaţiunea pe Dunăre, Moldova şi Muntenia sunt cele două colţuri de teren, de pe care hotarele de la răsărit ale împărăţiei pot să fie ameninţate. Interesul Habsburgilor nu este întru atât de a stăpâni direct aceste două ţări, pe cât este de a face ca ele să nu fie stăpânite de un element care ar putea să ameninţe pacinica stăpânire a împăratului în Ardeal şi în părţile despre miazănoapte ale Tării Ungureşti. Împăratul cere dar dreptul de înrâurire indirectă asupra acestor două ţări; chiar nici asupra acestui drept nu insistă însă, ci pune ca două condiţiuni *sine qua non* numai cedarea Orşovei şi surparea Hotinului. Punctele de plecare ale celor două linii strategice, care se întâlnesc la Focşani, Orşova despre miazăzi şi Hotinul despre miazănoapte, sunt dar acele pe care Curtea din Viena pune cea mai mare greutate, deoarece amândouă aceste puncte sunt, după firea locului, centre de operaţie contra ţărilor de la răsărit ale împărăţiei.

Nici punctele intermediare nu sunt însă trecute cu vederea.

Pe vremea negocierilor de pace, consiliul de război din Viena însărcinează pe comitele Steinville, generalul comandant al Ardealului, să dea plenipotenţiarilor împărăteşti lămuriri asupra punctelor ce sunt de importanţă pentru apărarea Ardealului. Îndeplinind această însărcinare, comitele Steinville arată apoi în scrisoarea sa de la 14 mai 1718 că, ţinând seamă de importanţa strategica a Oltului, l-a curăţit de bolovani şi a clădit

cu multă osteneală şi cu mari cheltuieli un drum de-a lungul ţărmului drept al lui până la Râmnic. Deoarece însă foarte lesne s-ar putea ca vreun inamic să străbată prin strâmtorile de la Turnul Roşu în Ardeal, s-au făcut la Râmnic şi la Cozia fortificăţiuni, iar în urmă s-au început lucrările de fortificăţiune permanentă la Câineni. Steinville crede însă că nu va fi destul a cere numai cele cinci districte de peste Olt, ci comisarii trebuie să insiste ca Poarta să mai cedeze ţinutul numit Lovişte, numai nouă sate, astfel ca hotarul să fie la Topolog, deoarece acest unghi e de cea mai mare însemnătate pentru paza Ardealului. Pe harta ce trimite înseamnă chiar şi punctul în care va trebui să stea grănicerul de pază spre a putea bine observa terenul.

Cât pentru Moldova, Steinville cere ca, spre înlesnirea recunoaşterilor, plenipotenţiarii să stăruie a câştiga poziţiuni în deosebite trecători, şi anume înainte de toate ar trebui să se ocupe Rodna şi Dorna, fiindcă din aceste puncte se pot observa hotarele Moldovei, ale Maramureşului şi ale Poloniei. De asemenea, ar fi bine să se ocupe Câmpulung-Moldovenesc. O asemenea importanţă dă Steinville satului Comăneşti. Cea mai mare greutate pune însă Steinville pe poziţiunile din trecătoarea de la Oituz, deoarece aceasta e largă, este aproape de Focşani şi comunică atât cu Moldova, cât şi cu Muntenia.

Oituzul rămâne până la sfârşit al treilea punct, în care Curtea din Viena stăruie fără de curmare să-şi câştige poziţiuni.

Numaidecât după ce, în urma păcii de la Belgrad, Curtea din Viena renunţă la Oltenia, se constituie o comisie însărcinată cu statornicirea graniţelor între Ardeal şi ţările româneşti.

Lucrările acestei comisiuni rămân zadarmce, deoarece generalul comandant al Ardealului stăruie să câştige cu orice preţ poziţiuni favoritoare: astfel pe la 1740, se începe între munteni şi ardeleni şi mai ales intre moldoveni şi ardeleni, cu deosebire în trecătoarea de la Oituz, conflicte de graniţe, care nu se mai curmă decât atunci când cancelarul Kaunitz dă poruncă să se înainteze pajurile împărăteşti pe toată întinderea graniţelor Ardealului.

Înainte de încheierea păcii de la Kuciuc-Kainargi, văzând situaţia disperată a Porţii, cancelarul Kaunitz îşi dă toată silinţa să asigure împărăţiei poziţiunile de care avea trebuinţă pentru apărarea hotarelor de la răsărit.

Înainte de toate se încheie tratatul subsidial, prin care Poarta renunţă din nou la Oltenia; în urmă Curtea din Viena ţinând seamă de părerile consiliului de război, de asemenea, renunţă la posesiunea acestui teritoriu, a cărui apărare era anevoioasă. Încă la 4 mai 1770, Kaunitz scrie încă baronului Thugut următoarele:

Din notele originale de la 22 şi 30 aprilie ale Consiliului de război ce vă trimit, aşteptând să mi le înapoiaţi, vă veţi lămuri mai de aproape, în ce chip moldovenii au cutezat a-şi duce vitele la păşune peste graniţele

însemnate prin implântarea pajurilor împărăteşti, şi ce fel de ordine s-au dat după propunerea mea şi cu prea înaltă consimţire de către Consiliul de război comandei generale din Ardeal, spre a împiedica în viitor asemenea călcări de graniţe şi spre a apăra posesiunile noastre.

Deşi lucrurile nu stau astfel încât să putem presupune că turcii vă vor face niscaiva obiecţiuni pentru aceasta, nu este peste putinţă ca ei să izbutească a înainta în Moldova spre graniţele Ardealului şi să vă facă pentru pajuri niscaiva obiecţiuni: la un asemenea caz veţi răspunde în mod cu totul amical, cum Poarta prea bine ştie că mai adeseori ne-am plâns de călcările de graniţe ale moldovenilor, că noi credem că acele sunt graniţele adevărate, unde am implântat pajurile, şi că nu ne-am opune câtuşi de puţin ca, la timp oportun, o comisiune mixtă să statornicească drepturile şi pretenţiunile noastre şi ca lucrul să se aplaneze în mod amical.

Astfel, în vreme ce turcii se războiesc cu ruşii, Curtea din Viena înaintează pajurile spre Moldova şi Muntenia, câştigând poziţiunile, la care râvnise de atâta vreme.

Chiar nici cu aceste poziţiuni Kaunitz nu era însă mulţumit şi, din nota ce adresase în septembrie 1774 baronului Thugut ne încredinţăm că guvernul rusesc luase faţă cu Curtea din Viena angajamente în scris *(schriftliche Versicherungen)* de a nu ocupa Moldova şi Muntenia, şi îndeobşte de a nu stipula cu ocaziunea încheierii păcii condiţiuni care ar pune aceste doua ţări sub stăpânirea indirectă a ţarinei.

Acum situaţiunea se schimbase cu desăvârşire. După cum ne-am putut încredinţa din nota de la 6 ianuarie 1775, Kaunitz nu se mai temea de turci, ci din contră prevedea o revoluţie, în urma căreia Rusia putea să surpe împărăţia otomană fără de concursul Curţii din Viena. Rusia era primejdia, pe care se pregătea să o înlăture, şi turcii începuseră a fi una dintre armele cu care voia să o întâmpine. Stăruind însă ca turcii să ia din partea despre mare toate măsurile de apărare, el îşi da totdeauna silinţa ca să câştige pentru Curtea din Viena poziţiunile de care avea neapărată trebuinţă, în cazul când turcii nu s-ar mai fi putut apăra.

Cu deosebire după împărţirea Poloniei, aceste poziţiuni erau în Moldova, iar nu în Muntenia.

După cum ne spune Alexie Daşcow, Curtea din Viena, pe la începutul veacului XVIII, îşi da toată silinţa să stabilească în Polonia un regim disciplinat şi să deştepte puterea de rezistenţă a regatului vecin, ce despărţea împărăţia de Rusia. Toate silinţele i-au fost zadarnice, deoarece boala libertăţii nu poate fi lecuită decât prin arme şi în vreme ce Rusia susţine libertăţile polonezilor chiar cu arma, Curtea din Viena nu a crezut de cuviinţă a le combate tot cu arma. Punându-se dar chestiunea împărţirii, Curtea din Viena a consimţit, numai însă cu condiţiunea că i se va da teren de retragere, adică o parte din Polonia şi anume partea de care avea trebuinţă spre a nu fi silită să apere chiar de la hotar graniţele despre miazănoapte ale împărăţiei. De acelaşi lucru avea Austria trebuinţă în

Moldova. Galiţia şi Ardealul erau cele două provincii, care hotărau împărăţia spre miazănoapte şi răsărit; din întâmplare însă între aceste două provincii nu exista nici o comunicaţie, ba chiar stabilirea comunicaţiei era peste putinţă. De la Sniatyn, din Galiţia, la Bistriţa, în Ardeal, comunicaţia nu se putea face decât prin Maramureş ori prin Moldova. Drumul însă prin Maramureş era mai lung şi trece totodată prin două deosebite strâmtori ale Carpaţilor; calea prin Moldova era dar o consecvenţă neapărată a împărţirii Poloniei, deoarece două provincii vecine care nu comunică între dânsele ar fi o absurditate strategică.

Înainte de a lua hotărâri privitoare la stabilirea comunicaţiunii între Ardeal şi Galiţia, „marele stat major" austriac trimite doi ofiţeri superiori să facă recunoaşteri, să studieze terenul şi să răspundă la cinci întrebări deosebite.

A doua din aceste întrebări e formulată astfel:

Deoarece intenţiunea de a face practicabil drumul din Ardeal prin Câmpulung şi prin Dorna are scopul de a înlesni apărarea provinciei Galiţia din sus-zisul Ardeal; şi deoarece trebuie să ţinem în vedere că pentru conservarea şi scutirea acestei comunicaţiuni se cere o aliniere a graniţelor de la Munţii Calenani spre Podolia, ar fi să ne lămurim dacă este cu putinţă a statornici această nouă graniţă (dacă după termen, s-ar putea găsi un astfel de aliniament, cum e de dorit la toate graniţele; adică să nu se ceară prea mulţi oameni pentru ocuparea liniei, să se poată observa cu exactitate şi cea mai mică parte a ei, şi la nevoie să se poată face cu înlesnire întrebuinţare de nişte măsuri de apărare ce, dacă nu împiedică pe vrajmaş a trece, să-i facă cel puţin trecerea foarte anevoioasă) adică îngrijirea, ostenelile şi cheltuielile ce ar pune monarhia întru dezvoltarea unei bucăţi de ţară câştigate prin tragerea unor asemenea graniţe noi, nu ar trebui să fie date pradă pieirii faţă cu cel mai mic atac al inamicului?

Răspunzând la această întrebare, ofiţerii însărcinaţi cu studierea terenului, arată că, în direcţia prescrisă, nu cred că se va putea găsi o asemenea graniţă; ei sunt însă de părere că „spre a scuti cu succes flancul drept al provinciilor ce fac front spre Prusia, Polonia şi Rusia", nu este neapărată această linie. Ei propun dar o linie, ce ar porni de la Oituz la Trotuş, de aci pe ţărmul Trotuşului până la Siret, apoi pe Siret în sus până la satul Camenca, de aci apoi spre Cernăuţi până la Nistru, luând cel puţin terenul dominant din codrul Hotinului.

Vorbind în urmă despre valoarea strategică a noilor poziţiuni, ofiţerii însărcinaţi cu studierea terenului îşi formulează răspunsul astfel:

Dacă poziţiunea unei armate are dinaintea întregului ei un teren ce-i domineză lagărul, fiind cele mai înalte puncte ale acestui teren ocupate de cele mai înaintate avanposturi, astfel încât nici intervalele de la un avanpost la altul nu pot fi observate, nici patrulele nu pot circula astfel încât să împiedice pe orişicine, în vreme de 1/4, 1/2 sau un ceas întreg, de a se furişa şi a trece neobservat prin linia de cordon, nici, în sfârşit,

observarea inamicului din faţă nu este cu putinţă; despre o asemenea linie fără îndoiala se poate zice că nu e cea mai bună. Şi de aproape aceeaşi natură e linia ce avem în faţă, presupunând, din Ardeal, un atac din partea turcilor, tătarilor ori din partea vreunui alt inamic, dacă nu vom fi ocupat mai înainte poziţiuni dincolo de munţii hotarnici, în Moldova ori Muntenia, întrucât o asemenea înaintare este cu putinţă fără de a pierde din vedere singurătatea retragerii, în caz de nevoie, a trupelor avansate şi lesnirile de a le da ajutor. Deoarece, atunci când am fi atacaţi de către vreun inamic, înaintarea pare necesară, se poate pune întrebarea dacă nu ar fi mai bine ca în vreme de pace, ori cel puţin nu aşa zicând în ultima oară, să se facă această înaintare, mai ales când ea s-ar putea face prin bună învoială? Prin aceasta ni s-ar da putinţă: 1) de a ne informa din vreme despre planurile pe care inamicul niciodată nu le poate forma altfel decât după firea terenului; 2) am avea avantajul de a purta războiul câtăva vreme, până în cazul retragerii, pe pământul inamic, 3) fiind siliţi a ne retrage, de la un pas la altul, am avea mereu în dosul nostru un teren ce domineză pe inamicul năvălitor până la porţile noastre, 4) am pune piciorul în o ţară, care ne oferă toate cele trebuincioase, spre a stabili la punctele propuse cele mai minunate magazii cu cheltuieli foarte puţine; nişte avantaje de care monarhia pare a avea trebuinţă faţă cu turcii şi tătarii la aripa ei de la stânga şi tocmai în acest flanc. S-ar putea zice că nu e trebuinţă de aceste avantaje, deoarece înălţimea munţilor ce acoperă aripele şi flancurile de la Bârsa, în Maramureş, până la Orşova, asemenea unui zid prin care mai ales cu trăsuri nimeni nu poate străbate, ne dă destulă scutire, putându-se închide orişicând porţile din acest zid în cel mai scurt timp şi cu deplin succes, iară liferanţii ştiu să adune proviziuni pentru bani buni. La cea dintâi obiecţiune vom răspunde că Ardealul trebuie să fie privit ca o fortăreaţă hotarnică a Monarhiei, şi prin urmare nu poate să fie bine a lăsa pe inamic să străbată, mai ales cu pedestrimea şi cu cavaleria uşoară, aproape neîmpiedicat, până la valurile ei. Căci fără îndoială nici chiar o îndoită linie de copaci culcaţi la pământ nu ne-ar da destulă siguranţă, deoarece în întreaga Muntenie şi în Moldova sunt tot atâtea securi câţi ţărani voinici sunt, care ştiu să le mânuiască foarte bine, mai ales când un alt inamic, iar nu turcii şi tătarii, îi pun să deschiză trecerea; ei ar putea face aceste servicii cu atât mai lesne, cu cât acum pare lesne a închide îndestul trecerea cu copaci culcaţi la pământ. Dacă s-ar face dar pe neaşteptate o năvălire cu pedestrimea şi cavaleria uşoară, care ar fi inamicul, ce nu ar căuta să deschidă pe dinlăuntru porţile atât de bine scutite şi să deschidă o lesnicioasă, ba poate chiar liberă intrare pentru puterea, ce s-a apropiat cu artilerie şi furgoane atât de mult?

Cât pentru aprovizionarea trupelor, ofiţerii însărcinaţi cu studierea terenului arată că liferanţii sunt scumpi şi împovărează ţara cu datorii. După aceea ei urmează:

În ciuda tuturor obiecţiunilor ce se fac, o înaintare a hotarelor

monarhiei e dar priincioasă, ba chiar de neapărată trebuinţă. De asemenea înaintarea ce s-a făcut prin mutarea pajurilor împărăteşti nu e îndestulătoare... Nu pare a se putea pune la îndoială, că luarea în posesie a provinciilor Galiţia şi Lodomeria şi apărarea lor sunt vrednice de toată îngrijirea şi prin urmare trebuie să sprijinim cu tot dinadinsul cea mai de căpetenie consideraţie, adică de a scuti flancul lor. Propunerea de a lua numita parte din Moldova se întemeiază pe motivele următoare: deoarece astfel numitele provincii au cea mai bună comunicaţie cu Ardealul şi cu trupele ce se află într-însul, care trupe, fiind concentrate la Bistriţa prin Dorna şi Câmpulung au la Sniatyn un marş cu mult mai scurt şi mai uşor decât acele concentrate la Deeş prin Maramareş — Sigeth la Delatyn şi Sniatyn.

Vorbind, în sfârşit, despre Oltenia ei zic:

Noi credem că această achiziţie nu ar fi avantajoasă, deoarece de la Turnul Roşu până la Nicopoli şi de aci până la Orşova, acest teren e aproape cu desăvârşire înconjurat de inamic; izbucnind războiul, cât de lesne ar putea inamicul, plecând de la Râmnic spre Orşova, să taie trupelor noastre terenul dominant. Şi mai înainte de a putea da din Ardeal succurs trupelor din Oltenia prin singura trecătoare de la Vulcan (deoarece faţă cu o asemenea întreprindere inamicul ar păzi bine trecătoarea de la Turnul Roşu şi ceea de la Medradia) acestor trupe le-ar fi tăiată comunicaţia, ele vor fi suferit ori vor fi chiar cu totul nimicite.

Atât despre vederile ofiţerilor însărcinaţi cu studierea terenului. Dacă ţinem seamă de lămuririle cuprinse în notele lui Kaunitz asupra politicii orientale a Curţii din Viena, de angajamentele ce ruşii au trebuit să ia faţă de această Curte relativ la Moldova şi Muntenia şi de motivele atât de lămurite din raportul ofiţerilor de stat major, nu ne mai putem îndoi că Curtea din Viena numai în prevederea unui conflict cu Rusia s-a hotărât a lua poziţiunile din Moldova şi Muntenia şi că îndeosebi stabilirea comunicaţiei între Galiţia şi Ardeal prin Moldova era o consecvenţă firească a configuraţiunii terenului şi o măsură de apărare faţă cu ruşii ce ameninţau Orientul. Dacă era ca Austria să împiedice pe ruşi de a se stabili în Moldova şi Muntenia, trebuia ca încă din vreme să câştige poziţiuni, care domineză aceste două ţări. Prin înaintarea pajurilor împărăteşti Austria a câştigat asemenea poziţiuni pe toată întinderea liniei Carpaţilor şi cu deosebire în trecătoarea de la Oituz, astfel încât Moldova şi Muntenia au rămas fără de gra-niţe tari şi trupele din Ardeal pot să înainteze fără multă greutate, respingând cu puteri mici puteri mai mari. Mai rămânea ca Austria să câştige punctele de plecare ale liniei Carpaţilor, Orşovei şi cu deosebire Hotinul, care era de importanţă şi pentru scutirea comunicaţiei între Galiţia şi Ardeal.

Cabinetul din Viena cere dar de la Poarta otomană Orşova, punctele din linia Carpaţilor, o cale de comunicaţie din Galiţia în Ardeal, terenul neapărat pentru scutirea acestei căi de comunicaţie şi partea dominantă din

ţinutul Hotinului.

16, 20 şi 21 aprilie 1878

[MARILE PUTERI ÎNCALCĂ TRATATELE INTERNAŢIONALE]

Tratatul subsidial încheiat la 6 iulie 1771 rămâne fără de urmări. Numaidecât însă după ce a renunţat la Oltenia, Curtea din Viena începe a se pregăti pentru negocierile privitoare la anexarea către Galiţia a câtorva districte din Moldova. Adunând apoi toate elementele pentru discutarea chestiunii, cancelarul Kaunitz însărcinează pe internunţiul de la Constantinopol, baronul Thugut, să înceapă negocierile cu Poarta otomană.

Încă la 3 februarie 1773 baronul Thugut cere să i se trimită hărţi speciale şi să i se dea lămuriri asupra punctelor, a căror achiziţiune e privită ca neapărată pentru asigurarea graniţelor monarhiei. El arată apoi în raportul său că nu crede că Poarta va ceda teritoriul ce ar fi a se anexa după proiectul ofiţerilor de stat major şi că îndeobşte negocierile vor întâmpina mari dificultăţi.

Prevăzând greutăţile ce i se vor face la Poartă, baronul Thugut nu începe numaidecât negocierile, ci caută a-şi pregăti terenul, a se pune bine cu miniştrii Porţii şi a-şi câştiga mijlocitori buni. Reis Effendi, ministru de Externe, era Ismail Raif Bey, un om onest, dar fricos şi lipsit de energie. La un asemenea om banii şi darurile preţioase rămân fără efect; baronul Thugut izbuteşte însă a-l angaja prin încredinţări amicale şi prin ameninţări indirecte. În mai multe rânduri Ismail Raif Bey şi baronul Thugut ţin conferinţe confidenţiale secrete. Purtarea ministrului turcesc în aceste conferinţe e cea mai corectă şi cea mai nevinovată; conferinţele sunt însă secrete şi se ţin noaptea, astfel ele pot să dea loc la bănuieli şi nedumeresc pe fricosul ministru turcesc. Această nedumerire e una din cele mai puternice arme de care Thugut se foloseşte faţă cu dânsul.

La conferinţele secrete mai lua parte şi dragomanul Porţii Costachi Moruzi. Numaidecât la una din cele dintâi conferinţe Thugut îi promite 1.000 galbeni, pe care nu îi va primi însă decât după ce, prin concursul lui, negocierile vor fi ajuns la un bun rezultat. Costachi Moruzi primeşte cu vie mulţumire această dovadă de încredere şi, din partea sa, promite că va face tot ce-i va sta în putinţă. Mai rămânea voievodul Moldovei şi agenţii lui de la Constantinopol. Grigorie Ghica, voievodul Moldovei, petrecuse patru ani de zile în casa internunţiului austriac, baronul Pencklern. La 15 iulie 1754, Pencklern arată într-un raport către Kaunitz că a dăruit junelui de mare viitor un ceasornic de aur. Mai arată apoi că „Gligoresco” Ghica s-a căsătorit cu fiica renumitului Giacomo Riso şi cere voie de a-i face un dar de nuntă în valoare de 100-120 galbeni. El speră că această cheltuială nu va fi rău întrebuinţată, deoarece Grigorie Ghica în curând va fi numit dragoman al Porţii şi este bine de a câştiga încă din vreme bunele lui dispoziţiuni.

Grigorie Ghica e numit dragoman şi în urmă ajunge chiar la domnie. Pe timpul războiului ce izbucneşte între turci şi ruşi, el se dă însă în partea ruşilor, merge la St. Petersburg unde se bucură de o foarte bună primire şi după încheierea păcii umblă să fie pus iarăşi în scaunul domnesc.

La 17 august 1774 baronul Thugut raportează cancelarului Kaunitz despre conferinţele ce a avut cu ambasadorul rusesc şi cu cel prusian în chestiunea sprijinirii candidaturii lui Gr. Ghica pentru domnia Moldovei.

Reprezentantul Prusiei, Zegelin, arată baronului Thugut o scrisoare în care generalul rusesc, comitele Romanzow, în urma unei însărcinări primite de la ţarină, îl invită a stărui la Poartă pentru punerea lui Gr. Ghica în scaunul Moldovei. Baronul Thugut e contra acestei candidaturi; dă însă un răspuns nehotărât şi promite că va cere numaidecât înstrucţiuni de la Curtea sa.

Cancelarul Kaunitz îi dă, într-o notă din septembrie 1774, următoarele instrucţiuni:

Cât apoi pentru sus-numitul Ghica, fără îndoială Curtea noastră nu poate pune prea mult temei pe bunele lui dispoziţiuni. Cu toate acestea aţi procedat cu deplină precauţiune când aţi dat d-lui Zegelin relativ la sprijinirea candidaturii lui Ghica un răspuns care poate să fie privit mai mult ca favoritor decât ca un refuz şi merită cel puţin oarecare recunoştinţă.

Dacă Poarta nu a luat încă nici o hotărâre privitoare la numirea viitorului voievod din Moldova, şi dacă precum trebuie să presupunem, anevoie se va hotărî contra lui Ghica, ce este sprijinit cu toată energia din partea Rusiei, atunci îmi pare mai potrivit cu interesele noastre că nu numai să nu combateţi pe Ghica, ci din contra să sprijiniţi cererea lui în public şi cu toată energia, făcând pe rudele lui să înţeleagă că toate acestea le faceţi, încredinţat fiind că noul voievod va fi cu mai multă sinceritate şi mai mult decât în trecut supus Curţii noastre.

Chiar mai înainte de a fi voievod al Moldovei, Grigorie Ghica era dar un om în care baronul Thugut şi cancelarul Kaunitz nu aveau încredere şi pe ale cărui încredinţări nu puneau nici un temei.

Iacovachi Riso, socrul şi agentul lui Grigorie Ghica, era însă un confident şi călduros mijlocitor al baronului Thugut. Deşi nu i-a promis de mai înainte, baronul Thugut i-a făcut deci, după încheierea convenţiunii, un dar de 1.000 galbeni în bani gata.

Un alt confident şi călduros mijlocitor al baronului Thugut era voievodul Munteniei, Alexandru Ipsilanti, care sta în corespondenţă secretă cu baronul Thugut, aduna informaţiuni şi stăruia prin agenţii săi de la Constantinopol pe lângă miniştrii turceşti pentru cedarea Bucovinei.

Toţi aceştia nu erau însă decât oameni destinaţi a netezi calea şi a înlătura greutăţile mici, deoarece nu Poarta otomană era puterea de care se îngrijea Curtea din Viena.

După încheierea păcii de la Kuciuc-Kainargi, turcii erau secaţi de puteri şi chiar dacă ar fi voit, nu ar mai fi putut să reziste. Tocmai însă după pacea de la Kuciuc-Kainargi ei trebuiau să caute un sprijin contra Rusiei şi Austria le oferea acest sprijin cu un preţ relativ mic. Curtea din Viena cerea poziţiuni contra Rusiei şi Turcia învinsă de către ruşi abia mai putea să le refuze. Era numai vorba de a se afla o formă în care cedarea Bucovinei să se poată face astfel încât aparenţele să fie salvate şi demnitatea Porţii să rămână neatinsă.

Chiar de la început cererea Curţii din Viena s-a făcut în o asemenea formă: Kaunitz declară că, luând stăpânirea Galiţiei, Curtea din Viena va ocupa Bucovina ca parte a Pocuţiei, uzurpată până atunci de către moldoveni. Înainte dar de a începe negocierile cu Poarta otomană, cancelarul Kaunitz voia să ia măsuri pentru ocuparea Bucovinei. Moldova era însă ocupată de către trupele comandate de comitele Romanzow şi astfel Rusia era puterea, de la care Curtea din Viena trebuia să câştige dreptul de a cere de la turci să i se cedeze Bucovina.

La 7 februarie 1775, cancelarul Kaunitz scrie baronului Thugut următoarele:

Acest grec deprins la făţărnicie (Gr. Ghica) niciodată nu a avut bune dispoziţiuni fată cu Curtea noastră, ci, din contra, înainte de izbucnirea războiului a apucat cu bucurie orice ocaziune spre a favoriza emigrarea supuşilor noştri şi de a pune toate greutăţile posibile în calea comerţului nostru. Purtarea lui în cursul războiului trecut a dovedit însă cu prisos că el este cu desăvârşire supus Curţii ruseşti; şi, fiind recunoscător acestei Curţi pentru starea favoritoare în care se află, nu poate fi nimic mai sigur decât că el atârnă cu desăvârşire de această Curte, care nu poate privi cu ochi nepăsator ca noi să ocupăm poziţiuni favoritoare pe ambele ţărmuri ale Nistrului, să ne înaintăm graniţele şi să luăm aşa-zicând cheia Moldovei în mâinile noastre.

Deşi politica rusească e astfel încât ea nu permite ruşilor a se opune făţiş intenţiilor pe care le avem în aceste părţi, nu rămâne îndoială că în taină ei lucrează contra noastră şi chiar trebuie să presupunem că Ghica este din partea lor încurajat contra noastră. Această încurajare vine însă mai mult din partea Principelui Repnin şi altor generali, iar nu din partea generalului comite de Romanzow, deoarece, precum cred a vă fi încunoştinţat în mod confidenţial, noi i-am făcut acestuia un prezent de 5 000 galbeni şi o tabatieră de aur împodobită cu briliante şi după aceea am primit dovezi eclatante despre bunele intenţiuni ale domnului General.

După ce s-au netezit astfel toate căile, comandantul trupelor împărăteşti din Galiţia, baronul Barco, primeşte ordinul de a trece graniţele Moldovei şi de a ocupa teritoriul ce era luat drept parte a Pocuţiei.

Atât în Moldova, cât şi în Constantinopol, ocupaţiunea stârneşte o vie fierbere şi în locul acestei fierberi baronul Thugut începe negocierile în toată forma, adresând Porţii otomane următorul memoriu:

Subsemnatul Internunţiu şi ministru plenipotenţiar al Majestăţilor Lor Imperiale şi Imp. Red. Apostolice a avut onoarea de a expune în cele din urmă Excelenţei Sale Domnul Reis Effendi, drepturile legitime, pe care auguştii săi stăpâni, reluând vechea lor stăpânire asupra Galiţiei şi a Lodomeriei, le au în virtutea acestui titlu asupra unor anumite părţi din Moldova, care în vremile din vechime au făcut parte din provincia lor Pocuţia; aceste drepturi, discutate fiind cu o riguroasă exactitudine, ar da fără îndoială loc la pretenţiuni foarte întinse; dar Majestăţile Lor, preferând de a le înfăţişa mai mult după adevărata şi sincera amicie, pe care o au pentru Imperiul otoman, decât după exigenţele intereselor lor, au hotărât de a le restrânge numai la o fâşie de puţină însemnătate, care nu cuprinde decât districtul Cernăuţilor, acela al Sucevei şi o parte din ţinutul Câmpulungului, după hotarele însemnate în harta aici alăturată.

Împăratul romanilor şi împărăteasa regină apostolică nu pot nici într-un chip a se lipsi de această posesiune, deoarece numitele terenuri sunt de neapărată trebuinţă pentru comunicaţia Ardealului cu provinciile revendicate de la regele şi Republica Poloniei. Rostindu-se fără de şovăire asupra acestei împrejurări, Majestăţile Lor se măgulesc că vor găsi la înălţimea Sa toate consideraţiunile pentru această trebuinţă, consideraţiuni, pe care cred a putea să le aştepte de la propensiunea amicală a unui bun vecin, precum şi din justa reciprocitate pentru numeroasele dovezi de cea mai credincioasă şi mai statornică amicie, pe care în toată vremea, şi mai ales în cursul războiului trecut, şi-au dat silinţa de a le da împărăţiei otomane. Întărind încrederea împăratului roman şi a împărătesei regine apostolice, nişte motive atât de puternice, ei nu se îndoiesc că Înălţimea Sa va consimţi fără de greutate a lăsa în deplina şi întreaga lor proprietate sus-numitele districte ale Cernăuţilor, Sucevei şi Câmpulungului, după hotarele însemnate în harta aici alegată; spre a înlătura tot ce ar putea să dea loc la noi contestaţiuni în viitor şi să tulbure liniştea bunei vecinătăţi între cele două împărăţii, Majestăţile Lor doresc ca Sublima Poartă să binevoiască a destina comisari prevăzuţi cu puterile şi instrucţiunile trebuincioase, care dimpreună cu comisarii numiţi din partea Lor, să reguleze şi să stabilească într-un mod irevocabil hotarele posesiunilor respective prin o demarcaţiune întemeiata pe bazele aici enuncite.

Şi întâmplându-se că de-a lungul hotarelor marelui Principat Transilvania, pe graniţele Moldovei şi ale Munteniei, sunt deosebite terenuri, care în virtutea unor titluri neîndoioase, fac parte din sus-numita provincie a Transilvaniei, dar care fiind detaşat prin uzurpaţiunile succesive ale locuitorilor din Moldova şi Muntenia, au fost redate şi restabilite vechii lor proprietăţi prin stabilirea pajurilor făcute acum câţiva ani, împăratul romanilor şi împărăteasa regină apostolică doresc ca, spre a înconjura orice pretext pentru dispute şi diferenţe în viitor, sus-numiţii comisari să fie totdeauna însărcinaţi a verifica şi a statornici pe vechi numitele hotare astfel cum sunt însemnate prin pajurile împărăteşti.

Serioasa atenţiune ce Majestăţile Lor au pentru tot ce priveşte stabilirea bunei vecinătăţi între amândouă împărăţiile, le angajează a mai face Sublimei Porţi cunoscute gravele inconveniente ce rezultă din amestecul teritorial, introdus în Banatul Timişoarei, prin mica limbă de pământ, asupra căreia e aşezat orăşelul vechii Orşove. Această mică bucată de teren, reţinută de către Sublima Poartă, deşi după litera expresă a tratatului de la Belgrad ea ar fi trebuit să fie restituită Curţii Imperiale, a devenit un bogat izvor de greutăţi pentru provincia Timişoarei, prin desele contravenţiuni la regulamentele de carantină, prin numeroasele defraudaţiuni a drepturilor de vamă, prin azilul acordat furilor şi prin alte excese ce totdeauna urmează din lipsa unor hotare bine definite între posesiunile respective.

Prin urmare, baronul Thugut cere ca Orşova să fie cedată şi ca Dunărea să formeze hotarul între cele două împărăţii.

Asupra acestor puncte se încep negocierile formale şi greutăţile se îngrămădesc.

Înainte de toate cererile Curţii din Viena pun întregul Fanar în mişcare şi, agitaţi prin zgomotele răspândite, legiştii Porţii sunt dispuşi a se opune. În adunările legiştilor, cu deosebire bătrânul Muftiu ia o atitudine foarte războinică, dar încetul cu încetul, majoritatea legiştilor recunoaşte că un război cu Austria ar fi zadarnic şi poate chiar fatal. Astfel în cele din urmă, corpul legiştilor se rosteşte pentru cedare, rămânând însă ca cedarea Orşovei şi a Hotinului să fie privite ca două puncte asupra cărora orice discuţiune e peste putinţă.

În cercurile diplomatice negocierile nu întâmpină greutăţi pe faţă decât din partea Prusiei. Englitera e cu desăvârşire rezervată. Cavalerul de St. Priest, ambasadorul Franţei, este unul din cei mai zeloşi stăruitori pentru cedarea Bucovinei. Rusia, în sfârşit, lucrează contra cedării, dar numai în taină, stăruind pe lângă miniştrii otomani şi îndemnând pe moldoveni să protesteze.

La 21 februarie 1775, cancelarul Kaunitz scrie baronului Thugut următoarele:

Cea mai importantă împrejurare, despre care vă pot face împărtăşire relativ la afacerea de faţă, este că Divanul din Iaşi a şi făcut un recurs formal la St. Petersburg, cerând protecţia rusească contra măsurilor luate din partea noastră.

Răspunsul Curţii din St. Petersburg la acest recurs se va amâna însă, iară în cele din urmă el va arăta că armata rusească s-a retras din Moldova şi această provincie a fost restituită Porţii, prin urmare iarăşi s-a întors sub protecţia ei; pentru aceeea Rusia nu se poate amesteca în afacerea de faţă, ci trebuie să lase ca Poarta să ia masuri pe care le va chibzui de bune.

Nu rămâne îndoială că cu toate acestea atât din partea reprezentantului Rusiei, cât şi din partea ambasadorului Prusiei, uneltirile secrete nu vor lipsi, dar scopul principal l-am ajuns prin aceea că nu avem

să ne mai temem că Rusia sau Prusia vor interveni pe faţă.

Şi, în adevăr, deşi Zegelin stăruie mereu contra cedării Bucovinei, ba merge chiar până a oferi intervenţia regelui Prusiei, îndată ce Rusia s-a retras şi a refuzat protecţia cerută de către Divanul din Iaşi, Poarta otomană nu mai cutează să urmeze sfaturile ce i se dau din partea Prusiei.

După negocieri de trei luni de zile, la 7 mai 1775, se încheie, în sfârşit, convenţiunea pentru cedarea Bucovinei. Convenţiunea are patru articole.

În articolul I Poarta cedează Austriei teritoriul de la Carpaţi până în ţinutul Hotinului şi anume: de la Teşna împuţită, prin Candreni, Stulpicani, Capu Codrului, Suceava, Siret şi Cernăuţi, după harta prezentată de baronul Thugut rămânând însă: „ca teren ce aparţine fortăreţei Hotinului să rămână, ca în trecut, în posesiunea Sublimei Porţi”.

Articolul II hotărăşte ca pe teritoriul cedat, Curtea din Viena să nu poată zidi nici un fel de fortificaţii.

În articolul III se verifică hotarele statornicite prin împlântarea pajurilor împărăteşti pe toată întinderea graniţelor Ardealului despre Moldova şi Muntenia.

În articolul IV Poarta Otomană se obligă a menţine buna ordine la vechea Orşovă şi se hotărăşte ca aici graniţele să rămână cum au fost mai înainte.

Încheindu-se această convenţiune, nu mai rămânea decât ca să se numească comisarii şi să se facă delimitarea formală.

Ţinând seamă de agitaţiunea musulmanilor şi de stăruinţele lui Zegelin pe lângă miniştrii Porţii, baronul Thugut se teme de complicaţiuni mai serioase; renunţă deci atât la vechea Orşovă, cât şi la terenul ce era de a se lua din ţinutul Hotinului.

Renunţând însă pentru deocamdată, el rezervă Curţii din Viena dreptul de a reînnoi aceste cereri la timp mai oportun.

În raportul său despre încheierea convenţiunii, internunţiul arată că, obligându-se Poarta otomană a păstra liniştea şi buna înţelegere la vechea Orşovă, Curtea din Viena va putea zice în viitor că acest obligământ a fost nesocotit şi astfel va putea face din nou cerere să i se cedeze Orşova şi ţinutul ei. Şi, în adevăr, în tratatul de pace de la Şiştov, încheiat la 4 august 1791, Poarta otomană cedează Curţii din Viena Orşova şi ţinutul ei.

Cât despre ţinutul Hotinului, baronul Thugut formulează chestiunea astfel că primeşte a se pune în convenţie clauzele ca comisarii împărăteşti de delimitare să fie obligaţi a nu cere nimic din „terenurile afectate” ale fortăreţei Hotinului. El speră însă că va izbuti să înduplece pe comisarul turcesc şi cu atât mai mult pe paşa din Hotin a da Porţii raporturi din care va rezulta că terenul pe care îl vor cere comisarii împărăteşti din ţinutul Hotinului nu face parte din „terenurile afectate” ale fortăreţei.

După încheierea convenţiunii, planul de acţiune al lui Thugut e dar scurt şi lămurit. Deşi harta, pe care o dăduse Porţii, a fost semnată şi

sigilată în mai multe locuri atât de către baronul Thugut, cât şi de către ministrul turcesc, internunţiul spera că atât comisarul turcesc, cât şi Paşa din Hotin vor face, cu ocaziunea delimitărilor, concesiunile cerute peste hotarele semnate în această hartă.

Rămânea deci să-şi asigure bunele dispoziţiuni ale acestor doi.

Poarta numeşte comisar de delimitare pe Mehmed Tahir Aga. Deşi Curtea din Viena ar fi dorit să numească mai mulţi comisari, Kaunitz se bucură că Poarta a numit unul singur, deoarece este mai lesne a dispune de un singur om decât de mai mulţi. El însărcinează însă pe Thugut a stărui ca nici acest singur comisar să nu verifice graniţele Ardealului despre Moldova şi Muntenia, deoarece era de temut că, fiind turcii bine informaţi despre întinderea teritoriilor ocupate prin înaintarea pajurilor, se vor naşte complicaţiuni noi şi chiar mai grave decât cele de până atunci. Potrivit cu această însărcinare, Thugut face ca comisarul turcesc să plece de-a dreptul în Bucovina.

Înainte de a fi plecat, comisarul are o întâlnire cu Thugut şi cu această ocaziune Thugut îl încredinţează despre dărnicia Curţii din Viena şi promite că îi va da chiar înainte de plecare 1 000 de galbeni. El spunea totdeauna că această sumă nu e decât o dovadă neînsemnată despre generozitatea Curţii din Viena şi că, în urmă, bunele lui servicii vor fi răsplătite cu prisos. Dar temându-se ca nu cumva Poarta să-şi schimbe hotărârea şi să numească alt comisar, Thugut nu dă lui Tahir Aga suma de 1 000 galbeni decât, aşa-zicând, în momentul plecării.

Afară de aceasta Thugut mai stăruie pe lângă miniştrii turceşti ca Tahir Aga să fie înaintat în rang. Arătând că Curtea din Viena va numi comisar o persoană cu rang de general, Poarta, spre a satisface buna-cuviinţă, înaintează pe Mehmed Tahir Aga la rangul de paşă cu trei cozi.

Curtea din Viena numeşte comisar de delimitare pe baronul Barco, comandantul trupelor de ocupaţiune, şi, înainte de a pleca, îi asigurează la casieria din Lemberg deocamdată 30.000 fiorini pentru cheltuieli secrete. Iară baronul Thugut grăbeşte să dea comisarului împărătesc informaţiuni despre caracterul şi dispoziţiunile lui Melek Mehmed, paşă de Hotin, şi să-i recomande mijlocitori buni, între care cu deosebire pe doctorul Rosa, medicul paşei.

La 9 octombrie 1775, comisarii se întâlnesc la Câmpulung, şi iau un scurt protocol, în care se obligă a observa la statornicirea graniţelor harta autentică şi convenţia încheiată pentru cedarea Bucovinei. Se încep delimitările. Comisarii se urcă pe muntele Rarău şi privind din culmea muntelui spre locurile mai aşezate, văd focurile ce baronul Barco poruncise a se aprinde la punctele mai ridicate ale viitoarelor hotare. De sine se înţelege că baronul Barco, dimpreună cu ofiţerii ce-i erau ataşaţi, alesese un liniament, pentru care nu harta autentică şi nu convenţia, ci cerinţele strategice fuseseră luate de bază. Pentru dânşii vorba era de a alege nişte graniţe, pe care trupele de apărare le pot bine observa.

Pe baza acestui principiu se urmează cu delimitările şi astfel, mai ales între Siret şi Suceava, graniţele se depărtează mult de cele însemnate în harta autentică. Tahir Aga face mereu obiecţiuni, iar baronul Barco îi răspunde că graniţele alese sunt cele fireşti şi că luând mai mult din locurile muntoase, ofiţerii vor lua mai puţin pe şes.

În sfârşit, comisarii ajung cu delimitarea în ţinutul Hotinului. Melek Mehmed Paşa declară că din acest ţinut nu se poate ceda nici un palmac, deoarece întregul ţinut e „teren afectat" al fortăreţei, iar comisarul Tahir Aga declară că nu va semna protocolul de delimitare.

În zadar toate încercările baronului Thugut de a convinge pe Paşa de Hotin ori pe comisarul turcesc; adăpostindu-se în dosul fermanului de însărcinare, ei refuză orice înţelegere. Baronul Barco încearcă să-i cumpere cu bani, dar mijlocitorii săi se întorc fără de nici un rezultat, încredinţându-l că orice încercare de felul acesta va trebui să rămână zadarnică.

Kaunitz află că Tahir Aga e foarte fricos şi însărcinează pe baronul Thugut a stărui ca Poarta să-i trimită un ferman „de încurajare". În loc însă de aceasta, Poarta porunceşte să se constituiască din bătrânii din Hotin o comisiune, care să se rostească asupra adevăratelor hotare ale ţinutului. Se constituie şi această comisiune, dar nici ea nu află că se poate ceda ceva din ţinutul Hotinului.

Astfel negocierile se încep iarăşi la Poartă. Între Thugut, Kaunitz şi Barco se discută chestiunea dacă nu ar fi bine să se cedeze părţile luate mai mult între Suceava şi Siret ori poate chiar câteva făşii din graniţele Ardealului în schimb pentru o parte din ţinutul Hotinului. Effendi e foarte rezervat, ba chiar refuză de a se mai întâlni noaptea şi în taină cu Thugut, arătând că nu-şi va mai pune capul în joc. Dar atunci baronul Thugut îi trimite răspunsul că tocmai atunci şi-ar pune capul în joc, dacă s-ar îndărătnici, deoarece nu trebuie să uite cele petrecute. Intimidat poate prin această ameninţare, Ismail Raif Bey se arată mai în bune dispoziţiuni şi se pune din nou în înţelegere cu Thugut, dar nu cedează nimic din ţinutul Hotinului.

La 2 iulie 1776 se încheie, în sfârşit, a doua convenţiune pentru cedarea Bucovinei şi peste puţin baronul Thugut pleacă din Constantinopol. În această a doua convenţiune se arată anume punctele bine hotărâte unde vor trebui să fie împlântate pajurile împărăteşti şi astfel întreaga chestiune a cedării Bucovinei este definitiv rezolvată.

Astfel, după negocieri urmate în curs de patru ani la Constantinopol şi St. Petersburg, Curtea din Viena a făcut o achiziţiune preţioasă pentru dânsa şi mai mult ori mai puţin supărătoare pentru Rusia. Nici o picătură de sânge nu a curs pentru câştigarea acestei provincii; iar sumele cheltuite spre a pregăti negocierile şi ocupaţiunea sunt atât de neînsemnate, încât abia mai pot fi luate în seamă. Afară de cheltuielile arătate mai sus, baronul Thugut a mai făcut câtorva dintre miniştrii Porţii darurile de bună-

cuviinţă obişnuite la Poartă. Cel mai preţios din aceste daruri era un cuţit dăruit lui Reis Effendi şi, făcut anume cu multa măiestrie după modelul altui cuţit, pe care ambasadorul rusesc îl dăruise marelui vizir în audienţa publică. Toate cheltuielile împreună nu covârşesc însă darul făcut mareşalului de câmp, comitele Romanzow.

23, 25 şi 27 aprilie 1878

[ROADELE CONLUCRĂRII]

De câte ori făceam observările noastre asupra infructuozităţii intrării în război a românilor contra Turciei, liberalii şi alţii de un gând cu ei ne înşiră marile avantaje *morale*, pe care naţia le-a câştigat, trimiţindu-şi floarea fiilor săi ca să moară de frig, de foame şi de gloanţe înaintea valurilor de pământ a întăriturilor Plevnei.

Când le spuneam că o asemenea conlucrare, ce pentru ai noştri era un fel de martiriu, trebuia să fie ţinut în cumpănă de foloase, chezăşuită în scris şi legate cu noduri, foile liberale râdeau de zapis şi chezăşie, vorbeau de generozitatea aliatului nostru, de vitejia cu care se bat dorobanţii, de „A! bravii mei copii!” exclamat de cutare ori cutare ofiţer străin, de laudele jurnalelor străine; cu un cuvânt, amăgitoare glorie, vorbele mari la care aplaudă necunoscătoarea mulţime se umflaseră ca răul de munte, înecând glasurile celor puţini, care cunoscători ai istoriei naţionale şi a[i] istoriei marelui vecin, prevedeau de mai înainte ce frumuseţi or să se întâmple când vremurile se vor limpezi.

Nu ştim de ce, dar de câte ori gândim la războiul ce l-am purtat şi la roadele ce le-am cules, ne vine în minte vestitul monolog al lui Sir John Falstaff, în care el dă definiţia onoarei.

Gloria nu se bea, nu se mănâncă, nu se îmbracă; ea nu vindecă oasele sfărâmate de ghiulele, nu cârpeşte mantalele rupte prin care suflă amorţitorul crivăţ, nu-nlocuieşte porumbul crud, pe care l-au mâncat soldaţii noştri, cu pâine caldă, c-un cuvânt, gloria ce-o câştigi e frumos lucru, dar pentru dânsa e bine ca omul să nu rişte nici măcar degetul cel mic, necum zeci de mii de oameni şi zeci de milioane de bani, storşi la urma urmelor tot din spinarea muncii productive a ţăranului. La anul 1392, Sigismund al Ungariei încheiase alianţă cu Mircea cel Bătrân în contra turcilor. Sigismund trece Dunărea şi ia Nicopoli, apoi, auzind de turburări în propria lui ţară, se întoarce cu oaste cu tot din campanie, lăsând pe Mircea singur cu ţara în faţa dreptului ce-l aveau turcii de a se răsbuna. Ce face însă Mircea? Poate că, mişcat de nenorocirile nobilului său aliat, s-a despărţit cu lacrimile în ochi de dânsul, urându-i izbândă bună în Ungaria? Ba, deloc. Mircea, întemeiat pe tratatul de alianţă, îl somează pe rege să continue războiul, căci altfel va fi de rău. Regele nu urmează, se întoarce prin Oltenia, e înconjurat de oastea uşoară a Tării Româneşti şi scapă abia cu puţini oameni ca prin urechile acului în Ardeal. Stricatu-s-au poate prieteşugul pentru vecinicie prin acest act de răsbunare? Ba nu, căci doi ani după aceea încheie o nouă alianţă cu acelaşi rege al Ungariei. În sfârşit, această alianţă îl duce pe Mircea din nou înaintea Nicopolei, unde în faţa strălucitei oşti creştine stătea Baiazid Fulgerul. După planul cuminte de război trebuia ca lupta s-o înceapă românii cu oaste uşoară şi abia după

aceea să intre în luptă greaua cavalerie franţuzească.

Dar cavalerii francezi, setoşi de glorie şi plini de ambiţie, nu vor să stea în urma moldovenilor şi muntenilor, ci vor în frunte să dea năvală vitejească, să spulbere pe turci. Ce face Mircea? Recunoscând poate generozitatea cavalerimii, s-a plecat acestui plan glorios şi s-a învoit să rămână el în urmă? El a tuns-o binişor cu oaste cu tot peste Dunăre, lăsând oastea crucii în ştirea lui Dumnezeu şi a unei sorţi, pe care el o prevedea foarte clar. Şi cum prezisese el în consiliul de război, aşa s-a şi întâmplat.

Creştinii conduşi de entuziasm, de dorinţa de glorie, de cavalerism şi generozitate, au fost cumplit bătuţi în urma planului pe dos, dictat numai de sentimente frumoase, iar Mircea şi-a scăpat oastea sa intactă în urma planului său cuminte, o oaste mică, însă preţioasă, cu care peste un an el a stins pe acelaşi Baiazid, care sfărâmase frumoasa oaste creştină, în care erau faţă cele mai nobile şi mai glorioase nume ale Europei.

Dar Mircea era un biet român cu mintea coaptă, care ştia că popoarele au lucruri mai scumpe de aparat decât gloria.

Nouă ni se pare deci că, de-am fi urmat cum urmau bătrânii, de ne-am fi păstrat pentru vremi, în care într-adevăr existenţa ţării ar fi fost în joc, mai bine am fi făcut. Apoi am mai adăuga că, în schimbul suferinţelor reale, a morţii reale, a banilor reali, cheltuiţi cu războiul ar fi trebuit să căpătăm bunuri reale — nu cuvinte frumoase prin gazete străine. Acesta-i lucru aproape de mintea omului, încât toate foloasele morale puse în cumpănă cu ceea ce am fi trebuit să câştigăm după o campanie victorioasă sunt te miri ce şi mai nimica.

Acuma situaţiunea e cu totul alta şi mult mai nefavorabilă; o mulţime de lucruri sunt cu putinţă. Se vorbeşte de o nouă convenţie ruso-română.

Această convenţie n-ar avea pentru noi nici un folos real, dar mulţime de pagube. Presupunând că în schimbul unei noi convenţii, Rusia ar renunţa la Basarabia, ce se va întâmpla? Rusia învingătoare va sta în faţă cu Austria armată şi se va învoi să împartă şi ţara noastră; Ruşii vor lua Moldova, austriecii, Ţara Românească, sau în cazul cel mai bun, Austria le va lua pe amândouă şi vom fi buni-bucuroşi că încăpem sub un stat, în care cnutul nu joacă nici un rol. Rusia învinsă va trebui să renunţe şi-aşa la Basarabia silită de un al treilea, încât toate sacrificiile noastre de pân-acum şi viitoare nu ne vor aduce decât ceea ce timpul ar fi trebuit să ne aducă prin puterea lucrurilor.

C-un cuvânt, poziţia noastră e mai grea decât orişicând, dar aceasta ar fi foarte puţin dac-am fi ştiut a ne păstra şi dacă n-am fi contribuit noi înşine de-a o-ncurca şi mai rău.

26 aprilie 1878

[POLITICA RUSIEI ÎN SECOLUL XVIII]

La începutul veacului XVIII hotarele de la răsărit ale împărăţiei Habsburgilor nu erau statornicite. Banatul Timişoarei, deşi despărţit prin Dunăre şi prin culmile Carpaţilor de celelalte părţi ale împărăţiei otomane, era stăpânit de turci, încât pe toată întinderea Mureşului Ungaria era lipsită de graniţe potrivite cu întinderea ei. Această stare de lucruri nu putea să fie decât trecătoare. Ori turcii trebuiau sa înainteze peste Mureş şi să nu se oprească până ce nu vor găsi mai adânc spre apus nişte graniţe mai tari, ori Curtea din Viena trebuia să câştige stăpânirea până la Dunăre şi până la culmile Carpaţilor.

Pacea de la Carlovăţ nu putea dar să fie încheiată decât pentru deocamdată.

La încheierea tratatului de la Pasarovitz, Curtea din Viena trece peste graniţele fireşti şi ocupă poziţiuni agresive în Serbia şi Oltenia.

În sfârşit, tratatul de pace de la Belgrad statorniceşte graniţele fireşti între cele două împărăţii şi prin aceasta luptele încetează. Austria ocupă poziţiunile din liniile Carpaţilor, ocupă Bucovina, ocupă vechea Orşovă, ocupă în mai multe rânduri chiar întregile ţări româneşti; dar toate aceste ocupaţiuni sunt pentru cuvinte de apărare, o apărare mai mult ori mai puţin legitimă faţă cu Rusia; ele sunt măsuri luate în prevederea şi dreapta cumpănire a unei primejdii statornice şi neîmblânzite.

După documentele consultate şi după faptele istorice, vedem că altele sunt cuvintele ce împing pe ruşi spre miazăzi şi răsărit.

Împărăţia rusească nu este un stat, nu este un popor, este o lume întreagă care, negăsind în sine nimic de o măreţie intensivă, caută mângâierea propriei măriri în dimensiunile mari. Lupta între turci şi ruşi este o consecvenţă firească a deosebirilor de credinţe; dar mai mult decât din această deosebire, luptele au urmat din prisosul de putere omenească ce s-a produs totdeauna în Rusia. Ţarul e puternic şi nu ştie ce să facă cu puterile de care dispune. Chiar înlăuntrul împărăţiei sale nici prin muncă pacinică, nici prin lucrare sufletească, aceste puteri nu se pot consuma; pentru aceea ele dau mereu năvală în afară, altfel ar trebui să se mistuiască în lupte interne.

Este o lume săracă şi pentru aceea cuprinsă de un neastâmpăr statornic.

Încă ţarul Petru îşi întemeiază chiar capitala pe pământ cucerit şi pune astfel marca deosebitoare pe noua împărăţie.

De atunci până în ziua de astăzi ruşii înaintează mereu atât spre răsărit cât şi spre miazăzi. Popoare puternice odinioară au căzut şi s-au sfărâmat sub pasul lor. Leşii au pierit ca „neam hotărâtor” de pe faţa pământului; cetele de cazaci, care încă la 1711 luptau alături cu turcii, au

căzut sub stăpânirea ţarului; Kiewul a ajuns a fi un oraş rusesc; tătarii neastâmpăraţi sunt supuşi poruncilor ţarului; până la Nistru, Ruşii nu găsesc nici o stavilă destul de puternică.

Aci însă, la Nistru, ei se opresc. Dar nu se opresc decât spre a se pregăti pentru înaintare.

Documentele istorice, relatând fapte netăgăduite, ne dovedesc că ruşii sunt o putere mistuitoare, mistuitoare nu numai prin puterea braţului, ci şi prin urmările demoralizatoare ale înrâurii lor.

Polonia nu a fost nimicită prin puterea braţului; Crimeea, înainte de a fi fost cucerită, a fost eliberată.

Ca orice putere mare, ruşii, acolo unde văd că vor întâmpina rezistenţă mare, se opresc şi lucrează cu o răbdare seculară spre a surpa încet, încet, temeliile puterilor ce li se pun împotrivă. Puterea lor în ţările ocupate e blândă, dar plină de o dulceaţă demoralizatoare; şi tot astfel, în ţările cucerite, la început sunt plini de îngrijire pentru binele cuceriţilor, încetul cu încetul însă ei se înăspresc până ajung de cer, nu averea, ci sufletul cuceriţilor.

Urmările ocupaţiunilor ruseşti în ţările româneşti le sunt tuturora cunoscute; viciile sociale ce românii au contractat de la binevoitorii lor nici până astăzi nu sunt cu desăvârşire stârpite.

Ei nu sunt poporul plin de îndărătnică mândrie, ce provoacă pe alte popoare la luptă dreaptă şi întăritoare; sunt poporul, ce-şi dă mereu silinţa să dezarmeze pe celelalte popoare, pentru ca apoi să şi le supună.

Pentru aceea ocuparea pe cât se poate de îndelungată a ţărilor străine este unul dintre semnele deosebitoare ale politicii ruseşti; e peste putinţă ca o ţară să fie timp mai îndelungat ocupată de oştiri străine şi mai ales de oştiri ce au în purtarea lor dulceaţa omorâtoare, fără ca în populaţia ţării să nu scadă energia vitală, fără ca ocupaţia să nu devină o deprindere şi încetul cu încetul o trebuinţă din ce în ce tot mai viu simţită.

În mai multe rânduri, Austria a ocupat ţările româneşti, pentru ca ruşii să nu le poată ocupa. În mai multe rânduri le-au ocupat ruşii; dar peste puţin Austria le-a făcut somaţiunea obişnuită şi ei s-au retras.

Astfel ocuparea în toate formele cerute de dreptul internaţional a teritoriului cuprins între Nistru, Prut şi Dunăre, are pentru Rusia mai mult decât importanţa unei simple cuceriri: prin aceasta ruşii câştigă poziţiuni, care dominează ţările româneşti şi Dunărea, câştigă Hotinul, de unde dominează întrările despre miazănoapte ale Carpaţilor, câştigă în sfârşit o înrâurire mai directă asupra poporului român.

În tratatul de la Paris, Rusia nu a fost lipsită de niciunul din aceste câştiguri. Punerea poporului român sub ocrotirea puterilor mari şi restituirea unei părţi mici din teritoriul rupt din trupul Moldovei sunt două câştiguri mari pentru noi, dar pentru Rusia nu sunt decât nişte lucruri supărătoare.

[FORŢA DREPTULUI FAŢĂ CU DREPTUL FORŢEI]

După capitulaţiunea de la Movila Răbiei, oştirea Moldovei se risipeşte, voievodul Dimitrie Cantemir se duce pribeag în lume şi ţările româneşti rămân date în bunul-plac al Porţii Otomane.

Numaidecât după ce Dimitrie Cantemir se dă în partea ruşilor şi declară Moldova independentă, Poarta otomană trimite pe dragomanul Ianachi Mavrocordat cu ştire în Moldova ca să ocupe scaunul domnesc. Ianachi Mavrocordat nu izbuteşte; izbuteşte însă ideea cuprinsă în însărcinarea lui. Faţă cu necredinţa voievodului Moldovei, Poarta Otomană ia hotărârea de a pune în scaunul domnesc oameni a căror credinţă e încercată; iar capitulaţiunea de la Movila Răbiei şi demoralizarea urmată din ea înlesnesc aducerea la îndeplinire a acestei hotărâri.

Trei ani în urmă, voievodul Munteniei, Constantin Brâncoveanu, cade jertfă făţărniciei sale şi iubirii de argint a miniştrilor turceşti; el cade, şi cu dânsul se încheie şirul domnilor pământeni.

Poarta otomană, de aci înainte, pune mereu dragomani în domniile ţării româneşti; şi o alegere mai potrivită cu noima veacului stricat şi lipsit de bărbăţie nici nu se putea face.

Afară poate de unul singur — Mavrogheni — voievozii veacului XVIII nu au fost decât nişte samsari politici, oameni cutezători în felul lor, dar deprinşi cu o meserie făţarnică şi lipsiţi de bărbăţie.

Ca dragomani, ei se deprinseseră a face pe mijlocitorul plătit între puterile certate, a fi slugi supuse acelora care îi plătesc mai bine ori îi ameninţă cu mai multă stăruinţă, a fi totdeauna pe placul celor puternici şi a nu avea niciodată o voinţă a lor proprie.

Ca voievozi, fanarioţii nu puteau să se desfacă de deprinderile meseriei lor, deoarece erau cu desăvârşire izolaţi, viaţa le era mereu pusă în joc şi nu se puteau susţine decât prin mijloacele cu care ajunseră la domnie. În ţară, fanariotul nu găsea nici un sprijin. Ţăranul tăcea şi răbda. Boierii pământeni, parte erau retraşi la moşiile lor, parte pribegiţi prin ţările străine, parte se potriviseră cu felul veacului şi nu mai credeau în nimic.

Sprijinul pe care îl găsea fanariotul la Poartă era apoi cu desăvârşire îndoios. Era destul să cadă un mare vizir pentru ca viaţa voievodului favorit să fie în primejdie şi marii viziri cădeau foarte lesne.

Nu totdeauna era însă nevoie de căderea marelui vizir spre a răsturna pe un voievod.

Capitulaţiunea de la Movila Răbiei crease Porţii în ţările româneşti o poziţiune ce nu se putea păstra pe un timp îndelungat; miniştrii Porţii se

bucurau deci de această poziţiune vremelnică şi trăgeau din ea foloasele ce li se ofereau.

Scaunul domnesc din Moldova şi cel din Muntenia erau atât pentru dragomanii Porţii, cât şi pentru miniştrii turceşti, un fel de chilipir cu care se făcea mare negoţ. Era ca şi când oamenii mereu şi-ar fi zis: „Să ne grăbim, căci vremile se schimbă".

Spre a caracteriza în puţine cuvinte această neguţătorie, vom privi peripeţiile prin care putea să treacă un singur voievod, de exemplu Matei Ghica.

Miniştrii Porţii sunt plătiţi pentru ca să-i găsească un cusur şi să-l înlocuiască prin altul.

Miniştrii Porţii sunt plătiţi pentru ca să facă toată treaba muşama şi să-i facă hatârul de a-l mai lăsa în scaunul domnesc.

Miniştrii Porţii sunt plătiţi pentru ca să-i găsească alt cusur.

Matei Ghica nu mai poate plăti: el e surghiunit.

Un surghiun este o afacere nu mai puţin productivă.

C. Mavrocordat, surghiunit fiind, caută adăpost în casa ambasadorului Dessalleurs, şi miniştrii Porţii sunt plătiţi pentru ca să nu ştie nimic despre această adăpostire.

Miniştrii Porţii sunt în urmă plătiţi pentru ca să obţină graţierea lui.

Miniştrii Porţii sunt în sfârşit plătiţi pentru ca să-l pună din nou în scaunul domnesc, să-l ţină în scaun, să-l mute, să-l strămute, într-un cuvânt, miniştrii Porţii sunt mereu plătiţi.

Pentru ca să poată mereu plăti, fanarioţii se împart în mai multe grupe, fiecare grupă îşi pune câte un om în frunte, şi, când omul grupei ajunge a fi pus în scaunul domnesc, întreaga ceată pleacă cu dânsul, iar celelalte cete, rămase în Constantinopol, adună bani şi încep a lucra ca să răstoarne pe noul voievod.

Voievodul nu plăteşte în bani datoriile sale către fanarioţi: plăteşte în funcţiuni. Fieştecare fanariot îşi scoate apoi banii din funcţiunea ce i s-a dat, din peşcheşuri şi pocloane, şi din preţul funcţiilor subalterne, pe care le dă altora. Astfel întreaga administraţie, de la voievod până la vătăşel, devine o companie de exploatare şi, dacă ne dăm bine seama, ne încredinţăm că voievodul e mai mult samsarul decât şeful acestei companii, care îşi face operaţiile cu termen foarte scurt şi cu un risc foarte mare.

Urât de ţară, combătut în taină de către mai toţi boierii pământeni, năpăstuit de creditorii săi fideli, pus faţă cu iubirea de argint şi cu dispreţul miniştrilor turceşti, în luptă necurmată cu fanarioţii protivnici din ţară şi din Constantinopol, un asemenea voievod e aruncat mereu la dreapta şi la stânga, doarme pe spini, umblă pe jăratec şi totdeauna îşi poartă viaţa în dinţi. Foarte adeseori are obligăminte pozitive faţă cu unul ori cu altul din ambasadorii din Constantinopol. Unul l-a împrumutat cu bani, celălalt a pus o vorbă bună pentru dânsul, al treilea ştie o taină de la care îi atârnă

viaţa, în sfârşit e legat de mâini şi de picioare, mereu se teme şi numai cu ajutorul unei dibace făţărnicii mai poate străbate prin viaţă.

Ţara, în fruntea căreia poate să stea un asemenea om strâmtorat, nu e decât o adunătură de oameni, ce locuiesc numai ca din întâmplare împreună, şi de la o asemenea ţară avea Austria să-şi ia trei ţinuturi frumoase şi binecuvântate.

Una din întrebările ce li se pun ofiţerilor însărcinaţi cu studierea terenului e privitoare la dispoziţiunile locuitorilor. Răspunsul ofiţerilor e următorul:

Cât pentru dispoziţiunile locuitorilor din Moldova, trebuie să ne dăm seamă cum ele sunt înainte de toate la mânăstiri şi la restul preoţimii, cum sunt apoi la boieri sau nobili (care amândouă clasele posedă această parte a Moldovei ca domni de pământ) şi cum sunt la ţăran.

Despre cea dintâi clasă se poate presupune cu destul temei ca nu e deloc dispusă a ajunge să fie sub guvernul austriac, şi anume mai ales fiindcă e condusă de temerea greşită că sub guvernul austriac va avea numaidecât să se aştepte la o desăvârşită prefacere a religiunii şi a formelor de îndatorire religioasă, pierzând totodată fără de nici o despăgubire averile sale. Afară de aceasta ar înceta cu desăvârşire stăpânirea, pe care călugării şi preoţii o au asupra poporului. Aceste sunt temeri care îi umplu de îngrijire, câtă vreme nu se va dovedi că se poate aştepta la alte foloase esenţiale.

Boierii nu sunt deloc dispuşi a ajunge sub stăpânirea austriacă, fiindcă prevăd că guvernul austriac va curma purtarea lor nedreaptă şi adeseori asupritoare pentru sărmanul ţăran, faţă cu care ei s-au purtat până acum cu desăvârşire după bunul lor plac. Afară de aceasta ei mai sunt hotărâţi şi de temerile cu care i-a adăpat, aşa zicând, preoţimea. De altă parte, nedumerirea pe care a produs-o prezenţa ruşilor totuşi îi face să dorească ocuparea Moldovei de către monarhia noastră.

Ţăranul însă, care înainte de război niciodată nu a ştiut de ordine în darea şi perceperea birurilor şi a zeciuielilor, căruia îi erau închise toate căile când voia să se plângă de nedreptăţile ce trebuie să sufere, el, care niciodată nu a putut privi rodul muncii şi al sudorilor sale ca un lucru cu care şi-ar putea asigura nişte zile liniştite şi pline de bucurie, cu care ar putea întemeia bunăstarea familiei sale, ţăranul dorea cu căldură să ajungă a fi sub stăpânirea rusească. Acum însă când ţara e ocupată de ruşi, ei se încredinţează despre valoarea regimului care îi apasă, încât îi face să suspine din greu şi, în ciuda sfaturilor pe care le dau preoţii, ei se declară pentru preaînalta Casă de Austria. Căci zi de zi ei se încredinţează că vecinii săi, deşi trebuie să se supună la o disciplină aspră, trăiesc ocrotiţi şi siguri, plătesc biruri ce se pot suporta şi sunt trataţi cu dreptate.

Acestea erau dispoziţiunile moldovenilor privite şi judecate de către nişte oameni, care aveau interes de a fi nepărtinitori.

Ofiţerii austrieci par însă a fi pierdut din vedere că vorba nu era de

schimbarea stăpânului, ci de ruperea unei părţi din trupul Moldovei. Urmele au dovedit că dacă s-ar fi cerut ca întreaga Moldovă să intre sub stăpânirea Casei de Austria, îndeosebi ţăranul moldovean ar fi primit cu vie mulţumire şi cu deplină încredere această nouă stăpânire. Tocmai pe timpul când se discuta chestiunea cedării Bucovinei, Curtea din Viena era foarte populară în ţările de la răsărit. O dovadă, şi chiar cea mai neîndoioasă dovadă despre această popularitate este migraţiunea, care numaidecât după pacea de la Carlovăţ se porneşte înspre ţările de la răsărit ale împărăţiei Habsburgilor şi se urmează până la începutul veacului XIX. Sârbi şi bulgari, greci şi armeni, cu deosebire însă moldoveni şi munteni se mută mereu în Ardeal, în Banatul Timişoarei şi în Ţara Ungurească. Oierii mocani, ce-şi petrec cea mai mare parte a vieţii la păşunile din Moldova şi Muntenia, rămân cu îndărătnicie sub stăpânirea nemţească, fiindcă ea poartă grijă de dânşii şi-i ocroteşte faţă cu companiile de exploatare din ţările româneşti. Singuri secuii migrează spre răsărit şi se aşează cu deosebire în Moldova, unde li se acordă deosebite scutiri.

În viaţa poporului român, această migraţiune e temelia unei epoci. Cuprinşi de o vie nedumerire, românii se mutau mereu fără de astâmpăr, de la un loc la altul, încât parcă se pregăteau pentru un nou şir de lupte, în a căror izbutire mai-nainte nu credeau. Împăratul Iosif II îi numeşte o populaţiune pribeagă şi nestatornică; şi, în adevăr, ei sunt pribegi şi nestatornici, e însă o bucată de pământ pe care se mişcă; sunt margini peste care nu trec; sunt puncte de la care nu se depărtează. Ei se resfiră pe o anumită bucată de pământ, se răresc, dar rămân în atingere unii cu alţii. Moldoveanul, munteanul ori olteanul trec în Ardeal şi se aşează pe câmpie, trec în Banatul Timişoarei şi în Ţara Ungurească, oriunde ar trece însă, ei nu se aşează decât între români ori în satul aşezat numaidecât lângă cel din urmă sat românesc. Cea mai mare parte a satelor româneşti din Banatul Timişoarei sunt olteni şi munteni, şi cea mai mare parte a satelor româneşti din ţara Ungurească sunt moldoveni, munteni şi moţi; sate româneşti izolate nu sunt însă nici în Banatul Timişoarei, nici în Ţara Ungurească, ci cel mai despre apus sat, în care sunt români, se învecinează cu sate curat româneşti.

Acest lucru, în aparenţă atât de întâmplător, ne încredinţează că migraţiunea era o trebuinţă socială, că românii nu migrau de bună voie, ci erau siliţi să migreze şi că migraţiunea nu era făcută cu dinadinsul, ci rezulta din starea economică a populaţiunii.

Pe timpul războaielor cu turcii populaţiiunea se retrăsese între munţi, şi acum, după ce mai multe părţi ale şesului de primprejurul Carpaţilor ajunseră a fi scutite, populaţiunea, sporită prin înfundături, năvălea spre câmpiile mănoase. Dacă ne vom da seamă despre productivitatea pământului din munţi şi despre stadiul cu totul primitiv al dezvoltării economice din veacul XVIII, vom înţelege că populaţia dintre munţi era prea deasă şi că, mai ales în Ardeal, unde românul muncea atât

de mult pentru domnul de pământ, era o stare de lucruri care trebuia să se curme cât mai curând. Moldoveanul şi munteanul puteau să migreze, deşi voievozii îşi dau toata silinţa să-l oprească la graniţe; Ardeleanul era însă *“glebae adscriptus”*, legat de pământ, supus unui singur stăpân, care avea dreptul de a-l ţine legat. Împotriva mai ales acestui drept s-au ridicat moţii şi mocanii sub Horia şi Cloşca, şi îndată ce li s-a dat voie să migreze, ce şi-au părăsit căpeteniile şi, în loc de a se bate, au început să se mute.

Ocuparea Bucovinei de către austrieci corespundea cu această trebuinţă de migraţiune, atât de viu simţită în tot cursul veacului XVIII.

Numaidecât după ocupare se face o numărătoare şi se găsesc în Bucovina 11-12 mii familii. Partea cu desăvârşire mare a acestor familii locuieşte, unde Enzenberg găseşte urme de brazde, nu găseşte însă pământ cultivat. Populaţia din munte îşi are ogoarele la câmpii şi numai după un timp îndelungat administraţia a izbutit a o deprinde să cultiveze şi pământurile de la munte.

La anul 1786, baronul Enzenberg face o dare de seamă foarte amănunţită despre starea Bucovinei şi arată că populaţia s-a sporit la 29 102 familii. Migraţiunea din Ardeal, din Maramureş şi din Galiţia înspre Bucovina e atât de vie, încât administraţia trebuie să ia măsuri pentru împiedicarea ei, să închidă graniţele şi să pună pedeapsă pentru toţi aceia care migrează fără de încuviinţarea autorităţilor locale1. Îndată ce a fost ocupată de austrieci, Bucovina era o ţară în care oamenii visau toate fericirile şi spre care năvăleau din toate părţile.

Era deci populară Casa de Austria în ţările de la răsărit şi lumea visa asigurarea bunului trai zilnic în Bucovina căzută sub ocrotitoarea ei stăpânire. Moldoveanul cu toate acestea migra în Ardeal, migra în Ţara Ungurească, dar nu găsim urme, din care ne-am putea încredinţa că migra şi în Bucovina. Dimpotrivă, găsim urme, din care ne încredinţăm că, după ocuparea Bucovinei de către austrieci, o parte din populaţia română, deşi o foarte mică parte, s-a retras în Moldova. Era bună stăpânirea nemţească; era însă o stăpânire străină, pe care moldoveanul o primea în tăcere.

Căci în zadar — acest moldovean, supus, asuprit şi răbdător, purta în pieptul său învârtoşat o mândrie. Nu găsim nici o urmă din care am putea face concluzia că ţăranii din Moldova şi îndeosebi cei din Bucovina s-ar fi rostit contra ocupaţiunii austriece; şi dacă ţinem seamă de împrejurările de atunci, de puţina încredere ce putea să aibă în administraţie, în boieri şi în preoţime, de greutăţile ocupaţiunii ruseşti şi de încrederea ce trebuia să le inspire Curtea din Viena, abia ne mai putem îndoi că ar fi fost foarte greu, ba poate chiar peste putinţă a hotărî pe ţăranii moldoveni să ia parte la o manifestaţie energică contra ocupaţiunii şi dezlipirii Bucovinei. Ei au primit însă noua stare de lucruri ca pe o nenorocire de care nu pot scăpa; despre aceasta sunt dovezi scrise şi dovezi chiar vieţuitoare. La anul 1777 bucovinenii au făcut „în cea mai bună regulă şi spre mulţumirea generală” jurământ de supunere; până în

ziua de astăzi ei se simt însă în Moldova acasă; până în ziua de astăzi ei nu au pierdut nădejdea de a se uni iarăşi cu ţara lor. Întâmplarea a voit ca, dimpreună cu mai mulţi amici, să pot consulta o dovadă vie rămasă din acele vremi, pe un moşneag ce pe timpul serbării de la Putna era bătrân de una sută şase ani. Era băietan pe când moldovenii din Bucovina jurau credinţă şi supunere Habsburgilor, şi peste aproape 100 ani faţa îi strălucea de o nespusă bucurie, când ne întâmpină, grăind în taină cuvintele:

„Ştiu de ce aţi venit. Acum se împlineşte o sută de ani de când ţara a fost luată de la Moldova şi aţi venit ca s-o întoarceţi!”.

În zadar ne-am dat silinţa să-l încredinţăm că departe e de noi acest gând îndrăzneţ, căci el nu se putea desface de o plăcută amăgire, cu care s-a mângâiat aproape un veac întreg. Şi alipirea către Moldova, păstrată în acest om uitat de moarte, s-a moştenit în ceilalţi moldoveni din Bucovina.

Moldoveanul a primit în tăcere ruperea unei părţi din trupul Moldovei; dar, dacă i s-ar fi pus în vedere nevoile stăpânirii asupritoare din Moldova şi binefacerile ocrotitoarei stăpâniri nemţeşti, şi apoi ar fi fost întrebat dacă alege nevoile sau binefacerile, el s-ar fi rostit pentru nevoile cu care era deprins. Şi dacă s-ar fi găsit un singur om care i-ar fi insuflat încredere şi ar fi ştiut să ia cenuşa de pe jăraticul din inima lui, moldoveanul ar fi luat arma şi s-ar fi luptat chiar fără nădejde de izbutire pentru mizeria în care se află.

Acest om lipsea şi pentru aceea puterile moldovenilor erau ca nişte comori îngropate în pământ spre a fi păstrate pentru nişte vremi mai bune.

Voievodul Grigorie Ghica, boierii moldoveni şi căpeteniile bisericeşti se ridicaseră într-un glas contra cedării Bucovinei. Încercările lor erau însă lipsite de sprijinul ţării.

Întregul veac era astfel încât nimeni nu cuteza şi nu credea că este de folos a face apel la puterea braţelor. Chiar însă dacă s-ar fi făcut vreo încercare spre a ridica pe moldoveni contra ocupaţiunii nemţeşti, numai anevoie ar fi putut izbuti.

Dacă ar fi izbutit o asemenea încercare, Moldova ar fi rămas întreagă, deoarece Curtea din Viena era hotărâtă a nu face un *casus belli* din cedarea Bucovinei, iar Poarta otomană, Curtea din St. Petersburg şi regele Prusiei căutau dinadins motive spre a putea zădărnici încercările Austriei.

Lipsită de unitate în fapte şi intenţiuni, lipsită mai ales de îndrăzneala bărbătească, acţiunea boierilor moldoveni a rămas zadarnică.

După ce se produse curentul contra cedării Bucovinei, nimeni nu mai îndrăznea să se rostească pe faţă pentru cedare. Era însă foarte mic numărul acelora boieri pământeni, care luau parte la acţiune din adevărată pornire patriotică şi fără de a ţine seamă de interesele lor proprii. După săvârşirea cedării, aproape toţi boierii se retrag în Moldova, refuză a jura credinţă Habsburgilor şi nu vor să recunoască competenţa jurisdicţiunii nemţeşti; foarte mulţi însă dintre dânşii caută a-şi asigura proprietăţi în

Bucovina, păstrându-şi moşiile bucovinene, ori câştigând altele noi în schimb pentru moşii din Moldova; foarte mulţi se retrag din Bucovina, fiindcă numai în Moldova se împart boierii.

Dar, în sfârşit, în acţiunea politică nu hotărăsc motivele, ci faptele: stârnit odată de boierii patrioţi era statornic şi neşovăitor un curent la care nimeni nu cuteza să se împotrivească; Moldova oficială a făcut tot ce atunci îi sta în putinţă spre a apăra integritatea ţării. Dacă nu ar fi lucrat prin mijlocirea unui om ca Grigorie Ghica şi dacă nu ar fi avut un reazem ca Rusia, Moldova ar fi putut izbuti.

Grigorie Ghica a fost crescut în casa unui ambasador austriac, în urmă a fost pus, ca om de încredere al Porţii, în scaunul domnesc, în sfârşit s-a refugiat la St. Petersburg şi s-a întors ca protejat al Rusiei în scaunul Moldovei.

Puţină vreme după urcarea sa în scaunul domnesc, Grigorie Ghica trimite internunţiului Thugut următoarea scrisoare:

Domnul meu!

Neputându-mă îndoi despre amiciţia d-voastră pentru mine, de care aţi binevoit a da dovezi în împrejurările de acum fată cu d. Iacovachi Riso, socrul meu, iau libertatea de a vă adresa scrisoarea de faţă, spre a vă încredinţa despre recunoştinţa mea faţă cu d-voastră, şi despre aceea ce sunt dator curţii d-voastră imperiale pentru bunătatea ei pentru mine atât în trecut cât şi în prezent.

Vă rog să dispuneţi de mine în toate, unde mă credeţi capabil de a vă servi, şi-mi voi da silinţa de a vă dovedi cât de mult ţin la amiciţia d-voastră, având onoarea de a vă fi cu cea mai particulară stimă şi cu un ataşament fără de margini. Al d-voastră prea umil şi prea supus servitor,

Principele Grigorie Ghica

Astfel, chiar de la început, voievodul Grigorie Ghica îşi alese o poziţiune imposibilă faţă cu chestiunea cedării Bucovinei. Curentul patriotic stârnit de boierii pământeni şi presiunea Rusiei îi hotăra să facă la Poartă toate încercările contra cedării Bu-covinei, iar frica şi consideraţiunile ce avea pentru interesele sale proprii îl îndemnau să se facă o unealtă tainică a Austriei.

Planul de acţiune ce-şi făcuse Grigorie Ghica şi îndrăzneala neşovăitoare cu care urma a-l aduce la îndeplinire ne încredinţează că inteligentul voievod era cu desăvârşire lămurit asupra stării lucrurilor.

Austria cere de la Poartă o parte din Moldova şi o cere fără de a oferi în schimb pentru dânsa alta decât amiciţie şi bună vecinătate; de sine se înţelege că Poarta numai în silă împlinea cererea Curţii din Viena. Lucrând dar contra cedării Bucovinei, Grigorie Ghica nu numai că îşi făcea datoria ca voievod al Moldovei, nu numai că era corect în atitudinea

sa şi intra totodată în curentul ce trebuia să predomineze în cercurile hotărâtoare din Constantinopol. Afară de aceasta, Moldova, chiar atunci când cele dintâi trupe austriece au intrat în Bucovina, era ocupată de trupele puse sub comanda lui Romanzov, trupe ale unei puteri sub a cărei protecţie sta Grigorie Ghica şi care combătea cu tot dinadinsul cedarea Bucovinei. Grigorie Ghica nu fără de temei îi face deci baronului Thugut impresia unui agent rusesc, ce cutează numai ştiindu-se sprijinit de o mare putere. În sfârşit, Grigorie Ghica lucrează prin mijlocirea Divanului, rezervându-şi pentru cazul neizbutirii putinţa retragerii.

La 4 ianuarie 1775 baronul Thugut raportează despre cele din urmă opintiri ale lui Grigorie Ghica.

În o petiţie adresată Porţii, Grigorie Ghica arată că nu au intrat în Moldova decât vreo 600 de oameni trupe austriece şi că izgonirea acestor trupe s-ar putea face cu atât mai lesne, cu cât Curtea din Viena nu pare a fi hotărâtă să reziste faţă cu nişte măsuri mai serioase. Dacă sultanul ar nesocoti interesele Moldovei, moldovenii s-ar afla în mare nedumerire, neştiind dacă va fi mai bine să-şi apere interesele cu propriile lor puteri, ori ca, lipsiţi de sprijinul legitim al Porţii, să recurgă, în deznădăjduirea lor, la bunăvoinţa vreuneia din puterile străine.

În urmă, Grigorie Ghica trimite Porţii mai multe hărţi ale teritoriului ocupat şi stăruie mereu, prin agenţii săi şi prin deputaţii Divanului ce tocmai se aflau la Constantinopol, iar în cele din urmă recurge prin o petiţie a Divanului la Curtea din St. Petersburg.

Alăturea însă cu această acţiune pe faţă era alta tainică. Grigorie Ghica era un om înţelept şi păţit, cunoştea oamenii şi împrejurările şi nu avea deplină încredere nici în Rusia, nici în Poarta otomană.

El caută dar a se pune în înţelegere atât cu baronul Thugut, cât şi cu baronul Barco, comandantul trupelor de ocupaţiune, încredinţează atât pe unul, cât şi pe celălalt despre sincera sa supunere către Curtea din Viena şi despre dorinţa de a-i fi folositor prin serviciile aduse, stăruie să fie recomandat Porţii ca comisar de delimitare şi îndeamnă atât pe baronul Barco, cât şi pe baronul Thugut să stăruie pentru surparea Hotinului. În scrisorile sale către baronul Thugut, pentru cuvintele destul de apriate, Grigorie Ghica e foarte rezervat şi se rosteşte numai în fraze generale. El e însă foarte lămurit în scrisorile ce adresează lui Iacovachi Riso, cu scopul de a fi comunicate internunţiului austriac. Astfel, la 18 ianuarie 1775 baronul Thugut scrie următoarele:

Numaidecât după plecarea celei din urmă expediţiuni, a venit la mine Iacovachi Riso şi anume, înainte de toate, pentru ca să-mi facă împărtăşirea că a primit de la ginere-său deosebite ştiri privitoare la afacerea ocupaţiunii din Moldova; că Voievodul Ghica, temându-se ca nu cumva raporturile pe care le-a primit de la boierii moldoveni să ajungă pe alte căi a fi aici cunoscute, nu a putut lipsi de a face Porţii şi din partea sa împărtăşire despre dânsele; că însă l-a însărcinat pe el, pe Iacovachi Riso,

ca numaidecât să-mi facă mie împărtăşirea secretă şi confidenţială despre toate acestea, pentru ca să facă, ca încă din vreme să pot lua măsurile pe care le voi crede de cuviinţă.

Ştirile de care era vorba cu această ocaziune, consistau parte din câteva plângeri a mai multor boieri, care se tem că-şi vor pierde moşiile situate în districtul bucovinean.

Afară de aceasta se mai află copia unui fel de manifest, pe care l-ar fi fost publicat baronul de Spleny în Cernăuţi, apoi copia unei scrisori adresate de către acelaşi general egumenului mănăstirii greceşti din Suceava. Prin amândouă acestea, locuitorii ţinuturilor ocupate sunt provocaţi sub pedeapsa aspră a nu se mai supune în viitor nici unei din provinciile Porţii.

Pe lângă toate acestea se mai face arătare că mai mulţi ofiţeri ces. reg. au înaintat până spre Neamţu, Roman, Botoşani etc. Şi au început să facă măsurături în aceste districte.

Din parte-mi, nu puteam să nu aflu că asemenea ştiri, împărtăşite fiind Porţii mai ales acum, înainte de timpul potrivit, nu pot produce decât o impresie primejdioasă; crezând însă că trebuie să prevăd că încercările mele de a împiedeca să se facă Porţii aceste împărtăşiri vor trebui să rămână zadarnice, mi-a părut mai oportun ca cel puţin să nu arăt din parte-mi o nedumerire stricăcioasă. Prin urmare, m-am mărginit numai a pune în vedere lui Iacovachi Riso că el şi principele său, în interesul lor şi al Porţii, trebuie să se ferească de orice exageraţiune când fac asemenea împărtăşiri; după acestea l-am mai rugat, ca cel puţin câteva zile să îngăduie cu raportul sau către Poartă.

Fiind această din urmă cerere făcută mai ales cu scopul de a încerca sinceritatea lui Iacovachi Riso, m-am încredinţat prin mai multe informaţiuni luate în taină că el în adevăr şi-a ţinut făgăduiala. Peste puţin, el mi-a împărtăşit că a primit de la Ghica un pachet care cuprinde răspunsul la întrebările ce, în urma unei înţelegeri avute cu I. Riso, i-am făcut nu demult în afacerea districtului bucovinean. În acest pachet, care, după spusele lui, s-a întârziat, aşteptând mai mult timp ocazie sigură spre a fi expediat, s-a aflat, între altele, şi o scrisoare a lui Ghica către mine, despre a cărei conţinut, în adevăr de puţină importanţă, alătur aici cu supunere o copie. Dându-mi această scrisoare, Iacovachi Riso mi-a citit totodată cea mai mare parte a unei alte scrisori a lui Ghica, adresată lui, scrisoare lungă, din care am înţeles că el, Iacovachi Riso, spre a nu îmbrânci pe Ghica şi pe întreaga sa familie în primejdia celei mai mari nenorociri, mai vârtos trebuie să se încredinţeze despre sinceritatea şi deplina mea discreţiune; ca apoi, după ce se va fi încredinţat despre acestea, are să-mi arate că Ghica e dispus a da, cu ocaziunea afacerii de graniţe din chestiune, dovezi despre supunerea sa faţă cu Preaînalta Curte: că poziţiunea lui şi împrejurările îl silesc a face Porţii în aparenţă arătări şi plânsori despre ocupaţiunea săvârşită; eu însă nu trebuie să ţin seama nici

de strigătele lui, nici de plânsorile boierilor moldoveni, ci să stăruiesc cu statornicie pentru aducerea la îndeplinire a preînaltelor pretenţiuni; că în sfârşit, Iacovachi Riso şi eu să stăruim în taină ca pentru înlăturarea conflictelor şi pentru statornicirea graniţelor, el, Ghica, să fie numit comisar plenipotenţiar din partea Porţii; că, dacă va fi primit astfel în mâna sa mijioacele spre a dovedi prin fapte buna sa voinţă, Preaînalta Curte va avea destule cuvinte spre a fi pe deplin mulţumită cu purtarea lui şi cu sincerul său concurs pentru aducerea la îndeplinire a intereselor Majestăţilor Lor.

Cât pentru eventuala răsplătire pentru persoana sa, el se încrede în preaînalta generozitate şi aşteaptă să fie răsplătit după foloasele serviciilor pe care le va fi făcut. Ca una dintre cele mai dorite dovezi despre generozitatea Majestăţilor Lor către dânsul ar fi aceea dacă s-ar putea ca, cu ocaziunea negocierilor actuale, să se stipuleze surparea fortăreţei Hotinului şi reanexarea teritoriului ei la Moldova; căci, deşi numitul teritoriu, în adevăr, nu face nici a cincea parte din districtul ocupat de trupele ces. reg., înapoierea lui, din alte consideraţiuni, ar fi un fel de despăgubire plăcută, prin care s-ar domoli împotrivirea locuitorilor din Moldova.

Din toate acestea rezultă că Grigorie Ghica privea chestiunea cedării Bucovinei ca o afacere din care se puteau trage foloase mari. Opoziţiunea boierilor nu era pentru dânsul decât o împrejurare ce trebuia să sporească preţul serviciilor făcute pentru cedarea Bucovinei.

Din întâmplare însă el se afla faţă cu baronul Thugut, un om care ştia să preţuiască oamenii şi împrejurările, şi care ţinea să nu se folosească de nişte servicii foarte scumpe, de care se putea lipsi.

Raportând cancelarului Kaunitz despre propunerile lui Grigorie Ghica, baronul Thugut arată cuvintele care îl hotărâse să nu aibă încredere într-un om a cărui făţărnicie e atât de bine cunoscută şi cere instrucţiuni privitoare la atitudinea ce trebuie să observe faţă cu dânsul.

Kaunitz e de părere că „acest grec deprins la făţărnicie niciodată nu a fost pătruns de bune dispoziţiuni” pentru Curtea din Viena şi cedarea Bucovinei se va face şi chiar în ciuda lui.

Cu toate acestea nu rămâne îndoială — urmează Kaunitz în nota din 7 februarie — că reînnoind în mai multe rânduri răutăcioasele sale reprezentări făcute la Poartă; urmând a face opoziţie, Ghica ne poate face multe neplăceri, şi pentru aceea este bine a nu pierde nici o ocaziune, dacă nu spre a-l câştiga cu totul, cel puţin spre a-l face să înceteze cu opoziţia sa făţişă.

Cât pentru întrebarea dacă este bine să stăruim ca Poarta să însărcineze pe numitul voievod cu punerea la cale a afacerii de graniţe, înainte de toate mă îndoiesc că Poarta va uita atât de lesne duplicitatea acestui Voievod şi va primi propunerea noastră, cu oricât de mult zel ar fi ea făcută. Îmi pare dar că o încercare făcută în acest sens ar fi cu atât mai

puţin primejdioasă, cu cât ea, chiar dacă nu ar izbuti, ar încredinţa pe Ghica despre bunăvoinţa noastră, iar în cazul când Poarta s-ar învoi, ne-ar rămâne deschisă calea de a câştiga pe Ghica prin darurile ce i-am propune, ori a lua, după timp şi împrejurări, alte măsuri potrivite.

Cu toate acestea, recunoscând că la faţa locului împrejurările pot să fie mai bine apreciate, Kaunitz dă baronului Thugut deplina putere de a face cum crede mai bine.

Thugut e de părere că cedarea se va putea face şi fără de concursul lui Ghica şi că banii ce i s-ar da lui ar fi aruncaţi în vânt; îl ţine dar pe Ghica cu vorbe frumoase, nu face însă Porţii propuneri privitoare la dânsul şi îndeobşte nu voieşte a-i da un rol oarecare în întreaga afacere.

După încheierea convenţiunii, baronul Thugut adresează voievodului Grigorie Ghica o scrisoare în care îl invită să dea cu ocaziunea lucrărilor de delimitare dovezi despre bunele dispoziţiuni ce a exprimat în scrisoarea sa de la 12 februarie. Ghica răspunde la 29 mai următoarele:

Domnul meu!

Nu pot primi decât cu plăcere ştirea despre amicalele puneri la cale intre cele două împerii relativ la graniţele din partea acestui principat; sper că nu vă este necunoscută mulţumirea despre care am dat dovadă cu această ocaziune, şi deşi nu e vorba decât de o pierdere destul de însemnată pentru Moldova, vă pot asigura, domnul meu, că am făcut tot ce atârna de mine, contribuind în felul meu, la împlinirea acestei lucrări, precum vă veţi fi informat şi din partea d-lui Iacovachi, socrul meu, şi că mă voi folosi de toate ocaziunile spre a putea dovedi cât de mult ţin la interesele M. L. L. I. şi R., fiind pe deplin încredinţat că mărinimozitatea lor va face, prin efectele ei generoase, şi prin eficace semne de bunăvoinţă, ca nici ţara, nici eu să nu simţim paguba acestei pierderi.

Aceste „efecte generoase” şi aceste „eficace semne de bunăvoinţă” au lipsit până în sfârşit. Thugut a propus pentru Iacovachi Riso un dar de 1 000 galbeni; Mehmed Tahir Aga a fost numit comisar de delimitare; Ghica rămâne însă până la regularea definitivă a chestiunii fără de rol şi fără de răsplată.

Oricum vom judeca, purtarea voievodului Ghica e vrednică de osândă. Chiar dacă am fi destul de naivi spre a crede că voia să înşele pe baronul Thugut, Iacovachi Riso lucra cu ştirea şi învoirea, ba chiar în virtutea însărcinării primite de la dânsul şi astfel, înainte de toate, îşi bate joc de amărăciunea ţării în fruntea căreia îl pusese întâmplarea. Cuvintele din scrisorile lui şi propunerile făcute prin mijlocirea socrului său sunt încercări ce pot să fie înţelese într-un chip, ori într-altul. E însă o faptă foarte pozitivă, când un voievod rosteşte aceste cuvinte şi face aceste propuneri, e pozitivă fapta, fiindcă prin ea opoziţiunea moldovenilor pierde toată puterea. „Moldovenii ţipă şi eu trebuie să ţip cu dânşii — zice Ghica — dar tu nu asculta la ţipetele noastre, ci mergi înainte!”. Ba face chiar mai mult. Moldovenii se plâng la Poartă şi Iacovachi Riso face

internunţiului austriac cuvenitele împărtăşiri, pentru ca încă din vreme să ia măsurile pe care le va crede de cuviinţă spre a slăbi efectele acestei plânsori.

Dar, în sfârşit, voievodul Grigorie era un fiu al timpului său. Ridicat în urma stăruinţelor Rusiei în scaunul unei ţări, în care era privit ca străin şi trebuia să se simţă străin, el căuta să tragă din nenorocirea acestei ţări foloasele ce putea, ori cel puţin să scape întreg şi sănătos din o încurcătură primejdioasă, să nu se strice cu nimeni şi să rămână în scaunul domnesc, ce, în urma stăruinţelor Rusiei, i se dăduse pe viaţă. Faţă cu moldovenii era dar aprig luptător contra cedării Bucovinei, faţă cu Rusia era o slugă supusă şi totdeauna gata la poruncă, faţă cu Poarta era un biet credincios pus în fruntea unei ţări îndârjite, iară faţă cu Austria lucra prin agentul său de la Constantinopol, netezind toate drumurile.

A înşelat pe moldoveni; dar în sfârşit moldovenii nu aveau nici un drept la buna lui credinţă: nu ei l-au pus în scaun, nu ei îl ţineau în scaun, nu de dânşii atârna şi nu lor avea să le fie recunoscător. Afară poate de energicul Mavrogheni, oricare domn fanariot ar fi lucrat ca Grigorie Ghica, unii cu mai puţină îndrăzneală, dar, în sfârşit, în temeiul lucrului, toţi deopotrivă. Aşa era noima fanariotului atât de bine potrivită cu noima veacului.

Urmele au dovedit că Grigorie Ghica avea un fel de drept de a fi precum era. Deşi unul dintre cei mai inteligenţi, mai stăruitori şi mai hotărâţi domni, el a murit de moarte nefirească. Când s-a refugiat în Rusia, s-a refugiat fiindcă viaţa îi era în primejdie mai mult chiar decât viaţa fanarioţilor îndeobşte. Întorcându-se în Moldova, el a adus frica în sufletul său şi această frica este firul cel negru în viaţa lui. Alexandru Ipsilanti, mai puţin energic, dar mai chibzuit, când simte că trebile se încurcă, renunţă la scaunul domnesc, îşi umple pungile şi pleacă în pripă la Con-stantinopol, ca „prin o dibace surprindere”, cum zice internunţiul austriac, să hotărască pe ministrul Porţii a-i da voie să rămână la Constantinopol. Grigorie Ghica rămâne însă în scaun şi tocmai voind să scape de moarte îşi grăbeşte sfârşitul. El căutase în Rusia un reazem contra Porţii; Poarta însă pusese fanarioţii în scaunele ţărilor româneşti tocmai pentru că voia să aibă oameni ce nu sunt protejaţi de Rusia. Cu preţul unei sprijiniri foarte îndoioase Grigorie Ghica a înăsprit deci primejdia în care se afla.

Grigorie Ghica era afară de aceasta unul dintre foarte puţinii fanarioţi care ţineau în felul lor la popularitate şi îşi dau silinţa să prindă rădăcini în ţară. Era însă destul să fie fanariot pentru ca inimile să-l întâmpine cu răscoală. Românii rabdă, dar niciodată nu renunţă; şi pentru aceea domnul fanariot, fie cât de bun, rămânea străin în ţară. Iubirea Moldovei era deci tot atât de îndoioasă ca sprijinul Rusiei. Ghica a rămas ca toţi fanarioţii izolat.

Se credea şi încă tot se mai crede că Grigorie Ghica a fost o jertfă a politicii cancelarului Kaunitz, că el a murit fiindcă se pusese cu bărbăţie

împotriva cedării Bucovinei şi că este martir al integrităţii Moldovei.

Fanarioţii nu erau însă oameni despre care se pot zice cu destul temei asemenea lucruri; el a fost o jertfă a făţărniciei sale şi a ticăloşiei timpului în care trăia.

Când Cara Histarli Ahmed Bei pleacă, în toamna anului 1777, la Iaşi, chestiunea cedării Bucovinei era definitiv rezolvată. Baronul Thugut nu se mai află la Constantinopol şi administraţia nemţească funcţionează nesupărată în noua provincie austriacă.

Capul lui Ghica a fost trimis la Constantinopol şi expus în serai. Din lămurirea în scris ce sta la capul lui şi din raporturile internunţiului Tassara rezultă că el a fost ucis fiindcă, în urma plânsorilor ce veniseră din Moldova, Poarta hotărâse a-l înlocui prin altul, iar el, provocându-se la hatişeriful din anul 1775, refuza de a părăsi scaunul domnesc.

Într-o notă de la 21 noemvrie, cancelarul Kaunitz mai adaugă următoarele:

După ştirile sosite aici din mai multe părţi, voievodul moldovean decapitat mai e învinovăţit şi pentru alte crime, şi anume: el a adunat prin extorsiuni mai multe comori cu intenţia de a se refugia în urmă în ţări străine; că a întreţinut cu Rusia corespondenţă secretă şi suspicioasă; în sfârşit, e învinovăţit de a nu fi cumpărat, după însărcinarea sultanului, cătăţimea de cereale din Polonia, ci s-a scuzat cu aceea, că Rusia l-a împiedicat de a face această cumpărătură. În cele din urmă, ale mele înstrucţiuni v-am spus cam în ce consistă răspunsul pe care Poarta l-a dat d-lui Stakieff; şi că prin urmare va trebui să vă daţi silinţa de a respinge la ocaziune potrivită această bănuială; deoarece însă pedepsirea atât de aspră a voievodului Ghica, protejat de Rusia, poate să aibă urmări importante, vă veţi da mai vârtos silinţa de a vă informa în taină despre motivele care au redus pe Poartă, mai ales în starea critică de acum, la un pas atât de pripit şi de cutezat, cu deosebire fiindcă nu se ştie încă la ce capăt vor ajunge conflictele iscate între aceste două puteri.

Precum se vede, Kaunitz credea că Rusia va cere satisfacţie pentru moartea protejatului său.

Fără îndoială, Rusia totdeauna a fost dispusă a cere ceva de la vecini şi mai ales de la Poarta otomană; şi astă dată moartea lui Ghica era deci pentru dânsa un puternic argument în negocierile urmate cu Poarta. Atât era şi mai mult nu; Rusia se bucura şi de această ocaziune spre a face presiune asupra Porţii.

Purtarea ruşilor faţă cu Grigorie Ghica a fost aceeaşi ca faţă cu moldovenii în chestiunea Bucovinei. După ce l-au luat sub scutul lor şi l-au îndemnat să meargă îndrăzneţ înainte, l-au lăsat în placul întâmplării.

În seria de documente istorice publicate de d-l Codrescu se află, în volumul VI, corespondenţa boierilor moldoveni şi a mitropolitului Moldovei cu comitele Romanzoff. Citind această corespondenţă, găsim din partea moldovenilor atâta încredere în Rusia şi din partea generalului

rusesc atâtea dovezi despre iubire creştinească şi părintească, încât am crede că e peste putinţă ca în ciuda acestei înţelegeri şi strânse legături, Curtea din Viena să izbutească în chestiunea Bucovinei. Un dar de 5 000 galbeni şi o tabacheră de aur împodobită cu briliante a schimbat însă dispoziţiunile părintescului comandant rusesc, şi câteva cuvinte grăite cu greutatea cuvenită au hotărât pe Curtea din St. Petersburg să nu asculte cererea, pe care, împotriva tuturor obiceiurilor şi fără îndoială numai îndemnaţi de agenţii ruseşti, boierii Divanului au cutezat să i-o adreseze.

Poarta otomană era învinsă şi nu putea să facă nimic contra pretenţiunilor Austriei; Voievodul Grigorie Ghica era lipsit de sprijinire neîndoioasă şi trebuia să caute de interesele şi de viaţa sa; un cuvânt rostit din partea Rusiei ar fi fost însă destul pentru asigurarea integrităţii Moldovei, şi Rusia, care avea interes de a rosti acest cuvânt şi care, cel puţin indirect, se obligase a-l rosti, Rusia nu l-a rostit.

Astfel, lipsiţi de sprijinirea poporului, înşelaţi de către împărăţia în care nădăjduiseră, boierii Moldovei au pierdut o parte din vatra ţării lor. Ei însă, prin purtarea lor, au păstrat numele bun al ţării, au dat tărie încrederii în noi înşine şi au dovedit că şi chiar în cele mai ticăloase vremi, Românul rabdă, dar nu renunţă.

31 mai, 1, 2, 4 iunie 1878

[„O PARTE A CHESTIUNII ORIENTALE”]

S-au împlinit o sută de ani de când Bucovina, despărţită de la trupul Moldovei, a căzut sub stăpânirea nemţească şi, astăzi după o sută de ani, românul îşi aduce fără de jignire aminte vremea nenorocită, în care s-a petrecut această rupere în două bucăţi a Moldovei. Ţara era secată de puteri, dezorganizată, părăsită şi lipsită de povaţa unui domn firesc; chiar în aceste imprejurări însă, fruntaşii ei şi-au făcut, după putinţa timpului, datoria şi nu au dat faptei împlinite, prin învoirea lor, sfinţenia morală.

Avântul patriotic dovedit de către boierii moldoveni în aceste vremi grele ne încălzeşte şi dă tărie încrederii în noi înşine. Fără de învoirea lor, moldovenii au fost dezbinaţi, şi pentru aceea până în ziua de astăzi ei şi-au păstrat dreptul de a se simţi uniţi.

În curgerea unui veac, moldovenii şi Bucovina s-au deprins cu stăpânirea nemţească şi astăzi ei se simt alipiţi cu credinţă şi strâns legaţi de Curtea din Viena; Bucovina a rămas însă o ţară românească, o parte din Moldova. Şi nimeni nu poate să-i învinovăţească pe moldoveni pentru aceasta, fiindcă ei niciodată nu au renunţat la dreptul de a se simţi membri ai aceleiaşi individualităţi sociale.

Cu totul altfel ar fi dacă moldovenii ar fi consfinţit, prin învoirea lor, fapta împlinită. Atunci moldovenii din Bucovina, priviţi ca o parte pierdută, s-ar privi înşisi ca o parte părăsită a poporului român.

Lauda pentru că s-a păstrat românitatea Bucovinei nu se cuvine însă numai moldovenilor, şi Curtea din Viena e părtaşă la dânsa.

Ce voia Curtea din Viena în Bucovina? Voia să-şi stabilească o comunicaţie pe cât se poate de bună între cele două mai mărginaşe şi mai expuse provincii, să-şi asigure o parte slabă a graniţelor de la miazănoapte, să câştige câteva poziţiuni faţă cu Rusia; ea nu râvnea deci la sufletele oamenilor, ci la o bucată de pământ de care avea trebuinţă.

Raportul lui Enzenberg despre starea Bucovinei, după câţiva ani de administraţie nemţească, ne încredinţează că, ocupând această bucată de pământ, Curtea din Viena voia să facă din ea o provincie înflorită ce poate să reziste unui atac, fie el făcut din orice parte.

Populaţia se sporeşte; administraţia e neobosită întru dezvoltarea economică şi etică a provinciei. Se fac la munte semănaturi de probă spre a încuraja pe ţărani, se aduc meseriaşi din ţările apusene, se aşează colonii de neguţători armeni, se izgonesc arendaşii ovrei din ţară, se fac şosele şi poduri, se înfiinţează şcoli româneşti şi nemţeşti, se organizează biserica, într-un cuvânt, se face mult bine ori, cel puţin, se arată multă bună intenţie. Încă la anul 1785 se fac pregătiri pentru împroprietărirea ţăranilor şi peste puţin, mânăstirile, călugării şi călugăriţele se reduc şi averile mânăstireşti se iau din mâinile lor, se masează însă într-un fond religionar al creştinilor

ortodocşi din Bucovina.

În urmă, îngrijirea Curţii din Viena pentru Bucovina a mai scăzut. Încă împăratul Iosif II a alipit-o la Galiţia; dar după câţiva ani iarăşi a devenit autonomă. De atunci, Bucovina în mai multe rânduri şi-a pierdut autonomia, şi nici până astăzi ea nu este cu desăvârşire neatârnată de Galiţia. În cursul unui veac, românii din această mică ţară au fost mereu jigniţi în dezvoltarea lor şi cu deosebire de când împărăţia Habsburgilor a devenit un stat constituţional, polonezii, nemţii, ovreii şi alţi străini sporiţi prin oraşele ţării au dat vieţii publice un caracter mai mult ori mai puţin străin. Niciodată nu s-au luat însă măsuri directe contra românilor, ci din contra, totdeauna li s-a dat putinţa de a se lupta cu adversarii lor. Deşi viaţa publică avea un caracter străin, în biserică şi în şcoală, în familie şi în societăţi de cultură românii puteau dezvolta individualitatea lor naţională cu atât mai sigur, cu cât regimul austriac niciodată nu a luat măsuri spre a face să înceteze contactul între dânşii şi fraţii lor din România şi din Ardeal.

În sfârşit, proporţiunile etnografice au rămas în Bucovina, îndeosebi pentru români, aceleaşi care au fost la anul 1775. Dacă citim lista satelor din Bucovina, ne încredinţăm că cele 11-12 mii familii, ce se aflau la anul 1775 în Bucovina, abia jumătate puteau să fie familii româneşti, adică vreo 20-25 mii suflete.

Astăzi sunt în Bucovina 500 000 suflete, între care cel puţin 200 000 români. Fără îndoiala, dacă Bucovina nu ar fi fost dezlipită de Moldova, astăzi ea ar avea o populaţie mai mică, dar aproape cu desăvârşire românească, e însă vorba că sub regimul austriac românii s-au sporit deopotrivă cu rusnacii, restul populaţiunii pământene.

Cu totul alta e soarta moldovenilor căzuţi sub stăpânirea pravoslavnicului ţar al tuturor ruşilor. Pe când cei 200 000 români din Bucovina formează un mic centru pentru dezvoltarea vieţii româneşti, milionul de români din aşa-numita Basarabie rusească este deschegat şi ţinut cu sila departe de poporul românesc.

Rusia nu se mulţumeşte de a fi luat o parte mare şi frumoasă din vatra Moldovei, nu se mulţumeşte de a fi călcat peste graniţa firească a pământului românesc, ci voieşte să-şi ia şi sufletele ce se află pe acest pământ şi să mistuiască o parte din poporul român. Rusia nu a luat această parte din Moldova pentru ca să-şi asigure graniţele, ci pentru ca să înainteze cu ele, şi nu voieşte să înainteze decât spre a putea stăpâni mai multe suflete.

Luând fără de nici un drept, fără de nici o justificare legitimă şi cu ajutorul celor mai urâte mijloace, partea despre răsărit a Moldovei în stăpânirea sa, Rusia, la început, făcuse ca graniţele între Moldova şi aşa-numita Basarabie să fie şterse cu desăvârşire, pentru ca din Basarabia să poată înrâuri asupra Moldovei şi asupra întregului popor românesc.

Era un element preţios acest popor românesc. Ca popor ortodox şi

mai mult ori mai puţin stăpânit de Chaliful muhamedanilor, românii în tot cursul veacului XVIII au gravitat spre Rusia pravoslavnică şi, cel puţin în principiu, au admis supremaţia duhovnicească a ţarului; bărbaţii politici din Rusia nu se mai îndoiau că acum, după ce Moldova devenise un fel de provincie rusească şi poporul român căzuse sub înrâurirea directă a celui rusesc, românii vor intra cu desăvârşire în curentul ce năvăleşte despre miazănoapte asupra lor.

În lupta pentru existenţa etică însă, capetele nu se numără, ci se cumpănesc. Tocmai puşi faţă în faţă cu viaţa rusească românii au început a fi cu atât mai vârtos pătrunşi de farmecul vieţii lor proprii, de bogăţia şi de superioritatea individualităţii lor naţionale; tocmai fiind puşi în contact cu ruşii, românii erau mai mândri de românitatea lor. E nobil răsadul din care s-a prăsit acest mic popor românesc şi, deşi planta nu e mare, rodul e frumos şi îmbelşugat; cele nouă milioane de români au adunat în curgerea veacurilor mai multe şi mai frumoase comori decât nouăzeci milioane de ruşi vor putea să adune cândva. Nu! înrâurirea firească a Rusiei ne este stricăcioasă, dar ea nu ne poate nimici. Pentru ca să ne ia individualitatea, Rusia ar trebui să ne dea alta în schimb şi, cel puţin deocamdată, nu suntem copţi pentru o asemenea degenerare.

De câte ori ruşii se vor pune în atingere cu noi, vor trebui să simtă superioritatea individualităţii noastre, să fie supăraţi de acest simţământ şi să ne urască mai mult şi tot mai mult.

Fără îndoială această ură a fost întemeiată pe timpul când între Moldova şi aşa-numita Basarabia comunicaţia era liberă. Ruşii s-au încredinţat că această libertate este primejdioasă numai pentru dânşii, şi pentru aceea au închis graniţele ermeticeşte şi au curmat atingerea între românii de peste Prut şi restul poporului român.

De atunci şi până acum măsurile silnice pentru stârpirea românismului se iau fără de curmare. Administraţia, biserica şi şcoala sunt cu desăvârşire ruseşti, încât este oprit a cânta în ziua de Paşti „Cristos a înviat!” în româneşte. Nimic în limba românească nu se poate scrie; nimic ce e scris în limba românească nu poate să treacă graniţa fără de a da loc la prepusuri şi persecuţiuni; ba oamenii de condiţie se feresc de a vorbi în casă româneşte, pentru ca nu cumva o slugă să-i denunţe: într-un cuvânt, orice manifestare de viaţă românească e oprită, rău privită şi chiar pedepsită. Pe lângă toate aceste mai e sistemul de colonizare silnică al Rusiei. Cete întregi de familii româneşti sunt luate cu sila ori duse cu amăgiri departe şi înlocuite cu familii ruseşti, pentru ca încetul cu încetul populaţia să se amestece, să piardă energia caracterului naţional şi să fie mai primitoare faţă cu măsurile de rusificare.

După încheierea păcii de la Paris toate aceste măsuri se înăspresc.

Pentru întâia oară puterile europene îşi dau mai cu dinadinsul seamă despre caracterul poporului român şi despre misiunea ce i s-ar cuveni. Împăratul Napoleon III îl numără în rândul popoarelor latine şi izbuteşte a

face ca Europa să-i încredinţeze lui paza gurilor Dunării şi să-i creeze nişte condiţiuni în care să se poată dezvolta.

Organizându-se pe temelia tratatului de la Paris, ţările româneşti intră într-o epocă de dezvoltare febrilă, bolnăvicioasă şi slăbitoare, dar o dezvoltare, din care încetul cu încetul se dezvăluie caracterul naţional ca temelie a întregii lucrări viitoare; o dezvoltare zăpăcită, dar din ce în ce mai serioasă. Ţările se unesc şi România se pune în relaţiuni directe cu popoarele apusului. Popoarele latine îi întâmpină pe români cu mai multă ori mai puţină căldură; iar în urmă, alegând de capul său pe un membru al celei mai ilustre familii din Europa, statul român pune temeliile relaţiunilor sale cu Germania mai-nainte atât de străină de dânsul.

Înaintând astfel cu pas nesigur, dar statornic, spre împlinirea misiunii sale, statul român, voind mereu să reprezinte interesele popoarelor apusene ale păcii, ale civilizaţiei şi ale ordinii sociale, e ca un copil răsfăţat al puterilor europene, de care nimeni nu cutează a se atinge.

Pentru Rusia, acest stat era o stavilă supărătoare.

Pravoslavnică în veacul XVIII, Rusia a devenit slavă în veacul XIX.

Câtă vreme religiunea era ordinea de idei predominatoare, românii, ca popor ortodox, se simţeau mai mult ori mai puţin alipiţi de Rusia; îndată însă ce conştiinţa deosebirii de rasă s-a deşteptat şi a suprimat ideile religioase, comunitatea etică între români şi celelalte popoare ortodoxe s-a curmat. Simţindu-se a fi mai mult latini decât ortodocşi românii resping orice solidaritate de aspiraţiuni cu popoarele slave ce stau aci, la Dunăre şi Carpaţi, ca un zid de despărţire între slavii de la miazănoapte şi cei de la miazăzi.

Aruncaţi din întâmplare la răspântia, unde se ating cele trei lumi deosebite şi mai mult ori mai puţin învrăjbite: la lumea modernă, cea musulmană şi cea muscălească, românii chiar în virtutea originii lor sunt meniţi a reprezenta interesele ideilor moderne şi a unui stat de cultură deosebită, în care trei lumi se întâlnesc şi se împacă. Câtă vreme musulmanii erau încă o primejdie pentru societatea europeană, românii i-au combătut cu bărbătească statornicie, luptând şi mereu luptând veacuri întregi; acum, când muscalii par a voi să pună în joc pacinica dezvoltare a vieţii moderne, lupta trebuie să se urmeze contra lor şi, câtă vreme piciorul român mai stă ţeapăn pe faţa pământului, unirea slavilor de la miazănoapte cu cei de la miazăzi, atât de mult dorită, nu se poate face. Oricât de mic, statul român e puternic, fiindcă de dânsul atârnă starea de lucruri stabilită prin munca veacurilor în Europa, într-însul se întâlnesc interesele marilor popoare de la apus şi, îndată ce acest mic stat s-ar surpa, împărăţia otomană nu se mai poate susţine şi existenţa împărăţiei Habsburgilor e pusă în joc şi istoria Europei intră în o fază cu totul nouă.

În tot cursul crizei orientale, slavii, românii, turcii şi Europa au ţinut în vedere aceste adevăruri pe care le dezvăluie chiar bunul-simţ firesc.

Pe când Rusia pregătea prin agenţii săi secreţi această criză, în

România nu era decât un mic număr de oameni, îndeobşte străini ori cel puţin de origine străină, şi anume: bulgari, sârbi şi greci, care luau parte la lucrarea de surpare a slavilor. Poporul român însuşi, deşi avea interese de regulat, respingea orice solidaritate cu slavii.

Când a izbucnit în urmă răscoala din Bosnia şi Erzegovina, când războiul s-a declarat din partea sârbilor şi muntenegrenilor, când bulgarii au apucat armele, românii au început să-şi adune puterile şi să se pregătească pentru toate eventualităţile; nimeni însă nu cuteza să vorbească despre o acţiune comună cu slavii de peste Dunăre şi Europa întreagă lăuda purtarea bine chibzuită a românilor.

În sfârşit, Rusia se pregăteşte să declare război, şi România strâmtorată trebuie să se hotărască într-un fel ori într-altul, deoarece înainte de a începe războiul cu turcii, Rusia trebuia să biruie pe români.

Dacă ar fi putut să fie vorba de o biruinţă cu armele, diplomaţii puterii de la miazănoapte nu ar fi stat multă vreme pe gânduri; ei ştiau însă că cel dintâi foc descărcat asupra românilor ar fi despărţit pe Rusia de Europa şi, chiar înainte de a fi dat lupte, ar fi pus în joc succesele războiului. Era dar vorba de a birui pe români moraliceşte, de a-i face să capituleze chiar înainte de cea dintâi împuşcătură, de a-i înjosi în faţa lumii ce ţinea la dânşii, de a-i izola faţă de Europa.

În vremea aceasta statul român era mai puternic decât a fost vreodată. Cinci milioane de români, uniţi în virtutea conştiinţei lor naţionale, gata de a aduce toate jertfele şi înaintaţi în dezvoltare, stau împrejurul unui domn oştean, ales cu voinţa tuturora şi, în virtutea legăturilor sale familiare şi a încrederii ce întâmpină în ţară, dator a fi mândru. Patruzeci de mii de oameni, disciplinaţi şi bine armaţi, stau gata de a intra cu bărbăţie în luptă, şi, dacă era vorba, alte patruzeci de mii se puneau alăturea cu dânşii, deoarece comorile ţării româneşti sunt nemăsurate, numai oameni să fie, care ştiu să ia din ele partea cerută de împrejurări.

În sfârşit, Europa stă la o parte şi aşteaptă să vadă cum statul român înţelege misiunea spre care a fost reîntemeiat, priveşte cu nedumerire la copilul său răsfăţat şi, cel puţin indirect, îl îndeamnă să fie bărbat şi să nu-şi piardă nădejdea.

Ce putea să facă statul român în asemenea împrejurări?

Cel mai firesc lucru ar fi fost ca, ţinând seamă de tratatul de la Paris, să ia în unire cu turcii parte la război, să-i apere hotarele şi să rămână în toată forma credincios misiunii formulate cu învoirea marilor puteri.

Oricât de corectă şi oricât de potrivită cu interesele poporului român, o asemenea hotărâre ar fi întâmpinat însă o vie rezistenţă nu numai în ţară, ci chiar şi în Europa. Când ruşii începeau un război pentru libertate, civilizaţie şi pentru cruce, când ruşii înaintau spre hotarele ţării româneşti drept mandatari ai Europei, când vorba era că tratatul de la Paris nu mai există, era aproape peste putinţă a hotărî pe români să se unească

cu turcii osândiţi de lumea întreagă.

Cu toate acestea, a lupta în unire cu ruşii era un act de sinucidere. Un popor este o comoară de puteri, pe care bărbaţii de stat trebuie să o sporească şi orice luptă în unire cu slavii este o risipă de puteri. Când războiul a izbucnit, românilor nu le rămânea deci decât să-şi păstreze puterile, multe puţine câte erau, şi să aştepte cu hotărâre nestrămutată momentul când nu vor mai putea evita lupta pentru interesele lor proprii.

Mângâierea noastră e că, atunci când se discuta chestiunea atitudinii ce trebuia să observe România, s-au găsit în ţară destui oameni luminaţi, care s-au rostit lămurit contra Rusiei şi au pus în vedere tuturor principiul că orice biruinţă a slavilor nu poate fi decât o nenorocire pentru români. A vărsa cu toate acestea sânge şi a jertfi averi pentru o asemenea biruinţă era un act de nebunie.

Dacă în momentul izbucnirii războiului, puterile statului român ar fi fost încredinţate unui bărbat de stat prevăzător, hotărât şi îndrăzneţ, fără îndoială românii ar fi observat faţă cu ruşii o atitudine rezervată. Acesta era spiritul ce predomnea în ţară. Erau în toate păturile societăţii române oameni care urau pe turci şi iubeau pe ruşi, ori oameni care iubeau pe turci şi urau pe ruşi; aceştia erau însă oameni izolaţi, un partid rusofil ori unul turcofil n-a existat în România. Marea majoritate a românilor avea bunul-simţ firesc de a respinge atât pe unii, cât şi pe alţii şi acest curent de neutrală rezervă era atât de puternic, încât nimeni nu îndrăznea să se rostească în public pentru turci ori pentru ruşi, ba chiar ministrul M. Kogălniceanu, pe când îşi da silinţa să obţină de la cartierul general rusesc graţia de a putea risipi sângele şi averea poporului românesc pentru cauza slavă, găsea că este oportun a declara în Cameră şi Senat că românii nu vor urma exemplul lui Dimitrie Cantemir, ci vor sta neutrali.

Înainte de a fi izbucnit războiul, majoritatea românilor era lămurită asupra eventualităţilor ce vor putea să urmeze din lupta ruşilor cu turcii.

Îndeobşte se credea că ruşii vor birui din această luptă. Chiar aceia care mai aveau încă încredere în rămăşiţele puterii osmane, nu sperau că turcii vor birui, ci numai că ei vor face ca ruşii să-şi plătească foarte scump biruinţele. Şi chiar cea mai de rând inteligenţă putea să prevadă că, plătite scump ori ieftin, biruinţele ruşilor nu pot avea urmări, care nu jignesc dezvoltarea poporului român.

Dacă Rusia, în adevăr, s-ar fi mărginit a se lupta numai pentru libertatea popoarelor de peste Dunăre, şi nu ar fi voit să tragă pentru sine însăşi nici un folos din biruinţele ei, românii ar fi stat poate pe gânduri şi s-ar fi întrebat dacă nu sunt cumva datori a se lupta şi dânşii pentru libertate şi religie. Oamenii serioşi nici atunci nu ar fi uitat, însă, că în luptele ce se începeau nu era vorba de idei, ci de existenţă. Între români şi slavi este o vrăjmăşie firească, în virtutea căreia românii nu au nici un interes de a dori ca slavii să fie mai liberi decât cum sunt. Sute de ani românii au fost, cel puţin indirect, stăpâniţi de turci; niciodată însă, în curgerea veacurilor,

turcii nu au pus în discuţiune limba şi naţionalitatea română. Oriunde însă românii au căzut sub stăpânirea directă ori indirectă a slavilor, dezvoltarea lor firească s-a curmat prin mijloace silnice. Două sute de ani sârbii din Banatul Timişoarei au terorizat pe românii din Banat şi din Ţara Ungurească; o sută de ani românii din Bucovina s-au luptat mereu cu rusnacii; până în ziua de astăzi românii din Serbia liberă şi din Rusia pravoslavnică nu au dreptul, pe care l-au avut pretutindenea unde stăpâneau turcii, dreptul de a-şi înfiinţa o şcoală şi o biserică românească. Astfel poporul român nu are chiar nici dreptul de a dori ca statul otoman să fie înlocuit prin state slave. Un stat român înconjurat de state slave poate să fie pentru vrăjmaşii poporului român o iluziune plăcută; pentru români însă el este o nenorocire, care ne prevesteşte un nou şir de lupte, o nenorocire, pentru care nu ne mângâie decât conştiinţa trăiniciei poporului român şi nădejdea de izbândă.

Românii sunt destul de cuminţi spre a nu voi să se lupte contra dezvoltării fireşti a stării de lucruri din Orient. Puterea osmană se surpă şi, mai-nainte ori mai târziu, va trebui să fie înlocuită prin alta şi anume prin o putere slavă. Interesul românilor cere însă ca această înlocuire să urmeze cât mai târziu şi, pe cât se poate, în o vreme când statul român e pregătit pentru rezistenţă. Era deci o nebunie a voi ca românii înşişi să verse sânge şi să jertfească averi pentru ca înlocuirea să se facă cât mai curând, o nebunie, de care românii nu sunt capabili.

Foloase directe românii nu puteau spera din o luptă contra turcilor. Îndependenţă, drepturi, sporiri teritoriale, toate acestea erau consecvenţe ale stării de lucruri şi atârnau de puterile europene. Ar fi trebuit să fie foarte blajin românul care ar fi cutezat că românii pot să ia ceva fără de învoirea Rusiei, şi că Rusia poate să ne dea ceva fără de învoirea puterilor, ba fără de a fi silită de către puteri.

Unde e însă bărbatul politic care ar fi avut dreptul de a crede că Rusia nu va căuta să tragă foloase din izbânzile ei?

Sunt două sute de ani de când Rusia înaintează mereu spre miazăzi; luptele ei orientale sunt o întreagă istorie şi acela care nu cunoaşte această istorie, ori care o cunoaşte şi nu ţine seamă de ea, nu este un bărbat politic şi nu are dreptul de a lua parte hotărâtoare la viaţa politică. Când a izbucnit războiul, românii au dovedit că nu sunt lipsiţi de comuna capacitate de prevedere: toţi bărbaţii politici din România au prevăzut că, după război, Rusia va cere să i se retrocedeze Basarabia, şi atât în Cameră, cât şi în Senat, această prevedere s-a exprimat în termeni lămuriţi, fără ca un singur glas să fi cutezat a se ridica spre a o pune la îndoială.

Nu prevederea politică, nu conştiinţa misiunii statului român, nu bunul-simţ firesc au lipsit bărbaţilor de stat ai României; le-au lipsit onestitatea, voinţa hotărâtă şi îndrăzneala bărbătească.

Într-o zi se răspândeşte ştirea că oştirile ruseşti au trecut hotarele şi au călcat pe pământul românesc şi că marele duce Nicolae, comandantul

suprem al armatei din Europa, a adresat românilor o proclamaţie, în care îi numeşte „locuitorii români” şi le spune că vine ca amic.

Ştirea aceasta străbate ca un fior toată ţara; iar în Bucureşti, uliţele şi localurile publice se umplu de oameni nedumeriţi. Nu este spaimă, nu este mânie, nu este însufleţire, nu este un afect hotărât ceea ce cuprinde toate spiritele: este o zăpăceală febrilă, în care nimeni nu mai ştie ce este de făcut, nimeni nu-şi mai poate da seama despre întâmplările ce se petrec şi nimeni nu mai poate prevedea urmările lor. Oricine însă, din această zăpăceală, rămâne cu impresia presimţirii unui şir de fapte mari şi hotărâtoare, ba poate a unui şir de nenorociri. Numai a doua zi lumea începe să judece şi să chibzuiască. Trecerea ruşilor, deşi se putea prevedea, era o surprindere şi atât această surprindere, cât şi modul în care s-a făcut erau negaţiuni ale statului român. Fără de ştirea şi învoirea românilor, ruşii au călcat pământul românesc şi, nemulţumiţi de a fi nesocotit astfel statul român, ei mai întâmpină pe români ca pe nişte simpli „locuitori”, spunându-le cu toate acestea că vin ca amici. Asemenea dispreţ nu au mai arătat ruşii decât faţă cu Polonia şi asemenea amicie nu s-a mai pomenit decât între Polonia şi Rusia.

Cetele de cazaci erau aproape de capitala ţării, şi nu se ştia dacă românii le vor întâmpina cu arma în mână, dacă vor înainta cu ele spre Dunăre, ori dacă se vor retrage îndârjiţi la nişte locuri adăpostite; aceasta nu va să zică amicie, ci dispreţ, şi marea majoritate a românilor simţea că statul român a fost luat peste picior.

Era însă în ţară un mic număr de oameni care ştiau ce se petrece. Un ziar liberal, *Unirea Democratică*, scria în ziua când ţara a fost călcată de oştirile străine, din cuvânt în cuvânt:

„Ruşii au trecut Prutul! Acestea sunt cuvintele cu care oamenii se salută unii pe alţii”.

Alt ziar liberal, *Românul*, pe când zăpăceala era atât de mare, lămurea pe cititorii săi asupra foloaselor materiale ce românii vor putea să tragă din trecerea oştirilor ruseşti prin ţară.

După vederile cercurilor politice, ale căror organe erau aceste două ziare, năvălirea oştirilor ruseşti în ţară era o întâmplare fericită, dorită şi chiar pregătită cu ştirea şi învoirea românilor.

Şi, în adevăr, guvernul român pusese de mai-nainte la cale această trecere şi luase cu cel rusesc înţelegere pentru încheierea unei convenţii pe cât se poate de înjositoare.

Mângâierea noastră e că, luând hotărârea de a încheia o asemenea convenţie, guvernul nu spera că Senatul, acelaşi Senat care l-a adus la putere, îl va ierta pentru această hotărâre. Guvernul simţea că în acest Senat e mai multă prevedere politică decât să-şi poată da învoirea la încheierea unei convenţii în care armata română e luată peste picior şi statul român se izolează şi se pune la discreţia Rusiei.

S-a dizolvat dar Senatul şi s-a ales în pripă altul, care în adevăr a şi

votat convenţia.

Când cetele de cazaci au trecut hotarele ţării, noul Senat nu era încă constituit şi când corpurile legiuitoare s-au întrunit spre a lua hotărâre relativ la atitudinea ţării faţă cu năvălirea oştirilor ruseşti, ţara era ocupată de aceste oştiri, adunările naţionale stau aşa-zicând sub tunurile ruseşti, ostaşii români se retrăgeau ca nişte sibariţi din calea năvălitorilor şi toată lumea îşi pierduse bunul cumpăt. Ruşii nu mai aveau a face cu un stat român, ci cu o adunătură de locuitori români, pe care surprinderea făcută cu ştirea şi învoirea guvernului lor îi lipsise de toată energia.

La Focşani era locul unde armata română trebuia să fie concentrată şi dacă atunci când ruşii au trecut Prutul, patruzeci de mii de români armaţi ar fi stat la Focşani, Rusia nu ar fi cutezat să ia armata română peste picior, ori, dacă ar fi cutezat, lumea ar fi văzut minunea cu ochii şi ar fi fost mulţumită de preţul cu care ruşii îşi plătesc îndrăzneala. Atunci statul român ar fi putut negocia cu Rusia. Guvernul român luase însă înţelegere cu cel rusesc ca armata română să nu fie niciodată în dosul celei ruseşti, ca niciodată să nu ocupe poziţii din care ea devine o primejdie serioasă pentru operaţiunile celei ruseşti; luase înţelegere ca armata română să nu fie aruncată în cumpăna hotărârilor. Îndată ce ruşii au înaintat peste linia Focşani — Galaţi, fără ca să aibă pe români în dosul lor, negocierea cu Rusia era o curată comedie.

O singură putere mai rămânea pe care statul român mai putea să pună temei: voinţa Europei.

Astăzi e lucru dovedit că, fără de învoiala Europei, ruşii nu pot, ori cel puţin nu cutează să facă nimic şi, de aceea, drepte, patriotice erau cuvintele pentru care bărbaţii de stat mai prevăzători au cerut în Cameră şi Senat ca, după toate cele petrecute, România să nu încheie nici un fel de convenţiune cu Rusia, ci să-şi pună toată încrederea, nu în Rusia, ci în convingerea că Rusia nu va cuteza să nesocotească principiile civilizaţiei moderne şi să calce drepturile unui popor ce se pune sub ocrotirea Europei.

Dar guvernul şi majorităţile create în Cameră şi Senat au nesocotit aceste cuvinte şi convenţuinea s-a încheiat. Această convenţiune era un act de capitulaţiune.

De când ţinem minte întâmplările petrecute pe faţa pământului, nu s-a mai pomenit afară de polonezi, nici un popor care să fi dat altui popor voie de a trece peste pământul său spre a se război cu al treilea, fără ca însuşi să ia parte la luptă. Mircea, Ştefan, Mihai şi alţi domni adeseori au dat vreunuia dintre vecini voie de a trece prin ţările lor; totdeauna însă aceşti vecini le erau fraţi de arme. De asemenea, Prusia în mai multe rânduri a fost silită a se alia cu francezii şi a le da voie să treacă; prusienii s-au luptat însă alături cu francezii. Este o mare nenorocire ca un popor să fie silit a se lupta contra intereselor sale; este însă o nenorocire, numai o nenorocire, urmată din raporturile de puteri; aceea ce s-a făcut în convenţiunea încheiată cu Rusia e însă mai mult decât o nenorocire, este o

renunţare la tot ce dă unui popor dreptul de a fi. Am fi înţeles ca ruşii să intre în ţară şi românii să-i primească bine ca pe nişte aliaţi, am fi înţeles ca ruşii să intre şi românii să nu facă nimic, am fi înţeles ca guvernul să încheie o convenţie cu comandantul trupelor ruseşti; când însă chiar corpurile legiuitoare au votat o convenţie, a cărei premisă era condiţiunea ca românii să nu ia parte la război, Rusia, şi îndeobşte slavii, au putut striga Europei: iată poporul atât de fudul la picioarele noastre.

Încheierea convenţiei de la 4 aprilie a fost, pentru ca să nu zicem o vânzare, o greşeală atât de mare, încât nu putea fi reparată decât prin o nouă greşeală.

Şi, în adevăr, numaidecât după încheierea acestei convenţiuni, atât în armată, cât şi în ţară, a început a se pronunţa dorinţa de a lua parte la luptă; fie cu ruşii, fie cu turcii, cu oricine şi contra oricui, românii voiau să se bată, nu pentru ca să câştige ceva, ci pentru ca să spele pata ce-şi simţeau pe frunte, să salveze onoarea naţională pierdută în convenţiune şi să dea tărie conştiinţei naţionale.

Românii nu aveau însă voie de a se lupta; Rusia voia tocmai ca pata să rămână pe fruntea lor, ca onoarea să le fie pierdută şi ca conştiinţa naţională să le fie slăbită şi, dacă îngerul ocrotitor al României nu ar fi pus pe Osman Paşa la Plevna, până astăzi românii ar sta ruşinaţi şi călcaţi în picioare faţă cu lumea amăgită. Acelaşi îngâmfat mare Duce, care numise pe români „locuitori români”, în urmă i-a rugat să-i dea ajutor. Dacă cel puţin atunci guvernul român nu ar fi ştiut de ce e vorba, s-ar fi mulţumit cu rolul nedemn pe care l-a jucat şi ar fi lăsat ca ţara să plece pe calea ce-i croise bunul-simţ; el însă a grăbit să protesteze ori, mai exact, să abuzeze de nerăbdarea ţării şi a trimis oastea română peste Dunăre, pentru ca prin faptele ei vitejeşti să se reabiliteze şi cu sângele românilor să spele păcatele sale.

Războiul a fost norocos. Norocul însă nu consista în aceea că românii au biruit, ci în aceea că ei au dovedit lumii că sunt adevăraţi urmaşi ai sfrăbunilor lor; biruinţa, ca biruinţa, a fost o nenorocire pentru dânşii.

Îndată ce s-au simţit biruitori, aceiaşi ruşi, care ceruseră ajutorul românilor, au început a fi insolenţi faţă cu fraţii lor de arme şi a cere drept răsplată a biruinţei o bucată din vatra ţării, prin al cărei ajutor au ajuns la biruinţă.

Numai acum s-au adeverit prevederile acelora care au cerut ca România să nu încheie nici un fel de convenţie cu ruşii, ci să rămână rezervată şi pregătită de război până în momentul când încheierea păcii se va pune în discuţiune, care au cerut ca românii să-şi pună toată nădejdea în Europa, să nu aibă încredere în Rusia şi să nu pună nici un temei pe vorbele ei, deoarece ea ne este şi trebuie să ne fie vrăjmaşă.

În tot cursul războiului, purtarea ruşilor faţă cu românii a fost, cel puţin în formă, destul de cuviincioasă; nu însă pentru că se simţeau legaţi

prin convenţiunea de la 4 aprilie, ci fiindcă se temeau de puterile europene, voiau să evite orice ocazie pentru amestecul vreuneia dintre dânsele şi avea interes de a evita orice conflict. Conferinţa de la 4 aprilie nu era pentru dânşii decât un act de înjosire pentru români şi un mijloc foarte comod spre a înconjura orice conflict privitor la România, prin fraza: Tot ce facem, facem cu învoirea românilor. Îndată ce ei au ajuns la biruinţă, nu mai aveau nevoie de aceste consideraţiuni şi s-au arătat pe faţă ca vrăjmaşi ai românilor.

Numai acum politicii nepricepuţi au început să înţeleagă pentru ce a încheiat Rusia convenţia din 4 aprilie şi pentru ce nu voiau să dea românilor dreptul de a lua parte la război. Dacă, după faptele de la Griviţa şi de la Rahova, ruşii s-au purtat faţă cu românii cum s-au purtat, ne putem închipui cum s-ar fi purtat atunci dacă românii nu s-ar fi reabilitat prin faptele mari şi sângeroase, ci ar fi rămas până în sfârşit precum îi înfăţişase convenţia din 4 aprilie. Vai ar fi fost şi amar de dânşii.

Dar acesta era momentul în care românii trebuiau să-şi arate bărbăţia; pentru acest moment ar fi trebuit să-şi păstreze puterile pe care le-au risipit pe câmpiile Bulgariei.

Când a cutezat generalul Ignatieff să ceară Basarabia? Atunci când turcii erau biruiţi, când Europa privea zăpăcită cum oştirile ruseşti se apropie de Constantinopol, când comorile României păreau secate şi armata română risipită şi scăzută la jumătate, atunci când Rusia se credea atotputernică; nici atunci însă, chiar nici atunci nu a primit răspunsul pe care-l dorea, şi încercarea lui a rămas o ruşinoasă neizbutire.

Chestiunea retrocedării Basarabiei este o parte a chestiunii orientale. Nici un bărbat politic serios nu se îndoia că, mai curând ori mai târziu, Rusia va căuta să câştige ce a pierdut la anul 1856 şi, când a izbucnit criza orientală, eventualitatea retrocedării Basarabiei a început să fie discutată. Ce-i drept, înainte de a fi declarat război, Rusia a declarat că nu voieşte să facă achiziţiuni teritoriale şi a ştiut să acopere întreprinderea sa cu aparenţa unui mandat european; nimeni însă, cunoscând istoria celor din urmă două veacuri, nu putea crede că Rusia nu va căuta să facă cu toate aceste achiziţiuni teritoriale şi îndeosebi că va renunţa la Basarabia.

Pentru români, chestiunea retrocedării Basarabiei era pusă afară de toată discuţiunea. Chiar dacă ar fi trecut cu vederea importanţa istorică, economică şi strategică a acestei rămăşiţe din vatra Moldovei, românii nu puteau uita că Europa le-a încredinţat-o şi că nu se poate un preţ, cu care le-ar fi iertat s-o înstrăineze.

Guvernul român, cu toate acestea, era hotărât să-i dea învoire pentru retrocedare. Dovadă despre aceasta e convenţia de la 4 aprilie care, într-un articol foarte echivoc, atinge chestiunea fără de a cuteza să o lămurească. Dacă guvernul nu ar fi crezut că Rusia voieşte să ajungă la reanexarea Basarabiei, el nu ar fi atins în convenţia de la 4 aprilie chestiunea; iar dacă ar fi fost hotărât a nu ceda Basarabia, numaidecât la începutul războiului ar

fi dat ocaziunea pentru deplina lămurire a chestiunii.

Niciodată Corpurile legiuitoare nu ar fi votat convenţiunea dacă ea nu ar fi ţinut un articol, în care Rusia părea obligată de a nu cere să i se retrocedeze Basarabia; acest articol însă, ca întreaga convenţie, întrucât o obligă pe Rusia, nu era decât o iluzie deşartă.

Chiar nici un articol mai puţin echivoc, în care Rusia s-ar fi obligat anume a nu cere să i se retrocedeze Basarabia, nu ar fi putut să fie pentru statul român destulă garanţie, deoarece mai ales Rusia niciodată nu se simte legată prin cuvinte în dosul cărora nu sunt destule baionete. Singura garanţie ce le mai rămânea românilor era voinţa puterilor europene ca Basarabia să rămână în posesiunea statului român. În zadar o ar fi luat Rusia; în zadar i-o am fi dat noi; la urma urmelor tot puterile europene aveau să hotărască a cui să fie. Nouă nu ne rămânea decât să dovedim lumii că suntem vrednici de a o stăpâni şi ştim să păstrăm pământul ce ni s-a încredinţat. Vorba nu era dacă avem să pierdem ori să nu pierdem Basarabia; vorba era să ne păstrăm demnitatea, să ne arătăm vrednici de încrederea popoarelor de la apus, să nu o pierdem din vina noastră, să nu renunţăm de bună voie, să nu o vindem.

Guvernul privea chestiunea dintr-un punct de vedere în aparenţă mai practic şi voia ca să o lase nelămurită. După părerea lui, Rusia dispunea în Orient, puterile mari îi dăduseră mandat şi nimeni nu mai ţinea la principiul ca Rusia să rămână departe de la gurile Dunării; România dar, de voie, de nevoie, trebuia să piardă Basarabia şi prin urmare era mai bine să o piardă de bună voie şi să tragă din strâmtoarea ei foloasele pe care le poate.

Astfel se prezintă chestiunea în convenţia de la 4 aprilie.

Rusia nu voia să o lămurească fiindcă se temea de noi complicaţiuni; iar guvernul român nu cuteza să o lămurească fiindcă era alcătuit din oameni lipsiţi de bărbăţie şi voia să-şi păstreze o portiţă din dos.

Pentru Rusia convenţia de la 4 aprilie era o amânare foarte comodă a discuţiunii pe nişte timpuri în care diplomaţii ruseşti puteau să fie mai îndrăzneţi; iar pentru partea de bună-credinţă şi naivă a publicului român ea era o garanţie a integrităţii teritoriului român. Bărbaţii politici mai serioşi numaidecât înainte de votare au declarat însă că pentru dânşii această convenţiune nu are nici o valoare, deoarece chiar dacă Rusia ne-ar garanta integritatea teritoriului faţă cu un inamic încă necunoscut, întrebarea e cine ne-o garantează faţă cu Rusia. Nu ne-o putea garanta decât Europa şi dacă nici Europa nu ne-o garanta, nu ne rămânea decât să predăm Basarabia. Astfel convenţiunea era un act primejdios ori cel puţin de prisos, deoarece, în cel mai bun caz, ne însărcina cu o mulţime de sacrificii fără de a ne da un singur folos, pe care nu l-am fi avut şi în lipsa ei.

Aceste aprecieri erau atât de adevărate, încât chiar şi după ce Rusia

numai în urma ajutorului primit de la români a ajuns la biruinţă, diplomaţii ruşi au început negocierile de pace cu chestiunea retrocedării Basarabiei.

Când generalul Ignatieff a venit la Bucureşti ca să facă presiune asupra poporului român, el nu sta faţă numai cu îndatorirea ţarului de a respecta integritatea teritoriului român, ci mai avea înaintea sa un popor reabilitat ce-şi recâştigase simpatiile popoarelor de la apus, mai avea înaintea sa cuvintele de laudă rostite de către ţarul Alexandru I, mai avea înaintea sa faptele prin care românii au câştigat un drept, dacă nu la recunoştinţă, cel puţin la respectul poporului rusesc; cu toate acestea, el nu s-a sfiit a mărturisi că crede pe poporul român destul de netrebnic spre a vinde o parte din vatra ţării sale.

El a primit răspunsul ce i se cuvenea: opoziţia românilor a fost atât de hotărâtă, încât chiar şi guvernul a trebuit să se încredinţeze că sunt lucruri care în România nu se pot face, să se supună cererii publice şi să schimbe politica sa echivocă cu una mai hotărâtă.

Acum şi numai acum guvernul a acceptat politica bazată pe încredere în bunăvoinţa marilor puteri de la apus, politica, care bărbaţii politici mai serioşi o susţineau înainte de izbucnirea războiului şi mai ales cu ocaziunea discutării convenţiei de la 4 aprilie.

Acum însă era prea târziu.

Convenţia de la 4 aprilie a fost un act izvorât din neîncrederea românilor în puterile de la apus. Îndeosebi pentru Englitera, Franţa, Austro-Ungaria, încheierea acestei convenţii este un păcat, pe care românii vor trebui să-l ispăşească.

În urmă, românii au luat parte la război şi au dovedit lumii că sunt un popor trainic şi vrednic de încredere. Nu însă în ase-mene împrejurări, nu dând ajutor ruşilor strâmtoraţi trebuiau să dea românii această dovadă şi îndeosebi Englitera, Franţa şi Austro-Ungaria, deşi recunosc virtuţile oştenilor români, nu vor ierta pe români pentru păcatul de a fi contribuit atât de mult la biruinţa ruşilor.

Astăzi România stă înaintea Europei întrunite în Congres.

Acest Congres are să reguleze Orientul potrivit cu interesele deosebitelor puteri europene şi această regulare s-ar fi făcut cu mai multă lesnire, dacă ruşii nu ar lua parte la Congres ca biruitori, ci ca biruiţi. Ar fi biruit ruşii şi fără ajutorul românilor, ar fi biruit poate chiar contra românilor; acea Rusie însă care ar fi biruit fără de ajutorul românilor, acea Rusie nu ar fi atât de stăruitoare ca şi aceea care astăzi stă faţă cu Europa.

În zadar! Românii au dovedit că sunt un popor plin de putere, dar un popor care dispune de puterile sale în contra intereselor sale şi în aceeaşi vreme în contra intereselor europene; el stă înaintea Congresului ca înaintea judecătorilor săi.

Două sute de ani sunt de când Rusia înaintează mereu spre miazăzi, două sute de ani lumea muscălească şi cea musulmană se află în luptă necurmată şi, acum, când se apropie timpul ca să se curme lupta între

musulmani şi muscali şi să înceapă o altă luptă între muscali şi lumea modernă, noi, poporul pe care lumea modernă ne-a ales de reprezentant al său, ne-a răsfăţat, ne-a legănat în cele mai îndrăzneţe iluziuni, noi am vărsat sânge şi am jertfit averi spre a face ca ruşii să înainteze la porţile Constantinopolului şi ca lupta între ei şi lumea modernă să urmeze cât mai curând.

Au trecut o sută de ani de când Austria se pregătise pentru lupta pe care o prevedea încă acum o sută şi cincizeci de ani şi astăzi simte la hotarele de la răsărit un popor ce se numeşte latin şi totuşi e capabil de a se lupta contra intereselor civilizaţiei latine şi pentru biruinţa lumii muscăleşti.

Abia douăzeci de ani au trecut de când Europa biruitoare a încredinţat poporului român paza gurilor Dunării punându-l stăpân pe Basarabia şi creându-i o poziţie spre a se putea dezvolta şi spre a aduna puteri pentru o luptă contra Rusiei, şi astăzi românii stau înaintea Europei şi cer drepturi pe baza titlurilor câştigate la Plevna şi la Rahova, stau ca aliaţi ai ruşilor înaintea acelora pentru care biruinţele Rusiei au fost nişte izvoare de nedumerire.

Dar dovadă sunt faptele petrecute că nu poporul român e vinovat. El de la început până în ziua de astăzi a fost pătruns de misiunea sa, şi singura lui vină ar fi că s-a supus necesităţilor, pe care cu voie ori fără de voe le-a creat guvernul. Această vină e însă o dovadă despre spiritul de disciplină al romanilor. Românii nu puteau să creeze Europei noi greutăţi. Îndată ce ruşii au trecut hotarele şi guvernul român se pusese la dispoziţiile Rusiei, românilor nu le rămânea decât să facă ce au făcut totdeauna: să decline orice răspundere, să protesteze şi să renunţe de bună voie.

Şi astăzi chestiunea e pusă cum a fost de la început. Românii pot să piardă Basarabia şi pot chiar să câştige în schimb Dobrogea; atârnă de la învoirea puterilor europene; ei însă nu vor pierde din vina lor, nu vor renunţa, nu se vor lepăda de tradiţiile lor, ci vor urma pe calea croită de veacuri.

Chestiunea română e o chestiune europeană, şi dacă puterile europene ar sacrifica interesele României, ar nesocoti interesele lor proprii; acesta e rezultatul faptelor istorice expuse în această dare de seamă. De două sute de ani bărbaţii de stat din imperiul Habsburgilor mereu se pregătesc să întâmpine eventualitatea care astăzi e un fapt împlinit; dacă astăzi Austro-Ungaria ar consimţi ca Rusia să facă din nou pasul spre Dunăre, ea trebuie să renunţe atât la Bucovina, cât şi la poziţiile ce ocupă în linia Carpaţilor, deoarece interesele, în virtutea cărora a luat în stăpânirea sa aceste poziţiuni, nu ar mai fi legitime. Austro-Ungaria ar trebui să renunţe la misiunea ce de două sute de ani caută a împlini în Orient, pentru ca să poată sacrifica Basarabia. Şi faţă cu Rusia, Austro-Ungaria reprezintă interesele societăţii moderne.

Dacă cu toate acestea congresul ar ceda stăruinţelor Rusiei şi ar sili

pe români să se retragă din Basarabia, rezolvarea definitivă a chestiunii va rămâne amânată până la un război viitor, în care Rusia va fi biruită, iar nu biruitoare.

9, 22, 24 şi 27 iunie 1878

[„ŞTIM PREA BINE...”]

Ştim prea bine că păn-acum guvernanţii noştri nu au nici o idee clară despre ceea ce trebuie să facă în Dobrogea. Ştim de ex. că înţelepciunea guvernamentală aşteaptă ca englezii să organizeze Ciprul, austriecii, Bosnia şi Herţegovina, Rusia, provinciile din Asia mică şi apoi să întrebe prin agenţii săi diplomatici ce au făcut aceste trei puteri, pentru ca apoi şi guvernul nostru să facă un conglomerat eclectic de măsurile cele mai diverse, a căror binefaceri să le reverse cu de prisos asupra populaţiunilor Dobrogei. Deocamdată ministerul mai are şi alt proiect *în petto*. Mai mulţi bancheri din Viena ar fi propus să cumpere pământurile, numite ale statului, din Dobrogea şi să le parceleze între evrei, adică să agricolizeze evreii precupeţi din ţară.

Nu ne îndoim că îndărătul acestei agricolizări mai sunt şi intenţii politice ale unei mari puteri, care în virtutea împrejurărilor devine din zi în zi mai favorabilă atât statului român al Dunării cât şi propriilor sale pupulaţiuni române. Această putere e Austria. De pe când încă gurile Dunării şi Dobrogea erau turceşti s-a făcut şi repetat adesea cererea către Înalta Poartă de-a încuviinţa colonizarea deltei cu supuşi austrieci, ceea ce Poarta a refuzat cu stăruinţă. Ţinta politicii austriece de-a se întinde cel puţin cu influenţa sa politică de la Adriatica până la Marea Neagră, necesitatea de pieţe orientale pentru desfacerea mărfurilor sale, teama justă de precumpănirea elementelor slavoneşti, toate acestea sunt armonizabile cu instinctul de conservare al neamului românesc şi având conştiinţa limpede despre rolul modest ce suntem me-niţi a juca în istoria acestei lumi, din cauza izolării noastre depline de celelalte popoare romanice, e lesne de înţeles că reazemul nostru viitor va fi o putere mai puţin exclusivă decât Rusia, care cu vrerea lui Dumnezeu şi aşa fiind scris în cartea sorţii, ajungând stăpână pe Basarabia, bunăoară, a ştiut să scoată până şi din biserică limba românească, deşi pravoslavia ar trebui să ştie că un asemenea lucru e cu desăvârşire anticanonic şi necreştinesc. Nu e vorbă, patriarhatul ecumenic al Constantinopolului a făcut tot astfel, biserica romană a urmat aceeaşi cale, dar urmările sunt cunoscute. Cu toate protestele ei şi opunerea patriarhatului ecumenic, preoţii *greci*, sfinţii Metodie şi Cyrill au introdus limba slavonă la creştinatele naţii slave, iar scaunul roman a avut şi mai grele înfrângeri, în special Luther, a introdus în biserică limba naţională. Şi această respectare a limbii naţionale în biserică e nu numai permisă, ci este de-a dreptul un postulat al *Noului Testament.* Naţiile care nu-l respectă ar trebui să şteargă din calendarul lor sărbătoarea *Coborârii Sf. Duh* asupra apostolilor, care în frumoasa concepţie a *Noului Testament* pluti în *limbi de foc* asupra lor, arătând că în multe limbi vorbeşte *spiritul Sfânt* al îngăduirii creştineşti şi al iubirii

aproapelui.

E cunoscut că după *coborâre* apostolii au ştiut toate limbile pământului. Pomenim în treacăt că noi românii în special am fost în toţi timpii un model de toleranţă religioasă. Episcopiile atârnătoare de scaunul papal al Siretului (mai târziu al Bacăului) şi al Milcovului pentru ca fără supărare a armenilor şi evreilor în ţările noastre, libertatea de cult, garantată acestora prin anume chrisov de către Ştefan cel Mare, desele raporturi ale episcopilor catolici despre desăvârşita toleranţă şi respectul dovedit pentru cultul apusean de către popor, boieri şi domn (la sărbători mari Vodă şi boierii luau parte la serviciul divin din bisericile catolice) toate acestea dovedesc că — cel puţin în această privinţă — n-am făcut niciodată ceea ce dorim să nu ni se facă nouă. E dar sigur că în urma izolării noastre între elementele străine, acela din ele ne va părea mai preferabil şi stâlp mai bun de reazem pentru zile grele care respectă individualitatea noastră, altfel îndestul de inofensivă şi tolerantă.

Cine ne alungă limba din biserică şi din instrucţia educativă (a şcolilor elementare şi secundare), cine nu ne lasă să fim ceea ce suntem, a rupt-o cu conştiinţa noastră naţională şi cu simpatiile noastre intime, oricât de bune ar fi relaţiile lui internaţionale cu statul nostru. Numai o sectă fără de patrie şi fără de simţ istoric, numai cetăţenii liberi, egali şi înfrăţiţi ai universului întreg, numai republica universală, reprezentată la noi prin urmaşii fanarioţilor, C. A. Rosetti şi a. au putut da mână de ajutor unui element străin, a cărui tendinţă este nimicirea noastră naţională.

Am permis acestea nu pentru a repeta dreptele învinuiri contra republicanilor de la guvern, căci lucrul e ştiut de toată lumea şi abia mai are nevoie de a fi repetat; dar pentru a arăta că, întrucât interesele Austro-Ungariei şi României sunt armonizabile, neatingându-se nici una din rădăcinile existenţei noastre, buna înţelegere şi o sinceră simpatie, bazată pe reciprocitatea intereselor, e nu numai cu putinţă, ci chiar foarte probabilă pentru viitor.

Aşadar n-am avea nimic de zis în contra unei apropieri în relaţiunile statului nostru cu statul austriac. Lucrul însă de care ne e teamă este că guvernul radical, fără experienţă şi fără cunoştinţa lucrurilor după cum îl cunoaştem, în loc de a armoniza interesele Austriei de la gurile Dunării cu ale noastre, să nu ne strice şi mai rău, făcându-i acele promisiuni care nu va fi în stare să le ţină, căci împrejurările din Dobrogea sunt departe de a fi atât de lămurite de cum li se par capetelor seci de la noi.

Comparând începuturile tuturor statelor, observăm la cel dintâi pas un lucru ce se repetă aproape în mod identic la toate şi pretutindenea. Teritoriul întreg ocupat de un popor se priveşte ca aparţinând statului. Aşa sub regii romani şi la începutul republicii tot pământul era considerat ca fiind al statului. Ceea ce aveau cetăţenii romani era numit *posesiunea* bunurilor imobile. În vechiul stat germanic lucrul stă tot astfel. *Speculum saxonicum* şi mai târziu *Schwabenspiegel* păstrează în ordinea feudalităţii

urmele unui drept originar, conform căruia tot teritoriul era al statului, iar oamenii liberi stăteau după o deosebită ordine în legătură cu capul suprem al statului, cu împăratul. În cronicile româneşti ne întâmpină asemenea memorabila frază: La început tot pământul ţării era pământ domnesc. În ţările slave, lucrul e acelaşi deşi poate sub altă formă... c-un cuvânt, originea proprietăţii imobilitare e pretutindenea conferită de stat pentru servicii anumite, mai cu seamă războinice. În acelaşi spirit se aplica la noi bunăoară până mai ieri-alaltăieri, adică până la introducerea orbească a codului Napoleon, împărţeala de pământ între membrii unei comunităţi răzeşeşti care descindea adesea de-a dreptul dintr-o singură familie. Precum Cănteştii, Bălşeştii, Sturzeştii nu sunt decât membrii unei familii răsărite din bătrânul Conta, Balş, Sturza, tot aşa Bucureştii nu sunt decât membrii familiilor lui Bucur, Stoeneştii ai lui Stoian, Floreştii ai lui Florea s. a. m. d. Se înţelege că între membrii egali îndreptăţiţi ai unei familii, care s-a înmulţit la 3-400 de inşi, trebuie să existe un alt drept de moştenire decât acolo unde originea proprietăţii era cu totul alta, încât totalitatea moşiei răzeşeşti era privită ca aparţinând personalităţii juridice absolute a bătrânului cutăruia ori cutăruia, iar membrii acelei personalităţi juridice, înrudiţi de-a dreptul şi răsăriţi dintr-o mamă şi dintr-un tată aveau părticelele lor de pământ în *posesiune numai.*

Această explicare lungă a fost de nevoie pentru a lămuri că românii, ocupând noua provincie, să nu procedeze în mod barbar, apucând şi stârpind rădăcina existenţei economice a populaţiunii, să nu creadă că ceea ce se numeşte pământ al statului e într-adevăr al statului, căci acolo proprietatea e în acel stadiu genetic, în care statul e privit ca personalitatea abstractă, a cărui proprietate e teritoriul întreg, pe când elementele proprietăţii individuale sunt reprezentate sub forma posesiunii, conferite de stat pentru servicii ostăşeşti. E caracteristic pentru statele primitive, că numai persoane abstracte pot fi proprietare în sensul dreptului nostru civil: adică biserica şi statul. În faptă, lucrul stă astfel: ale statului român sunt numai acele locuri care nu sunt ale nimănui, *res nullius;* or unde însă se iveşte un posesor fie colectiv, fie individual, la intrarea steagului român în acea ţară, el devine proprietar pe ceea ce posedă, rămânând a se regula numai *modus vivendi* pe proprietăţile colective (păşuni, căşle, etc.).

Astfel numai s-ar realiza de la cel dintâi pas în Dobrogea un progres real în viaţa juridică a poporului. Dar a procedea în mod *barbar,* a lua vorba turcească de proprietate a statului în înţelesul strict şi definit al proprietăţii private a statului, precum stă lucrul la noi în România, a deposeda turci, tătari, români şi bulgari pentru a parcela pământul lor, câştigat cu sudori şi cu sânge, la colonişti, ar însemna a-şi atrage de la început ura populaţiunilor, ba a ajunge la conflicte sângeroase chiar. Elementele turanice din Dobrogea ne trebuiesc tocmai pentru că nu sunt slave. Ele trebuiesc cruţate, trebuie să se simtă în patria lor veche, dar într-o mai bună stare, sub o mai bună administraţie. Cum că prin aceasta slavii

de acolo n-ar fi nedreptăţiţi, se înţelege de sine.

Din nefericire, superficialitatea şi pospăiala în toate a radicalilor, cunoscuta lor lipsă de respect pentru orice rezultat al unei dezvoltări istorice, cultura lor mai mică decât a lucrătorilor de rând din apus, ne dau şi acum ca totdeauna o rea prevestire despre modul barbar în care vor proceda. Dea Dumnezeu să ne înşelăm noi şi să fie ei mai buni de cum îi cunoaştem.

Acum venim iar la punctul de la care am pornit. Numai pe locurile acelea, care nu sunt *într-adevăr* ale nimănui, s-ar putea aşeza colonii. Auzim că lumea noastră oficială e încântată de propunerea bancherilor de la Viena şi că guvernanţii noştri aşteaptă proiectele de organizaţie ale Angliei, Rusiei şi Austriei pentru *a aranja* administraţia Dobrogei, care ar avea a se face de o comisie de diurnaşi.

Părerea noastră este alta. Ar trebui trimis un om cu foarte întinse cunoştinţe administrative, financiare şi economice, înzestrat cu puteri discreţionare, care să unifice încet-încet ţara cu patria mumă. Şi ar trebui să fie un om mai în vârstă, nu un Pache, Mache sau Sache, scos din cutia unei curtizane şi cules de pe uliţele Bucureştilor „pour civiliser en deux jours la sauvage Dobroudja”. Cel din urmă hamal turc ori tătar e un om mai preţios şi mai folositor decât tot comitetul de redacţie al *Românului* bunăoară, nemaivorbind de alte ziare liberale. Alţi oameni trebuiesc acolo.

4 august 1878.

[ANEXAREA DOBROGEI]

În ajunul de-a pierde o parte din patria noastră, Basarabia, şi a adăuga la pământul strămoşesc ţinuturile de peste Dunăre ale Dobrogei, credem că chestiunea aceasta trebuie cercetată mai cu de-amănuntul şi din mai multe puncte de vedere.

Cunoscând odată stipulaţiunile tratatului de Berlin, vom cerceta deci întru cât avem *datoria* şi întru cât *dreptul* de a le urma.

Consideraţia care ni se impune chiar de la început este că actele noastre, care vor avea de obiect realizarea stipulaţiunilor tratatului, sunt acte ce le vom face de astă dată şi pentru prima oară după sute de ani pe răspunderea noastră proprie. Oricâte ne-am fi închipuit în trecut despre drepturile noastre *ab antiquo*, fie cu, fie fără cuvânt, totuşi marile puteri europene ne consideră parte ca pe nişte vasali ai Turciei, parte ca pe nişte epitropisiţi ai Europei şi răspunderea pentru faptele noastre era adeseori ale suzeranului, dar şi mai adesea ale epitropilor, aşa încât părtinirea părintească a unuia ne scăpa adesea de supărul poate mai puţin părintesc al celuilalt din ei. Legaţi de-o împărăţie, pusă sub epitropie din cauza bătrâneţii ei, noi, popor tânăr de ciobani, deveniţi plugari abia de la 1830 încoace, croirăm cu uşurinţa ce ne caracterizează, planuri de politică europeană şi ne amestecarăm în certele celor mari, fără a pricepe politica lor, urmărită de veacuri cu stăruinţă de fier şi cu mijloace uriaşe, căşunându-le de nu primejdii serioase, ceea ce nu suntem în stare totuşi, însă vexaţiuni, pe care ei le treceau cu vederea, tocmai din cauza atârnării noastre relative.

Mai este însă acelaşi caz şi astăzi? Ca şi fiul pierdut din parabola *Evangheliei*, noi ne-am pierdut din calea istoriei noastre adevărate, am cheltuit în mare parte moştenirea părintească pe formele goale ale unei civilizaţii străine, pe care n-am avut nici timpul, nici mijloace îndeajuns spre a ne-o apropia, şi azi, cu mult mai săraci în puteri decât acum douăzeci de ani, noi ne vedem puşi înaintea unor întrebări, pe care *trebuie* să le dezlegăm, deşi viaţa uşoară de până acuma nu ne-a înţelepţit decât prea puţin.

Nu e vremea de a ne face unul altuia imputări; cel puţin nu în această privire. Naţiunea va judeca la momentul oportun pe cei ce merită să fie judecaţi şi va mustra pe cei ce s-au jucat cu interesele ei. Noi abstrăgând deocamdată de la orice polemică, vom privi chestiunea cedării Basarabiei şi luării în posesiune a Dobrogei într-un mod cu totul obiectiv şi fără a face fraze.

Premiza de la care pornim, pe care credem că ne-o consiliază orice român cu minte este că trebuie să ne supunem tratatului de la Berlin, mai ales acum şi după câte s-au întâmplat. Ar fi fost mai demn poate dacă de la

început urmam o altă cale şi ne îndeplineam cu sfinţenie şi curaj misiunea ce ni se impunea de către tratatul de Paris, ar fi fost mai cu minte poate de a face cauză comună cu popoarele de peste Dunăre abia atuncea când am fi putut regula chestiunea singuri şi fără costisitorul ajutor de peste Prut, dar, în sfârşit, în cartea sorţii a fost scris ca să fim împresuraţi de mreaja ademenirilor de dinafară şi a vanităţii dinlăuntru şi să jertfim bunuri câştigate şi sigure pe bunuri necâştigate încă şi închipuite poate. Înainte de un an eram poate în stare de a schimba multe din cursul evenimentelor; astăzi evenimentele petrecute în mod fatal ne silesc sub jugul lor. Ieri încă, puteri egale îşi ţineau cumpăna şi micul nostru adaos ar fi înclinat limba într-o parte ori într-alta, astăzi nu mai avem nimic din importanţa ce ne-o dăduse un moment mare şi solemn din viaţa noastră. Nefiind ieri cu dreptate, astăzi dreptatea nu e cu noi.

Deci să ne supunem certării, adică tratatului de la Berlin.

Întâi: Basarabia ni se dăduse pentru a ne indica rolul nostru la gurile Dunării şi ţinerea acelei fâşii de pământ era pentru noi o misiune europeană. Aceeaşi Europă, care ne-a redat-o, a găsit de cuviinţă să ne-o reia şi ne-a oferit Dobrogea, reînnoind un mandat dat pe tăcute prin tratatul de la Paris, mandatul adică de-a păzi libertatea celei mai importante artere a negoţului răsăritean, nu atât prin puterea noastră proprie pe cât prin lipsa de amestec a unei puteri mari, oricare ar fi aceea, a cărei preponderenţă ar deveni hotărâtoare prin posesiunea exclusivă a gurilor Dunării. Meniţi a fi proprietarii unui bun, asupra căruia toate puterile mari vor să aibă servitutea liberei întrebuinţări, slăbiciunea noastră e o garanţie; pe când o putere mare în locul nostru, legată chiar prin tratate juruite, ar şti cu vremea să dispună în mod discreţionar de un bun atât de preţios pentru toţi sau cel puţin ar ţine legaţi pe mulţi şi i-ar paraliza în acţiunea lor politică prin gingăşia unei libertăţi de navigaţie, garantată numai prin şiruri negre pe hârtie albă. Deosebirea între noi şi dispuitorii Europei e că ei ne iau o provincie şi ne dau alta, privind lucrul în sine ca foarte indiferent, pe când noi simţim cu vioiciune că ni se rupe o bucată din patria noastră străveche, lucrul ce nu se poate compensa, nici prin bani, nici prin drepturi noi, nici prin chestiuni de teritoriu.

Durerea noastră e drept că nu mişcă pe nimeni, dar presupunem totodată că nici un om înţelept din diplomaţia europeană, nici chiar aceia, ce ne sunt contrari, nu ne vor lua anume de rău un resentiment, ce e natural şi care-şi poartă justificarea în sine însuşi.

Vederat e asemenea că, deşi stăm înaintea unor hotărâri a căror întreagă răspundere cade asupra noastră, totuşi libertatea noastră de deciziune şi de acţiune e departe de a fi atât de largă precum ar cere-o gingăşia momentului. Obiectele stipulaţiunilor tratatului de Berlin, Basarabia şi Dobrogea, sunt ocupate de trupele împărăteşti; ba chiar mijlocul ţării e pentru un an calea deschisă pentru mişcarea din şi înspre Bulgaria a acelor trupe. Şi cu toate acestea trebuie să ne hotărâm. Mai mult

încă. Pe când suntem siguri de simpatiile populaţiunii noastre din Basarabia, nu suntem încă siguri de acelea ale dobrogenilor, încât s-ar putea repeta şi faţă cu noi scenele ce se petrec cu austriecii în Bosnia, cu ruşii în Lazistan şi poate în curând cu muntenegrenii în părţile anexate ale Albaniei, cu sârbii în ţinuturile locuite de moametani. Acest lucru ne-ar fi indiferent, dacă noi ca stat şi ca naţiune am împărtăşi punctele de vedere care au hotărât acţiunea tuturor beligeranţilor în chestiune; dar noi — precum am declarat-o solemn de la început — n-am întreprins un război de cucerire trecând Dunărea, ci am întins numai peste Dunăre acţiunea noastră defensivă. Dacă n-am putut fi consecinţi în lucrări, pe care ni le-au impus alţii, să fim cel puţin consecinţi în lucruri, în care suntem liberi de a fi.

Deci dacă pe de o parte noi ne supunem şi *primim* Dobrogea, pe de altă parte chestiunea *cum* s-o primim, adică a modului luării în posesiune, e mai grea de cum s-ar părea la prima vedere, grea din cauza împrejurărilor, grea prin necesitatea de a fi consecvenţi cu declaraţiunea făcută la intrarea în luptă, grea în fine prin modul de-a armoniza o anexiune de teritoriu pe care de aproape 500 de ani am pierdut-o către turci cu întreaga noastră manieră de-a privi lucrurile, cu moralitatea noastră politică, cu sentimentul nostru de dreptate.

Să nu se uite un lucru. Tratatul de la Berlin însemnează într-adevăr o înţelegere între toate puterile cele mari, dar acea înţelegere e numai *formală*. Sub forma netedă a articolelor, aşezate pe o hârtie, care nici se supără nici bănuieşte, fierb totuşi duşmăniile şi exclusivitatea intereselor, din cutele păcii, decretate în mod formal şi solemn, se scutură insurgenţii din Bosnia, liga albaneză, nemulţumirile din Rumelia, revolta lazilor, rezistenţa Porţii contra cererilor greceşti, iar pentru noi: concedierea cu nepusă masă a colonelului Fălcoianu şi repatrierea cerchezilor în Dobrogea. Să ne înţelegem. N-am fi avut nimic contra repatrierii sub auspiciile noastre sau sub auspiciile voinţei liber exprimate a provincialilor dobrogeni; însă repatrierea energicului dar turburătorului element sub scutul ocupaţiei ruseşti poate avea o altă semnificaţie, când cunoaştem înlesnirea cu care aceşti oameni, mercenari de meserie, se pun la serviciu orişicui şi când din cazurile citate, avem dreptul de-a ne îndoi despre sinceritatea omnilaterală a stipulaţiunilor tratatului de Berlin.

Nu ne e frică de aceşti oameni, precum austriecilor nu le e frică de bosniaci sau ruşilor de lazi, căci Dobrogea e departe de a avea prin natura ei fizică o atât de însemnată putere defensivă, ca Bosnia şi Lazistanul. Dar a împuşca în oameni ar însemna a preface anexiunea pacinică în cucerire, ar însemna a împărtăşi punctul de vedere al tuturor celora care s-au luptat cu turcii în acest război, ar însemna a deveni complici cu ei şi a consfinţi prin această complicitate pierderea pe de-a pururea a Basarabiei. Cu ce drept ne-am plânge că poporul nostru se-mparte ca o turmă necuvântătoare când noi înşine am tratat ca pe o turmă necuvântătoare părţile unui popor,

care şi el are mari calităţi şi mai cu seamă o mare şi nu tocmai neîntemeiată susceptibilitate naţională? Sau poate turcii din Dobrogea cu strălucitul lor trecut militar, ei cuceritori în trei continente, se pot privi ca o turmă făr-de voinţă, căreia nu-i pasă sub ce stăpân încape?

Într-alt număr al *Timpului*, am anticipat chestiunea de principiu ca şi când ar fi fost hotărâtă deja, pentru că ştirea adusă de bine informata „Corespondenţa-politică", cum că guvernul nostru umblă să precupeţească de pe acum pământul Dobrogei, ne indignase. Acelaşi principiu moral, care ne dictase respect, pentru averea privată din Dobrogea, ne dictează şi şirurile acestea care ating modul politic al luării în posesiune. A face ce fac toţi, adică a lua şi a stăpâni cu baioneta e lucru uşor; a păstra însă acest orient în miniatură cu tot amestecul său de popoare, a dovedi că suntem destul de drepţi şi destul de cumpătaţi, ca să ţinem în echilibru şi în bună pace elementele cele mai diverse, este o adevărată politică, pe lângă care politica forţei brute e o jucărie.

Dar înainte de a hotărî definitiv datoriile ce ni le impune nouă în special anexarea Dobrogei, ne abatem puţin pentru a arăta *dreptul* nostru în aceasta. Dreptul nostru e istoric. Dacă împrejurările sunt de natură a-l sprijini, cu atât mai bine; însă în orice caz, fără acest sprijin ar fi un drept nud, de a cărui întrebuinţare ar trebui să ne ferim.

Într-adevăr, încă în vremea lui Herodot, Dobrogea era stăpânită de geţi, care îngemănaţi într-un singur stat cu dacii ţineau amândouă malurile Dunării. În vremea lui Cezar, Dobrogea e în mâinile romanilor, iar dacii şi geţii trecură de mult dincoace de Dunăre şi se aşezase definitiv aicea. Pe timpul împăraţilor Dobrogea era populată, în oraşe, de comercianţi greci, pe şes de sciţi plugari şi făcea parte din provincia Moesia inferioară. Poate că în vremea aceasta a fost epoca dezvoltării celei mai mari a provinciei. Cosmografia anonimului din Ravenna, o compilaţie din veacul al 17-lea după Christ, dar a cărei autenticitate e fără de nici o îndoială, ne citează oraşele *Dionisopolis*, *Bizoi*, *Timum*, *Tirisso*, *Callatis*, *Stratonis*, *Tomis* (locul de exil al lui Ovid), în fine *Istriopolis*, toate colonii greceşti de negoţ (Cf. *Ravennatis anonymi cosmografia*, IV, 6.) iar Pliniu bătrânul citează ca oraşe scitice *Afrodisias*, *Libistos*, *Zigere*, *Borcobe*, *Eumenia*, *Parthenopolis*, *Gerania*. Pe itinerarul lui Antoniu numărăm de la Silistra (Durostoro) până la Noviodunum (Tulcea) şase oraşe mai însemnate: *Transmarisca* (Turtucaia), *Capidava*, *Carso*, *Cio*, *Beroe*, *Troimisi* iar de la *Noviodunum* (Tulcea) până la *Callacis* (Mangalia?) două oraşe: *ad Salices* şi *Tomi* (Küstengé?). Dacă mai adăugăm încă o parte din oraşele Moesiei inferioare tot la Dobrogea, vom avea însemnatul număr de 20 de oraşe în acea provincie, dintre care cele mai multe au pierit fără de nici o urmă. Rămânând moştenire împărăţiei răsăritului, Dobrogea a fost cutreierată ca şi principatele româneşti de roiuri de popoare: de huni, avari, pecenegi, cumani şi în fine de tătari. Într-adevăr pe la începutul veacului al XI-lea, cumanii sau polovţii, un neam finotataric, îşi părăsi aşezarea de lângă

Volga şi ocupă ţările române din care au gonit pe chazari şi pecenegi. Cum că în veacul al unsprezecelea, cu mult în urma venirii bulgarilor, stăpâneau în Dobrogea pecenegii se dovedeşte prin multe nume actuale de pârâuri şi localităţi. Scoşi au fost pecenegii de cumani, aliaţii viguroşi ai asanizilor contra Bizan-ţului. În fine, în veacul al treisprezecelea, epoca fondării princi-patului Valahiei, cumanii sunt scoşi din ţară de către tătari, care se aşezară cu predilecţiune în Dobrogea şi sunt până azi acolo. Existenţa lor în acele părţi îl face pe Mircea I să se numească prin hrisoave în toată forma *domn al ţărilor tătăreşti.* Astfel provincia a fost stăpânită succesiv de toate roiurile de popoare barbare care au trecut prin ţările noastre, deşi această stăpânire n-a întrerupt continuitatea de drept a împărăţiei bizantine, care-şi menţinea garnizoanele şi organizaţia provin-cială mai cu seamă în oraşele ţărmurene şi în olatele mai mult sau mai puţin întinse ale acestor oraşe. Cu succes au fost luate oraşele ţărmurene de către asanizi, pe când şesul însuşi pare a fi rămas tătăresc. De la tătari a luat Mircea, domnul ţărilor tătăreşti, Dobrogea, de la Şişman, Vidinul şi malul drept până la Silistra şi le-a şi ţinut toate acestea, până ce la 1413 sultanul Mohamed I ocupând cetăţile româneşti Isaccea, Silistra şi Giurgiul, precum ocupase Nicopolul şi Vidinul, puse capăt domniei Basarabilor pe malul drept al Dunării. În vremea lui Mircea populaţia Dobrogei se vede a fi fost în majoritate tătărească.

În vremea migraţiunii popoarelor, deci şi în vremea venirii bulgarilor, cât şi mai târziu, atât Dobrogea şi ţările române se considerau ca aparţinând împărăţiei bizantine şi anume Ţara Românească şi Moldova făceau parte, adesea numai nominal, din Mesia inferioară. Anonimul din Ravenna zice:

Asemenea *peste* fluviul Dunării sunt următoarele cetăţi ale Mesiei inferioare: Porolissos etc. între care *Sacidaba*, *Ponti Aluti*, *Romulos*, *Zarmisegethusa* ş. a. care după tabla Peutingeriană şi după Ptolomeiu se află fără contestare dincoace de Dunăre.

Urmaşi ai dacilor şi romanilor şi cei din urmă posesori ai Dobrogei înaintea cuceririi prin Mohamed I, dreptul nostru istoric este întemeiat; dar sprijinul cel mai bun al acestui drept sunt împrejurările chiar.

Într-adevăr, petiţiunile uniforme ale bulgarilor din Rumelia, care declară, că nu vor a trăi alături cu mahometanii şi că ori unii ori alţii trebuie să iasă din ţară, aprobarea indirectă a acestor petiţiuni, cuprinsă în răspunsul principelui Dondukof-Korsakof; vestita programă despre organizarea Bulgariei, trimisă din Belgrad către *Norddeutscche Allgemeine Zeitung,* în care se stabileşte confiscarea averilor geamiilor şi vânzarea cu toptanul şi pe preţuri de nimica a bunurilor imobile ale musulmanilor din Bulgaria, toate acestea sunt de natură a face pe mahometanii din Dobrogea să piardă orice gust de a fi lipsiţi de o provincie, în care majoritatea generală ar extermina majoritatea locală.

Dar dacă dreptul nostru istoric şi împrejurările sunt îndestul de

puternice faţă cu Bulgaria şi cu alte puteri, lucrul nu stă tot astfel faţă cu chiar populaţia Dobrogei. În privirea acesteia maxima *jus posterius derogat priori* e-n vigoare. Locuitorii Dobrogei sunt adevăraţii proprietari ai ei şi dreptul nostru istoric alături cu posesiunea lor de fapt se poate compara cu un hrisov vechi domnesc alăturea cu proprietatea reală, mai ales când n-a fost acest drept istoric cauza intrării noastre în război, mai ales când am declarat că nu trecem Dunărea ca să cucerim.

Afară de Delta Dunării şi insulele, care sunt incontestabil ale noastre, căci ne-au fost hărăzite şi prin tratatul de la Paris şi se ţin de noi prin chiar natura teritoriului, apoi fiind nelocuite nu ne impun datoria de-a ţine seamă de voinţa legitimă a altuia, celălalt teritoriu al Dobrogei îl primim într-adevăr, dar numai c-un titlu veritabil de drept, cu consimţământul populaţiunilor.

Cum se vor întreba populaţiunile — prin plebiscit sau pe altă cale, e o chestiune de detaliu. În orice caz, n-ar fi o chestiune de dominare, ci de convieţuire, căci nu e vorba de cucerire, ci de *uniune.*

Această atitudine credem că ar fi pe deplin corectă. Ar fi corectă din punctul de vedere al moralităţii politice, ar fi conformă cu maniera de a vedea a unui popor, care fiind însuşi în mare parte apăsat şi supus sub popoare străine, nu voieşte a face şi el ceea ce doreşte să nu i se facă. Apoi ni s-ar dovedi în mod pipăit cum că stipulaţiunea respectivă a tratatului de Berlin e sinceră şi în fine n-ar mai fi vorba de *schimbul* Basarabiei, cel puţin *nu pentru conştiinţa noastră naţională.*

Se înţelege că nu dăm nimănui lecţiuni de morală politică şi de dreptate. Dar pentru un popor mic e primejdios de a imita procedarea celor mari şi singura sa tărie e dreptul, dreptul legătuit, juruit, întărit cu şapte peceţi.

Cazul consultării populaţiunii în privirea aceasta nu e cel dintâi, deci nu e unic. Nizza şi Savoia, cedate Franţei printr-un tratat în regulă, au fost consultate şi au primit a fi anexate; într-un mod asemănător se poate consulta Dobrogea. Sau dacă acest mod s-ar părea nepotrivit cu starea Dobrogei, atunci se va găsi o altă formă legală corespunzătoare. Cu această ocazie s-ar dovedi totodată şi dorinţele speciale ale provinciei şi prerogativele, care le-ar cere ginţile deosebite, pentru a-şi păstra individualitatea.

S-ar dovedi c-un cuvânt modul de convieţuire pe care-l doresc populaţiunile. Raţionamentul nostru trebuie să fie următorul: în război am pierdut o provincie şi n-am câştigat nimic; să vedem acuma dacă avem destul sentiment de dreptate şi dacă inspirăm destulă încredere pentru a câştiga o provincie pe cale pacinică şi *numai* pe cale pacinică.

Acesta e singurul protest pe care-l putem ridica fără a jigni pe nimenea, dar şi fără a lovi în noi. Sentimentul de naţionalitate a poporului român e prea viu, pentru ca guvernul lui să poată face abstracţiune de dânsul. Deci constrânşi a fi înţelepţi în procedarea noastră şi independenţi

fiind acuma, adică liberi de a muri de arma celui mai tare, să păstrăm cel puţin până în ultimul moment mândria şi sentimentul dreptăţii noastre, care ne sunt absolut trebuitoare, pentru momentul când existenţa noastră, de astă dată atârnând ca frunza pe apă, ar fi din nou pusă în chestiune. Greutatea e de a împăca exigenţele simţului naţional cu susceptibilitatea asemenea naturală a fostului nostru aliat.

În cazul când populaţiunile Dobrogei ar fi contra anexiunii în forma ei cea mai blândă chiar, de ex. contra uniunii personale, atunci ar fi un semn: 1) că stipulaţiunea tratatului de Berlin relativă la aceasta a fost subminată de mult de contralucrările unei puteri mari; 2) că ni s-a preparat o mreajă, care să ne consume puterile şi mijloacele în lupte sterile, al căror rezultat — cel mai bun chiar — ar fi cucerirea unei provincii c-un climat în mare parte nesănătos şi care nu ne-ar aduce nici un folos pentru cincizeci de ani; căci n-avem nevoie a spune — ceea ce toţi ştiu — cum că de când Dobrogea e cunoscută, adică de 2 500 de ani aproape, de la Herodot şi până azi, ea a fost o provincie mlăştinoasă, puţin populată, foarte fertilă dar şi foarte nesănătoasă, care numai sub cârma de fier a poporului roman putuse ajunge la un grad de înflorire relativă. Dar cum a căzut cauza acelei înfloriri, adică Roma, toată suprafaţa Dobrogei, lăsată la discreţiunea agenţilor naturii care o stăpânesc, redeveni repede pustiul care-a fost întotdeauna, un pustiu care atrage prin fertilitatea lui mereu colonii noi, dar pe care le şi stinge cu aceeaşi repejune cu care le atrage.

19 august 1878

[„AM SPUS-O ÎN NUMĂRUL TRECUT...”]

Am spus-o în numărul trecut că, pentru prima oară după sute de ani, suntem chemaţi a hotărî chestiuni, a căror rezolvare va determina pe de-a pururea soarta naţiei româneşti în genere, a statului român în deosebi. Cele trei mari întrebări: chestiunea Basarabiei, acordarea de drepturi politice evreilor, anexarea Dobrogei atârnă ca o sabie cu trei tăişuri asupra noastră şi va depinde de la înţelepciunea noastră de a le face inofensive în marginile putinţei.

Ştim foarte bine, pentru noi şi între noi, întâi că Basarabia ce ni se ia e o parte străveche a Ţării Moldovei şi c-a fost a noastră de la 1300 şi ceva până la 1812; ştim asemenea că evreii nici au fost, nici sunt persecutaţi în ţările noastre şi că îngrădirile ce li s-au impus au fost dictate de un natural instinct de conservaţiune.

Asupra chestiunii a treia, ştim că, întrucât poate fi vorba de drept istoric, continuarea Deltei de pe malul drept al Dunării, adică Dobrogea, e o dependenţă naturală a Tării Româneşti, care a şi fost a Ţării Româneşti curând după întemeierea acestui principat.

Dar nu ajunge că le ştim noi acestea.

Basarabia se retrocedează de Congres, cu supoziţia tacită că ar fi o parte a Rusiei, ce i se luase pe nedrept; Dobrogea ni se dă în *schimb;* în fine restricţiunile îndreptate contra unei prea copioase imigrări a unor elemente cu totul străine, Congresul le interpretează ca o restricţiune a libertăţii conştiinţei şi sub condiţia de a fi sau a nu fi, ni se dictează de mai-nainte hotărârile ce trebuie să le luăm.

E cumplit de nedrept acest lucru, dar cu toate acestea nu e mai puţin adevărat că el ni se impune şi că o rezistenţă de-a dreptul nu-i cu putinţă. Pe de altă parte însă e tot aşa de sigur că cu sistemul şovăirii, nedumeririlor, anxietăţilor şi paliativelor nu vom ieşi la nici un capăt şi că ne vom crea numai izvoare de continue neplăceri, încât claritatea hotărârilor noastre trebuie de astă dată să înlăture pe deasupra chiar pretextul pentru un viitor amestec al cuiva în afacerile statului român.

În privirea modificării art. 7 din Constituţie, toată ziaristica recunoaşte necesitatea convocării unei constituante. Nu tot astfel e însă cu art. 2 din Constituţie, care face obiectul unei discuţii vii în ziaristică.

Noi facem deocamdată abstracţiune de la principiul convocării sau neconvocării unei constituante şi ne restrângem pentru astă una dată la răsfrângerea polemică a argumentelor aduse contra convocării. Constituţia zice:

Art. 2 — *Teritoriul României este nealienabil.*

Limitele Statului nu pot fi *schimbate sau rectificate* decât în virtutea unei legi.

Românul crede a putea comenta lucrul astfel:

Teritoriul României este într-adevăr sfânt şi inalienabil, până la o palmă de pământ dar, prin o lege votată de camere, limitele statului pot fi *schimbate* sau *rectificate, ergo* cesiunea a trei judeţe ale ţării, fiind o schimbare de limite, camera ordinară poate s-o voteze.

Ciudată idee de schimbare şi rectificare are ziarul guvernamental!

Sofisma e atât de vederată şi de pipăită, încât un copil o poate duce *ad absurdum.* Căci într-adevăr, dacă cesiunea a trei judeţe întregi nu-i decât o *schimbare de limite,* atunci şi cesiunea a 10, 15, 20 de judeţe nu-i decât o schimbare de limite, *ergo* rectificându-se şi schimbându-se mereu limitele prin camere ordinare, am putea ajunge să vedem rectificat teritoriul *României* la circumscripţiunea Fefeleiului.

Sofisma *Românului,* departe de a fi de o fineţe deosebită, e din contra atât de ordinară, încât stabilindu-se odată clar şi bine *status contraversiae,* argumentaţiunea *Românului* devine absurdă.

Stabilindu-se în mod absolut inalienabilitatea teritoriului României, e de sine înţeles că nu poate urma în aliena a doua o dispoziţie care să facă iluzoriu principiul general, căci între două dispoziţii contradictorii dintre care una susţine inalienabilitatea, cealaltă alienabilitatea, e sau una sau alta adevărată, nicicând însă amândouă deodată. Ar trebui să se admită că legiuitorul n-a ştiut ce vorbeşte, că-n şirul dintâi stabileşte un lucru, pe care îl anulează prin şirul al doilea. Dar e cunoscut atât de oameni în genere, cât şi de psihiatri îndeosebi, că o asemenea anomalie, adică o contrazicere nu se poate petrece într-un cap sănătos omenesc şi că toate contrazicerile sunt numai aparente. C-un cuvânt un om nu poate susţine în aceeaşi vreme despre unul şi acelaşi lucru că şi există, şi nu există. Sferele inalienabilităţii şi schimbării (rectificării) teritoriului nu pot fi deci contradictorii, ci una, inalienabilitatea e sfera mare, care cuprinde în sine sfera a doua a schimbării sau rectificării.

Românul ia schimbare şi rectificare în sensul cel mai larg al cuvântului, care sens larg exclude inalienabilitatea sau o preface într-o simplă frază banală; pe când legiuitorul o ia în sens restrâns. Omul e schimbător, va să zică, că o mulţime de lucruri accidentale se modifică, rămânând totuşi el ceea ce-a fost în privirea celor esenţiale ale existenţei sale. El rămâne identic acelaşi cu toate schimbările. Şi moartea e o schimbare, şi descompoziţiunea organismului în elementele chimice e o schimbare, dar nu o schimbare în înţelesul tezei de mai sus.

C-un cuvânt inalienabilitatea teritoriului statului ca principiu general nu admite şi nu poate admite decât schimbări sau rectificări *neesenţiale,* nu însă esenţiale, precum e pierderea a trei judeţe, a unei porţiuni din malul Mării Negre, a unei guri a Dunării.

Care pot fi însă aceste schimbări neesenţiale?

Teritoriul statului este *inalienabil.* Dar acest teritoriu măsurat şi hotărnicit de oameni, ce pot *greşi,* nu e în toate punctele pe deplin cert. Se

poate descoperi documente, care să arate că în cutare loc limita se întindea mai departe şi a fost uzurpată, că dincoace era mai aproape şi am uzurpat noi teritoriu străin. Aceste uzurpări pot fi mari sau mici; *mari* fiind, aduc după sine schimbări de limite, *mici* fiind, condiţionează rectificări neînsemnate.

Asemenea schimbări sau rectificări au de presupunere fundamentală că statele învecinate au rămas *idealiter* proprietari ai locurilor *inalienabile*, pe care le-a uzurpat unul de la altul. Deci nu e vorba de *schimb* (échange) al teritoriilor uzurpate, ci unul recunoscând prin bună învoială şi cu bună-credinţă drepturile celuilalt, îşi rectifică graniţele, restrângându-le ici, lărgindu-le dincolo. Asemenea schimbări sau rectificări nu se fac însă niciodată pe locuri unde graniţa e bine determinată, prin râuri, prin valuri de pământ, etc., ci numai pe acolo unde semnele, ce deosebesc un teritoriu de celălalt, au fost deteriorate. Astfel graniţa între Austria şi Moldova era însemnată la munte prin şir de stejari, în al căror lemn era săpat bourul Dragoşizilor. Dar, parte a crescut coajă peste săpătură, parte răuvoitorii au tăiat acei copaci, încât limitele devenind nesigure, au trebuit rectificate. Posesiunea de fapt a cedat atuncea proprietăţii inalienabile de drept. Proprietatea statului asupra teritoriului său e inalienabilă, posesiunea de fapt poate fi uzurpată, deci schimbată şi rectificată. Schimbare şi rectificare presupun totdeauna o uzurpaţiune.

Vedem deci că un teritoriu *inalienabil* nu se poate *aliena.* Ceea ce se poate aliena sunt posesiuni *uzurpate.*

Uzurpat-am noi Basarabia?

Sunt graniţele atât de nesigure între noi şi Rusia, încât să aibă nevoie de o aşa răşluitoare schimbare sau rectificare?

Tocmai contrariul e adevărat. N-am uzurpat Basarabia şi graniţele ei sunt foarte sigure.

De aci însă rezultă că teritoriul statului, declarat inalienabil de către o constituantă, trei mari părţi ale lui nu se pot declara alienabile decât iar printr-o constituantă.

De va voi constituanta s-o facă aceasta sau nu, e altă chestiune, care desigur că e foarte grea şi merită un studiu separat.

Pe lângă aceste întrebări mai vine o alta. În vremea alegerii actualelor adunări erau cu totul alte chestiuni la ordinea zilei. Darea în judecată a cabinetului Catargiu, economia în finanţe etc.

Poporul român, consultat, a crezut de cuviinţă a-şi rosti atitudinea faţă cu cabinetul trecut prin alegerea oamenilor ce ne reprezintă astăzi. Oare tot aceleaşi chestiuni sunt de hotărât astăzi? Procesul foştilor miniştri a rămas fără acuzatori, economiile în finanţe au degenerat în cheltuieli de război, etc. Fost-au oare alegătorii consultaţi în privirea unor chestiuni, care nu li s-au făcut încă şi pe care ei nici nu le presupuneau la începerea evenimentelor? Apoi pot camerele să se mai pronunţe în chestiuni, pe care le-au hotărât odată?

20 august 1878

[„NU ŞTIM DE UNDE ŞI PÂNĂ UNDE...”]

Nu ştim de unde şi până unde partidul conservator din ţară a ajuns să aibă onoarea de-a fi numit reacţionar. Spunem onoarea tocmai pentru că ceea ce se numeşte reacţiune în alte ţări e atât de departe la noi şi pentru că elementele unei reacţiuni lipsesc — din nefericire — atât de mult, încât putem privi această stafie cu ochii reci ai unor judecători şi să vedem întâi dacă are vro realitate, al doilea, dacă existând într-adevăr, ar fi un rău pentru dezvoltarea naţiei româneşti şi al treilea, dacă stinsă fiind, ar mai putea fi re’nviată.

Aşadar care sunt bazele unui partid reacţionar?

O nobilime ereditară şi istorică, bogată şi puternică prin majorate, adică prin dreptul de moştenire al celui dintâi născut; o dinastie asemenea istorică, răsărită din acea nobilime şi identificându-se oarecum cu ea; în fine, prerogative politice ereditare, de ex. un senat compus numai sau aproape numai din privilegiaţi. Această clasă privilegiată ar trebui să lupte sau pentru menţinerea drepturilor ei faţă de tendinţele de uzurpaţiune, fie din partea altor clase, fie din partea coroanei, sau ar trebui să tindă a recâştiga prerogative pierdute.

Deie-ni-se voie a spune că toate aceste premise ale unui partid reacţionar nu există la noi. Clasa privilegiată de mai-nainte ajunsese un fel de nobilime de serviciu mai mult decât de naştere, iar despre ereditate nu era nici vorbă. Se-nţelege că existau familii influente şi bogate care menţineau un fel de eriditare *de facto* a prerogativelor în familie, dar acea ereditare nu există, *de jure*, precum o ştie aceasta orice copil mic.

Cauza pentru care boierimea în ţările noastre n-a ajuns niciodată la acea formă strictă şi nestrăbătută a instituţiei din alte ţări au fost vecinica neaşezare a lucrurilor de la noi (din) ţară, vecinicele schimbări de domnie, care se făceau în urma influenţelor polone, ungare şi turceşti, căci câteşitrei marile puteri vecine căutau să absoarbă pe socoteala lor patria noastră, iar aceasta căuta să pareze tendinţele lor prin alegerea unui domn cât se poate de plăcut vecinului aceluia, care pentru moment era mai puternic. Nu tăgăduim că aceasta era o politică de slăbiciune dar, bună-rea cum era, a prezervat ţara de lucrul cel mai rău din toate, de căderea pe mâini străine, şi tot politica aceasta a făcut cauza neaşezării din lăuntru, cauza pentru care nu s-a cristalizat din fierberea vieţii istorice un miez statornic al unei nobilimi naţionale, care să aibă voinţa şi puterea de-a rezista tuturor încercărilor necoapte şi costisitoare de înnoire şi de pospăială apuseană. Dacă ar fi existat o asemenea clasă nobilitară, nu se teamă d-nii liberali, altfel le mergeau reformele, nu aşa cum au mers; atunci se convingeau că revoluţiile nu se fac de pe saltea ca la 1848, nici mântuirea patriei nu se face prin intrigi de palat şi stârnind din somn pe un om vândut de cei ce

prin jurământul lor erau obligaţi să-l apere şi să-l păzească.

Când mişcările revoluţionare dau de rezistenţa puternică a unei reacţiuni compusă din elemente istorice, acele mişcări sau pier prin oameni mari, sau dau naştere la oameni mari, a căror mărime nici nu stă în raport cu întinderea teritorială a ţării măcar. Au trebuit într-adevăr ca două capete vârtoase ca cel spaniol cu cel olandez să se ciocnească, ca să dea naştere acelei înflorite şi puternice Olande din veacul al XVI-lea şi al XVII-lea; au trebuit ca două capete vârtoase ca acela al nobilimii engleze şi al poporului englez să se ciocnească pentru a da naştere lui Cromwell, acelui întemeietor al actualei puteri mari, care-a prefăcut o aproape neînsemnată ţară agricolă în cel întâi stat al pământului, căci, ca să întrebuinţăm o expresiune, aplicată la cel din urmă, „ca să goneşti dracii, îţi trebuie tatăl dracilor”. Dar aşa? Ieşi cu masalaoa pe uliţă, strigă „jos cutare, sau cutare!” zi-i revoluţie şi te-ai mântuit. Apoi, deie-ni-se voie, asta nu-i revoluţie, ci comedie.

Ş-apoi să nu creadă cineva că toate istoriile astea au ieşit din poporul românesc. Unde foc poporul... pentru toate ticăloşiile astea, el e prea cuminte şi prea aşezat de felul lui şi nici să nu creadă cineva că o singură reformă măcar s-a făcut în favorul poporului — singurele reforme mai mult sau mai puţin priitoare treptei ţărăneşti le-a făcut un domn absolutist, Cuza-Vodă, Dumnezeu să-l ierte.

Dar aşa? Ba Stan Popescu face republică la Ploieşti, ba d. C. A. Rosetti pleacă-n exil la Paris, ca să petreacă acolo mâncând pâinea neagră a străinătăţii, stropită cu vin de şampanie şi lacrimi de crocodil, ba s-adună toţi boierii bucluccii la Mazar-paşa să răstoarne domnia, ba d. Câmpineanu găseşte o prăpastie între tron şi ţară, care se umple numaidecât c-un portofoliu, ba făgăduieşti naţiei suverane că te ţii grapă de turcul suveran, c-ai să desfiinţezi toate dările şi armata, şi în urmă declari război turcului şi pui peste dări rechiziţii şi peste oaste para-oaste, ş-apoi, când vine vrun creştin mai aşezat şi zice: „Ia staţi, rogu-vă, mie-mi pare că treaba asta are cusur. Sau e pehlivănie, sau e nebuneală, sau şi una şi alta la un loc” — atunci ştiţi cum se cheamă acel sărman întrebător? Reacţionar, rugină paraponisită, austro-maghiar sau ruso-fil, vânzător de ţară. Noi îi zicem conservator. Liberal în România nu va să zică ceea ce se zice cu acest cuvânt în alte ţări. Dar când cineva n-a-nvăţat carte şi-i şi cam zevzec de felul lui, s-apucă şi el de negustoria cea mai uşoară, se face liberal.

Dar între conservatori se află mulţi coborâtori din familii boiereşti, se va zice. Ei, se află! Şi? Toată omenirea să aibă neapărat fericirea de-a se chema Serurie sau Fundescu? Mai trebuie să se cheme oamenii şi altfel.

Adevărata cauză a necontenitei revoluţii — dacă putem s-o numim astfel — e următoarea: Mişcarea n-a pornit de jos în sus, precum se cuvenea, ci de sus în jos. Cine erau purtători de steag la revoluţia de la 1848? Poporul? Am spus că poporul e prea cuminte pentru asemenea lucruri. Fii de boieri, rău preparaţi în ţară, care apucând de ici şi de colo în

străinătate, când o aşchie de cunoştinţă, când alta, s-au întors cu surcelele în poală să dea foc ţării şi nu altceva. Să fi văzut apoi luptă între giubelii şi bonjurişti de moda veche cu mustaţa bătută şi în frac tivit cu nasturi de aur. Dar lupta n-a ţinut mult, pentru că numiţii bonjurişti erau chiar fiii giubeliilor, care mai murind după vremuri, mai dându-se în lături de bună voie, era libertăţilor şi pospăielii importante a-nceput la largul ei. Şi deodată cu era libertăţilor şi a noilor legi încurcate, în care paragrafele se bat în capete, a-nceput să emigreze o generaţie de tineri în străinătate, ca să-nveţe — teologia? Nu. Ştiinţele naturale, tehnica, medicina, filologia? Nu, nimic din toate aceste. Dreptul. În sfârşit, a sosit o droaie de doctori în drept şi-n strâmb, cărora le trebuie pâinea de toate zilele, şi cuconaşi, scoşi ca din cutie, precum sunt, deveniseră şi cam exigenţi de felul lor. Pita lui Vodă nu-i tocmai mare în ţara românească. Mai drumuri de fier pe unde şi-a-nţărcat dracu copiii, mai poduri pe uscat, mai şcoli prin sate, unde populaţia stă din trei creştini ş-un şoarece, c-un cuvânt mai una, mai alta au împuţinat rău de tot pita lui Vodă şi lefurile nu sunt tocmai mari. Au credeţi cum că e vreuna din aceste somităţi care să-nţeleagă că trăim în ţară săracă? Aş! ferit-a sfântul. Propune-i unui asemenea geniu ticluit la Paris — la Piza chiar — un post de subprefect sau de judecătoraş la târgul Hârlăului. Se va crede insultat în demnitatea lui democratică. Alte visuri îi umblă prin cap. Nu-i vorbă, ca judecător de pace în târgul Hârlăului omul poate face mult bine şi, mai cu munca, mai cu vrerea lui Dumnezeu, poate asemenea ajunge departe — membru de casaţie sau ministru de justiţie chiar.

De ce nu? Nici o lege n-o opreşte aceasta şi societatea noastră — orice s-ar zice — chiar cea mai naltă societate e pe deplin democratică. Dar pentru o asemenea înaintare regulată, prin merit, prin ştiinţă, prin onestitate, se cere muncă şi răbdare, iar cuconaşii nu iubesc munca şi sunt nerăbdători de-a parveni. Aceasta e adevărata corupţie: tendinţa de a câştiga lesne şi fără muncă, tendinţa de a se gera în om mare fără merit, aceasta e corupţia adevărată, ale cărei urmări sunt ura şi invidia contra oricărui merit adevărat şi cocoţarea nulităţilor în acele locuri, la care numai o înaltă inteligenţă sau un caracter extraordinar dau un drept.

Dar spune vreunuia: „Măi creştine, vezi-ţi de treabă! Ce te amesteci la un lucru, când nu ştii seama şi rostul lui? Ce te amesteci la învăţăturile publice bunăoară, dacă nu ştii cum se dresează cap de berbece necum cap de creştin?” Ştii ce-ţi va răspunde? Că eşti reacţionar, austro-maghiar, vânzător de ţară.

Zi-i altuia ce s-amestecă la război, când nu ştie a deosebi puşca cu cremene de tunul Krupp — tot aşa îţi va răspunde. Apoi de te-o mai prinde şi necazul şi-i zice, în pilda lor, că Dumnezeu biet umple lumea cu ce poate, atunci eşti chiar retrograd.

Ei bine, iată în ce constă reacţie şi liberalism în România. Dacă un om îşi mai are toate sâmbetele launloc, atunci e reacţionar, se-nţelege.

Dacă i-a mai rămas vreunuia niscaiva brumă de avere şi crede a putea pretinde ca la decretarea de legi organice să nu se voteze cu drumul de fier, ci să se mai oprească pe ici, pe colo, ca să vadă de nu sunt interese atinse, atunci e reacţionar.

Atâta-i deosebirea. Ar fi de dorit, nu pentru aceşti reacţionari, ci pentru naţia românească peste tot, ca această deosebire să fie mai mare, dar din nenorocire nu este. Se simte adânc lipsa acelei clase istorice, care să fie păstrătoarea tradiţiilor şi a bunului-simţ, pârguit prin lupte seculare şi suferinţe seculare.

Multă, puţină, cât mai era, s-au tot dat şi dat într-însa, pentru a pune în locu-i o generaţie de avocaţi, şi azi când în fine visul democraţiei române s-a îndeplinit — stăm mai bine? Abstracţie făcând de la împrejurarea că-n urmarea înnoiturilor croite şi răscroite de avocaţi poporul românesc în toate clasele lui sărăceşte pe zi ce merge, nu e poate vreo deosebire atât de mare în cultura de azi şi cea de alaltăieri? Deie-ni-se voie a constata aceasta. Extensiv, poate c-a câştigat cultura naţională, intensiv însă, desigur că nu. Cât de puţini tineri se disting şi chiar astăzi un Kogălniceanu sau un Epureanu se deosebesc aproape de tot tineretul nou cât cerul de pământ, în vorbă, în spirit, în toată atitudinea. Am fi curioşi într-adevăr să ştim care-i acel Sefendache, Holban, Chiţu, Pătărlăgeanu, Cantilli e *tutti quanti*, care ar putea suferi o comparaţie cu aceşti doi oameni — nemaivorbind de alţi bătrâni, o comparaţie cât de depărtată măcar?

Aşadar — unde e reacţia şi unde reacţionarii?

Trăieşte vreun descendent al Basarabilor sau al neamului Muşatin din Moldova sau — ca să fim compleţi — al Asanizilor din regatul româno-bulgar al Emului, care să petreacă în ţări străine ca ducele de Cumberland, fiul regelui Hanovrei, iar partizanii lui să frământe ţara, căutând a răsturna dinastia actuală şi a readuce pe cea veche?

Nu!

Este vreo castă aristocratică, care şi-a pierdut drepturile ei ereditare şi istorice, jurisdicţiunea şi dreptul exclusiv de-a administra cutare ori cutare judeţ şi care acuma caută a le recâştiga cu orice preţ?

Asemenea nu. Ar fi bine să fie, căci în orice stat o clasă puternică e folositoare, dar nu există şi nici nu poate exista.

Aşadar ţinem la dinastie şi la constituţie aşa cum sunt şi fiindcă constituţia e liberală, suntem şi noi liberali.

Orice încercare de-a reînvia clasele vechi e astăzi zadarnică dintr-o cauză simplă. Alte împrejurări au dat naştere boierimii vechi, împrejurări care nu se repetă nicicând de două ori în lume. Dacă România ar avea o epocă mare, atunci ea ar avea şi o aristocraţie nouă, dar fără o asemenea epocă hotărâtor-mare nu se poate aştepta nici reînvierea unei clase aristocratice.

Conservatorismul, reprezentat prin organul nostru, nu înseamnă

aşadar altceva decât menţinerea constituţiei actuale *tale quale*, adică bună, rea cum este şi împiedicarea de-a nu merge cu dezvoltarea constituţională şi mai departe, de pildă la sufragiul universal, la republică, la ostracism, la despotismul mulţimii. Constituţia actuală e adică destul de liberală şi nu mai trebuie lărgită de cum este.

Nu tăgăduim c-ar fi fost mai bine dacă ideea statului avea putere mai mare ca să fie-n stare a înfrâna costisitoarele şi nemărginitele ambiţii personale ale nulităţilor, de-a ajunge la cârma ţării. Şi aceasta ar fi fost mai bine — nu absolut — ci relativ, pentru că la noi oamenii nu-şi cântăresc încă pe deplin bine interesele. Dar o lungă experienţă învaţă că pasuri îndărăt nu se pot face. Vom pierde multă vreme încă pentru a umplea formele civilizaţiunii pe care le-am împrumutat, dar ele trebuiesc umplute, nu nimicite. Deocamdată — nu-i vorba — cam ciudaţi crai de la răsărit se-mbracă cu ele, însă convins odată poporul că numai munca şi meritul adevărat îndreptăţesc la ceva în viaţa publică, lucrul va fi pe jumătate îndreptat.

Repetăm deci cele spuse în numărul de 20 decembrie: *Respingerea* a tot ce este republică mai mult sau mai puţin deghizată şi *conservarea* constituţiei cu monarhia constituţională, iată statornicele noastre principii.

5 ianuarie 1879

[„CINE CUNOAŞTE CÂTUŞI DE PUŢIN ISTORIA...”]

Cine cunoaşte câtuşi de puţin istoria ţărilor româneşti nu poate să se mire de cele ce se petrec în zilele noastre.

Pe timpul fanarioţilor, mai înainte, ba chiar numaidecât după epoca lui Ştefan cel Mare, scaunele domneşti au început a fi cumpărate cu bani: fanarioţii nu erau decât oamenii care au luat acest principiu al cumpărării scaunului domnesc drept bază pentru organizarea unui sistem de exploatare publică.

Mai mulţi greci din Constantinopol şi din ţară se uneau între dânşii, compuneau din economiile lor un capital însemnat, se grupau pe lângă vreun fanariot cu oarecare trecere la Poartă şi cumpărau tronul vreuneia dintre ţările româneşti. Venind apoi în ţară, domnul îndeobşte nu înapoia banii, ci lua cu sine pe membrii companiei şi le da funcţiuni înalte, din care să-şi poată scoate capetele cu camete cu tot. Aceştia, la rândul lor, luau biruri legiuite şi nelegiuite, vindeau funcţiunile şi făceau negoţ cu posturile atârnate de dânşii.

Acest sistem s-a păstrat în ţările româneşti aproape una sută şi cincizeci de ani.

După documentele istorice care ne sunt cunoscute, la companiile de exploatare ale fanarioţilor au luat parte şi alţi străini, zarafi din Constantinopol, mai mulţi ambasadori ai Franţei şi ai Veneţiei; nu ne este însă cunoscut nici un caz în care boieri pământeni, fie chiar şi de origine străină, să-şi fi băgat capitalurile în asemenea întreprinderi. S-a întâmplat însă în mai multe rânduri că vreuna dintre partidele din ţară s-a folosit de asemenea companii constituite fără de concursul lor ca să răstoarne pe vreun domn. Astfel a fost răsturnat, între altele, voievodul Constantin Brâncoveanu.

Acelaşi lucru se întâmplă în zilele noastre.

Elementele pentru organizarea unei societăţi de exploatare au existat totdeauna în ţara noastră şi era un lucru firesc să se găsească şi oameni capabili de a le organiza. Liberalii mai avansaţi de la 1848 au crezut că se pot folosi de ele în lupta pentru principiile egalitare ce propăvăduiau: şi dacă elementele mai sănătoase de la 1848 nu ar fi făcut această greşală, niciodată compania de exploatare organizată de d-nii C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu nu ar fi ajuns la înrâurire hotărâtoare în viaţa noastră publică.

La 1848 oamenii luminaţi au pus la dispoziţia acestei companii o armă puternică: fraza liberală şi patriotică, dreptul de a pretinde să fie înconjuraţi cu nimbul unor oameni ce au luat parte la o acţiune de reorganizare naţională. În zadar N. Bălcescu, Eliad Rădulescu, D.

Bolintineanu, V. Alecsandri, Const. Negri, Ch. Tell şi ceilalţi inauguratori ai epocii noastre moderne au înfierat pe sufletele problematice pe care le toleraseră la 1848, căci ele până în ziua de astăzi se pretind cu oarecare trecere creatori ai epocii.

Vodă Cuza, inteligent mai presus de toate, a căutat să-i ducă *ad absurdum* şi a izbutit. Dar era destul ca compania să vie odată la putere, pentru ca să se sporească şi să prinză putere.

În urma revoluţiei de la 1866 compania a putut să-şi găsească noi membri şi noi resurse. Ceea ce-i lipsea mai-nainte, capitalul, acum îi sta la dispoziţie, deoarece în timp scurt rentabilitatea întreprinderii s-a dat pe faţă şi creditul companiei s-a întemeiat. Compania şi-a creat un capital de rezervă, parte prin fondarea ziarului *Românul*, parte prin îmbogăţirea celor mai hotărâţi dintre membrii ei şi, îndată ce lumea a văzut că a fi roşu este o neguţătorie ce se rentează bine, numărul roşiilor s-a sporit.

Chiar nici aşa însă roşii nu ar mai fi putut ajunge să dispună din nou de averile ţării dacă nu s-ar fi găsit încă o dată conservatori gata de a se folosi în mâna lor de compania Rosetti—Brătianu.

În două rânduri s-au încercat să răstoarne pe domnitorul Carol I şi să vie la putere şi nu au izbutit, precum nu vor izbuti niciodată fără de ajutorul, fie chiar pasiv, al altora.

Încetul cu încetul ei au sărăcit şi şi-au pierdut creditul, astfel că, dacă nu ar fi venit coaliţia de la Mazar-Paşa ca să-i reabiliteze, astăzi d. C. A. Rosetti ar fi tot la Paris, d. I. C. Brătianu ar fi rămas un cetăţean folositor prin rachiul, vinurile şi untul ce produce, d. Pantazi Ghica ar satisface o trebuinţă publică, organizând vreun *Caffé chantant* apelpisit, iară partea cea mare a roşiilor ar fi postulanţi supuşi.

În trei ani de zile însă compania a crescut şi s-a întărit ca niciodată. S-au strecurat bani prin mâinile ei în acest timp şi banul e putere.

Dară vom trece cu vederea vina celor ce au pus noi şi puternice arme la dispoziţia modernei companii de exploatare şi ne vom mărgini a constata cum roşii ştiu a se întări prin slăbirea altora.

Toţi foştii miniştri conservatori daţi în judecată au ieşit cu majorităţi însemnate din urnele electorale.

A fi adversar al roşiilor, a-i combate şi a fi combătut de către dânşii, este un titlu de încredere.

D. G. Vernescu, d. Mihail Kogălniceanu, d. Manolache Costache Epureanu şi d. N. Ionescu, membrii fostei coaliţii de la Mazar-Paşa, deasemena sunt aleşi, ca opoziţie. Alegătorii le zic: Voi i-aţi adus pe roşii: vă alegem, ca tot voi să scăpaţi ţara de dânşii.

Dar d. Dimitrie Sturdza, ministru de finanţe al actualului cabinet, nu a fost ales şi nu a fost ales tocmai că face parte din cabinetul Brătianu. Astfel ştiu roşii să omoare pe oamenii ce le dau mână de ajutor.

* * *

Şi oricine astăzi ar îndrăzni să se unească cu roşii, o paţe ca d-l D. Sturdza, căci cu dinadins omoară pe oamenii ce se amestecă în trebile lor şi nu-i primesc decât spre a-i putea omorî.

Ca dovadă că şi această apucătură e una dintre tradiţiunile lor istorice, vom pune în vederea cititorului o parte din istoria lui Matei Vodă-Basarab.

Matei Vodă-Basarab, cel mai naţional şi mai popular dintre toţi domnii Munteniei, acela care creă cea mai naţională epocă în istoria noastră, întorcându-se de la Constantinopol, fu primit, după cum ne spune un istoric, ca numai puţini domni pe faţa pământului.

Peste trei zile, pe la 1 martie 1634 a venit şi Matei Vodă. O mulţime de popor şi toţi boierii au ieşit întru întâmpinarea sa la malul Dunării; şi drept semn de bucurie şi fericire, poporul îşi dezbrăca hainele şi le aşternea la pământ, de a venit domnul peste ele până în Bucureşti călare.

Dar cum s-a sfârşit viaţa acestui domn iubit, care a creat cea mai frumoasă epocă de prosperare naţională? Cum şi-au răzbunat vrăjmaşii lui de dânsul?

I s-au făcut slugi plecate spre a-l face urât de popor şi spre a-l putea apoi răsturna, punând capăt şi epocii create de dânsul. La bătrâneţe, el ajunsese de batjocura lumii şi a oştirii care:

Îi zicea făr-de ruşine că fiindcă a ajuns bătrân şi în doaga copiilor, era bine să-şi lase tronul şi să se facă călugăr. Aceste toate au rezultat *din cauza a doi oameni înrăutăţiţi*, anume vistierul Ginea, numit şi Olariul sau Cicală şi Radu Armaşul, numit şi Vărzarul. Aceştia, având în mână cârma statului şi încrederea absolută a Domnului, făceau abuzurile cele mai revoltante. Boierii ajungând fără putere şi văzându-şi vieţile în mâinile acestor doi ticăloşi, sufereau toate în tăcere.

Astfel au ajuns oameni răi de pe timpul lui Matei Basarab să mânjească viaţa unui om îmbătrânit în fapte măreţe.

Dar cine erau aceşti doi ce organizaseră pe timpul lui Matei Basarab compania de exploatare?

Unul, Ginea, zice istoria:

era din Rumelia, om prost şi neînsemnat, de meserie fierar. Venit de foarte june în ţară şi făcându-şi avere, se însură la satul Brătăşeştii, lângă Olteţ, în judeţul Romanaţi. Cu viclenia sa cea iscusită, ajungând a se înainta în diregătoriile civile, şi apropiindu-se adesea de domn, îi zicea totdeauna să-l facă pe el vistier şi-i promitea că-i va afla mijloace să-i sporească veniturile încât să poată cuprinde şi alte ţări. Matei-Vodă, ajungând la bătrâneţe a fi dominat de ideea înavuţirii şi a iubirii de argint, l-a crezut şi l-a făcut vistier plenipotent. Acesta îndată a lepădat pielea mielului şi se arată în adevăr lup: trimitea în toate părţile şi dezbrăca oameni cu felurite cuvinte; inventa feluri de dări şi de abuzuri, care ajunseră a înnegri faima şi numele cel glorios al Domnului.

Cine era celălalt?

Acesta era român din Ploieşti, fiul unui grădinar (bulgar) care cultiva varză: de aceea îl şi numiră Vărzarul. Ajungând din tinereţe a înainta în diregătoriile civile, se făcu şi armaş mare, odată cu Cicală, când s-a făcut vistier. Înzestrat cu un suflet răutăcios şi neomenos, îndată ce-a ajuns la postul acesta, a început a revărsa asupra tuturora veninul răutăţii sale: nici boier, nici preot nu scăpa nesupărat şi nejefuit de puterea lui.

Astfel aceşti doi venetici, strâns uniţi între dânşii şi profitând de slăbiciunea unui domn cu trecut glorios, au ştiut să curme o viaţă atât de binecuvântată cum a fost cea începută pe timpul lui Matei Basarab şi să pregătească ţara pentru epoca fanarioţilor.

Nu-i vorbă, oricare alt domn cu trecut mai puţin glorios ar fi căzut jertfă slăbiciunii sale.

Nimic nou sub soare!

Ce se petrece astăzi s-a petrecut sub forme deosebite mereu în timp de mai multe sute de ani. Când elementele sănătoase au avut destulă energie, când ele s-au arătat hotărâte, exploatatorii de meserie *“s-au făcut nevăzuţi de frică şi de ruşine”*, iară cei amăgiţi s-au pocăit şi s-au întors pe căile bune. Şi dacă noi, astăzi, voim să scăpăm de nevoile cu care ne luptăm, e destul să ne arătăm hotărâţi, pentru ca urmaşii lui Cicală şi ai Vărzarului să dispară ca fumul, goniţi de frică şi de ruşine.

Să facem astăzi ceea ce au făcut strămunii noştri la începutul lui Matei Basarab, să ne arătăm hotărâţi, pentru ca fiii noştri să nu cadă victimă celor ce exploatează ţara şi de treizeci de ani se trudesc să curme dezvoltarea noastră naţională şi să facă pe pământul românesc un stat cosmopolit.

Nu e o vorbă de boieri şi de reacţie: vrăjmaşii noştri de la *Românul* dau în sec când vor să sperie lumea cu momeli de felul acesta: lupta se urmează pentru românitatea ţării noastre, pe care liberalii internaţionali o neagă prin aspiraţiile, prin faptele şi prin activitatea lor de treizeci de ani, lupta se urmează pe un tărâm naţional între noi care ţinem la obiceiurile şi tradiţiile poporului român şi între oamenii veniţi de ieri, de alaltăieri în ţară, ce uniţi cu nişte români slabi de înger îşi dau silinţa să ne abată de pe căile fireşti ale dezvoltării noastre şi să întemeieze stăpânirea străinilor pe pământul românesc.

Nu mai e vorba chiar nici de conservatori şi liberali: toţi oamenii cumsecade şi toţi românii trebuie să-şi dea mâna ca să scape ţara de primejdia în care vor s-o arunce roşii, ce azi caută să se întărească prin un nou element străin.

18 mai 1879

[„DUPĂ ATÂTEA DECLARAŢIUNI”]

După atâtea declaraţiuni formale ar fi poate de prisos a mai răspunde *Românului* care nici acum nu încetează de-a confunda partidul conservator, precum el este astăzi, cu partidul boierilor bătrâni din timpul unirii Principatelor. De prisos ar fi însă a răspunde şi pentru consideraţia că orice cuvânt am rosti, îl vedem *pro primo* rău înţeles, apoi răstălmăcit cu intenţii şi vederi care nu sunt deloc cuprinse în cuvintele noastre.

Românul face istoricul luptelor partidului roşu cu conservatorii de la 1848, cu cei de la 1858, cu cei din timpul domniei lui Cuza-Vodă şi apoi îşi asumă meritele unirii, a împroprietăririi ţăranilor etc. asupra partidului pe care-l reprezintă.

Acestea sunt cu totul neexacte.

Întâi, în partidul conservator de astăzi e în număr mare reprezentat partidul unionist din timpul domniei lui Grigore Ghica Vvd. Actele divanului *ad-hoc* din Moldova sunt deopotrivă iscălite de d-nii Lascăr Catargiu şi Petru Mavrogheni de ex. ca şi de Anastasie Panu şi de d. M. Kogălniceanu. E natural ca boierii din Ţara Românească să se fi temut de roşii, de aceste elemente necunoscute care încercau a pune mâna pe stat; în Moldova însă această luptă între liberali şi conservatori n-a existat în privirea chestiunilor mari, încât în timpul divanului *ad-hoc* lupta era între unionişti şi antiunionişti, abstracţie făcând de la principiile lor de administraţie internă.

Caracteristic este deci pentru partidul conservator că din momentul unirii el s-a contopit în amândouă ţările formând un singur partid pe când, din contră, liberalii din Moldova au păstrat caracterul lor deosebit de al roşiilor, căci în Moldova, din fericire pentru ţară, nu există încă roşii.

Aşadar, dacă roşii cu titlul lor nou de partid naţionale-liberale sau liberale-naţionale, adoptat ca imitaţie a partidului judaico-oportunist din Germania, au avut vreo luptă de susţinut, aceasta n-a fost îndreptată contra partidului conservator cu cultura lui modernă şi cu vederile lui exacte, ci contra a o seamă de boieri din Ţara Românească, care ţineau grapă la tradiţiile ţării lor şi nu voiau să sacrifice nimic sigur pe lucruri necunoscute. Boierii, din punctul lor de vedere, aveau dreptate. Ţara Românească exista ca stat autonom de la 1260-70, va să zică bob numărat de şase secole, îşi avea deci viaţa ei aşezată, tradiţiile ei deosebite şi era natural că unirea, deşi se făcea cu o ţară tot românească, având deplină asemănare în datini şi obiceiuri, avea s-aducă mari schimbări, mai ales prin unificarea instituţiilor.

Altfel era cazul Moldovei. C-o sută de ani mai tânără decât Ţara Românească, ea a avut totdeauna o poziţie mult mai expusă decât sora ei de peste Milcov. Doi vecini a avut aceasta, din care cu unul s-a împăcat

prin tratate, neutralizând pe celălalt care nu era periculos prin împrejurarea că Ardealul era mai autonom faţă de Ungaria decât Ţara Românească faţă de turci chiar. Moldova însă avea Polonia la nord, dar mai cu seamă la răsărit, avea pe neastâmpăraţii tătari, pe neînfrânaţii cazaci şi pe deasupra acestora avea în contra ei împărăţia turcească şi regatul Ungariei. Pe când însă un vecin al Ţării Româneşti slăbea, adică Turcul, vecinul imediat al Moldovei, Rusul, se împuternicea din zi în zi, căci se substituise turbulentei Polonii puternica Rusie pe de o parte, puternica Casă de Austria, pe de alta. Rezultatul împuternicirii vecinilor a fost că Moldova a pierdut două provincii. Era evident deci că experienţele dureroase trebuiau să facă instinctul de conservare naţională mult mai susceptibil în Moldova decât în Ţara Românească care n-avusese a deplânge acele dureroase pierderi.

Iată dar de ce partidul conservator de astăzi nu mai poate fi identificat cu acela pe care d-nii roşii l-au combătut la 1848. D-nii roşii au fost şi au rămas liberalii *unei provincii;* conservatorii sunt un partid, unul şi acelaşi în întreaga România. Nu există roşii în Moldova, sunt însă conservatori cu aceleaşi vederi în ţinutul Sucevei ca şi-n banatul Severinului.

Rolurile sunt aşadar cu totul schimbate.

E asemenea inexactă aserţiunea *Românului* că partidul conservator ar fi fost contra împroprietăririi. Contra modului propus, da; contra ideii, nu. În sine vorbind, atât meritul cât şi nemeritul e al lui Vodă-Cuza şi al lovirii sale de stat. Cum că modul de împroprietărire a fost vicios se vede însă din rezultate. Niciodată ţăranul român n-a stat mai rău decât după împroprietărire, astfel ea a fost făcută.

D-nii roşii însă, care combat lovirea de stat, au cu toate acestea pe autorul lovirii ca ministru de interne, au în cabinet pe omul pe care acum câteva luni îl numeau prin „Românul” meşter în *sustracţiune* şi trădător al ţării în chestiunea izraelită.

Acum venim la legile conservatoare, votate de roşii în plină contrazicere cu principiile lor fundamentale.

Punctul nostru de vedere e cu totul clar: roşii, ca partid politic consecvent şi onest, n-ar fi trebuit să le voteze.

Lupta noastră de căpetenie e o luptă pentru adevăr. Dacă sunteţi liberali, fiţi ce vă numiţi, conform proverbului „ori vorbeşte cum ţi-i portul, ori te poartă cum ţi-i vorba”. Ceea ce combatem dar în roşii e lipsa de caracter, pişicherlicul erijat în teorie de guvernare.

Azi d. Kogălniceanu e numit sustractor şi trădător, mâine e ministru al roşilor.

Azi veniţi cu presiunea străină, cu categoriile şi cu listele, mâine adoptaţi proiectul opoziţiei.

Gravitatea lucrului consistă însă în împrejurarea că un partid fără caracter, pe lângă aceea că demoralizează poporul făcându-l a nu mai şti cu

ce oameni are a calcula, mai e şi compus din oameni fără caracter.

Astfel un individ de la Piteşti în ajunul alegerilor promitea cetăţenilor că nu numai nu va da nimic evreilor, dar va propune gonirea lor din ţară. Acelaşi individ, ales deputat, făcea parte din susţiitorii categoriilor. Există o suplică a alegătorilor din Piteşti care denunţă duplicitatea deputaţilor din acel judeţ.

Alături apoi cu neonestitatea pe teren teoretic, vine cea pe terenul practic, unde exemplele sunt înspăimântătoare.

De aceea nu lauda „Românului”, că roşii sunt adevăraţii conservatori, ci obiecţiunea noastră principală are cuvânt.

În fundul inimii voastre nici credeţi în ceva, nici voiţi ceva. Nu sunteţi un partid politic, ci o societate de exploatare, nu cu principiile voastre a ne lupta, ci cu apetiturile voastre. Pentru a arunca praf în ochii lumii sunteţi în stare, cu aceeaşi lipsă de caracter, să votaţi azi o lege ultraliberală, mâine una ultraconservatoare, fără a pricepe nici pe una, nici pe alta.

Din cauza asta nu sunteţi democraţi, ci demagogi.

18 octombrie 1879

[MISIUNEA NOASTRĂ CA STAT]

Sunt în viaţa popoarelor situaţiuni în care omul luminat trebuie să se ridice mai presus de strâmtele vederi de partid şi să judece oamenii şi faptele cu imparţialitatea istoriografului nepreocupat.

O asemenea situaţiune e şi aceea în care statul român se află în zilele noastre.

Dezvoltarea politică şi socială a poporului român a ajuns într-un stadiu în care oricărui popor i se pune întrebarea: eşti ori nu eşti un element capabil de a întemeia şi de a menţine ordinea socială ca garanţie de dezvoltare, pe o bucată oarecare de pământ?

De astăzi înainte nu mai e cu putinţă să trăim sub forma, mai mult ori mai puţin nedefinită de până acum; atât situaţia generală a Orientului cât şi aspiraţiunile noastre proprii ne hotărăsc a ne constitui în stat deosebit şi cu desăvârşire neatârnat.

Iară dacă nu vom fi capabili de a săvârşi prin noi înşine această operă de constituire, atunci va trebui să renunţăm, pentru totdeauna poate, la realizarea scumpelor noastre dorinţe de neatârnare, căci de astăzi înainte relaţiile internaţionale indefinite nu mai sunt cu putinţă în Europa.

Aceasta e alternativa fatală în faţa căreia se află neamul românesc în zilele noastre; aceasta e morala şi neînduratul adevăr pe care nici un român nu trebuie să-l scape din vedere; nouă, generaţiunilor în viaţă, ne-a căzut sarcina măreaţă de a dovedi că bună a fost prăsila ce Traian a sădit pe pământul Daciei şi că nu în zadar au luptat strămoşii noştrii atâtea veacuri de-a rândul.

O idee avuse Traian în vedere când s-a hotărât să verse sângele oştenilor romani pentru cucerirea Daciei: voia să stabilească ordinea şi să aşeze un strat de cultură omenească la gurile Dunării.

Această idee din care s-a zămislit neamul românesc, nici până în ziua de astăzi nu s-a realizat; optsprezece veacuri au trecut, optsprezece sute de ani de-a rândul am luptat fără de curmare ca să câştigăm o singură zi de dezvoltare pacinică; astăzi a sosit acea zi, şi acum ori niciodată vom face pasul hotărâtor pentru împlinirea misiunii noastre istorice.

Mari sunt vremurile în care trăim şi fiecare dintre noi trebuie să ia hrană întăritoare din conştiinţa misiunii la împlinirea căreia a fost chemat prin aceea că se află în rândul românilor azi în viaţă.

* * *

Când românii se reivesc în istorie, la Argeş şi la Suceava, ei sunt un element prigonit ce caută un adăpost spre a se putea dezvolta în pacinică

retragere. Dovadă sunt rămăşiţele începutului de cultură ce s-au păstrat din acele timpuri depărtate. Era sădită în inimile acelor oameni vechi iubirea pentru tot ce [e] drept, bun şi frumos; însă nobila sămânţă, abia răsărită din pământ, era mereu strivită şi iar strivită de copitele sălbaticelor cete de vrăjmaşi.

Veacuri au trecut astfel; în curgerea veacurilor cetele sălbatice au pierit una câte una, iar astăzi stăm adăpostiţi între hotarele ţării noastre şi nimeni nu mai îndrăzneşte să calce fără de *învoirea* ori fără de *voia* noastră aceste hotare.

E mică ţărişoara noastră, îi sunt strâmte hotarele, greutăţile vremurilor au ştirbit-o; dar această ţară mică şi ştirbită e ţara noastră, e ţara românească, e patria iubită a oricărui suflet românesc; într-însa găsim toate putinţele dezvoltării, întocrnai ca într-una oricât de întinsă.

Athena era un petic de pământ şi totuşi numai din comorile ei şi-a luat împărăţia lui Alexandru podoabele măririi.

S-o facem mare pe ţărişoara noastră prin roadele muncii noastre şi prin mărimea vredniciilor noastre, căci de astăzi înainte nimeni nu ne mai jigneşte în lucrare şi dacă nu putem să ne urmăm în pace dezvoltarea, atunci [e] bine să ştim că nu mai sunt copitele sălbaticelor cete de vrăjmaşi care strivesc sămânţa abia încolţită, ci hula, vrajba şi ura ce ne-o facem noi înşine.

Nu mai putem astăzi să ne dezvinovăţim, ca în trecut, cu vrăjmaşii ce ne înconjoară şi nu ne lasă să înaintăm spre împlinirea misiunii noastre; ori de câte ori ne oprim în cale, dovedim că nu suntem vrednici nici de locul la care ne-a pus întâmplarea.

E un român slab de înger acela care sperie ţara cu primejdii ce ne-ar fi ameninţând din afară; soarta, viitorul nostru şi al urmaşilor noştri atârnă de la înţelepciunea noastră şi de la buna chibzuinţă cu care vom înainta spre realizarea misiunii istorice ce ni se cuvine şi numai spre a acestei uneia şi singure misiuni; primejdiile, dacă ne ameninţă, ne ameninţă din lăuntru.

Uşurinţa, reaua-credinţă, nesocotinţa ori zelul pătimaş la noi înşine, numai acestea pot să fie izvorul primejdiilor ce ne ameninţă şi vai şi amar de noi dacă, în vremile noastre mari, am avea parte de a fi conduşi de oameni mici al căror cap e prea strâmt spre a putea cuprinde concepţia bogată a misiunii unui popor întinerit după o viaţă de optsprezece veacuri, ori a căror inimă e prea searbădă spre a se putea încălzi de această misiune, oameni ce ar voi să ne ducă unde n-avem să mergem prea în pripă, prea departe ori în direcţii nepotrivite cu firea blândă şi aşezată a neamului nostru.

Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunării; aceasta e singura misiune a statului român şi oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop pune în joc viitorul urmaşilor şi calcă în picioare roadele muncii străbunilor noştri.

Aici, între hotarele strâmte ale ţării româneşti trebuie să se adune capitalul de cultură din care au să se împrumute fraţii noştri de prin ţările de primprejur, dimpreună cu celelalte popoare mai înapoiate decât noi.

Legăturile de sânge şi identitatea individualităţii naţionale faţă cu unii, comunitatea tradiţiunilor istorice şi identitatea vederilor religioase faţă cu alţii ne deschid şi netezesc calea înrâuririi pacinice şi binefăcătoare pe care trebuie să păşim cu cea mai deplină bună-credinţă.

Astfel înţelege societatea modernă misiunea statului român; astfel rezultă ea din istoria noastră; astfel a fost concepută chiar de către întemeietorul neamului românesc. Niciodată nu am fost element stăpânitor; niciodată nu s-a manifestat în noi chiar nici tendinţa de a supune pe alţii, ci totdeauna românul s-a mulţumit a fi adăpostit şi a se dezvolta pe pământul său; dacă vom urma şi în viitor tot astfel, lăsând în pace pe cei ce ne lasă în pace şi trăind în bună înţelegere cu cei ce nu ne jignesc, vom aduce societăţii europene şi îndeosebi statelor vecine serviciul pe care nici un alt stat nu-l poate aduce, deoarece nici unul nu are cu popoarele de primprejur legăturile pe care le avem noi.

2 noiembrie 1879

[„NENOROCITELE ASTEA DE ŢĂRI...”]

Nenorocitele astea de ţări ale noastre sunt de mult, dar mai cu seamă de la fanarioţi încoace, scena unui joc de intrigi internaţionale, care se ţes, se încâlcesc, dar din nenorocire se descâlcesc totdeauna în defavorul lor şi mai cu seamă al elementului românesc din ele.

De se face un drum de fier, el devine calea mare de imigraţiune a tuturor vagabonzilor şi a criminalilor din statele învecinate, căci România a devenit mlaştina de scurgere pentru tot ce e moraliceşte şi economiceşte nesănătos dincolo de graniţe, pentru tot ce fuge de muncă, pentru tot ce se simte urmărit de înrolarea în armată, de poliţie şi de justiţia penală. Astfel, bunăoară, toţi criminalii din Austro-Ungaria care se prind din fugă, pe drumul spre România se prind, căci aici e ţara libertăţii, egalităţii, fraternităţii şi a părintelui acestora C. A. Rosetti, a cărui nume slăvit va fi de toate venitùrile de acum şi pururea în vecii vecilor.

Christ a fost reprezentantul săracului cinstit şi harnic. Antihrist e reprezentantul săracului viclean şi leneş; căci vicleşugul şi lenea, tertipul şi ruşinea de muncă sunt cele două mari semne caracteristice atât ale roşiilor ca colectivitate, exceptând pe puţini, cât şi ale elementelor străine pe care ei mai cu seamă le favorizează.

Au susţinut într-un rând că toate, absolut toate, drumurile de fier din ţară îşi încheie socotelile anuale cu pagubă, încât statul — şi când zicem statul, zicem producătorul principal, ţăranul — plăteşte din sudoarea amară a imensei şi cumplit de sărace majorităţi a populaţiunii române plimbările perciunaţilor cetăţeni din Galiţia spre România,transportul mărfurilor proaste care ucid până şi umbra de meserie şi meşteşug în ţara noastră, reducându-se astfel totalitatea populaţiei noastre, fie din oraşe, fie din sate, la tristul rol de ilot producător de grâu pentru străinătate, o totalitate care ea însăşi nu se hrăneşte cu grâu şi cu mălai. E evident şi pe toată scara societăţii se observă că rasa română în genere decade, că ajunge la diselecţiune, la maimuţire.

Aducă-şi cineva aminte de ce erau Bucureştii în zilele lui Vodă-Cuza: un oraş românesc. Ce sunt astăzi? Un oraş străin. Nu vorbim de zilele mai vechi ale lui Ghica Vodă în care puternica organizaţie a breslaşilor făcea aproape cu neputinţă pătrunderea unui străin în organismul economic al naţiei; vorbim de-o vreme în care fraza îşi luase deja avânt, de o vreme în care exista deja un ziar ca *Românul* care învenina ţara în contra Domnului şi pe Domn în contra ţării. Şi totuşi Bucureştii erau încă un oraş creştin şi românesc. Nu vedeai o firmă străină în Lipscani de pildă, astăzi devin rare cele române.

Şi de ce asta?

Pentru că din toate s-au făcut politică internaţională. Singur d.

Brătianu a spus-o în senat, că chestiunea drumurilor dumisale de fier se trata fără participarea ţării între Berlin şi Viena. Dar orice chestie, orice fleac de chestie devine în timpul guvernului roşiilor o întrebare de existenţă sau de neexistenţă a ţării.

Şi bieţii domni din vechime, care ca Petre cel Şchiop abdicau de la domnie ca să nu se mărească în zilele lor haraciul Porţii cu o mie sau două de galbeni sau Miron Costin cronicarul, care şi-a pus viaţa la mijloc şi a pierdut-o pentru că Vodă Cantemir sporise birurile! Un om care renunţă la domnie pentru a scăpa ţara de o dare, un altul care-şi dă capul călăului pentru onoarea de a fi protestat contra unui spor de bir! Şi nu era un desperat ce n-avea ce pierde Miron Costin, căci avea o sută de moşii bine numărate pe faţa pământului Moldovei.

Astăzi... astăzi e cu totul altceva. Astăzi nu mai e cum era în zilele mocanilor celor greoi şi cinstiţi, pe care-i durea inima de biata ţara asta, izbită din toate părţile de oarde de sute de mii, care se sfărâmau de marginea colţuroasă a ei ca talazurile mării de stânci. Astăzi, dacă vor să vie tătarii, îi poftim noi înşine, le facem drum de fier ca să călătorească huzurind de bine şi-i primim cu pâine şi cu sare, ca pe domnii ţării.

Ce prost era de pildă Matei Basarab, care, dacă afla că un străin cumpărase o moşie în ţară, scotea numaidecât banii din pungă şi i-o răscumpăra numaidecât, pentru ca nu un străin să fie proprietar în ţară.

Astăzi, astăzi teoria de „om şi om” e la ordinea zilei, şi în America Orientului domnesc ideile civilizaţiei moderne, cărora trebuie să le facem concesiuni, că de nu — ne şterg de pe faţa pământului.

Ei, au trecut vremile acelea. Ne-am subţiat, ne-am civilizat. În loc de-a merge la biserică, mergem la Caffé-chantant unde ne-ntâlnim cu omenirea din toate unghiurile pământului, scursă la noi ca prim minune. Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuţiuni, îi cam jena pe prietenii noştri, am dat-o de o parte şi am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă ştie niţică franţuzească, o învaţă într-o săptămână de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, care în înţelegere cu domnii de atunci şi c-un sinod general al bisericii noastre, a întemeiat acea admirabilă unitate, care-a făcut ca limba noastră să fie aceeaşi, una şi nedespărţită în palat, în colibă şi-n toată românimea, şi-ar face cruce creştinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie şi păstrătorul limbii, n-o mai înţelege.

Dar Varlaam era un prost. În zilele noastre nici membru al Academiei n-ar putea să fie.

Dar să venim iar la vorba noastră. În mai multe rânduri am spus că dacă toate mărfurile şi toţi călătorii din România s-ar transporta gratis pe cheltuiala vistieriei, cu carul şi cu teleguţa, tot statul n-ar cheltui atâta cât plăteşte anuitate pentru drumurile de fier. Atât de neînsemnată este producţia noastră. Cu drumurile de fier ale d-lui Brătianu, las’ că

transportul e scump pentru marfă şi călător, dar mai plăteşte şi statul un adaos anual de zeci de milioane. Adică curat negustoria lui Nastratin.

Cu toate acestea credeţi că roşii au învăţat minte din cazul lui Strousberg şi nu au de gând a mai da asemenea lucrări publice în întreprindere.

Nu mai departe decât în numărul de ieri foaia patrioţilor ne promite un frumos drum de fier spre Chiustenge c-un măreţ pod peste Dunăre.

Se va întreba cineva: "nu văd patrioţii că toate lucrurile acestea or să ţie bani, nu văd că marea mulţime a contribuabililor îşi vând munca pe ani înainte ca să plătească birurile? Nu văd patrioţii că trebuie să binecuvânteze ceasul în care expiră o seamă de datorii publice, pentru a nu le mai reînnoi? Nu văd onor[aţii] patrioţi că ceea ce e mai necesar, dacă e la adică, e armarea până în dinţi, nu concesiuni noi de drum de fier şi de poduri pe uscat?

Ba o văd prea bine, dar iarăşi, politica internaţională e pretextul pentru noua eră a concesiilor, care se va inaugura îndată ce se va curăţi cabinetul de elemente eterogene.

Oricare om cu cât de puţină judecată trebuie să-şi fi zicând: Nebuni sunt oamenii aceştia de confundă o ţară agricolă c-o producţie prin natura ei mărginită la un maxim oarecare, cu ţări industriale a căror export şi import se suie la miliarde?

Geaba; parcă vorbeşti într-un pustiu. „Trebuie — răspunde *Presa* — a stabili între statul român şi puterile Europei raporturi de amiciţie şi de *interese reciproce*, ca în orice eventualitate să avem în favoarea noastră simpatia şi *sprijinul lor"*.

Cu alte cuvinte trebuie să rămânem iloţi ca să avem onoarea de a fi prenumeraţi între slugile plecate a[le] tuturor puterilor. Numai cu acest preţ puterile vor ţine la noi, cum au ţinut la bieţii turci, Dumnezeu să-i ierte.

Această politică a *Presei* grozav de subţire, secondată cu multe parafraze liberalo-naţionaliste de către cei din strada Doamnei, nu intră în capul nostru şi o denunţăm publicului, ca să vadă ce ne aşteaptă. Acel pasaj al *Presei* însemnează ca să ne dăm economiceste legaţi de mâini şi de picioare ca egiptenii, pentru ca să ni se permită de a respira.

Noi care am văzut că purtarea d-lui Brătianu în toate ocaziile se împrumută minunată la o cheie oarecare — aceea a politicii panslaviste, repetăm: Căile Strousberg trebuiau votate, *coute que coute*, pentru transportarea armiei împărăteşti la marginea Dunării; podul peste Dunăre se va face — *coute que coute* — pentru a uni slavii de sud cu cei de nord prin locul predilect al migraţiunilor din toţi timpii, pe la Vadul lui Isac, prin Scythia minor.

Cu toate întreprinderile d-lui Brătianu se împlinesc pururea două scopuri: 1) se împovărează şi se secătuieşte pe de o parte poporul român spre a deveni incapabil de împotrivire; 2) se creează înlesnirile cele mai esenţiale pentru transportul armiilor împărăteşti.

Iar marele om de stat joacă rolul pe care l-am prezis din capul locului: acela al supapei de siguranţă, acela al omului intereselor apusene.

Ştim foarte bine că aceasta se va numi iarăşi o insinuaţie, dar, din nenorocire, cheia noastră se potriveşte într-un mod fatal cu toate actele politice ale d-lui Brătianu.

22 ianuarie 1880

[„GENIUL NEÎMBĂTRÂNIT AL ISTORIEI ROMÂNILOR”]

Unul din miturile cele mai semnificative din câte a păstrat poporul nostru este următorul: La leagănul unui copil se coborâseră cele trei ursitori, menindu-i una tărie, alta isteţime, a treia mărire lumească. Muma copilului, nemulţumită că i se dăruiseră şi lui bunuri pe care le-au avut atâţia oameni, rugă pe cele trei zâne ca îndeosebi copilului ei să-i hărăzească ceva ce n-a avut încă nici un muritor. Cu-ntristare-i răspunse una din zâne: „Ca toţi oamenii nici judeci, nici poţi judeca ceea ce ai cerut, dar totuşi îţi împlinesc dorinţa şi dăruiesc copilului tău tinereţe fără îmbătrânire şi viaţă făr’ de moarte”. Copilul creştea văzând cu ochii într-o zi cât alţii într-un an şi mânat de instinctul de neîmbătrânire şi de nemurire, sădit în pieptul lui, luă lumea în cap, spre a mântui împărăţiile de pieire, omenirea de duşmani. Trecu pe rând când prin pustii, primejduite de zmei puternici, unde nici om, nici turmă nu putea trece şi ucidea pe acei zmei, deschizând locuri aşezării oamenilor, când prin păduri locuite de fiare, pe care le nimicea făcând drum vânătorilor şi cărbunarilor, când iar prin împărăţii înflorite şi vechi, prin oraşe puternice şi avute, până ce într-un târziu ajunsese în palatul unei zâne aeriene, unde-l aştepta neîmbătrânirea şi nemurirea. Aci petrecu trei zile în deplină linişte. După trei zile, plecând însă la vânat, adormi într-o vale frumoasă în care pietre şi copaci, râuri şi izvoare începură a vorbi cu el şi a-i aduce aminte de casa părinţilor, de locurile părinteşti şi tot amestecul acesta de vorbiri îl fermecă şi-l ademeni atât de mult, încât cum se deşteptă, încălecă şi luă drumul spre casă. El adormise în valea „aducerii aminte”. Cum ieşi din cercul magic al zânei, începu a nu mai cunoaşte lumea. Ajunse într-un loc, unde ştia că e un oraş mare şi nu găsi decât ruine pe care păşteau caprele. Întrebă pe păzitor de nu ştia unde e oraşul cutare, dar acesta răspunse că neam de neamul lui nu pomenise acolo decât ruine. Trecu mai departe şi — unde fusese acum trei zile un pustiu întins — află un oraş foarte mare. Ba în piaţa oraşului văzu un grup de marmură, care-l reprezenta pe el însuşi luptându-se cu un zmeu. El întrebă pe-un orăşean ce însemnează acel grup. Acesta-i răspunse că acum câteva sute de ani un viteaz, se zice c-ar fi ucis un zmeu în locurile acestea care erau pustie, şi că de atunci încoace a fost cu putinţă să se aşeze oameni acolo şi să se ridice acel oraş.

— Dar bine, eu sunt acela, zise atunci cavalerul nemuritor.

Lumea ce se strânsese împrejurul lui, râse de dânsul şi-l crezu nebun.

Şi astfel pe orişiunde trecea, pe orişiunde vedea înflorire în urma faptelor lui, lumea-şi bătea joc de el, îl lua în râs, nevoind nimeni să-l crează că el fusese acela care curăţise codrii de fiare şi pustiurile de

monştri. Nu trei zile, cum i se părea lui, sute de ani trecuseră din timpul când el plecase în lume după nemurire.

Cam astfel pare şi geniul neîmbătrânit al istoriei românilor. Dacă acest geniu ar veni astăzi sub forma lui Mircea cel Bătrân şi ar zice: „eu v-am dat independenţa ţării, căci după ce am înfrânt oştirile turceşti, m-am supus împăratului sub condiţii, care au trebuit să vă păstreze ţara şi naţionalitatea” — mulţi ar lua în râs pe bătrân. Dacă acelaşi geniu sub forma lui Cuza Vodă ar zice: „eu v-am dat toate drepturile câte le aveţi astăzi, şi numai datoria publică de şase sute de milioane e meritul vostru de patrusprezece ani încoace”, roşii i-ar răspunde „că nainte de a se pripăşi un fanariot în strada Doamnei, nu existau asemenea idei”. Nu ne-am mira dacă într-una din zile roşii s-ar lăuda că ei au „creat universul” care, înainte de partidul naţional-liberal, nici nu exista. Şi cu toate acestea e evident că o ţară care există de 700 de ani aproape, parte independentă, parte pe deplin autonomă în lăuntrul său, nu are să-şi mulţumească existenţa unui partid, care nu e decât de ieri-alaltăieri şi că independenţa, departe de a fi meritul actualei generaţii, e suma vieţii noastre istorice, minus inepţiile unui partid compus din oameni ignoranţi şi de rea-credinţă, care ne-au dat această sumă ştirbită... A dovedi această ştirbire nu e greu.

Reproducem mai la vale textul autentic, cel francez, al formulei cu care cele trei mari puteri ne-au recunoscut independenţa.

Le soussigne, Gérant du Consulat général, a Buckarest, a reçu l’ordre d’adresser, au nom du Gouvernement..., à M. le ministre des affaires étrangéres de Roumanie la communication suivante:

Le Gouvernement de... a été informé, par les soins de l’Agent de S. A. le Prince de Roumanie, de la promulgation sous la date du 25 Octobre 1878 d’une loi votée par la chambre de révision de la principauté, et destinée à mettre le texte de la constitution roumaine en accord avec les stipulations insérées dans l’article 44 du traité de Berlin.

Le gouvernement de... *ne saurait considérer comme répondant entièrement aux vues qui ont dirigé les puissances signataires du traité de Berlin les dispositions constitutionnelles nouvelles dont il lui a été donné connaisance et en particulier celles d’où résulte pour les personnes de rite non-chrétien domicileés en Roumanie, n’appartenant d’ailleurs à aucune nationalité étrengère, la nécessité de se soumettre aux formalités d’une naturalisation individuelle.*

Toutefois confiant dans la volonté du Gouvernement princier, de se rapprocher de plus en plus, dans l’application de ces dispositions de la pensée libérale dont s’étaient inspirées les puissances, et *prenant acte des assurances formelles qui lui ont été transmises à cet effet, le Gouvernement de..., afin de donner à la nation* roumaine un témoignage de ses sentiments d’amitié, a décidé de reconnaître sans plus de retard la principauté de Roumaine comme état indépendant. En conséquence le Gouvernement de... se déclare prêt à entrer en relations diplomatiques

régulières avec le Gouvernement princier.

Le soussigné, en donnant avis à M. le Ministre des affaires étrangères de la résolution adoptée par son Gouvernement, a l'honneur etc. etc.

Am dori să ştim într-adevăr şi ţara ar avea dreptul de a şti ce fel de „assurances formelles" s-au transmis puterilor peste litera şi înţelesul art. 7 din constituţie, pentru ca ele, cu toate că nu-l consideră „comme répondant entiérement aux vues qui ont dirigé les puissances signataires du traité de Berlin", să binevoiască totuşi a ne recunoaşte independenţa?

Dacă nu s-ar ascunde cumva şi în formula aceasta sămânţa de vorbă şi de bucluc pentru viitor!

Deocamdată organul marelui nostru om de stat înregistrează în coloanele sale sub titlul: „Impresiunile ziarelor române" toate articolele care, cu oarecare cheltuială de fraze sărbătoresc era noii independenţe, ferindu-se cu mare grijă de a reproduce şi pe acelea care fac bilanţul acestei recunoaşteri şi găsesc că e foarte scump plătită.

Cui s-ar mira de răceala cu care tratăm chestiunea aceasta, îi amintim o poveste: Un episcop, cercetându-şi eparhia, ajunge şi la un sat sărac, care l-a primit fără sunet de clopote. Episcopul se cam supără de aceasta şi-i zice preotului:

— Bine, părinte, se poate să mă primiţi aşa fără a trage chiar clopotul?

— Preasfinţite stăpâne, răspunse bietul preot, sunt o mie ş-o sută de cuvinte pentru a mă dezvinovăţi.

— Din mia şi suta ceea de cuvinte n-ei putea să-mi spui şi mie câteva?

— Mai întâi de toate, Preasfinţite, biserica noastră nici n-are clopot.

Acest singur cuvânt, din o mie ş-o sută era de ajuns. Singurul cuvânt, că nimic bun nu poate veni sub auspiciile roşilor e de ajuns pentru a ne răci faţa cu orice chestiune. Urmarea dovedeşte apoi că înnăscuta noastră neîncredere contra oricărei demagogii peste tot, contra demagogiei noastre îndeosebi, a avut totdeauna dreptate.

14 februarie 1880

STUDII ASUPRA SITUAŢIEI

Un nou program? va întreba cititorul, devenit neîncrezător prin pompoasele liste de făgăduinţe şi de vorbe mari, câte au văzut pân-acum lumina zilei. Într-adevăr, nici noi nu suntem tocmai bucuroşi de-a alege, pentru o serie de principii sincer expuse, un nume care-a trebuit, de voie, de nevoie, să figureze în fruntea tuturor făgăduinţelor câte nu s-au ţinut. De mult încă am însemnat asemenea izvoade de fericiri promise şi pururea ne'mplinite cu numirea de negustorie de principii, de pretexte invocate pentru a urmări cu totul alte scopuri. Ştim asemenea că un viu sentiment de stat, o conştiinţă întemeiată despre solidaritatea intereselor naţionale, care sunt şi trebuie să fie armonizabile, nu în opunere unele cu altele, un patriotism luminat şi mai presus de tendinţe înguste mai nu are nevoie de-a formula în teze generale lucruri care se-nţeleg de sine la alţi oameni şi în alte ţări.

Din nefericire însă cată să constatăm că în ţara noastră multe lucruri evidente şi simple nu se mai înţeleg de sine, încât — ca la noi la nimenea — evidenţa însăşi are nevoie de-a fi comparată cu miile de căi strâmbe câte se urmează, pentru a se dovedi că ea este singura linie dreaptă.

Atâtea programe au apărut în ţară la noi de patrusprezece ani încoace, emanate ba de la guverne provizorii, ba de la partide, ba de la personalităţi politice izolate, şi atâtea decepţiuni amare au urmat tuturora încât orice om cu bun-simţ trebuie sa învingă un sentiment de sfială când încearcă a recuceri pentru cuvântul „program" înţelesul lui adevărat de serie de principii mărturisite, împărtăşite sincer de mii de cetăţeni, realizabile.

Ceea ce se cere de la o profesie de credinţe politice este desigur, înainte de toate, ca ea să corespunză cu simţămintele şi aspiraţiunile legitime ale ţării şi să fie adaptată instituţiunilor ei. S-ar putea într-adevăr imagina un sistem de idei politice, folositoare chiar, care să nu fie conforme cu sentimentele şi aspiraţiunile ţării, dar în lumea strictei necesităţi un asemenea sistem n-ar fi cu mult mai mult decât productul unei imaginaţii fecunde. Căci un principiu absolut, netăgăduit de nici un om cu bun-simţ, este că o stare de lucruri rezultă în mod strict cauzal dintr-o altă stare de lucruri premergătoare şi, fiindcă atât în lumea fizică cât şi cea morală, *întâmplarea* nu este nimic alta decât o legătură cauzală nedescoperită încă, tot astfel aspiraţiunile şi sentimentele sunt rezultatul neînlăturat al unei dezvoltări anterioare a spiritului public, dezvoltare ce nici se poate tăgădui, nici înlătura. O profesie de credinţe politice care ar face abstracţie de linia generală descrisă prin spiritul public nu s-ar deosebi cu mult de scrierile regelui Iacob al Angliei, de *Utopia* lui Thomas Morus, de *Statul* ideal al lui Plato, de *Contractul social* al lui Jean Jacques

Rousseau.

Deci, stabilind principiul fundamental că orice politică practică nu poate lucra decât cu elementele care-i sunt date, iar nu cu cele pe care şi le închipuie a le avea şi convinşi că idei şi interese, fie cât de diverse, sunt şi trebuie să fie armonizabile pentru ca statul să fie cu putinţă, nici înţelegem, nici avem vreo încredere în mişcări violente sau extralegale şi, mai puţin încă, în conspiraţiuni, deşi aceste din urmă s-au bucurat în trecut de o nejustificată glorie, de laurii pe care cu uşurinţă-i plăsmuiesc gazetele, de aureola pe care cei interesaţi o creează cu aceeaşi uşurinţă cu care cei dezinteresaţi o condamnă.

Tăgăduim că pe calea aceasta se poate realiza un adevărat progres, pe care nu-l vedem şi nu-l aprobăm decât în dezvoltarea treptată şi continuă a muncii fizice şi intelectuale. Căci cine zice „progres” nu-l poate admite decât cu legile lui naturale, cu continuitatea lui treptată. A îmbătrâni în mod artificial pe un copil, a răsădi plante fără rădăcină pentru a avea grădina gata în două ceasuri nu e progres, ci devastare. Precum creşterea unui organism se face încet, prin superpunerea continuă şi perpetuă de noi materii organice, precum inteligenţa nu creşte şi nu sentăreşte decât prin asimilarea lentă a muncii intelectuale din secolii trecuţi şi prin întărirea principiului înnăscut al judecăţii, precum orice moment al creşterii e o conservare a celor câştigate în trecut şi o adăugire a elementelor cucerite din nou, astfel, adevăratul progres nu se poate opera decât conservând pe de o parte, adăugând pe de alta: o vie legătură între prezent şi viitor, nu însă o serie de sărituri fără orânduială. Deci, progresul adevărat fiind o legătură naturală între trecut şi viitor, se inspiră din tradiţiunile trecutului, înlătură însă inovaţiunile improvizate şi aventurile hazardoase.

Ne putem făli cu drept cuvânt cu probele de vitalitate pe care le-a dat poporul nostru de cincizeci de ani încoace. E drept că, în această perioadă de ani aceste probe nu sunt reăîmîpărţite în mod egal, că unii ani se deosebesc prin un mare prisos de putere intelectuală, bine întrebuinţat, alţii din contra prin o risipă puţin justificată a acelor puteri pe căi improductive, totuşi însă sumând la un loc şi mărimile pozitive şi cele negative, găsim prin mijlocul cărărilor laterale care s-au pierdut în pustiu calea generală a unui progres real, mai cu seamă pe terenul politic.

Farmecul ce ne ţinuse în întuneric şi înapoiere nu era atât de imaterial precum şi-ar închipui cineva la prima vedere. El era, din contra, reprezentat prin un sistem de cetăţi turceşti din stânga Dunării, ale căror ameninţătoare brâie de pământ şi piatră trebuiau dărâmate pentru ca sănceteze epoca întunerecului. După pacea de la Adrianopol s-au dărâmat în sfârşit şi cele din urmă fortificaţii pe care Turcia le avea pe malul stâng al Dunării, şi deodată cu aceasta se ridicară una câte una piedicile de pânatunci ale negoţului şi agriculturii şi astfel, începând a se dezvolta bogăţiile pământului nostru şi căutându-şi schimbul pe producte apusene,

am fost puşi în contact cu civilizaţia, cu ideile Apusului, care şi-au făcut drum şi s-au răsădit la noi fără nici o greutate, fără nici o împotrivire din parte-ne.

Din capul locului cată să negăm, că ar fi existat în ţările noastre o reacţiune în sensul feudal al cuvântului. Din timpul războaielor lui Napoleon I se ivise în ţările noastre un reflex, la început încă slab dar nefalsificat, al înaltei culturi şi lipsei de prejudiţii a secolului al XVIII-lea, reflex care avea caracterul acelui secol: un raţionalism strălucit şi spiritual, lipsit de cunoştinţe pozitive. Zeiţa raţiunii credea în Apus să pună lumea în orânduială numai prin propriul aparat al deducţiunilor logice, ale căror premise nu erau bazate nici pe experienţă, nici pe organizaţia înnăscută a statului şi a societăţii, ca obiecte ale naturii. Golul nostru intelectual, setos de civilizaţie, a primit fără control, fără cântărire, idei şi bune şi rele, şi potrivite şi nepotrivite, ba naţiunea întreagă, cu prea puţine excepţii, nu vedea că niciodată o vorbă nu poate înlocui o realitate, că niciodată fraza culturii nu e echivalentă cu munca reală a inteligenţei şi mai ales cu întărirea propriei judecăţi, care e cultura adevărată, că niciodată fraza libertăţii nu e echivalentă cu libertatea adevărată, care e facultatea de a dispune de sine însăşi prin muncă şi prin capitalizarea muncii. Nu o utopie, o mie de utopii populau capetele generaţiei trecute, care-şi închipuia libertatea fără muncă, cultura fără învăţătură, organizaţia modernă fără o dezvoltare economică analogă. O serie de fraze ieftine, copiate din gazete străine, din scriitori de a doua mână, din discursurile unor politici trăiţi şi crescuţi în alte ţări, a înlocuit şi înlocuieşte încă în mare parte silinţa de-a învăţa singuri; raţionamente străine, răsărite din alte stări de lucruri, înlocuiesc exerciţiul propriei judecăţi.

Deci tocmai lipsa unei reacţiuni adevărate, raţionalismul foarte strălucitor, dar şi foarte superficial al epocii trecute au făcut ca introducerea tuturor formelor noi de cultură să se întâmple fără control, fără elementul moderator al tradiţiilor trecutului. În loc ca un spirit nou de muncă şi de iubire de adevăr să intre în formele vechi ale organizaţiei noastre, s-a păstrat din contra incultura şi vechiul spirit bizantin, care a intrat în formele noi ale civilizaţiei apusene. Nu ceva esenţial, nu îmbunătăţirea calităţii a fost ţinta civilizaţiei române, ci menţinerea tuturor neajunsurilor vechi, îmbrăcate în reforme foarte costisitoare şi cu totul în disproporţie şi cu puterea de producţiune a poporului, şi cu cultura lui intelectuală.

Programul publicat în n-rul de ieri, asupra căruia vom reveni în deosebite rânduri, a răsărit din acest viu sentiment al contrazicerii între fond şi forme care se arată atât de deschis în toate fenomenele vieţii noastre publice.

Chiar dacă epoca formelor goale, care domneşte de douăzeci de ani şi mai bine în ţările noastre, s-ar putea explica, deşi nu justifica, prin cuvântul „epoca de tranziţiune”, e evident că sarcinile cu care tranziţiunea

ne-a încărcat cu asupra de măsură ne dictează în mod serios de-a ne întoarce de pe calea greşită, de-a privi în mod mai limpede starea adevărată a ţării, de-a judeca în mod mai limpede necesităţile ei.

O schimbare a opiniei publice în înţeles conservator se poate constata de mai mult timp încoace. Foaia noastră acum doi ani încă a prezis că ţara, prin tristele experimente la care e supusă de domnia frazei, va ajunge până în sfârşit să fie conservatoare. În urma acestei preziceri, îndealtmintrelea lesne de făcut, s-a văzut că înşişi liberalii au fost siliţi să recunoască necesitatea unei legi contra uzurei şi a unei alte legi contra înstrăinării pământurilor ţărăneşti. Aceste legi stau însă în flagrantă contrazicere cu însăşi raţiunea de-a fi a liberalismului, care recunoaşte oricărui cetăţean dreptul absolut de-a dispune de bunurile şi de munca sa după propria şi libera sa chibzuinţă. Iată dar că din haosul de idei liberale-cosmopolite, pentru care clasele şi statul nu sunt nimic, iar individul totul, răsare ca din senin necesitatea absolută de existenţă a unei clase asigurate de muncitori agricoli. Nu ne îndoim că mai târziu capetele mai clare dintre liberali vor recunoaşte tot atât de mult necesitatea absolută a proprietăţii mari, care este în toate ţările sprijinul cel mai puternic al neatârnării de caracter, al celei mai înalte forme a libertăţii omeneşti. Nu o dată în istorie se va confirma adevărul fabulei lui Meneniu Agrippa.

Încheiem aceste şiruri aducând cetăţenilor aminte că nu există nici libertate, nici cultură fără muncă. Cine crede că prin profesarea unei serii de fraze a înlocuit munca, deci libertatea şi cultură, acela se prenumără fără s-o ştie între paraziţii societăţii omeneşti, între aceia care trăiesc pe pământ spre blestemul, ruina şi demoralizarea poporului lor.

II

În ordinea de idei expuse în n-rul trecut intră şi aceea a independenţei statului român. Nici aceasta n-a venit *ex abrupto*, în mod fragmentar, ca din senin, ci, ca toate tendinţele adevărate, a fost pururea prezentă şi întunecată numai uneori de nevoile momentului.

Ar fi un act de adâncă ingratitudine către strămoşii noştri dacă ne-am închipui că cu noi se începe lumea în genere şi România îndeosebi, că numai noi am fost capabili a avea instinctul neatârnării, când, la dreptul vorbind, n-am făcut decât a menţine cu mult mai mult ori mai puţin succes ceea ce ei au câştigat fie prin sângeroase lupte, fie prin dezvoltarea unei isteţii extraordinare, puse amândouă adeseori în serviciul acestei unice preocupaţiuni, a păstrării neamului şi ţării.

E drept că prezentul, cu graiul lui viu, cu ambiţiile şi pretenţiile lui, e un avocat foarte elocvent pentru meritele sale, fie reale, fie închipuite, faţă cu meritele unui trecut a cărui gură o astupă pământul. Şi cu toate acestea fost-ar-fi cu putinţă de-a vorbi chiar de neatârnarea statului român fără a sufla praful aşezat pe tratatele noastre vechi şi de pe cronicile

noastre? O ilustrare curioasă a manierei de-a-şi atribui un merit care e în mare parte a[l] trecutului e că în acelaşi timp în care se-ncheia un tratat de comerţ cu Austria, ca manifestare a neatârnării noastre, d. Mitilineu, înalt funcţionar al Ministerului de Exsterne, publica un volum de tratate de alianţă şi de comerţ încheiate de dinastii române dinaintea epocii fanarioţilor.

Şi ce străluciţi într-adevăr, ce neasemănat de mari sunt reprezentanţii din trecut ai neatârnării statelor române faţă cu epoca noastră? Oare Mircea I, în cei 38 de ani, Ştefan cel Mare în cei 46 de ani ai domniilor lor au avut o altă preocupare decât neatârnarea ţării?

Mircea I — acest prototip luminos şi al artei războinice şi al celei diplomatice la români — n-a gândit toată viaţa lui decât la menţinerea neatârnării. La 1394 bate pe Baiazid Ilderim în memorabila luptă de la Rovine, păstrată în memoria întregii Peninsule Balcanice; la 1395 încheie tratat de alianţă cu Ungaria, la 1396 ia parte la bătălia de la Nicopole, la 1398 bate el singur pe Baiazid lângă Dunăre, la 1406 îşi întinde mâna în Asia şi scoate pe Musa ca pretendent în contra lui Soliman I, îl susţine cu bani şi arme şi îl face împărat; la 1412 scoate un alt pretendent, pe Mustafa, în contra lui Mahomed I, ba chiar în anul morţii sale, 1418, a ajutat cu bani şi arme pe un sectator maometan, anume Mahmud Bedreddin, sperând succese politice din sciziuni religioase între turci.

O politică analogă a contrapunerii iscusite a puterilor creştine, a luptei directe cu turcii, a susţinut Ştefan cel Mare.

Din atitudinea acestor doi Domni se explică cum de ţările noastre au putut să se închine puterii turceşti păstrându-şi cu toate acestea întreaga lor suveranitate înlăuntru şi-n afară, cum s-au putut să se introducă în tratate de supunere proibiţiunea pentru maometani de-a se aşeza în ţară, cum s-au răsfrânt până chiar asupra umbrelor de fanarioţi o rază din vechea neatârnare, căci şi aceştia îndrăzneau a se numi Domni *din mila lui Dumnezeu*, deşi erau numiţi şi scoşi prin firman, deşi se ştie că titlul *Dei gratia* nu se cuvine decât numai suveranilor.

E o ciudată ironie a istoriei de a vedea pe un Gheorghe Hangiarlâu de pildă, un cirac al lui Capudan başa din Ţarigrad, îmbrăcându-şi fiinţa paralitică cu titlurile unui Mircea *Dei gratia Woevoda transalpinus, Fogaras et Omlas Dux, Severini Comes, Terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus.*

Făcut-au bine sau făcut-au rău cei mai mari doi Domni ai noştri preferând o supremaţie nominală turcească unei supremaţii reale creştine? Realitatea a dovedit că era tot ce puteau face mai bine. Toate, dar absolut toate statele dunărene au devenit paşalâcuri, marele regat al Ungariei a fost asemenea paşalâc o sută de ani. Polonia a fost împărţită şi mai este azi, pe când vechile noastre tratate, iscălite cu litere mari şi băţoase pe piele de viţel, au fost până ieri izvorul neatârnării reale, izvorul din care au decurs actele succesive de emancipare de sub domnia turcească. Tudor se bazează

pe ele când cere de la Poartă reintroducerea domniei naţionale, şi Divanurile ad-hoc n-au găsit alte arme mai puternice înaintea Areopagului Europei decât tot pe acestea.

* * *

Aşadar „independenţa”, precum o numim astăzi, nu este un „copil găsit” fără căpătâi şi fără antecedente, ci un prinţ care dormea cu sceptrul şi coroana alături. Căzută în desuetudine prin necumpănitele acte ale lui Dimitrie Cantemir şi a generalului de cavalerie Toma Cantacuzino, neatârnarea noastră a fost pururea reală, ca drept pururea în vigoare, ca fapt ştirbit din când în când, nu prin alt drept, ci prin excese şi abuzuri de putere ale turcilor şi, dacă ea a fost întunecată curs de o sută de ani prin postomania fanariotă, tradiţia ei şi încercările de a o restitui n-au încetat nicicând, iar mai cu seamă secolul nostru a fost bogat în succese pe terenul acesta. Deja *Regulamentul organic,* ca legiuire unitară pentru amândouă ţările, răsărită chip din iniţiativa rusească, dar din libera discutare a parlamentelor de atunci, era un liniament al unirii ţărilor. Aceleaşi tendinţe se ivesc cu mai multă putere în mişcarea de la 1848 şi culminează în 1859 prin alegerea lui Vodă Cuza. Dorinţa Divanurilor ad-hoc de a alege un principe dintr-o dinastie europeană nu se putu împlini deocamdată, totuşi a doua zi de încheierea Tratatului de la Paris, şi în contra prescripţiunilor lui formale, am ales un singur Domnitor pentru ambele ţări surori, câţiva ani în urmă am realizat Unirea, prin conferinţa de la 1864; fostul Domn obţinu suveranitatea absolută în legislaţia internă, şi în fine la 1866 obţinurăm şi recunoaşterea unei dinastii ereditare, toate acestea fără nici un sacrificiu, graţie numai încrederii ce am putut inspira marilor puteri şi bunăvoinţei de care ne bucuram din partea lor. Purtat de o mişcare de-a dreptul entuziastă, Cuza Vodă a devenit el însuşi principalul purtător al politicii exterioare, al politicii neatârnării, având cea mai credincioasă şi neobosită mână de ajutor în Constantin Negri.

Toate atributele unei neatârnări reale s-au câştigat de către Vodă Cuza exceptând firma acestei realităţi. În faptă jurisdicţiunea consulară şi-a pierdut terenul sub domnia lui, secularizarea averilor închinate s-au operat, deşi călugării greci se gerau în supuşi ai puterei suzerane, ai Porţii, s-a înfiinţat o armată relativ numeroasă şi completă, s-a proclamat neatârnarea bisericii naţionale pe baza vechilor drepturi ale Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, vechii consuli generali deveniră de fapt, deşi nu prin titulatură, miniştri diplomatici, relaţiunile internaţionale ale statului român erau încredinţate unui ministru al afacerilor exterioare în regulă, încât întregului aparat al unei depline suveranităţi interne şi externe nu-i lipsea decât numele propriu, ce părea a lipsi din dicţionarul Apusului european. Guvernele care au venit în urma anului 1866, n-au prea avut altceva de

câştigat decât firma, decât recunoaşterea unei neatârnări ce existase totdeauna şi care scădea numai când n-avea cine s-o menţină, sporea însă sub mâna oricui care ar fi avut voinţa de-a o restabili.

N-avem nevoie să adăugăm că, departe de a fi un *copil găsit*, neatârnarea României era atât de reală încât, cu prea puţină politică bună şi fără cheltuiala unui ban roşu, ea se restabilise pe deplin înaintea Tratatului de la Berlin, care, în loc de-a uşura situaţiunea, recunoscând pur şi simplu un fapt ce rezulta de sine din căderea împărăţiei turceşti, a îngreuiat-o punându-ne condiţiuni atât de costisitoare.

Nu este nici o îndoială că cumpărătura firmei a costat mult mai mult decât realitatea neatârnării noastre, care nu ne-a costat nimic pe noi, dar cu atât mai mult pe strămoşi. Căci, abstracţie făcând de la milioanele de bani, de la miile de oameni căzuţi în bătălie, de la pierderea unei provincii, mai rămâne în paharul destul de amar băut până acum drojdia *asigurărilor formale* din declararea de recunoaştere, asupra cărora nu ne-au luminat încă iluştrii oameni de la putere.

* * *

În rezumat, politica noastră trecută, în privirea neatârnării, se caracterizează în modul următor: Deşi existau în amândouă dinastii — în Moldova neamul Muşatin, suplantat Dragoşizilor, în Ţara Românească străvechii Basarabi — totuşi domnia era electivă. Electivitatea aceasta, lăudată pe cuvinte cu totul greşite de către o seamă din publiciştii noştri, a fost sămânţa nestabilităţii din ţară. Fiii de Domni aveau toţi dreptul de-a fi aleşi, renunţarea unora din ei trebuia răscumpărată, alţii trebuiau înlăturaţi cu arma. Mai periculoase însă decât certurile între fiii legitimi, care totuşi se mântuiau într-un chip oarecare, erau ambiţiile liniilor nelegitime şi colaterale. După stingerea dinastiilor se începu aceeaşi vânătoare după tron între boierii cei mari.

Acest inconvenient avea, ca toate inconvenientele, şi o compensaţie oarecare în bine. Dacă principii ar fi fost siguri despre ţară, nesiguri numai despre străinătate, ar fi căutat prea cu uşurinţă un reazem continuu într-un singur vecin în contra celorlalţi; interesul dinastic i-ar fi atras cu repejune şi pe de-a pururea în sfera unei singure puteri. Electivitatea însă ăîîi despărţea pe candidaţii de domnie, întrucât s-atinge de reazemul de dinafară, în partizanii unei influenţe sau ai celeilalte, încât, precum nu se putea stabili exclusiv nici o linie domnească, tot astfel nu s-a putut stabili în mod exclusiv nici o influenţă străină. Nu doar că această duplicitate, aceste exerciţii de echilibristică ar fi de atribuit unei deosebite înţelepciuni politice. Înţelepciunea consista numai în a se folosi de împrejurări date precum erau. Cele două mari puteri vecine de pe atunci, Polonia şi Ungaria, voiau una întinderea de la Baltică până la Marea Neagră, alta

întinderea de la Adriatică tot până la Marea Neagră. E evident că acest scop politic nu se putea împlini decât pe socoteala ţărilor române. Poporul român — boierimea oligarhică îndeosebi — devenise regizorul următoarei drame. Când o influenţă reprezentată prin domnul cutare ameninţa să prevaleze, boierii îl răsturnau, dând greutate momentană altei înfluenţe şi viceversa. Domnii cei siguri despre ţară făceau tot astfel: Mircea contrapunea influenţa polonă celei ungare şi viceversa, Ştefan asemenea.

Dar acest folos, abstracţie făcând de la nesiguranţa lui, era cu totul întrecut de pierderile ce căta să le sufere ţara prin vecinica nestabilitate dinlăuntru şi contra acestui din urmă inconvenient e îndreptată Constituţia noastră şi domnia ereditară. În orice caz însă în Constituţie nu stă scris ca vechea vânătoare după puterea supremă a statului să fie înlocuită prin vânătoarea de funcţii, arenzi ale statului şi hatâruri ale postomanilor de toate categoriile, în Constituţie nu stă ca ignoranţa şi ambiţiile nulităţilor, sub pretextul deosebirilor de principii, să vâneze cu înverşunare puterea, în Constituţie nu stă ca succesul acestor oameni să atârne de la amăgirea alegătorilor prin negustorie de fraze şi izvoade de făgăduinţe mincinoase. O organizare care să asigure prin legi atât cultura înaltă a depozitarilor puterii publice, precum şi stabilitatea lor, ar fi fost corelatul natural al domniei ereditare şi e evident până la virgule că o asemenea organizare nici este cu putinţă dacă nu se ţine seamă de slăbiciunea corpului electoral, dacă se permite falsificarea listelor electorale prin introducerea în ele de proprietari fictivi, dar în realitate postulanţi, dacă majorităţile se formează din funcţionari şi rude de funcţionari, dacă abuzul partidului radical face necesare alte abuzuri, dacă risipa averii publice de către acest partid impune ţării necesitatea de a crea noi biruri pentru a-şi împlini iscălitura dată cu atâta uşurinţă de o generaţie de demagogi feneanţi, cu neputinţă de săturat şi înainte de toate, grozav de mulţi.

Astfel nestabilitatea de sub domniile elective, în loc de a înceta, s-a generalizat, ba şi-au creat un mediu social în care să poată înflori cu de prisos. La crearea acestui mediu au contribuit toate: şcolile, în care copiii în loc de idei învaţă papagaliceşte mii de mii de cuvinte, coteriile politice, ce primesc şi bun, şi rău, numai de-al lor să fie, uzurparea de reputaţiuni lesne de operat în mijlocul unui popor incult, câştigul fără muncă, deci imoral, al nulităţilor care au impertinenţă îndestulă de a se impune, sistematica lăudare a mediocrităţilor de către camaraderii, glorificarea răului şi absoluta paralizare a celor buni de a putea, prin acest zgomot de iarmaroc, să demaşte acest bal mascat de panglicari şi de negustori de vorbe.

Merit? Există chiar o medalie „Bene-Merenti”, conferită de conservatori unui Alecsandri, celui mai însemnat autor în românime, ea se conferă a doua zi de către liberali unui pamfletar, şi nu e de mirare dacă, tot pe calea bătută de acest din urmă, un alt pamfletar va solicita-o asemenea.

Toate acestea desigur că nu reies din spiritul Constituţiei noastre.

17 şi 19 februarie 1880

[„NE PARE BINE”]

Ne pare bine de câte ori putem constata că discuţia asupra principiilor expuse în programul nostru se face, de către amici sau adversari politici, cu bună-credinţă şi în acel ton limpede şi franc, pe acel nivel de discuţie pe care *Timpul* l-a inaugurat la apariţiunea sa, dar pe care, din cauza spiritului de şicană a unor adversari ce seamănă mai mult a duşmani, a fost silit să-l părăsească uneori spre marea noastră părere de rău.

Steaua României nu ne-a dat până acuma ocazie de-a ne plânge de tonul ei, şi cultura celor mai mulţi dintre tinerii care lucrează la acel ziar ne inspiră încrederea că nici pe viitor nu vom avea a ne plânge de ei.

Ziarul ieşean ia următorul pasaj din programul nostru, pe care-l comentează din punctul său de vedere liberal:

Şi în adevăr, teorii abstracte de cosmopolitism, importate de aiurea, s-au împrăştiat pe nesimţite şi au slăbit cu încetul simţul conservării naţionale, aşa de vioi şi de puternic altădată la români; şi aceste idei, vătămătoare chiar în ţările luminate şi puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru naţiunea noastră, şi mică şi slabă.

De altă parte, dorinţe de progres şi de libertate nechibzuite au introdus prea adesea în mecanismul nostru politic fraza goală în locul realităţii.

Iată acum şi comentarea ce i se face acestui pasaj:

Ideile liberale şi democratice nu sunt idei noi, ele au existat şi au avut fiinţa lor ca idei de stat şi altădată. Astfel istoria ne arată în antichitate pe greci şi romani. Deosebirea însă între epocile trecute şi cea modernă este că odinioară ele existau în mod individual la cutare sau cutare popor pe când ideile absolutiste, ca idei de stat, erau mai universal răspândite. Astăzi, din contra, ideile democratice şi liberale sunt cele admise în mod universal. De aceea vedem pe popoarele care nu le au încă realizate în mecanismul lor de stat zbuciumându-se spre a le avea.

Aceste idei caracteristice ale epocii şi simţite în mod universal sunt numite în programul d-lui Manolachi Costachi „teorii abstracte de cosmopolitism şi importate de aiurea...”. Importate de aiurea? Dară în alt punct acest program invocă: ideile şi tradiţiunile istorice? Ei bine! Până la epoca fanarioţilor ideea de stat a fost democratică şi ne este destul să citäm că tronul nu era de drept divin, adică nu era expresiunea unei idei absolute, ci se alegea de boieri şi fruntaşii ţării. Cu alte cuvinte voinţa naţională ca factor principal în alcătuirea şi conducerea statului.

Sistemul electiv, care este o manifestare a ideii democratice, exista la noi chiar în timpul pe când aiurea domina ideea absolută şi pe când Ludovic al XIV [-lea] zicea: *“L’ état c’est moi!”* Sâmburele ideilor

democratice ce a existat la noi istoriceşte se poate proba d-lui Manolachi Costachi, care în alte puncte invocă cu atâta căldură tradiţia istorică. Dezvoltarea acestui sâmbure însă s-a făcut cu sucees într-o epocă prielnică, ca cea de astăzi, universal liberală.

Nu ideea s-a importat de aiurea, ci forma în care s-a întrupat această idee; cu atâta mai mult că chiar şi această forma este aproape universală.

Nouă ni se pare că onor[aţii] noştri confraţi nu stabilesc din capul locului ceea ce înţeleg sub cuvintele: idei liberale şi democratice.

Şi noi suntem liberali în marginile pe care ni le permite armonia intereselor naţionale şi existenţa statului român ca individualitate deosebită; şi noi suntem democraţi întrucât ajung a se exprima şi a stăpâni interesele demosului român. Ceea ce nu admitem e ca în socoteala fiinţei noastre naţionale şi a intereselor deosebitelor clase libertatea să fie o libertate de exploatare şi democraţia să fie domnia unei populaţii flotante şi improductive prin sufragiul stors de la aceste clase în contra a chiar intereselor lor bine înţelese. Deie-ni-se voie a ilustra cu exemple teoria aceasta.

Facultatea de-a împrumuta şi de-a fi împrumutat cu procente uzurare, facultatea de a-şi bea minţile şi munca în cârciumă, facultatea de a-şi vinde şi parcela pământul, aceea de a-şi vinde munca pe ani înainte — toate acestea sunt desigur atribute ale deplinei libertăţi individuale, atribute care în unele ţări sunt fără scădere a oricărui cetăţean, în altele nu. Rezultă de-aci că, dacă statul ar sta să piară prin uzul acestor libertăţi, el să nu mai aibă dreptul de-a le pune vreo îngrădire?

Alături deci cu libertatea individuală, alături şi deasupra instinctelor unei generaţii întregi chiar trebuie să existe pentru ideea statului, pentru mântuirea individualităţii sale naţionale, *putinţa* de-a se lupta în contra chiar a curentelor nesocotite ale opiniei publice. Căci opinia publică nu se formează pe alte căi decât pe cea individuală. Precum individul poate fi amăgit prin raţionamente cu premise false şi necontrolate, astfel şi opinia publică poate fi produsă în mod artificial şi viciată prin fraze a căror cuprins nu s-a supus unei amănunţite critice. De nu prin fraze şi sofisme, cel puţin prin erori de bună-credinţă. Astfel chiar *Steaua României* invocă pentru vechimea ideilor liberale şi democratice Roma şi Grecia. Acest exemplu este numai pe jumătate just.

Roma şi Grecia au fost, în timpul înfloririi lor celei mai mari, state oligarhice, în acelaşi chip în care erau Veneţia, Olanda, oraşele republici din Italia. Din momentul în care sistemul opus al domniei maselor amăgite au învins sistemul oligarhic, acele state au şovăit, pierind între tirania sabiei şi dezordinea completă. În vremea lui Pompei cel Mare vechile şi înfloritoarele state greceşti deveniseră cuiburi de bandiţi în prada unei destrăbălate demagogii. Asemenea, e numai pe jumătate adevărat exemplul adus din istoria noastră. În realitate coroana se moştenea în timpii noştri de glorie înlăuntrul unei singure familii, a celei domneşti.

Basarabii au stăpânit în Muntenia în mod esclusiv, în cele două ramuri ale lor (Dănuleşti şi Drăculeşti) până la începutul secolului trecut, în Moldova neamul Muşatin se stinge cu soţia lui Alexandru Lăpuşneanu.

Va să zică iarăşi oligarhie.

Sigur este că românii n-au cunoscut în ţările noastre absolutismul, dar tot astfel n-au cunoscut până în zilele noastre nici demagogia. Căci deosebirea între democraţie şi demagogie e tot atât de mare pe cât e între monarhia absolută şi despotism, între beiul de Tunis sau şahul Persiei şi Frederic II din Prusia sau Iosif II din Austria. Puterea o aveau şi unii şi alţii, dar cei dintâi o priveau ca un atribut al individului lor, cei din urmă ca un atribut al funcţiunii lor organice din viaţa statului. Unii zic: *"Car tel est notre bon plaisir"*, ceilalţi: *"Car telle est la raison d'état"*

Dar să urmăm cu citatele din *Steaua României:*

...Şi au slăbit cu încetul simţul conservării naţionale aşa de viu şi de puternic altădată la români; să ne ierte d. Manolachi Costachi dacă şi aici în contra *"formelor seci şi frazelor goale"* vom căuta *"fiinţa adevărului"*.

Simţul conservării naţionale, adică conştiinţa naţională, din cauza ideilor veninoase liberale şi democratice, este aproape stins după acest program.

Să vedem.

Epocii noastre de astăzi, astfel cum o crede d. Manolachi Costachi, să-i opunem alta, unde nu exista deloc veninul acestor idei şi să vedem cum sta cu conştiinţa naţională?

Poate să aibă dreptate d. Manolachi Costachi. *O epocă în care au existat cele mai puţine idei de libertate, o epocă de aproape robie, este în istoria noastră epoca fanarioţilor.* Ar urma, după teoria programului conservator, că niciodată simţul conservării naţionale, adică conştiinţa naţională, n-a fost mai vie ca în acea epocă. Ei! Aşa este? Psihologia unei naţiuni este ca şi a individului. Din contră, atât mersul psihologic cât şi istoria dovedesc că o naţiune cu cât este mai liberă cu atât şi conştiinţa individualităţii sale devine mai puternică. Cum rămâne dar cu teoria din progam?... „şi aceste *idei, vătămatoare chiar în ţările luminate şi puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru naţiunea noastră şi mică, şi slabă"*.

Poate-se cita vremea fanarioţilor ca o epocă a dezvoltării *statului român?* A fost o epocă de suferinţă a poporului nostru, nu însă o fază de dezvoltare a statelor lui, care, guvernate de bei numiţi de Poartă şi mai rău decât paşalâcurile, nu mai păstraseră decât unele urme formale ale vechii lor neatârnări şi erau tratate ca provincii cucerite. Când ţara nu era liberă nu putea fi vorba de dezvoltarea libertăţilor cetăţeneşti. Am putea cita oare ca dezvoltare a statului polon suma de libertăţi publice ce le-ar primi locuitorii sub ruşi?

Va să zică nu poate fi vorba de fanarioţi, precum pe de altă parte nu trebuie a se confunda libertatea ţării, oricare ar fi organele care-i

formulează voinţa, cu libertăţile cetăţeneşti, adică cu măsura în care fiece cetăţean contribuie la formularea voinţei ţării. Un stat absolutist poate fi liber, un stat democratic poate fi dependent, căci n-are a face una cu alta.

Confraţii noştri vor înţelege lesne de ce e vorba. Statul nostru nu are altă raţiune de a fi decât aceea că e stat românesc, deci dezvoltarea elementului românesc este şi cată să fie ţinta noastră de căpetenie. Oricare ar fi măsurile — fie cât de frumoase şi mari — care ar împiedica dezvoltarea acestui element, fie din consideraţia pentru idei importante, fie sub pretextul acestor idei, ele sunt a se privi ca stricăcioase şi contrarii ideii statului *nostru*. Nu ne îndoim că cu lista de fraze a programelor liberale cosmopolite s-ar putea asemenea dezvolta câteva milioane de oameni pe suprafaţa acestui teritoriu, dar acesta n-ar mai fi România, ci America sau Belgia Orientului, precum zice uneori *Românul* când, fără s-o ştie, arată ce idee corce, ce închipuire hibridă are despre viitorul *naţional* al ţării noastre. Raţiunea de stat ne pare superioară tuturor ambiţiilor nejustificate şi întregului bagaj de fraze cosmopolite cu care publicul nostru este ameţit de douăzeci şi mai bine de ani încoace. Ceea ce voim deci e ca naţia să fie redată ei înseşi, ca clasele ei productive, grupurile ei de interese adevărate şi generale să contribuie la formarea voinţei ţării, adică a legilor ei, nu însă populaţia flotantă de postulanţi şi avocaţi de-a doua şi a treia mână, cu reţetele lor, pretinse infailibile, de fericiri făgăduite şi ne'mplinite. Voinţa legală şi sinceră a ţării, o voinţă nestoarsă şi neindusă în eroare, iar nu instinctele vânătorilor de funcţii să determine mersul statului. Singura discuţie între noi şi adversari sinceri este aşadar numai asupra marginii până la care ideea statului, ideea armoniei intereselor, are să facă concesii aspiraţiunilor şi ambiţiei individuale. Şi această margine nu este trasă în mod absolut; căci cu cât organizarea unei ţări e mai veche, [mai] îmbinată cu tradiţiile, mai puternică, cu atâta arena ambiţiilor poate fi mai largă, fără pericol pentru interesele generale.

Ne abţinem de-a cita nume într-o discuţie atât [de] teoretică, deşi am putea ilustra maniera noastră de-a privi cu numele a sute de nulităţi care ajung în statul nostru a fi însărcinate cu gerarea afacerilor celor mai mari şi mai delicate ale ţării, privind slujba ca pe o sinecură sau ca chestie de diurnă, iar esenţa ei ca pe o jucărie. Întrebăm numai dacă statul poate fi pus, fără pericol, la discreţia unor asemenea elemente, care nu trăiesc decât din falsificarea spiritului instituţiilor noastre şi din amăgirea opiniunii publice.

Recomandăm confraţilor noştri lectura făgăduinţelor de la Mazar Paşa şi-i întrebăm dacă guvernanţii au îndeplinit una singură din acele făgăduinţe; le recomandăm asemenea studiile financiare ale d-lui Dim. Sturza şi-i rugăm să ne arate un punct măcar în care d-sa s-ar fi conformat regulilor ce le stabileau ca absolute şi neînlăturabile pentru finanţele statului şi pentru dezvoltarea lui economică, şi credem că atunci se vor convinge că scopul venirii la putere a elementelor flotante nu este

realizarea ideilor lor, idei schimbăcioase şi pretextate numai, ci căpătuirea membrilor societăţii americane de exploatare.

Lupta noastră este deci a statului român contra republicii americane, şi nu ne îndoim că în combaterea americanismului cosmopolit şi lipsit de cultură vom avea alăturea chiar pe adversarii cei sinceri.

2 martie 1880

[„A SCRIE ISTORIA UNEI EPOCI”]

Schimbări mari e menit a vedea timpul nostru. Preoţimea catolică care odinioară avea frânele lumii în mână, a cărei diplomaţie pornea războaie şi încheia tratate de pace, al cărei spirit domnea spiritul Europei întregi, e astăzi împinsă la o parte — ba nici măcar dezvoltarea nu se concede în măsura în care s-ar permite libera propagare a ideilor socialiste de ex. În adevăr, în Francia actuală nu credeam că s-ar opune cineva la înfiinţarea unei facultăţi care să propage aşa-numitele ştiinţe de stat precum filosofia dreptului, economia politică, administraţia din punct de vedere socialist, nu ne-ndoim asemenea că şi astfel de credinţe ar putea fi profesate de oricine — de străini ca şi de indigeni — şi că, cu toate acestea, ar avea deplină libertate întru propagarea doctrinelor lor, întru creşterea poporului, după cum ar înţelege-o, numai congregaţiunilor catolice li se îngrădeşte aceasta.

Se zice, şi cu drept cuvânt, că pentru a scrie istoria unei epoci trebuie să fi trecut câteva sute de ani de atunci încoace; contemporanii sunt cei mai răi istorici.

Această depărtare în timp s-ar putea înlocui însă prea bine prin depărtarea în spaţiu şi prin divergenţa căii urmate pe acest teren. Dacă noi nu ne-am prea lua după cultura străină şi am privi-o numai la un sprijin al germenului propriu de dezvoltare, am fi poate apţi, prin împrejurarea că luptele cu clerul nu ne ating, să vedem o seamă de lucruri mai limpede decât apusenii.

Aşadar, când vedem vechea clădire a bisericii catolice atât de aprig combătută în apus, ar fi oare de sfătuit pentru noi de a urma tonul părţilor în litigiu şi de-a spune că cutare ori cutare are dreptate? Din nefericire, aşa se urmează în jurnalistica noastră. Cu aceeaşi uşurinţă cu care transcriem laudele ideilor moderne din gazetele străine, ne înscrim şi urile care nu ne privesc câtuşi de puţin, ba vedem citindu-se de către public cu oarecare sete romanele tendenţioase şi de senzaţie, care fac din iezuiţi bunăoară sau din alţi călugări catolici reprezentanţii celor mai rele instincte şi a celor mai grozave crime.

În realitate, biserica care a voit dominaţiunea asupra spiritelor şi o voieşte încă o dată în mod absolut, astăzi s-ar mulţumi cu libertatea care se permite celorlalte confesiuni. Se înţelege că această dominaţiune asupra spiritelor nu putea fi în trecut fără o nuanţă politică, după timp şi după ţară. În Mexic catolicii sunt republicani, în Franţa, monarhişti, iar calităţile sau defectele clerului sunt cam în genere acelea ale rasei în mijlocul căreia trăieşte. La spaniolii ce se fanatizează tot atât de uşor pentru republică ca şi pentru monarhie, pentru o idee ca şi pentru alta, şi clerul cată să fie fanatic; în Italia, deşi scaunul catolicismului, el era cu mult mai tolerant şi

mai liber cugetător decât în alte ţări; deci clerul va purta, poate într-un grad mai pregnant, caracterul îndoit al epocii în care trăieşte şi al rasei căreia îi aparţine. Toleranţa sau netoleranţa, asprimea sau blândeţea lui, va fi aceea ce-l caracterizează pe popor însuşi. Germanii care sunt de un caracter mai îndărătnic au avut un cler mai neîngăduitor decât italienii, ba mai mult i încă — biserica reformată din Germania poartă aceeaşi maculă de judecăţi ale ereticilor, de arderi de vii a vrăjitoarelor ca şi biserica cea catolică. Atârnă deci de energia cu care un popor îşi însuşeşte o idee, atârnă de calităţile înnăscute ale lui, ce formă va lua şi biserica lui. Cu aceeaşi energie cu care republicanii tăiau în secolul trecut capetele tuturor, care-şi permiteau a avea alte idei, clerul răsărit din acelaşi popor persecuta odinioară pe aceia care nu-i păreau îndestul de catolici. Atâta despre biserică ca instituţie împământenită într-o ţară oarecare.

Cât despre catolicism ca instituţie universală, nu putem tăgădui meritele lui într-adevăr extraordinare pentru cultura omenească.

Pusă în faţa unor rase aspre, abia răsărite din locuinţele lor primitive şi abia aruncate asupra civilizaţiunii antice, pe care au călcat-o în picioare şi au nimicit-o, biserica era singurul punct luminos nu numai pentru cultură în genere, dar chiar pentru libertatea dezvoltării omeneşti.

Într-un timp de aservire generală, într-un timp în care numai naşterea, deci numai descendenţa din iluştri luptători fizici, dădea un drept la libertate; tot ce nu avea fericirea de a fi ucis o sută de duşmani, oricât era inteligent sau energic găsea o cale de înaintare în cler. Şi precum spiritul şi caracterul învinge totdeauna în lume puterea brutală, tot astfel micul David a învins până în fine uriaşul Goliat al evului mediu cu tot întunericul şi exlusivismul lui. Caracteristic şi vrednic a se recunoaşte în favoarea catolicismului e tendinţa de-a nu baza creşterea poporului pe idei abstracte, care să convingă capul, ci pe idei redate intuitiv, care să îmblânzească inima, de aceea frumoasele arte au fost cele mai puternice arme ale bisericii. Arhitectura, muzica, sculptura şi poezia au fost puse în serviciul bisericii, pentru a da în această sferă curată, neatinsă de nici o suflare impură, un adăpost sufletului omenesc, atât de bântuit sau de patimi, sau de golul lui propriu de urât. Aruncat din nevoie în urât, din urât în nevoie, stări imanente naturii noastre şi care nu se pot înlătura prin mâna de creier de care dispunem, arta bisericească, care a cultivat în pictură frumosul în culmea perfecţiei, muzica şi arhitectura în genul sublim, a înălţat prin mijloace, lesne de înţeles pentru toţi, sufletul omenesc în decurs de sute de ani, peste nivelul vieţii de rând şi nevoilor zilnice. Toate popoarele care posedă înaltă civilizaţiune de astăzi, dacă nu sunt, au fost măcar mult timp catolice.

Despre învăţământ cată să notăm asemenea că atât cel popular cât şi cel înalt sunt creaţiuni ale acestei biserici. Cum că prin învăţământ biserica a urmărit şi scopurile ei proprii e nu numai adevărat, dar şi foarte natural. Nici n-am înţelege ca o instituţie să înfiinţeze anume şcoli contra sa.

Aceasta însă n-a împiedicat ca spiritul pe care ea l-a crescut să se îndrepteze în contră-i şi s-o renege.

E o istorie veche aceasta că orice formă nouă de cultură e duşmana formei din care s-a născut, că fiica e duşmana mumei şi povestea biblică a lui Cain, în formula ei nouă de luptă pentru existenţă are loc tot aşa de mult la curente intelectuale ca şi la cele materiale.

Lupta e însă departe de a fi mântuită şi învingătorul momentan nu este totdeauna cel definitiv. Religia are în favorul ei forma gata şi pozitivă, pe când curentul opus n-are nimic gata, nimic format încă. Încercările de speculaţiune metafizică, care culminează în ipoteze şi sunt tot atât de deosebite ca şi scriitorii lor, sunt departe de a constitui convingeri pozitive pentru milioane de oameni. Prin lupte ca cea de astăzi, prin mai grele încă, a trecut deja biserica; ea a avut însă inteligenţa de a-şi muta punctul de gravitaţie cam tot în ţările care aveau mai mare nevoie de ea, încât totdeauna a aflat puteri noi şi proaspete, pentru a le opune negaţiunii pure, pe care a întâmpinat-o de atâtea ori în cale.

14 martie 1880

AUSTRO-UNGARIA ŞI NAŢIONALITĂŢILE

Dezvoltarea lucrurilor în Austria e de astă dată în favorul naţionalităţilor. În sine vorbind, faza aceasta a statului poliglot stă în oarecare legături cu politica exterioară a împărăţiei, precum şi cu interesele ei economice. Debuşeurile cele mai însemnate ale negoţului şi industriei austriece sunt în ţările Dunării de Jos îndeosebi, în Peninsula Balcanică în genere. Afară de români însă, ţările acestea sunt locuite de slavi, care precumpănesc prin număr, prin dezvoltare internă, prin sprijinul puternic al împărăţiei ruseşti. Pentru asigurarea politicii sale comerciale Austria avusese nevoie de Bosnia şi Herţegovina, dar în contra anexării erau de astă dată tocmai elementele dominante: germanii şi maghiarii, care se tem de sporirea rasei slave în împărăţie. Partidul militar, apoi Curtea însăşi a căutat să închine spre naţionalităţi care din parte-le erau gata a vota anexiunea cu amândouă mâinile.

Fără o politică bazată pe egala îndreptăţire a naţionalităţilor împărăţia vecină nu va putea câştiga simpatii sigure şi temeinice în Orientul Europei, pe când, din contra, realizarea dorinţelor legitime ale acestora — ele sunt restrânse aproape exclusiv la limba de propunere în şcolile populare şi secundare, precum şi la uzul limbii naţionale în autorităţile ce stau în relaţii directe cu poporul de jos — realizarea acestora zicem ar da o dovadă pipăită de dreptatea cu care Austria ştie a guverna şi i-ar câştiga simpatiile popoarelor orientale în caz când acestea ar fi să aleagă între două supremaţii eventuale. Avem atâtea dovezi că chestiunile de drept public, de suveranitate naţională, de politică exterioară, de constituţionalism mai nu preocupă pe naţionalităţi. Ceea ce cer ele este ca învăţământul să fie pe cât se poate în limba naţională, ca autorităţile să primească şi să dea curs reclamaţiunilor asemenea în limba cea pricepută de populaţiuni, în fine ca nici una din naţionalităţi să nu fie oprită de a-şi iubi patria, limba şi istoria în chipul ei, după cum o înţelege, în forma familiară şi atrăgătoare a tradiţiei, a limbii, a rasei locale. Evident că nici un popor nu are înţelegere pentru idealuri abstracte, că nu poate avea simpatii pentru o organizaţie ce se reprezintă prin oameni străini, prin limbă străină.

Cine n-a avut ocazia de-a constata că austriecii nu ştiu nici o limba cum se cade? În şcolile primare au învăţat limba maternă, însă cu restricţiuni şi predată nu în mod viu şi cum o vorbeşte poporul, cu acele nuanţe care constituiesc farmecul biruitor al oricărei limbi, ci predată de oameni care în şcoli secundare şi superioare au învăţat în altă limbă şi care o predau pe a lor proprie în mod teoretic şi abstract. În institutele secundare apoi se predau obiectele în limba germană, dar într-o germană

imposibilă, şi ca fonologie, şi ca sintaxă, care inspiră fiori unui adevărat german. Abia la universităţi începe a se vorbi nemţeşte, într-o epocă însă în care nu mai are omul interes decât de a-şi apropria ştiinţa necesară pentru viitoarea sa carieră. Astfel se întâmplă că austriecii nu ştiu bine nici o limbă. Efectele pentru inteligenţă nu pot fi decât rele. Ce trebuie să se petreacă în capul unui om care nu are, pentru ideile sale, manipulul sigur, reazemul concret al unei limbi certe? Desigur nimic bun. Spiritul omenesc nu se poate dezvolta în libertate fără limbă, şi anume fără de acea învăţată din capul locului, cu toată bogăţia ei de nuanţe, cu toată virginitatea cu care a fost receptată de mintea copilărească. Lipsa dezvoltării fireşti a limbilor deosebitelor naţionalităţi din Austria are drept efect mărginirea spiritelor chiar, o mărginire care se răsfrânge până şi asupra capitalei. Un jargon ebraico-cosmopolit de-o platitudine excepţională, fără caracter, imitând stilul ziarelor rele din Paris, primejduieşte citirea ziarelor germane din Austria. Cele umoristice, care-ar trebui să reflecte geniul simpatic al limbii poporului de acolo, identic cu acela al Germaniei de Sud, se-nvârteşte din contra pe-o clină regretabilă de cocoterie offenbachiană. Presa vieneză e în mare parte ceva fără rădăcini şi nu reflectă nici spiritul rasei germane, nici pe al celorlalte naţionalităţi. E poate un semn al dezvoltării ştiinţelor naturale acea iubire pe care o simţim pentru orice accent natural, fie-n arte, fie-n literatură. Acest accent natural lipseşte acolo. Cu cât drumul de fier încearcă a nivela şi a reduce la o egală platitudine omenirea toată cu atâta tendinţa de-a-şi păstra comorile grămădite într-un lung trecut e mai vie în fiece popor. În realitate orice lucru temeinic şi sănătos se face numai pe baza unei naţionalităţi certe, a unei limbi certe. Grecia veche n-ar fi ajuns nicicând la dezvoltarea ei cea mare, dacă limba ei nu s-ar fi dezvoltat cu toate nuanţele dictate de natură şi împejurări şi dacă această dezvoltare a limbii nu era paralelă cu dezvoltarea a chiar spiritului elin.

Impunerea în viaţa de toate zilele a unor limbi străine, exercitată cu oarecare virtuozitate de către elementele dominante, are drept efect că patria comună ăîîi devine oricui aproape nesuferită. Şi încă germanii ca germanii. Cu mult mai culţi, având o înnăscută înţelepciune a vieţii, ei se impun pe atât pe cât ăîîi laşi, însă până la torturarea conştiinţei individuale, până la absurd nu ajung nicicând. Maghiarii însă, rămaşi îndărăt în cultură şi străini prin natura lor de toată familia popoarelor arice, supun cu sila gâtlejul copiilor, precum şi al oamenilor maturi, la tortura unei fonologii imposibile şi silesc spiritul de-a se dezvolta în formulele unei limbi radical străine de toate popoarele continentului european.

Se ignorează cu totul se vede că în orice creier omenesc predispunerile intelectuale sunt înmagazinate prin atavism şi că acestor predispuneri nu le convine decât limba vorbită de părinţi.

Turcii erau mai simpli în procederea lor. Ei, pentru a deznaţionaliza, tăiau la zeci de mii de oameni limba din gură, osândindu-i să fie muţi.

Rezultatele au fost strălucite. „Găgăuţii”, care sunt strănepoţii acelor oameni, trec la toate naţiunile din Orient drept indivizi excesiv de... cuminţi. Toată lumea ştie ce-nsemnează la noi, la sârbi, la turci chiar, vorba „găgăuţă”: om care nu e în toată firea, „cretin”. La asemenea cretinizare a spiritului, a singurului instrument de care dispune omul în greaua sa luptă pentru existenţă, duc tendinţele de deznaţionalizare pretutindenea. Nu creşte o plantă bine şi normal decât din rădăcinile ei proprii. Există într-adevăr deznaţionalizări fericite, dar ele sunt organice, nu impuse cu de-a sila. Contactul des c-o altă naţionalitate, înrudirea de rasă, interese zilnice, încrucişarea şi amestecul sângelui, mii de împrejurări fac cu putinţă o deznaţionalizare organică. Dar cu sila, cu zorul, cu impunerea, nicicând; cel puţin noi nu ştim nici un caz în istorie. Vorba cântecului: Dor de zor nu se ştie pe la noi.

În Ardeal chiar, cine s-au maghiarizat? Nobilimea, cea de nimenea silită, cetăţenii liberi în toate celea, oamenii care aveau cea mai multă posibilitate de-a vorbi şi a se purta cum doreau. Sigur e că siluirea deşteaptă o rezistenţă înzecită şi că trezirea naţionalităţilor datează din momentul încercării de-a le deznaţionaliza.

Fără o schimbare de sistem în privirea aceasta monarhia vecină va fi teatrul unei zădarnice risipe de puteri. Guvernele nu vor ajunge la scopul lor, iar naţionalităţile vor fi împiedicate în dezvoltarea lor naturală în detrimentul şi al lor şi al ţării întregi. Pe de altă parte nemulţumirea hrănită sistematic va face din naţionalităţi, teamă ne e cel puţin, un material totdeauna gata de-a transige cu influenţe străine, chiar cu de cele periculoase existenţei lor. „Pier eu, dar să piei şi tu”, va zice fiece apăsat apăsătorului său.

Tot din cauza acestui sistem de şicană zilnică nu se pot întemeia în Orientul Europei simpatii hotărâte pentru Austria, care ar fi cea mai aptă pentru răspândirea unei civilizaţii adevărate în Peninsula Balcanică. Toţi aceia care-şi văd existenţa lor ameninţată în Orient nu ajung la nici o lămurire în privinţa reazemului lor.

De câte ori nesiguranţa existenţei statelor îi sileşte pe oameni de a gândi cum să-şi mântuie naţionalitatea, dacă nu statul, de cine să se reazeme în momentele supreme, tot de atâtăeîa ori fanatismul şi corupţiunea din Ungaria ăîîi pune într-o indisolubilă dilemă.

Reproducem mai la vale parte din discuţiunea ce a avut loc în Parlamentul din Viena, din care orice om nepreocupat va vedea care din cele două părţi are dreptate.

D. C*zedik zise următoarele: Sunteţi patrioţi, voiţi Austria? Vă rog lăsaţi cum că pacea între naţionalităţi nu va fi ajunsă pe calea aceasta. Dezvoltarea există deja. Armata nu are decât o comandă, cea germană. Nu cred ca cineva din dreapta să crează că ne-am putea dispensa de aceasta. Dar ruşinos aproape e pentru noi că ceea ce face puterea absolută nu pot face popoarele. Cu toată predilecţiunea ce o am pentru*

armată, n-aş voi să zic că numai în tabăra ei e Austria. Să traducem tabăra aceasta în înţelesul în care am vorbit, renunţaţi la planurile mari, îngăduiţi limba statului cu toate consecinţete ei stricte şi sunt convins că nu va trece mult timp şi vom zice: Nu Austria Superioară sau Inferioară, nu Tirolul, Triesta, Dalmaţia şi Boemia, Moravia, Silezia, Galiţia şi Bucovina sunt patria austriacului, ci Austria întreagă.

Contele Richard Clam-Martinitz răspunse c*ă condiţia puterii unui stat e îndeplini-rea dorinţelor naţiunilor sale, mai cu seamă pe terenul şcolii. Nu poate sta rău un stat în care emulaţiunea popoarelor se mişcă pe teren intelectual. Dacă la dorinţele şi tendinţele ce vin din inima popoaretor dv. răspundeţi cu expuneri şi discuţiuni politice, popoarele nu vă pot înţelege. Gândiţi la cuvântul pe care Goethe îl pune în gura lui Thoas:*

Din multe câte spui spre-a refuza.

Cellalt n-aude decât vorba *nu.*

Un d. preopinent şi-a exprimat dorinţa de a se inţelege, dar a zis că crede cum că pacea între naţionalităţi nu va fi ajunsă pe calea aceasta. Dezvoltarea e în mâna lui Dumnezeu. Dar nu pot crede că e o garanţie mai mare pentru ajungerea păcii naţionale când la dorinţe serioase şi stăruitoare răspundeţi nu. Oricât de deosebit aţi gândi asupra politicii exterioare a Austriei, asupra organizaţiei interioare şi a administraţiei, una nu-mi va tăgădui inima dv. austriacă: "că puterea Austriei stă în puterea unită a popoarelor ei." Cine voieşte însă dezvoltarea Austriei trebuie să voiască puterea, dezvoltarea materială şi intelectuală a popoarelor ei, trebuie să voiască condiţiile şi supoziţiile unirii popoarelor. E o convingere trecută în sucul şi sângele acestor popoare că fiecare din ele, cel mai mic ca şi cel mai mare, găseşte în Austria apărare egală, drept egal, favorizare a intereselor sale intelectuale; de aceea e o bună politică de a concede popoarelor aceste condiţii ale unirii lor şi e un experiment îndoielnic şi primejdios de a învenina şi a face neplăcută acea tendinţă unitoare şi împreunătoare a popoarelor care trebuie să fie cu drept cuvânt trăsătura politicii interioare din Austria, de dragul unei idei de stat doctrinare şi nepipăite. Dacă voiţi deci unitatea şi puterea Austriei, pe care desigur toţi o voiţi, fiţi drepţi în înţelesul mare şi larg al cuvântului cu toate popoarele sale.

Nu ştim dacă şi în ţările Coroanei ungare sferele dominante vor ajunge la convingeri mai realiste asupra naturii statului, mai ales când acesta e poliglot; nu ştim dar — o mărturisim de mai înainte — n-o sperăm.

Evenimentele din urmă n-ar justifica deloc o asemenea speranţă deşartă. Întâi s-a votat la Pesta o lege prin care toţi învăţătorii rurali, şi cei care nu sunt întreţinuţi de comuna politică, ci de poporenii bisericii, nu din bani direcţi său indirecţi ai statului, ci din contribuţia de bună voie a oricărui creştin, să înveţe neapărat ungureşte. Apoi prin anume plan de

studii să prescrie ca cele mai multe ore pe săptămână să fie consacrate limbii ungureşti în detrimentul, se-nţelege, ale altor studii mai substanţiale şi desigur mai folositoare decât filologia comparată a limbilor fino-tartarice. Acum vin c-o lege nouă, prin care supun şi şcolile secundare aceluiaşi tratament; nemaipomenind de împrejurarea că gimnaziul din Braşov, de pildă, conform unei legi generale, făcută pentru un caz special, va fi oprit de a mai primi subvenţie din România.

Şi cu toate acestea Braşovul era şi este încă un emporiu pentru Orient şi îndeosebi pentru Ţările române.

Dar să lăsăm acestea. Răul ce rezultă din politica maghiară se va rasfrânge mult mai mult asupra maghiarilor înşişi decât asupra altora. Raţiunea de a fi a oricărui stat e ca oamenii, oricât de deosebiţi fie, să trăiască mulţumiţi lângăolaltă, fără dorinţa intimă de a-şi frânge gâtul la o ocazie dată. Altfel statul e o sarcină netrebnică şi, la dreptul vorbind, de prisos. Să-şi cheltuiască cineva anii tinereţii în armată şi banii din pungă viaţa toată pentru a plăti o organizaţie care-l vexează şi-l şicanează în toate zilele şi pe toate cărările e ceva ce se poate întâmpla uneori, când elementul dominant e mult mai numeros, mult mai bogat şi mult mai cult, dar nu ţine pururea acolo unde elementul dominant e în minoritate, sărac şi incult. Tocmai mijloacele pe care maghiarii le întrebuinţează pentru a silui pe concetăţenii lor dovedesc lipsa lor de putere reală şi de importanţă reală. Nu ne îndoim că va veni un timp în care le va părea rău — prea târziu poate — pentru legile vexatorii pe care le votează cu atâta uşurinţă spre împiedicarea în cultură şi ruina concetăţenilor lor.

Se ştie că statistica nu e în favoarea ungurilor. Această ştiinţă în cifre arată însă mersul real şi concret al lucrurilor, un mers, ce nu se poate împiedica nici prin fanatism naţional, nici prin vexarea altora.

11 aprilie 1880

[„UNITATEA PREEXISTENTĂ A POPORULUI NOSTRU”]

Ar fi cu cale ca cineva să facă odată limpede şi în scris deosebirea între ceea ce, fără cuvânt, se numeşte naţional, şi ceea ce, cu drept cuvânt, este în adevăr naţional în spiritul nostru. Din nenorocire, tot ce pân-acum şi-a însuşit ca din senin şi fără ştirea lui Dumnezeu numirea de „naţional” n-au fost decât lucruri primite de-a gata de la străini, care nu numai că nu sunt răsărite nici din instinctele noastre, dar nici nu s-au asimilat cu judecata noastră. Memoria celor din urmă generaţii a fost încărcată cu atâtea mii de vorbe noi şi deşerte încât judecata nu mai juca nici un rol, ci, înlăturată cu totul, se slujeşte azi încă de clişeuri primite de-a dreptul de la străini, fără a se întreba dacă se potrivesc sau nu cu noi. E ciudat că tocmai toate mijloacele de deznaţionalizare pe care, îndrăgind Apusul şi pe apuseni, le-am introdus fără alegere la noi se bucură de epitetul uzurpat de „naţională”. Presa noastră — scrisă mare parte într-o limbă cosmopolită, lesne de învăţat de către orice străin în câteva zile — e o presă naţională. Cu toate acestea lucrarea ei zilnică asupra înţelegerii poporului şterge până şi rămăşiţele de originalitate ale graiului nostru străvechi. Dacă cineva compune arii europene cu totul în alt stil şi-n alt spirit decât doina, hora şi jocurile, el compune fără îndoială muzică „naţională”, deşi nimic în ea nu e naţional, nici arie, nici text, în cazurile cele mai multe nici numele compozitorului. Dacă, în sfârşit, cineva strică o piesă franceză, războtezând numele personajelor şi bădărănind stilul — care rămâne străin cu toate trivialităţile cu care se presară — e autor naţional, a scris o piesă naţională, a lucrat spre ridicarea teatrului naţional. Dacă deschidem ziare de ştiinţe naturale, de medicină, de ce-o fi, ne ia ochii lipsa de respect pentru limbă, primirea de termeni străini fără trebuinţă şi numai din lene de-a căuta echivalentul românesc. Am văzut o carte intitulată *Despre cosmeticurile* nuisibile *sănătăţii*. Îşi poate închipui fiecine în ce stare e ameninţată s-ajungă limba prin pretinşii oameni de ştiinţă.

Cauza pentru care s-a lăţit atât de mult stricarea limbii încât astăzi gazetele şi cărturarii scriu o păsărească neînţeleasă de popor, subţire, şi muieratică, e aceeaşi căreia peste tot îi datorim toate relele de care suferim: politica. Uitând cu totul că limba noastră e singura în Europa care se vorbeşte aproape în acelaşi chip în toate părţile locuite de români, uitând că n-avem dialecte şi că moldoveanul se-nţelege tot aşa de bine cu crişanul ca şi acesta cu oamenii din Banatul Craiovei, politicilor noştri nu le era de-ajuns această dovadă şi de unitate între noi şi de deosebire către străini, ci au căutat să ne silească să dovedim că fiece vorbă e latină şi că toţi, fără osebire, ne coborâm de-a dreptul de la romani. De prisos era aceasta, pentru că nu originea face pe un popor să fie trainic, ci munca lui proprie,

fie cu mâna, fie cu mintea; primejdios era pentru că una — se zguduia unitatea preexistentă a poporului nostru, al doilea — limba păsărească, trebuind învăţată, ca orice limbă străină, răpea timpul altor învăţături folositoare, al treilea — pentru că în multe cazuri nici dascălul nu ştia înţelesul cuvintelor noi, necum şcolarul; şi, în sfârşit, pierderea cea mai mare era că întreaga comoară a limbii, ce sta din zicători, proverbe, inversiuni, adică în fraze gata moştenite din neam în neam de la strămoşi, se arunca în apă, pentru că-n ele erau şi cuvinte de origine nelatină. Parecă cine ştie ce nenorocire ar fi fost aceasta, parecă n-am trăit alături cu vecinii sute de ani şi n-o să mai trăim, parecă se făcuse gaură-n cer dac-am primit noi câte ceva de la ei, ei de la noi.

În vremea noastră s-au făcut încercări de-a întemeia o nouă ştiinţă: psihologia etnică. Etnografia are de obiect descrierea, împărţeala şi spiţa de înrudire a popoarelor. Ca atare, se ţine de-o parte de istorie şi geografie, de alta de anatomie şi fiziolo-gie. În partea geografică studiază distribuţia popoarelor pe glob, natura locuitorilor oricărei ţări, datini şi obiceiuri, limbă şi religie. În partea istorică deosebeşte familiile de popoare, raporturile între ele şi filiaţiunea, le urmăreşte în migraţiunile lor cele mai depărtate şi în încrucişările şi corcirile lor. În partea anatomică şi fiziologică în sfârşit hotărăşte caracterele deosebite pe care se-ntemeiază clasificarea raselor omeneşti.

Dar, precum lesne se vede, etnografia nu are a face decât cu lucruri exterioare: distribuţie, descendenţă, migraţiune, datini; ea nu se ocupă cu rezultatul lăsat în spiritul poporului prin toate schimbările acestea, cu substratul psihologic. Neapărat că şi zona-n care locuieşte, şi natura părinţilor din care se coboară, şi încrucişările trebuie să se fi înmagazinat în spiritul poporului şi în limba lui într-o formă oarecare; neapărat că altfel se va fi deprins el de-a privi serii întregi de lucruri. Totodată istoria unui popor — în orice privire — e înmagazinată în prezentul lui şi toate calităţile şi defectele lui sunt dezvoltări ale unui şi aceluiaşi germene fundamental, ale unui şi aceluiaşi sâmbure. Mutând cireşul sub zonele cele mai deosebite, el se va modifica, însă tot cireş o să rămână, şi numai altoii inoculaţi în trunchiul lui vor da alte frunze, alte roade.

E însă mult mai uşor a deosebi frunzele şi roadele decât a le descrie esenţa, a le reduce la germenele primitiv. Oricare din noi lesne va pricepe că Anton Pann e un scriitor naţional într-adevăr, iar sute de alţii nu, căci nu devine cineva scriitor *naţional* prin aceea că repetă cuvintele patrie, libertate, glorie, naţiune în fiece şir al scrierilor sale, precum, pe de altă parte, poate cineva să nu pomenească deloc vorbele de mai sus şi să fie cu toate acestea un scriitor naţional. E drept că se face deosebire între modul de-a scrie popular şi acela de-a scrie pentru clasele culte, între autorii populari şi autorii de artă. Dar această deosebire nu are a face cu aceea pe care noi voim s-o stabilim. *Dramele Parisului* sunt o scriere populară, însă nimic mai puţin decât naţională, ci din contra internaţională.

În vremea din urmă s-au ivit într-adevăr un şir întreg de scriitori cu totul naţionali — unii din ei chiar intraductibili şi pe deplin înţeleşi numai pentru cel ce ştie bine româneşte. Goethe zicea că partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă, şi avea cuvânt. Cel mai original dintre ei pân-acum e povestitorul Ion Creangă, ale cărui basme, traducându-se, ar pierde tot farmecul şi mai cu seamă tot hazul lor.

6 şi 7 mai 1880

[„CU GREU SE VA GĂSI...”]

Cu greu se va găsi în istoria specială a românilor, cu greu în istoria altor popoare chiar, o Adunare mai plină de sentimente generoase şi de un entuziast patriotism, de-o înflăcărată iubire de naţionalitate, ca Adunarea ad-hoc a Moldovei de la 1857, numită cu drept cuvânt şi cu recunoştinţă din partea tuturor: *Adunarea-mumă*. În această Adunare nu intrase încă uliţa Bucureştilor. Arhierei, literaţii cei mai însemnaţi, fiii familiilor celor mai vechi şi ai celor mai influente din ţară, apoi reprezentanţi ai breslelor şi ai ţăranilor — iată elementele din care se compunea acea Adunare, liberală într-adevăr, unită printr-o egală iubire de patrie şi naţionalitate a tuturor membrilor ei, care discuta cu focul sacru al tinereţii toată programa dezvoltării ulterioare a statului român, votând punct cu punct aproape totdeauna cu unanimitate.

Ar trebui într-adevăr să se retipărească procesele-verbale ale şedinţelor acelei Adunări, dacă nu de altceva dar pentru ca generaţiile mai noi să vază cât de sus erau acei oameni peste patimile zilei, peste micimea diatribelor de partid, peste decadenţa actuală a lucrurilor. Astfel, o comisie însărcinată cu proiectarea acelor puncte care să servească de bază viitoarei organizări a României aduce, în şedinţa de la 15 octombre 1857, următorul proiect:

1. Îndreptarea hotarelor Principatului prin o comisie europeană.
2. Supunerea străinilor din Principate la jurisdicţia ţării.
3. Libera întemeiere a legămintelor comerciale ale Principatelor.
4. Organizarea puterii armate naţionale în privirea sistemului de apărare a Principatelor.
5. Libertatea culturilor în marginea capitulaţiilor.
6. Înfiinţarea unei societăţi sinodale centrale pentru trebile bisericii române.
7. Egalitatea înaintea legii; accesibilitatea tuturor românilor la toate funcţiile statului; aşezarea dreaptă şi generală a contribuţiilor; supunerea tuturor la conscripţia militară.
8. Respectul domiciliului şi al libertăţii individuale.
9. Drepturi politice pentru pământenii de orice religie creştină.
10. Despărţirea puterii executive de cea legislativă.
11. Neatârnarea părţii judecătoreşti de administraţie în special.
12. Responsabilitatea miniştrilor.

Subscrişi sunt arhim. Neofit Scriban, P. Mavrogheni, C. Rolla, M. Kostaki, M. Kogălniceanu, V. Mălinescu, C. Iacovachi, Lascăr Catargiu, V. Stan.

Mai amplificate încă, în privirea reformei constituţionale, sunt voturile de la 29 octombrie, date cu unanimitate, între care aflăm:

Privilegiile de clase vor fi desfiinţate în România.

Aşezarea dreaptă şi generală a contribuţiilor în proporţie cu averea fiecăruia fără deosebire ş. c. l.

N-avem nevoie a spune că în unanimitatea votanţilor găsim numele conservatorilor actuali cu de prisos, de vreme ce ei fuseseră propuitorii acelor reforme constituţionale.

În şedinţa de la 7 octombrie 1857 s-au votat următoarele:

1. Respectarea drepturilor Principatelor, şi îndeosebi a autonomiei lor în cuprinderea vechilor lor capitulaţii, încheiate cu Înalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511 şi 1634.

2. Unirea Principatelor într-un singur stat sub nume de *România*.

3. Prinţ străin cu moştenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare de ale Europei, şi ai cărui moştenitori să fie crescuţi în religia ţării.

4. Neutralitatea pământului Principatelor.

5. Puterea legiuitoare încredinţată unei Obşteşti Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele tării.

Toate acestea sub garanţia colectivă a puterilor care au subscris Tratatul de Paris.

Pentru au votat 81 de membri, contra 2.

Mitropolitul, subscriind în capul actului, zise mişcat: „Unde-i turma, acolo şi păstorul”; Gheorghe Sturza, subscriind, mulţumeşte lui Dumnezeu „că i-a lungit zilele ca să vadă cea mai frumoasă zi a neamului românesc”; iar săteanul Ioan Roată zise: „Noi nu ştim a ura, dar Dumnezeu ştie a se-ndura”.

Reamintim toate acestea într-un scop îndoit. Întâi, se va vedea că în acele propuneri ale Adunării sunt cuprinse înseşi principiile Constituţiei de astăzi; al doilea, pentru a se vedea cum unanimitatea deputaţilor din cele mai deosebite clase ale Moldovei votau c-o singură bătaie de inimă Unirea, contopirea Ţărilor într-un stat, România, cum invocau pentru susţinerea drepturilor ţării lor, în mod egal, umbra marelui Mircea şi pe aceea a nebiruitului Ştefan Vodă. În toată mişcarea aceasta, furtunoasă prin entuziasmul tineresc până şi al oamenilor bătrâni, care mulţumeau lui Dumnezeu pentru că „le-a lungit zilele să vază cea mai frumoasă zi a neamului românesc”, nu se vede o umbră de părere de rău pentru sacrificiile ce ei le aduceau Unirii, nu se vede o singură cât de slabă rezervă în favoarea intereselor locale, nu e scânteie de dezbinare sau de ură. Douăzeci şi patru de ani au trecut de atunci, aproape toate dorinţele Adunării-mume au devenit realităţi; dar pe lângă ele s-au realizat şi lucruri pe care ea nu le-a dorit şi nu le-a prevăzut: naşterea unei veninoase demagogii, lipsită de conştiinţă, şi contractarea din partea acesteia a unor imense datorii publice, apoi, ca urmare, secătuirea contribuabililor prin contribuţii directe şi indirecte, stingerea claselor pozitive şi sărăcirea deplină a ţăranului!

Dar, cu toată demagogia şi cu toate datoriile publice, Unirea, odată proclamată, s-a întărit din ce în ce şi, de douăzeci de ani de când o avem în mod definitiv, Moldova, care-a alergat cu inima plină de încredere, cu francheţe şi cu lealitate, ea, care şi-a impus fără regret toate sacrificiile, n-a arătat nici o urmă de amărăciune. Una din cauze este şi aceea că elementele acelei Adunări ad-hoc sunt cele actuale conservatoare, care s-au contopit într-un singur partid constituţional, îndealmintrelea singurul partid unitar din România, de la Dorohoi pân în Mehedinţi. În adevăr, afară de scenele regretabile din ziua de 3 aprilie 1866, care s-au petrecut în Iaşi, provocate de un mic grup de persoane căzute în rătăcire şi care nu au fost decât prada unor intrigi, persoane pe care în parte le regăsim în partidul radical de astăzi; înfrăţirea a mers înainte, crescând cu o perfectă armonie, rivalităţile dispărură, nimeni nu se mai gândea decât la dezvoltarea României prin o comună şi patriotică lucrare.

De la venirea partidului radical la putere, din an în an, această situaţie dobândită a început a se preface pe nesimţite şi acum — aceasta o constatăm cu durere — ne vedem ameninţaţi de o discordie neaşteptată.

Până acum ne-am abţinut de-a atinge această gingaşă chestiune; văzând însă că răul merge crescând, că el a început a fi simţit de toţi, credem că este mai bine să-l denunţăm pe faţă şi să cerem vindecarea lui decât, păzind tăcerea, să lăsăm ca el să se mărească şi să ne conducă, poate, până la prăpastie.

Cauza acestei situaţii nu este alta decât sistemul urmat de guvern în administrarea ţării.

Ştim că ni se vor pune înainte cuvintele de intrigi străine, de facţiuni şi altele; dar mai bine ar face guvernanţii noştri să-şi dea seama de adevăratele cauze ale răului decât să caute a-şi pune răspunderea la adăpostul unor iscodiri fantastice.

Lipsa de bun-simţ cu care d. ministru de justiţie, în loc de-a satisface cerinţele echitabile şi de-a ţine seamă de merite şi drepturi câştigate, a tratat magistratura şi corpul avocaţilor, precum şi opiniunea publică din Moldova, a fost o cauză de nemulţumire generală. În minister am ajuns a nu mai vedea reprezentată Moldova, iar dacă ne uităm în centrele de administraţiune ale statului nu vedem decât corifei ai partidului care, oricât de mărginiţi ar fi, se preferă unor funcţionari speciali de resort dacă aceştia se întâmplă să fie moldoveni. Nu ţara, facţiunile din Bucureşti sunt arena de recrutare pentru funcţiunile înalte ale statului român, şi meritul de-a fi dirijat alegeri din diferite colori e mai preţuit decât capacitatea administrativă sau învăţătura aceasta mai cu seamă pentru că rădăcinile partidului radical nu sunt în păturile de existenţe catilinare ale capitalei. În numeroasele întăriri în armată ni se asigură că partea cea mai minimă este a *moldovenilor*. Cu regret întrebuinţăm această *denumire*, dar este straniu ca faptul să se producă necontenit şi sistematic. Nu vorbim de alte pierderi naţionale. De la Moldova s-a luat Basarabia, care forma

circumscripţia economică a Galaţilor; asupra Moldovei s-a rezolvat chestiunea izraelită.

În chestia celor zece milioane votate ca despăgubire Iaşilor de către Constituantă, în loc de-a studia dacă nu cumva guvernul a greşit evaluarea imobilelor date prin legea votată, injuriile asupra Iaşilor au căzut ca grindina din foile oficioase.

Cum se face că, în curs de douăzeci de ani, afară de micul nour de la 3 aprilie 1866, toate s-au petrecut în linişte dincolo de Milcov şi mai că nu se pomenea numele Moldovei, iar de la 1876 încoace, de când clica C. A. Rosetti şi I. Brătianu a pus mâna pe ţară, lucrurile au început a se înăspri şi a lua o faţă care de nu e încă îngrijitoare, este, aceasta n-o putem tăgădui, foarte anormală?

Cauzele sunt, fără îndoială, abuzul de putere, o administraţiei deplorabilă, o corupţie înspăimântătoare şi un particularism meschin în favorul clicii dominante iar toate acestea au început să revolte spiritele şi să pună pe gânduri orice conştiinţă onestă, pe orice om cu puţină prevedere şi cu durere pentru viitorul ţării.

Într-o ţară adevărat constituţională, când opoziţia legală din Corpurile legiuitoare e nesocotită până la dispreţ şi când majorităţile din Adunări sunt satisfăcute şi omnipotente până într-atâta încât interesele generale ale ţării sunt înlăturate şi părăsite, noi credem că devine o datorie imperioasă pentru şeful statului de-a interveni şi de-a înlătura răul, punând capăt unei stări de lucru pe care simţământul ţării o respinge din toate părţile, şi aceasta mai cu seamă pentru că simţământul poate deveni resimţământ, cu care nici omul politic, nici patriotul nu mai poate calcula. Nemulţumiri care dau naştere la pătimaşa discordie nu mai ascultă de nici un fel de cuvinte şi arma omului de stat, argumentul solid, devine neputincioasă faţă cu partea tehnică1 trezită în om.

Constatăm numai că sunt destui câţiva ani de guvernare roşie pentru ca să se pună în chestiune până şi bunurile cele mai înalte, morale şi politice, câştigate de naţionalitatea noastră în cele din urmă două decenii!

21 mai 1880

[„LUMEA ASTA AR MAI TRECE EA”]

Lumea asta ar mai trece ea dacă toate păsurile şi toate nenorocirile ţi s-ar întâmpla încai *sans phrase*. Dacă ţi se-ntâmplă fericirea de-a muri, ea e unită cu neplăcerea că unuia din pretinşii amici îi va veni mâncărime de limbă şi-ţi va ţine la căpătâi un discurs cât toate zilele, dacă te loveşte vreo nenorocire, părerile de rău ale cunoscuţilor, după care în genere se ascunde părerea de bine, îţi mai îngreuiază încă sarcina vieţii. Nu a fost lipsit de isteţie muritorul acela care, pentru întâia dată, a observat că soarta nu este numai rea, ci şi răutăcioasă: că ea n-aduce numai suferinţe ci te ironizează totdodată într-un chip oarecare pe când ţi le dă.

Astfel s-a constatat de către chiar organele guvernului că învăţământul merge foarte rău. Numărul celora care, în anul acesta, au fost în stare a depune bacalaureatul e minim; ministerul a trebuit să revoce o măsură asupra corigenţilor de teamă de-a nu depopula clasele superioare; în patru ani de guvernare roşie s-au închis peste *nouă sute* de şcoli rurale, iar deasupra tuturora este a se deplânge ignoranţa deplină a personalului didactic, de vreme ce există institutori, ba profesori de universitate chiar care nu ştiu a scrie corect şi, cu toate acestea... d. Hăsdău, d. Vasile Boerescu, având a ţine discursurile funebre ale unui învăţământ în asemenea condiţii, au găsit că minunate progrese am făcut, că grozav ne-am luminat.

Ba mai mult încă.

Romanul găseşte că:

mari sunt progresele făcute în învăţământul public în epoca de regenerare în care am intrat la 1848. Învăţământul, pe atunci privilegiul câtorva, astăzi este la dispoziţiunea oricui în oraşe şi, în câtva, răspândit şi în sate.

Se-nţelege. Şcolile rurale înfiinţate de bătrânul Grigorie Ghica din Ţara Românească erau pe atunci privilegiul câtorva.

Foaia *Învăţătorul satului*, care a început a ieşi la octombrie 1843, redijată de Petru Poenaru în colaborare cu Aristia şi alţii, foaie care se ocupă numai cu şcoala sătească şi e mult mai bine scrisă decât gazetele de azi, se datoreşte epocii de regenerare de la 1848 încoace. Nu ne-am mira dacă cele dintâi şcoli româneşti, datorite Mariei Teresiei şi lui Iosif II, s-ar atribui asemenea fericitei inspiraţiuni a d-lui C. A. Rosetti şi dacă ni s-ar spune că Şincai, Petru Maior şi Lazăr au început cariera lor prin a fi ciraci la redacţia *Românului*, asemenea d-lor Carada şi Costinescu.

D. Hasdeu, în discursul făcut, cu ocazia distribuirii premiilor, a împărţit cultura şcolară a românilor în trei faze: teocratică, aristocratică şi...democratică, din care aceasta din urmă se datoreşte în Moldova lui Asachi şi Săulescu, în Ţara Românească lui Lazăr şi Heliade. O împărţire

frumoasă, dar care spune prea puţin. Cum că în mănăstiri se învăţa mai multă ori mai puţină carte e prea adevărat, însă această cultură numită teocratică era totodată şi... democratică. De vreme ce orice creştin, fără deosebire de rang, putea să înveţe carte în mănăstiri de se făcea sau nu călugăr, şcoala nu era monopolul clerului. Cât despre cultura aristocratică, ea asemenea nu merită un nume atât de pompos. În toţi timpii clasele mai avute au făcut abstracţie de la şcolile publice, preferând instrucţia privată, ca una ce garantează creşterea mai bună a copiilor.

Noi nu ne vom sfii a zice că înaintea învăţământului public şi gratuit, accesibil pentru toţi, nu exista în genere învăţământ, iar acest învăţământ public nu se datoreşte iniţiativei românilor. Iniţiativa s-a luat mai întâi dincolo de Carpaţi, mai cu seamă sub Maria Teresia şi Iosif II. Lazăr însuşi era un product al epocii iosefine, ca şi profesorii pe care Asachi i-a adus la şcoala din Socola. Avem înaintea noastră caietele de studiu, legate launloc, ale unui fiu de ţăran, care învăţa la Socola în anul 1810. Din acestea se vede lămurit influenţa şcolilor latineşti ale Apusului.

Aceste caiete încep cu gramatica românească, apoi urmează retorica, logica, morala, exegeza *Psalmilor,* istoria biblică, catehismul creştinesc, în fine istoria generală. Iniţiativei Curţii din Viena i se datoreşte aşadar învăţământul democratic atât dincolo de Carpaţi cât şi dincoace, iar dacă *Românul* doreşte numaidecât o epocă de regenerare în care am intrat şi de la care „mari sunt progresele făcute", atunci nu citeze anul 1848, care n-are pentru şcoală nici o semnificare, ci Regulamentul Organic, pentru întemeierea învăţământului, şi epoca lui Cuza Vodă, pentru înmulţirea şcolilor, o înmulţire fără tranziţie, făcută, din nenorocire, în detrimentul calităţii lor.

Ca principiu general cată să admitem că învăţământul, pe cât a câştigat în extensiune, pe atât a pierdut în intensitate. E nemaipomenit, dar din nenorocire adevărat, că la acest popor care — când e vorba de cultură — cată să-l luăm ca întreg, nu există nici ştiinţă, nici literatură. Cataloagele librarilor sunt pline de tipărituri făcute cu scopul lucrativ de-a le desface în şcoală, cărţile de ştiinţă sau literatură se tipăresc în vederea unui premiu academic, ştiinţa şi literatura, câtă se face la noi, se face numai cu paguba de timp şi bani a acelora ce se ocupă cu ea, dacă nu sunt oameni cu apucături destul de dibace de-a da operelor lor un relief pe care nu-l merită şi de a le lăsa să fie plătite direct sau indirect din... bugetul statului.

Nu mai vorbim despre efectele sociale ale învăţământului nostru. Ele sunt de-a dreptul dezastruoase. Arta atât de răspândită a înşirării negramaticale de vorbe pe hârtie deschide celui ce-o posedă toate căile de înaintare în viaţa publică, începând de la scriitorul sătesc şi sfârşind cu consilierii tronului. Astfel activitatea intelectuală a generaţiei actuale pare a se mistui în singura direcţie a câştigului fără muncă pe acele mii de cărări ale influenţei morale pe care le deschide atotputernicia demagogică,

în socoteala însă şi cu paguba poporului. O imensă plebe de aspiranţi la funcţiuni, iată ce a scos la lumină învăţământul democratic.

8 iulie 1880

[„CARTEA DE CITIRE”]

[...] Nu s-ar putea — după părerea „Românului” — ca, în loc de cartea de citire, care cuprinde „poezii şi istorioare morale”, să se pună în mâna elevilor un tratat popular de agronomie? De ce nu? Şi unul de cizmărie şi de rotărie, dar nu va mai fi carte de citire. Datu-şi-a organul guvernamental cândva seamă de ceea ce este o carte de citire pentru clasele primare, o carte în care se cuprind descrieri ale ţării proprii, istorisiri din trecutul ei, caracterizarea personajelor mari ale poporului, bucăţi de literatură populară şi de arte? O carte de citire nu e numai o enciclopedie naţională ci, dacă e bună şi cu îngrijire lucrată, precum a început a se lucra, ea revarsă în mii de capete aceleaşi cunoştinţe, fără de nici o silă, căci nu se-nvaţă pe de rost; ea inspiră la zeci de mii de cetăţeni viitori aceeaşi iubire pentru trecutul şi brazda pământului lor; ea preface, după o justă observaţie, o masă de indivizi ce se-ntâmplă a trăi pe aceeaşi bucată de pământ într-un popor ce menţine o ţară. Tendinţa generală în şcolile apusene e de-a înlocui toate cărţile speciale de studiu din şcolile primare prin cartea de citire, căci aceasta din urmă dă deplină libertate în privirea metodei. Cărţi speciale cată să cuprinză definiţii stricte, abstracte; cartea de citire e prin natura ei descriptivă. Se descriu toate în ea, deci se văd toate cu ochii minţii. A preface o carte neapărată educaţiunii tinerimii, neapărată pentru cultura limbii materne, pentru istoria şi geografia ţării, pentru variile cunoştinţe ce trebuie să le aibă un om, într-o carte specială de agrononiie, e o adevărată orbire. Să nu se uite că această carte de citire nu se-nvaţă pe de rost, că secretul compunerii ei e de a fi interesant scrisă şi conformă cu nivelul de înţelegere al copiilor, şi că ea îi creşte şi instruieşte pe aceştia în mod liber, fără a-i obosi.

Prin varietatea materiilor, ea dă libertate elevului de a fi atras cu deosebire de-o seamă din ele: unul va citi cu plăcere articole de ştiinţă naturală, altul pe cele istorice, un al treilea pe cele geografice; pentru fiece predispoziţie intelectuală înnăscută e câte ceva în ea!

Noi nu zicem prin asta că nu trebuie să se înveţe agronomie. O carte bine şi înţeles scrisă asupra materiilor agronomice e de neapărată necesitate pentru şcolile rurale, dar pentru aceasta nu trebuie a se sacrifica scopul educaţiunii naţionale pe care-l urmăreşte cartea de citire şi pe care în ţările Apusului l-a şi ajuns.

12 iulie 1880

REVOLUŢIA ŞI REVOLUŢIONARII

În anul 1878 d. P. Teulescu a publicat volumul întâi al scrierii sale *Revoluţia şi revoluţionarii.* Având de gând a publica volumul al doilea al acestei scrieri în foiletonul „Timpului", ne credem obligaţi a face o scurtă dare de seamă asupra celui întâi. Cerinţa continuităţii nu ne-ar impune cu necesitate un asemenea rezumat, de vreme ce volumul al doilea, tratând altă epocă, e de sine stătător; iar istoria, narând şirul, infinit în trecut, al evenimentelor, îşi poate aşeza punctul său pozitiv de plecare în orice loc al seriei acesteia. Totuşi credem că o privire retrospectivă va ajuta, deşi nu în mod esenţial, înţelegerea, îndealtmintrelea lesnicioasă, a volumului al doilea.

După părerea noastră orice revoluţie e criza unei boli sociale. Precum însă nu este nici un organism pe pământ care, legat prin existenţa sa de un timp şi de un loc anumit, pe care-l dispută altor organisme, nu poate scăpa de victoria parţială şi temporară a morbidităţii, precum aşadar tot ce e organic poartă, ca blestem al unei moştenite imperfecţiuni, plăgile existenţei sale, tot astfel nu există popor care să nu fi avut bolile şi crizele sale. Sunt aceste boli neapărate, trebuie ele să cuprindă pe orice popor în mod egal, ori nu?

Noi credem că şi aci deosebirea e tot atât de mare precum e între individ şi individ. O rasă puternică va avea crize rare însă vehemente, care-o pot costa viaţa, sau o regenerează; una mai slabă va avea boli şi crize dese, şi-şi va târî viaţa făr-a se putea regenera şi fără a putea muri; o rasă puternică, însă puţin expusă prin împrejurările istorice, va avea puţine afecţiuni de soiul acesta, suportând cu înlesnire evoluţiunile sale.

În secolul nostru a căzut stavila care despărţea până mai ieri pe om de toată scara fiinţelor organice. Deşi ridicat, prin raţiunea sa, asupra întregii scări, omul azi a ajuns să recunoască că deosebirea între el şi lumea organică inferioară nu este abso-lută. Cu toată elasticitatea inteligenţei şi adaptabilitatea fizicului său, omul va vedea uşor că statul regulat pe care-l au albinele şi furnicile nu este decât prototipul în mic al statului omenesc, va recunoaşte apoi că, deşi în muşuroaie şi stupi nu există parlament, nici codice scris, nici gazete, totuşi domină acolo o ordine naturală, o repartiţie a muncii, o despărţire în clase, un serviciu al siguranţei publice chiar. Fiindcă regina albinelor e sora tuturor celorlalte, precum şi muma unui viitor popor de albine, a unui viitor roi, cugetătorul va vedea în calitatea cea întâi o analogie cu vechea regalitate, când monarhul era *primus inter pares,* în a doua calitate acea elementară putere de formaţiune a statelor, *patria potestas.* Iată dar viaţa unui popor mic, care se petrece în cadrul unui stup, cu una sau două emigraţiuni pe an care se colonizează într-alte locuri sub regine noi. Ba se poate introduce în mod

artificial până şi războiul civil în statul albinelor. Închizând două roiuri launloc, ele intră în luptă, până ce una din regine cade — iată războiul de succesiune. Astfel vom vedea explicându-se marea migraţiune a popoarelor din evul mediu; sunt roiurile tinere de albine cuvântătoare, care, nemaiavând loc în patria veche, curg sub şefi noi în Europa, lăsând roiurile părinteşti şi vechile instituţii în pământul Asiei.

Interesantă însă rămâne soarta trântorilor. Din momentul în care nu mai îndeplinesc nici un rol în viaţa socială a statului albinelor sunt înlăturaţi. Astfel societatea albinelor are revoluţiile ei. Ca dovadă însă despre înţelepciunea înnăscută a naturii, alături cu cea câştigată a omului, trântorii societăţii omeneşti, demagogii, care nu îndeplinesc nici un rol în viaţa statului decât acela de-a trăi din exploatarea şi amăgirea mulţimii, nu împărtăşesc soarta colegilor lor din statul albinelor. Trăind din avutul comun fără a produce nimic, plătesc cu fraze şi cu neliniştirea societăţii binefacerile ei.

De aceea însă oamenii bine organizaţi au legi care regulează înaintarea pe treptele societăţii prin merit şi muncă, iar cei slab organizaţi nu simt răul unei accesibilităţi necontrolate a tuturor la suirea acestor trepte. O rea organizare, ori învechită, deci nepotrivită cu dezvoltarea unui popor, ori prematură şi pripită, deci devansând cu mult stadiul dezvoltării sociale, va produce neapărat boli sociale, cărora un popor puternic le pune capăt printr-o criză violentă, care însă la o rasă mai slabă devin cronice, slăbind-o din ce în ce şi făcând-o să piară, fie prin sleire de puteri, fie prin cucerirea de către străini.

Fenomenul simplu al vieţii publice la popoarele primitive, precum şi pe trepte inferioare ale vieţii organice, se complică foarte mult la om. Deşi toate cărţile câte au încercat vreodată de a stabili o normă absolută pentru organizarea statelor cată a se privi ca neizbutite, începând de la statul platonic şi sfârşind cu eroarea „contractului social", credem a putea stabili un adevăr general: statul nu este un product al raţiunii, ci al naturii. El va merge bine când se va conforma cu legile lui înnăscute de dezvoltare, când raţiunea va juca rolul medicului ce subvine numai acţiunii naturii; va merge rău când va trăi nenatural, când raţiunea, în loc de-a se împăca cu natura lui, ăîîl va face obiectul unor experimente nesocotite.

Cercetând popoarele şi organizaţiunile primitive suntem uimiţi de armonia înnăscută care domneşte acolo; este aşadar evident că interesele şi vederile cele mai divergente sunt armonizabile şi că arta omului de stat e de-a descoperi mijlocul pentru a le pune în armonie.

Secolul trecut — secol raţionalist *par excellence* — ne arată încercarea de-a întemeia statul numai pe precepte apriori, inventate de marii scriitori ai epocii; dar ne dovedeşte totodată cum s-a răzbunat asupra tuturor natura ignorată a statului, prin anarhie, măceluri şi grozăvii nemaipomenite. Fenomenele câte răsar pe suprafaţa acestui organism în decompoziţiune, înveninat de experimentele unui raţionalism superficial,

ne prezintă o mulţime de analogii cu starea noastră actuală, *mutatis mutandis* însă, adică în mai puţin energia caracterului poporului francez. Ceea ce în Franţa era o mişcare pe faţă la noi sunt laşe conspiraţiuni de palat; ceea ce în Franţa era mare şi-n bine la noi e meschin şi... reversibil.

Ca să arătăm analogiile vom reproduce următoarele pasaje din volumul întâi al scrierii d-lui Teulescu:

Ludovic al XVI[-lea] n-a ştiut că lucrul cel mai rar ce se poate găsi în reformatorii unei naţii este onestitatea şi lealitatea. El n-a putut înţelege că în pieptul acelora care pledează cu prea multă ardoare pentru binele public rareori se găseşte devotamentul şi dezinteresarea. Regele nu înţelegea că oamenii politici sunt oameni care caută a-şi ascunde cugetările şi cei ce îmbrăţişează cauza poporului mai întotdeauna caută cum să specule această cauză. Poporul este credul şi avocaţii săi adesea sunt perfizi.

Şi-n Franţa patriotismul subliniat era în floare.

Ţara începea a se împărţi în două tabere: în patrioţi şi aristocraţi, bunăoară ca şi la noi, în reversibili şi reacţionari.

Hainia, din toate pasiunile sale, este cea mai lesne de linguşit. Acesta era elementul cu care se nutreau clubiştii. Aci se denunţau cugetările cutărui om, se înnegreau intenţiile celuilalt, se declama în contra deputaţilor, a miniştrilor, a regelui, a reginei, a naţiei şi a tot ce părea că nu merge în spiritul şi cu pasiunile acelei aglomeraţiuni de indivizi care populau sălile cluburilor.

Geniul uman era condamnat; ştiinţa şi experienţa secolelor era nesocotită, dispreţuită; divinitatea era pusă în joc. A nu fi clubist era a nu fi onest, integru, liberal, patriot; pretutindeni şi în tot locul clubiştii nu vedeau decât comploturi, corupţie, imobilitate. Oameni de rând, oameni care n-aveau nici un legământ în societate, treceau de mari patrioţi pentru simplul cuvânt că erau îndrăzneţi în neruşinare, nu se sfiau de nimic, crima nu-i dezgusta, dezonoarea nu-i atingea, minciuna le surâdea.

Acela care denunţa şi incrimina mai bine se considera ca cel mai zelos cetăţean Nu se cerca nici învăţătură, nici moralitate, nici prudenţă: a calomnia, a denunţa, a bănui era un merit. Acestea sunt elementele care dau viată şi cu care se nutresc spiritele demagogice (pag. 45).

Pag. 47. Numim pe Marat. Acest gazetar, sub pana sa înveninată, denunţa pe oamenii de talent în modul următor: „Aceste talente sunt o crimă mai mult, căci ating principiul egalităţii”.

Cine nu-şi aduce aminte de tonul ce-l ţin gazetari şi gazete de a doua mână faţă cu Alecsandri. C-o frivolă uşurinţă vorbesc de scrierile lui ca de-ale unui egal, de-ale unui coleg al dumnealor.

Pag. 48. Acum nu se mai scriau cărţi, căci nu era om care să aibă timpul şi voinţa de-a le citi. Societatea era lăsată în mâinile celor ce scriau gazete.

Iată şi caracterizarea demagogiei:

„Demagogia, zice Proudhon, este ipocrizia progresului. Şcoala demagogiei o găsim la Atena antică, la Roma ca la Paris, ca în toate centrele activităţii omeneşti. Această şcoală are tradiţiile, doctrina, sistema şi învăţământul său, care-i este propriu. Ea procedează cu tact: dibăcia nu-i lipseşte. Pe profesorii demagogici, Lamartine îi găseşte în ”redactori de gazete, în pamfletari politici, oratori de cluburi, puteri care nu se pot acredita la începutul revoluţiilor decât prin exagerăţiile principiilor ce profesează“.

Oamenii demagogiei sunt aceiaşi pretutindenea şi în toate epocile. Publicişti îndrăzneţi pentru că sunt inconsecvenţi, autori fără renume, profesori fără catedre, patrioţi fără patrie, apostaţi de alte credinţe, avocaţi fără cauze, *ambiţioşi cu aspiraţii mai mari decât valoarea şi capacitatea lor,* junimea uşoară de ani şi de cugetări, cu vederi scurte şi pretenţii *nemărginite.* Presa şi întrunirile publice sunt care-i fac să trăiască.

Elementele din care se compun legiunile demagogiei sunt varii şi stranii: industriaşi fără industrie, artişti fără talent, meseriaşi fără meserie, postulanţi fără posturi, militari fără corpuri şi fără stindard; oameni care şi-au risipit averile şi caută în revoluţii mijloace noi de risipă, populaţia flotantă şi desfrânată, c-un cuvânt *gunoiul societăţii.* „Criminali dezonoraţi prin crimele lor, cum zice Lamartine, oameni care se ascund de lume, căutând în adunările anonime ocazii pentru crime noi; femei fără onoare şi fără pudoare, oameni care populează casele de joc... speculanţi de vicii, traficanţi de imoralitate”

Iată Roma în timpul lui Pompei; iată România actuală.

Dar ce s-au ales din aceste elemente cu aspiraţii nemărginte şi de-o nulitate atât de mare?

Iată ce răspunde Edgar Quinet:

Mă tem să ridic vălul ca să nu-i găsesc printre *slugarnicii* cei mai de jos ai Imperiului (lui Napoleon I). E destul a vedea pe Huguenin, neîmpăcatul preşedinte al Comunei insurecţionale, solicitând şi găsindu-se norocit că a putut dobândi un loc de *alergător la o barieră...* Groaznicul Santerre deveni omul cel mai blând de cum fu *îmbuibat* de primul consul. Oameni ca Bourdon, de l’Oise, Albette, abia simţiră toiagul de fier şi deveniră funcţionarii cei mai plecaţi ai Imperiului. Acela care arestase pe regele său, Drouet, domina într-o subprefectură la Saint-Menehould. Dacă s-ar fi gândit cineva să invoce în faţa acestor oameni *fidelitatea suvenirelor,* dacă le-ar fi adus aminte de vechiul jurământ, l-ar fi luat drept nebun.

Tot astfel am văzut şi noi căpătuindu-se patrioţii. Pentru a-i pune însă la locul de rând ce li se cuvine s-ar fi cerut şi la noi un medic al societăţii ca... Napoleon I.

La noi patrioţii de seama celor de sus se fac miniştri, deputaţi, directori de drum de fier, director de Bancă Naţională, arendaşi de moşii ale statului etc. etc.

Nu e de mirare dacă bugetul cheltuielilor statului a crescut în trei ani cu 34%.

Iată dar preţioasa descriere a demagogiei franceze cuprinsă în volumul I al operei d-lui Teulescu, o descriere care se po-triveşte din punct în punct cu reversibilii noştri patrioţi, minus, cum am zis, energia caracterului francez. Patrioţii noştri sunt meschini, pe când la cei francezi găsim răul în proporţii mai mari.

Revoluţionarii francezi au avut curajul de-a-l judeca pe regele lor: dintre patrioţii noştri nici unul n-a avut curajul măcar de-a susţine înaintea Curţii de Casaţie procesul contra ministerului conservator.

18 iulie 1880

[„PROGRAMUL NOSTRU ZICEA...”]

Programul nostru zicea:

Teorii abstracte de cosmopolitism importate de-aiurea s-au împrăştiat pe nesimţite şi au slăbit cu încetul simţul conservării naţionale, aşa de vioi şi de puternic odată la români; şi aceste idei, vătămătoare chiar în ţările luminate şi puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru naţiunea noastră.

De altă parte, dorinţe de progres şi de libertate nechibzuite au introdus prea ades în *mecanismul nostru politic* fraza goală în locul realităţii.

Nu credeam ca cititorul să mai ceară probe pentru evidenţă. Înecarea cu străini a tuturor ramurilor vieţii noastre economice, reducerea românului în ţara sa proprie la rolul de simplu salahor agricol, căderea repede a tuturor meseriilor, stingerea industriei casnice şi înlocuirea ei prin producte industriale străine, lipsa absolută a unei legi de incolat, ceea ce permite ca gunoaiele societăţilor vecine din câteşipatru unghiurile lumii să s-aşeze la noi, prefacerea în fine a acestor elemente în elemente politice care au umplut funcţiile statului şi se strecoară în reprezentaţiunea naţională, — toate acestea dovedesc că ţara noastră nu mai e vechea Românie, ci e o Americă orientala deschisă tuturor imigraţiunilor, al căror principiu e *Ubi bene ibi patria* şi teoria de „om şi om.”

Pe de altă parte dorinţa de progres şi de libertate a introdus fraza goală în locul realităţii în mecanismul nostru politic. Adică — în *Constituţiune*, adaugă „Steaua României”.

Acest adaos este al ei, pentru a altera terenul discuţiei. Constituţia nu este un mecanism, ci un text de lege, bun dacă se aplică bine, rău dacă se aplica rău. Acest text nevinovat nu are deloc a-şi imputa dacă sub masca lui se desfăşoară influenţa imorală, dacă în numele lui se înscriu în listele colegiului I şi al II [-lea] alegători frauduloşi, dacă tot în numele lui o societate de exploatare a pus mâna pe statul român, uzurpând numele de partid politic.

Dar nu este acesta sâmburele discuţiei cu „Steaua României”. Pentru ca discuţia să nu devină o simplă ceartă de cuvinte, o logomahie, pentru ca să nu se ignoreze tocmai noţiunea fundamentală de care e vorba, ne întrebăm: ce e reacţiune?

O expresie împrumutată din mecanică, însemnând acţiunea negativă produsă prin una pozitivă în politică, însă cuvântul „reacţiune” s-a întrebuinţat întâi la 1789, ca sinonim al contrarevoluţiunii al unei acţiuni contrare Revoluţiunii Franceze.

Cuvintele au înţelesul lor. Dacă acum le dăm un înţeles, acum un altul, nici o discuţie nu e cu putinţă.

Aşadar, care este accepţiunea — singura adevărată — a cuvântului, ca să nu se facă vorbă zadarnică?

O dată contraacţiune. În acest înţeles orice opoziţie e o reacţiune şi-n această ordine de idei opoziţia făcută de „Steaua României" până mai ieri, ori de „Presa", e asemenea reacţiune.

Altă dată însă reacţiunea înseamnă asemenea o contraacţiune, însă în sensul *restabilirii unei stări de lucruri care a existat odată.* Contele Chambord voieşte regalitatea de drept divin precum ea a existat odată; ceea ce el voieşte a avut odinioară trup, a fost concret. Centrul din Germania voieşte restabilirea unor legi care au existat odată şi au fost desfiinţate.

Acest soi de reacţiune ni se impută nouă, şi aceasta zicem că e o scornitură din partea organelor guvernamentale. Ceea ce voim noi: realitatea în locul frazelor, controlul real al actelor guvernului în locul simulacrului de control, responsabilitatea adevărată în locul ascunderii după clapişti iresponsabili — toate acestea ar fi un progres pe lângă ceea ce se întâmplă astăzi, nu o reacţiune.

Iată dar accepţiunea politică a cuvântului:

Tendinţa de a reintroduce o formă de guvernământ care-a existat odată: regalitatea de drept divin, imperiu ş.a.m.d.

Dar orice tendinţă de reformă, chiar aceea care răsare cu necesitate din relele actualităţii, nu poate fi numită reacţie decât în sensul mecanic, nu în cel politic al cuvântului.

Dar la ce atâta discuţie? Se-nţelege că „Steaua României", până acuma în opoziţie, trebuia să caute un pretext pentru trecerea nejustificată în rândul guvernamentalilor. Dacă pretextul ar fi *cauza adevărată*, atunci această trecere ar fi trebuit să se opereze încă de acum câţiva ani, căci totdeauna a existat acest partid, pretins deznădăjduit, al conservatorilor. Aşadar nu existenţa partidului conservator e cauza adevărată că ni se caută acum nod în papură, ci alta. Pretinsa cauză nu este decât un pretext. Ceea ce am fi dorit însă e ca confraţii de la „Steaua României" să-şi dea cel puţin silinţa de-a descoperi un pretext mai plauzibil decât cel inventat de genii de la „Românul" sau de la „Telegraful". Atâta-i tot. Ne făcusem iluzia că putem aştepta mai mult de la tineri la care presupuneam mai multă iubire de adevăr.

Aţi fost contra guvernului, sunteţi acum pentru el.

Constatăm inconsecvenţa şi ne mărginim la aceasta.

Dreptul de-a ne mira l-am pierdut de mult în România. Într-o ţară în care un om cu patru clase primare şi peste aceasta din fire mărginit e redactor de ziar, deputat, director de Bancă Naţională, special într-ale drumului de fier şi curând ministru de finanţe, într-o ţară în care mucenicul Simeon e un om căruia nu i se poate imputa nimic, unde procurile false ca şi falsele cărţi de alegător joacă rolul de căpetenie pentru înaintarea oamenilor, unde merit, ştiinţă, caracter nu sunt nimic, tripotajul,

pişicherlâcul şi hatârul tot, în o asemenea ţară omul e redus a constata istoriceşte ceea ce se-ntâmplă, a se indigna din când în când, a râde mai adeseori, dar a se mira de ceva nu mai are dreptul.

Puţine avem de zis ca concluziune la o polemică cu mult prea lungă pentru obiectul ei.

Ţara care, prin aplicarea instituţiilor ei, încurajează ignoranţa, neconsecvenţa, lipsa de caracter, ba le decorează chiar, dovedeşte că e în descompunere deplină. Dovadă despre această descompunere este imigrarea continuă de elemente străine, care n-a fost nicicând mai mare decât sub sistemul actual de guvernământ. Deşi aceste imigraţiuni reprezintă prisosul, nu tocmai clasic în virtuţi şi inteligenţă, al popoarelor învecinate, totuşi acest prisos, oricum ar fi el, e superior plebei superioare indigene. Pe spatele nefericitului popor românesc, apatic de suferinţe şi ameţit de fraze, se formează un popor nou de venetici, de-o naţionalitate nehotărâtă încă, o nouă rasă americană, în ochii căreia vechiul popor al lui Mircea Basarab dispare şi emigrează. Promotorul acestui americanism e partidul roşu, care are pretenţia de-a se numi şi *naţional*. Noi nu ne îndoim că şi din acest aluat, în care Costineştii şi Serurii joacă un rol atât de mare, se poate forma ceva; dar ceea ce se va forma nu va fi desigur nici popor românesc, nici stat românesc.

Din punct de vedere istoric, oricine se asociază cu roşii, dacă nu trădează pământul ţării, trădează însă poporul ţării. Mulţi, nu contestăm, cei mai mulţi poate o fac fără s-o ştie; vai de aceia însă care, având putinţă de-a vedea clar, o fac cu bună ştiinţă!

Înaintea negrei străinătăţi care împânzeşte ţara cad codrii noştri seculari şi, împreună cu ei, toată istoria, tot caracterul nostru. Moartea, descreşterea populaţiei îndeplineşte apoi restul: stârpirea fizică a neamului românesc.

E deci... iubirea de adevăr din partea feluriţilor noştri adversari politici de-a nu mai vedea altă cauză de rele în ţară decât reacţiunea.

Şi cu toate acestea ar trebui să ştie toţi că dac-am fi închipuiţi şi dacă n-am şti bine că nu există nici putinţa unei adevărate reacţiuni în ţară, am trebui să fim măguliţi de acest epitet.

A readuce în ţară acea repede creştere, începută în secolul al XIII-lea, în care poporul românesc făcea să dispară dinaintea puterii sale de viaţă triburile tătare şi slave ce cutreierau pământul acesta, a readuce vulturescul avânt al Basarabilor, starea de bogăţie din vremea lui Petru Rareş ori a lui Matei Basarab, a le putea readuce ar fi merit, şi a fi reacţionar ar fi identic cu a fi sporitor neamului şi ţării.

Dar nici putinţă nu există pentru un asemenea partid. Izvorul întăritor al istoriei naţionale, iubirea de limbă, de datini şi de popor sunt înlocuite la tinerime şi ceilalţi prin romane franţuzeşti şi cântăreţe pribege ale cafenelelor străinătăţii. Un aer bolnăvicios de corupţie, de frivolitate, de câştig fără muncă a cuprins plebea noastră roşie şi infectează chiar sfera

ce rămăsese neatinsă de acest spirit. A crede că o reacţie puternică, în sensul naţional şi istoric al cuvântului, ar mai fi cu putinţă la noi în ţară, ar însemna a se face jertfa unei deşerte iluzii.

Patriotismul, cu toate acestea, nu este iubirea ţărânei, ci iubirea trecutului. Fără cultul trecutului nu există iubire de ţară. Azi e constatat că, din momentul în care împăraţii au început a înlocui prin oameni noi pe senatorii Romei, în care tradiţiile şi cultul trecutului se întrupaseră, Roma a mers spre repede cădere. Cazul Romei nu numai că nu e izolat, dar nu suferă nici excepţie măcar...!

22 iulie 1880

[„IDEEA UNIUNII ROMÂNILOR”]

Dacă în timpul guvernului conservatorilor s-ar fi întâmplat a zecea parte din câte se întâmplă astăzi sub guvernul roşu, era un ţipăt pe patrioţi, de n-ar fi fost omul în stare să-şi audă glasul propriu.

Un ochi deprins cu cercetări istorice, căutând a pătrunde înţelesul acţiunilor d-lui Brătianu, va vedea că avem a face cu un om foarte deşert, care nu ştie niciodată a cântări pierderile ţării cu foloasele problematice ce ea le câştigă din înclinările sale politice.

Să luăm lucrul de la început.

Sub prima domnie a partidului roşu d. Brătianu era cu totul în apele Rusiei. Planul de-a cuceri Ardealul era visul aievea al tuturor Pătărlăgenilor, un vis pretextat de patrioţi pentru a face colecte pentru arme a căror socoteli nu le ştie decât unul Dumnezeu. Între noi vorbind, planul era o îndoită stângăcie: întâi, pentru că Ardealul e o cetate firească, lesne de apărat de oricine e-nlăuntru, al doilea, pentru că veleităţile radicale aveau să îngreuieze peste măsură poziţia politică a conaţionalilor noştri de peste Carpaţi. Urmarea imediată a veleităţilor radicale a fost uniunea silită a Ardealului cu Ţara Ungurească şi strivirea politică a românilor de acolo sub supremaţia, pe cât de copilărească pe atât de ruinătoare, a fraţilor maghiari. Tot ce românii câştigaseră, cu sudoarea frunţii lor, c-o muncă continuă şi ca credincioşi supuşi ai Casei de Austria de la Iosif II începând şi până sub absolutismul lui Francisc Iosif, era şi este pus în chestiune în urma acelor veleităţi manifestate pe atunci de partidul roşu. Marele Cavour al României uitase, se vede, că ideile cele mari nici nu se coc peste noapte, nici nu se abat din rădăcina lor. Ideea uniunii românilor sub un singur sceptru e, precum am relevat-o şi altă dată, o veche idee *austriacă*, concepută în ultimii ani ai domniilor noastre naţionale, imediat înaintea venirii fanarioţilor. Aşadar numai din aceasta rădăcină ea ar fi putut creşte şi realizarea ei deplină ar fi fost într-adevăr o Daco-Românie, însă, sau sub o secundogenitură austriacă, sau c-o poziţie autonomă înlăuntrul monarhiei. Din momentul în care mâini de copil au crezut a o putea transplanta la intrarea Cişmigiului, în Strada Rosetti, s-a compromis tot ce o jumătate a naţionalităţii noastre câştigase prin o continuă muncă, iar în sferele dominante din Viena s-a operat o deplină schimbare de front faţă cu toţi românii. Abia acum în urmă s-a mai îmblânzit soarta în Bucovina, mai mult din cauze de oportunitate, dar s-a înăsprit în Ardeal, unde asemenea cauze nu există.

Aşadar acestei iluzii a sacrificat atunci d. Brătianu ţara sa. O reţea de drum de fier începând la Roman şi sfârşind la Vârciorova avea să creeze mijlocul de transport pentru eventualii aliaţi. Pentru aceasta o datorie publică de un sfert de miliard, contractată cu copilărească uşurinţă, pe

spatele unui biet popor agricol, i s-a părut jucărie.

În urma experienţelor făcute cu Basarabia, d. Brătianu a crezut de cuviinţă a-şi schimba cu totul planul şi a lua drept *famulus* al experimentelor sale politice pe d. V. Boerescu.

După cât aflăm, reprezentantul român din Comisia Dunăreană a fost revocat pentru că s-a opus unor pretenţiuni ale statului vecin, care voieşte să aibă prezidenţia şi majoritatea în acea comisie. Aceasta se zice c-ar fi cauza trecerii d-lui baron de Calice pe la Sinaia, apoi a demisiei d-lui Bălăceanu şi a plecării M. Sale la Ischl. E natural, se înţelege, ca împărăţia vecină să aibă cel mai viu interes de-a domina situaţiunea pe Dunărea de Jos, dar se vede că aceasta se face prea în detrimentul nostru. De acolo deplina uluială a guvernanţilor, care se bat acum fără putere în mâinile vigurosului lor protector.

Tot în acest sistem de idei intră politica dobrogeană a guvernului nostru. În loc de-a lăsa acel unghi nenorocit de pământ, care de veacuri e fatalmente predestinat de-a fi cutreierat de tot soiul de neamuri şi care n-a înflorit decât sub aspra împărăţie a romanilor şi de atunci încoace niciodată, în loc de a-l lăsa să fie păscut în linişte de oile mocăneşti şi brăzdat pe ici, pe colo de plugul vrunui gospodar, se fierb planuri de colonizare, se proiectează două linii de drum de fier spre Dobrogea, apoi un pod peste Dunăre ş.a.m.d. Nu e într-adevăr destul de mare datoria publică a României; mai trebuie adaosă cu câteva zeci de milioane!

Dar ceea ce se observă asupra tuturor ca fenomen de căpetenie e inundarea necontenită a ţării cu străini. România nu va mai fi peste curând decât o colonie germano-austriacă. Suntem mai departe decât oricând de-a ne părea rău de câştigul onorabil şi de munca onorabilă a elementelor germane ale acestei imigraţiuni. Pe cât urâm spiritul de neagra speculă, de câştig fără muncă al evreilor, pe atât respectăm spiritul de câştig prin muncă al germanilor. Dar respectul nostru nu poate merge până acolo încât să voim a recunoaşte aspiraţiuni politice şi naţionale. Singura raţiune de a fi a acestui stat, pentru noi, este naţionalitatea lui românească. *Aut sit ut est, aut non sit.* Dacă e vorba ca acest stat să înceteze de-a fi românesc, atunci o spunem drept că ne e cumplit de indiferentă soarta pământului lui.

Există asemenea aspiraţiuni politice şi naţionale?

Nu suntem încă în stare de-a şti dacă ele sunt numai factice sau au vreo radăcină mai solidă; dar o probă că, factice ori nu, au oarecare existenţă, este apariţiunea unui ziar cotidian german în Bucureşti.

Programul acestei foi, îndealtmintrelea bine şi moderat scrisă, este caracteristic.

În toate chestiunile de politică internă foaia va sta alături cu patrioţii aceia care, liberi de consideraţiuni strâmte de partid, se silesc a vindeca România de durerile cauzate prin rănile datorite vitregiei secolelor trecute, urmărind cu nestrămutare ţintele sociale şi politice ale unui liberalism prudent. "Bukarester Tagblatt" va combate fără nici o

consideraţie tentativele directe ale reacţiunii şi c-o implacabilă asprime superficialitatea periculoasă. Nu politica stearpă a maniei măririi, care aleargă după planuri nerealizabile, ci menţinerea şi consolidarea unităţii de stat şi a independenţei României contra inamicilor externi şi interni etc. etc., acestea sunt ţintele foii, pentru realizarea cărora apelează la sprijinul tuturor amicilor patriei, fără deosebire de naţionalitate şi de confesie.

Amici ai patriei, fără deosebire de naţionalitate!

Înainte de toate am dori să ştim ce le pasă acestor amici ai patriei fără deosebire de naţionalitate de politica externă sau internă, de reacţiune sau liberalism înlăuntrul societăţii române? Noi contestăm nu numai existenţa, ci chiar posibilitatea existenţei unor amici ai patriei care n-ar fi români. Nici trăim, nici voim să trăim într-un stat poliglot, unde aşa-numita „patrie" e deasupra naţionalităţii. Amândouă nu sunt decât două cuvinte pentru aceeaşi noţiune, şi iubirea de patrie e una cu iubirea naţionalităţii. Revista începe astfel:

Istoriograful L. Hausser, care a murit prea curând pentru ştiinţă, a numit neîncrederea unui popor faţă cu cei ce aparţin altor naţiuni un rezultat al conştiinţei slăbiciunii proprie.

Istoriograful de mai sus pare într-adevăr a fi murit prea curând, însă nu atât pentru ştiinţă cât pentru sine însuşi. Poate că ar fi ajuns a se convinge de contrariul tezei sale. Cu cât popoarele au o conştiinţă mai puternică de individualitatea lor, cu cât sunt în floarea tinereţii şi a vârtoşiei, cu atâta sunt mai neîngăduitoare. Când Roma era în culmea puterii ei interne, în vremea Republicii, străinii erau opriţi de la comerţ, de la orice întrunire, de la orice schimb, erau opriţi de-a purta toga, izolaţi în o parte a oraşului, uzurparea de drepturi civile şi politice era pedepsită grav, iar principiul era: *Adversus hostem aeterna auctoritas esto. Hostis* se numea însă orice străin. N-avem nevoie a spune că exemplul e ales după plac şi că legislaţiunile Franţei, Germaniei, Angliei, c-un cuvânt ale tuturor ţărilor, ne prezintă sute de exemple analoage. Numai România ne-a prezentat, sub guvernul d-lui Brătianu, exemplul, hidos în istorie, ca oameni care denunţau şi trădau patria lor în străinătate şi care cercau intervenţie armată chiar în ţară să fie răsplătiţi cu drepturi cetăţeneşti. Numai în România înalta trădare e un merit, numai la noi e cu putinţă ca valeţi slugarnici ai străinătăţii să fie miniştri, deputaţi, oameni mari!...

31 iunie 1880

[„IUBIRE DE ADEVĂR”]

Încă de pe când ne căutau ceartă confraţii de la „Steaua României”, fiindcă momentan le venise la-ndemână de-a ne numi reacţionari, am spus că orice discuţie e zadarnică, e goală logomahie, dacă evită a ne spune ce înţeleg dumnealor prin „reacţie”, ce mâncare e aceea despre care fac atâta vorbă. Tot astfel face şi „Românul”, şi alte foi, cu care însă nu discutăm niciodată, căci ar fi cu totul de prisos. Ar însemna să intre omul într-o turmă de căţei de florile mărului.

Aşadar, ce este reacţia?

În fizică se numeşte astfel legea, demonstrată de Newton, privitoare la contraacţiunea trezită prin o acţiune; în politică însă s-a numit astfel: 1) contrarevoluţia, proiectată în Franţa în veacul trecut;. 2) tendinţa de-a *reintroduce o formă de guvernământ care-a existat odată.*

Care-i acea formă de guvernământ care-a existat odată şi pe care conservatorii vor s-o reintroducă?

Tăcere absolută din partea patrioţilor, semn că de când sunt nu s-au gândit măcar în treacăt la înţelesul acestei vorbe pe care o bat mereu ca apa-n piuă.

Am dovedit din fir în păr că toate, dar toate reformele liberale, sunt introduse în ţară de partidul conservator. Ni se răspunde c-am fost siliţi la aceasta.

De cine?

De Europa.

De opinia publică.

De 1848.

Într-adevăr, aceiaşi conservatori cutreieraseră Europa, scriseseră broşuri şi scoseseră gazete prin care au arătat lumii ceea ce ne trebuie, încât Adunarea ad-hoc a primit un program ale cărui principii membrii ei, unionişţii, conservatorii de astăzi, ştiuseră a le răspândi.

De opinia publică? Dar opinia publică consista pe atunci tocmai din ei.

De patruzeci şi opt?

Deocamdată relevăm un lucru.

Conservatorii actuali au fost în cea mai mare parte revoluţionari la 1848. În Moldova vedem pe d-nii Epureanu, Alecsandri, Cantacuzino şi o mulţime de privilegiaţi, ba chiar *numai* privilegiaţi amestecaţi în revoluţie; dincoace vedem pe mitropolitul, pe d-nii Christian Tell, pe Eliad, pe Bolliac ş. a., liberali într-adevăr, dar toţi respingând cu indignare onoarea de-a fi porecliţi confraţi ai d-lui C. A. Rosetti şi ai roşiilor. Aceastea le zicem nu pentru că revoluţia de la 1848 ar fi avut cel mai mic efect asupra poporului românesc, ci pentru ca s-arătăm că, dacă acea revoluţie ar fi avut

importanţa pe care i-o atribuie „Românul”, conservatorii actuali ar fi format desigur nouă din zece părţi din promotorii ei.

Dar adevărul istoric asupra mişcării de la 1848 e în realitate cu mult mai meschin şi mai trist.

Tinerimea de atunci hrănise mari idealuri naţionale în inima ei, care au fost însă reduse la rolul de-a fi o piatră de şah în mâinile unei puteri vecine. Rusia avea nevoie de un pretext spre a intra în Principate şi de aci în Ardeal şi Ungaria. De aceea s-a făcut acea mişcare, subţire pusă la cale, în contra ordinii existente şi în contra Rusiei. Până astăzi stă bănuială că d. C. A. Rosetti n-a fost la 1848 decât un agent rusesc care s-a amestecat în revoluţie pentru a o trăda. Aceasta a crezut-o Bălcescu, a crezut-o Eliad, o cred încă mulţi contemporani.

Aşadar, lăsaţi-o mai bine încurcată cu anul 1848, căci în toate cazurile e o probă mai mult în contra roşiilor, şi învăţaţi mai bine carte, citiţi hrisoave şi cronici, ca să vedeţi de când a încetat în România până şi putinţa unei reacţiuni. Ea a încetat cu dinastiile române, cu drepturile *politice* ale boierimii vechi. Ceea ce-i mai rămăsese acesteia nu erau privilegii adevărat nobilitare, nu era dreptul d-a se acoperi înaintea capului statului şi a-i spune „cu paharul îndeseşte, dar cu birul mai răreşte”, ci erau nişte biete drepturi private, fără nici o însemnare pentru viaţa statului. Şi dacă onorabilii confraţi ar răsfoi şi mai mult documentele ar vedea că acele supreme drepturi *politice*, nu scutiri de dări, căci dări plăteau în vremea veche boierii ca oricare altul, acele drepturi depuse în mâna unei aristocraţii istorice erau adevărul, erau religia strămbunilor noştri. Atunci vor înţelege cum, alături cu domneasca cetate a Sucevei, înfloreau, înlăuntrul aceluiaşi stat, republicile Vrancei, Câmpulungului şi Sorocii; atunci vor înţelege cum aceea părintească inegalitate, întemeiată pe tradiţii, lega om de om c-o vârtoşie morală atât de mare încât ţările noastre, atât de mici, puteau să pună sute de mii de oaste în câmpul de bătaie şi, bineînţelegându-se sute de mii care mergeau nu recru-taţi, ci de bună voie, de dragul ţării şi al libertăţii lor.

Şi dacă vor confraţii să vadă azi încă ce tare e un popor feudal cu totul, oricât de mic ar fi, n-au decât să se uite la Albania şi la Muntenegru, unde sistemul a rămas intact. Nu ştim zău dacă demagogii noştri de vanilie, care umplu cafenelele, ar ieşi de bună voie, ca albanezii, când patria ar fi în pericol.

Aşadar recunoaşteţi că nu ştiţi ce e feudalismul şi că, fără să voiţi, ne faceţi cel mai mare compliment când ne numiţi reacţionari, un compliment pe care nu-l primim însă, pentru că nu-l meritǎm.

Dar ce e mai ciudat în toate răspunsurile confraţilor de la „Românul” e vecinica confundare a libertăţii cu egalitatea drepturilor politice. De câte ori organul nostru va vorbi pentru menţinerea inegalităţii strict constituţionale a drepturilor *politice*, nu private, de atâtea ori suntem numiţi reacţionari.

Nici prin gând nu le trece onorabililor confraţi că, cerând sufragiul universal sau apropierea de el, cer despotismul.

Dar cu ce-a venit Napoleon III pe tron? Cu sufragiul universal. Cum îşi alege d-l de Bismarck Reichstagul, pe care-l struneşte cum vrea? Cu sufragiu universal. Dar prin ce e Grecia actuală absolut neputincioasă, înlăuntru şi-n afară? Prin sufragiu universal.

Noi nu suntem, bineînţeles, contra sufragiului universal, dar numai acolo unde se potriveşte, adică unde alegătorul are deplină şi exactă cunoştinţă despre interesul public în chestiune. Înţelegem ca o comună rurală să-şi voteze cu sufragiul universal un drum ce-i trebuie sau să-şi aşeze o dare comunală — lucru pe care-l pricepe oricine dintre oameni şi care se făcea la noi chiar acum 25 de ani. Dar interese mari, pe care abia cea mai ageră minte le poate cântări, să se decidă prin mulţimea voturilor lui Stan şi Bran? Nicicând. Cred într-adevăr confraţii că Ştefan Vodă chema pe ţăranii republicii din Vrancea ca să se consulte cu ei despre război sau pace, despre tratate de comerţ sau altele? Noi înţelegem ca în cizmărie să fie consultaţi cizmarii, în interese comunale membrii comunei. Dar este şi politica generală a unei ţări un lucru atât de uşor încât s-o poată judeca orişicine după cum îi taie capul? Destul de rău am ajuns dacă banul clasează pe oameni în ţara noastră, în loc de-a fi clasaţi prin moştenire de bunuri imobiliare; vor confraţii să ajungem şi noi jos?

Dar geaba vorbim cu oameni care par a nu poseda nici elemente de istorie, nici de drept public, şi care nu ştiu nici ce-i libertate, nici ce-i egalitate. Libertatea adevărată e un sentiment aproape religios. Dacă nu s-ntâmpla ca, printre căutători de aur, jucători de cărţi, beţivi şi hoţi, să se colonizeze în Statele Unite o ceată de puritani care emigraseră din patria lor nu de mizerie, ci de sentiment religios, s-alegea praful de Statele Unite, precum s-alege de Mexic şi de alte state din sud. Dar cum pricepeau acei oameni libertatea?

S-ascultăm pe judecătorul american Winthrop, care vorbea acum două secole:

Să nu ne-nşelăm asupra înţelesului neatârnării noastre. Există într-adevăr un soi de libertate coruptă, a cărei întrebuinţare e comună oamenilor şi animalelor şi care consistă în a face tot ce ne place. Această libertate e duşmană oricărei autorităţi, ea urăşte fără răbdare toate regulile; cu ea devenim inferiori nouă înşine, ea e duşmana adevărului şi a păcii; Dumnezeu a crezut însuşi de cuviinţă de-a se ridica contra ei. Dar există o libertate civilă şi morală care află tărie în unire şi a cărei protejare e misiunea puterii, e libertatea de-a face fără teamă tot ce e drept şi bun. Această sfântă libertate trebuie s-o apărăm contra tuturor întâmplărilor şi să expunem, de e necesar, viaţa noastră pentru ea.

Tot acest adânc sentiment, aproape religios, a dat naştere statelor române. Se ştie că dinastiile, nobilimea istorică şi ţăranii noştri liberi au venit unii din Ardeal, alţii din Maramureş — nu de nevoie materială, ci din

cauze religioase. Pentru a mia oară se dovedeşte că spiritul religios, desigur unul şi acelaşi cu iubirea nestrămutată de adevăr, e acela care formează împărăţii şi regate şi ridică repede popoarele. Cine are însă iubire de adevăr acela nu numai merită, dar şi este totdeauna liber, şi acela va admite şi inegalitatea stabilită de natura organică a statului ca garanţia cea mai puternică a chiar libertăţii sale. Căci, pe când iubirea de libertate e cel mai nobil instinct al omului, acela al egalităţii are rădăcina lui în invidie şi în slăbiciune.

Există într-adevăr — zice Tocqueville — o patimă bărbată şi legitimă pentru egalitate, care împinge pe oameni de-a voi să fie toţi tari şi stimaţi. Această patimă cearcă a ridica pe cei mai mici la rangul celor mari. Dar se găseşte asemenea în inima omenească un gust depravat pentru egalitate, care împinge pe cei slabi de-a voi s-atingă nivelul celor tari şi care face pe oameni de-a prefera egalitatea în servitute inegalităţii în libertate.

Şi aceasta e patima de căpetenie a roşiilor noştri.

Dar a învăţat unul numai abecedarul? Egalitate! Şi ca din senin e egal cu economiştii şi financiarii şi devine director de bancă. Dar are picioarele strâmbe, e cocoşat şi n-a fost nicicând soldat? Egalitate! Şi deodată e maior în gardă. Dar în viaţă-i n-a făcut studii tehnice şi nu ştie a deosebi un vagon de un coteţ? Egalitate! Şi deodată e de-o seamă cu Lesseps şi se face director de drum de fier! Dar e un biet licenţiat în drept de mâna a doua ori a treia? Egalitate! Şi deodată-l vedem, ba ministru de externe, ba la Finanţe, ba la Justiţie, ba guvernator de bancă. Celui care nu înţelege nimic din toate astea lucrurile i se par uşoare, dar cine ştie cât de puţină istorie acela vede că toate astea nu pot duce decât la pieire.

Auzi politică făcută de Fundescu şi Costinescu? Dar urmărit-au vreodată să vază cum se coc marile acte politice? Ştiu ei, de ex., de când a-nceput a se-nchega războiul din 1870? Din timpul lui Richelieu. Ştiu ei de când s-a zămislit scoaterea Austriei din Imperiul Germanic? Din vremea lui Francisc I, regele Franţei. Ştiu ei de când Germania aspiră a anexa Olanda? Din secolul trecut abia, şi se vor scurge poate încă o sută de ani până ce, deodată cu anexarea acestei ţări, germanii să aibă putere maritimă. Dar oare în ţările noastre n-avem exemplul unei consecvenţe politice ruseşti şi austriece de două sute de ani şi mai bine?

Şi toate raporturile astea, toate tendinţele urmărite cu încordare de generaţii întregi ale unor popoare mari le înţelege, le judecă, le pune la cale — cine? D. Pătărlăgeanu atotştiutorul şi democraţia română. Nici nu sunt în stare să vadă că sunt jucării în mâna unor puteri străine şi că de spaima uneia cad în ghearele alteia. Totul e să-şi facă trebuşoarele şi — *apres eux le déluge!*

2 august 1880

[„ÎNTRE SCYLLA ŞI CHARYBDA”]

Nu încape îndoială că soluţiunea dată de Tratatul de Berlin chestiunii orientale va mai fi izvorul multor încurcături şi chiar a unei conflagraţiuni generale. Deodată cu căderea conservatorilor din Anglia şi cu venirea la putere a liberarilor, orizontul a-nceput a se-ntuneca. D. Gladstone se distinge printr-un fel de zel religios, prin patimă în politică. Cunoscător al ebraicei şi *Talmudului,* era un timp în care cu texte ebraice combătea emanciparea israeliţilor din Anglia. Cu aceeaşi patimă reprezintă azi principiul că Peninsula Balcanică nu este a nimănui altuia decât a popoarelor de pe ea, că amestecul sau înaintarea Austro-Ungariei mai cu seamă trebuie împiedicată, că, în fine, domnia turcească trebuie să înceteze în Europa. Mărturisim că nu e greu de-a distruge în purtarea învăţatului şi frumosului om de stat englez fanatismul religios de planurile politice, destul numai că cu tot dezastrul din Afganistan, cu tot *bilul* de dezaprobare ce l-a primit cabinetul în chestiunea agrară irlandeză, în camera lorzilor, cu toată ruşinea scrisorii smulse de contele Karoly, d. Gladstone încurajează o politică de acţiune în chestiunea Orientului şi că, în urma acestei atitudini, puterile s-au grupat în două tabere, care numai bine nu par a-şi voi una alteia. Abia se risipi Conferinţa suplimentară din Berlin în care s-a hotărât cel mai deplin acord între puteri şi văzurăm că în Bulgaria începură a trece ofiţeri şi soldaţi precum şi muniţiuni din Rusia, pentru pregătirea aceluiaşi soi de război neoficial, care s-a mai purtat în Serbia; din Germania pe de altă parte începură a veni, pentru sprijinirea unei contraacţiuni asemenea neoficiale, ofiţeri supe-riori şi funcţionari administrativi germani, a căror comunicaţie cu sultanul se face, prin mijlocirea d-lui de Drygalski, fost militar prusian, azi adjutant al sultanului şi om de încredere al Porţii.

În Franţa se fac serbări militare şi revistă de flotă. D. Gambetta reaminteşte Alsasul şi Lotaringia, foile reproduc un discurs din 1871 al fostului dictator, în care se vorbeşte de recâştigarea provinciilor în timpul unei generaţii cel mult; în Austria se face o splendidă serbare a trăgătorilor la ţintă pe jumătate ostăşească; iar Rusia concentrează lângă graniţa galiţiană şi la Bender trupe. În acest din urmă loc se pretinde c-ar fi concentraţi deja 45 000 de oameni.

Într-adevăr redeschiderea chestiunii Orientului pare aproape şi aceasta în condiţii cât se poate de rele pentru noi. Germania ar fi neutralizată în acţiunea ei de către Franţa pururi doritoare de răzbunare; Austro-Ungaria ar fi paralizată prin gingaşele ei interese de pe Adriatica şi prin proiectele asupra Salonicului, de către Italia; Rusia ar rămâne deci din nou stăpână pe sorţii Orientului.

Pe noi nu ne tulbură atât amestecul nostru, poate neînlăturat, în învălmăşagul general, şi mai puţin ne tulbură încă soarta patrioţilor care

mai prin reversibilitate, plătită înainte, mai prin directorate de bancă şi de drum de fier, îşi pregătesc bani albi pentru zile negre, spre a zbura în toate părţile la cea întâi bătaie de tun; dar ceea ce ne doare în adevăr e că, prin corupţia guvernanţilor noştri, se sleieşte atât de mult puterea poporului precum şi încrederea ce-ar trebui s-o aibă în autoritatea patriei sale, încât în momentul suprem ce se poate ivi de azi până mâine, el n-ar mai avea destulă tărie de-a cădea cel puţin cu onoare în lunga şi amara sa luptă pentru existenţă. Dacă suferinţa cea mai grea, mizeria şi cotropirea de copitele unor armate barbare ar fi un merit în ochii cerului şi un titlu la viaţă, desigur că poporul nostru şi l-ar fi câştigat de sute de ori în această existenţă chinuită pe care a dus-o pe pământ. Dacă ni s-ar da cel puţin posibilitatea de-a cădea cu onoare, luptând pentru noi şi numai pentru noi, nu ca instrumentele unei politici străine, nu ca figuri de şah în mâna unor jucători străini! Tocmai când par a se arunca sorţii asupra noastră ca asupra cămăşii lui Hristos, în asemenea momente grele ţara e total lipsită de reprezentanţii ei naturali, de tot ce ea are mai de caracter, mai onest, mai inteligent.

În locurile ce li se cuvin — cel puţin în asemenea momente — acestora şi numai acestora, se răsfaţă o plebe urâcioasă ca şi corbii ce rotesc asupra unui om murind. Cum e înnăscut în aceste naturi catilinare, în aceste inimi pline de minciună şi venin, instinctul de corb şi de cucuvaie, de se plantează tocmai atunci asupra unei naţii când ea e în momente de grea cumpănă?

Ca un semn de discordie ivit între actorii de căpetenie ai unei viitoare conflagraţiuni, cată să privim şi incidentul foarte semnificativ al chestiunii dunărene. Cititorul nu va pretinde de la noi ca să emitem vreo părere în privinţa acestui disentiment, ivit în comisia dunăreană, căci o părere ar însemna un consiliu, care, intrat odată pe mâinile presei guvernamentale, ar fi tălmăcit şi răstălmăcit în toate chipurile; ba s-ar preface poate că-l urmează, s-ar preface că sunt de o opinie cu noi, pentru a ajunge la rezultate tocmai contrarii de cele dorite în interesul ţării. În toate chestiunile internaţionale, o spunem drept, ne mulţumim dacă actele guvernanţilor de azi nu sunt de-a dreptul acte de înaltă trădare, abstracţie făcând de la toate celelalte defecte ale lor, precum mărginirea intelectuală, slăbiciunea de caracter, lipsa unui adânc şi adevărat patriotism şi altele.

Nicicând ţara noastră n-a avut mai puţini amici în afară, care să ţină la ea într-un chip câtuşi de puţin dezinteresat şi dintr-un punct de vedere ceva mai superior, ca în momentele de faţă. De ni se oferă onoarea prezidenţiei în comisia de supraveghere a executării reglementelor navigaţiei pe Dunăre, aceasta se face cu condiţia de-a fi pururea în minoritate; de ni se oferă sprijin, ni se dă cu condiţia de-a renunţa cu totul la neatârnarea noastră în chestiunea navigaţiei. Între Scylla şi Charybda, între stâncă şi stâncă, vasul statului român e condus de nişte cârmaci, care nu gândesc la cârmă, ci la aşezarea în siguranţă a ceea ce-ar putea pune şi

de-o parte în caz de naufragiu.

Tot în înlănţuirea evenimentelor, expuse mai sus, stă şi sosirea împăratului Germaniei la Ischl unde a fost primit de împăratul Austriei, şi unde au venit şi cei doi principi dunăreni. Fără îndoială că prezenţa acestora din urmă în locul de întrunire al suveranilor Austriei şi Germaniei, cată să aibă un fond politic oarecare.

Ne-am întreba numai ce însemnează această prezenţă fără un singur ministru, constituţional-responsabil? Pregăteşte-se poate o nouă ediţie a vizitei d-lui Brătianu la Livadia, unde s-a pus la dispoziţia unei puteri străine România, dată pe mâna cucernicului Simeon, fără ştirea Parlamentului, fără consultarea ţării? Nu ştim şi ni se face negru pe dinaintea ochilor când gândim la ceea ce ar putea să iasă pentru noi dintr-o nouă ieşire din neutralitate, din noi aventuri.

Toată politica aceasta a d-lui Brătianu, a unui om înfumurat şi deşert care nu e-n stare să vadă că nicicând nu putem nici păstra, nici câştiga nimic prin alianţe cu vecinii, e controlată ca din partea ţării, dragă Doamne, de Fundeşti şi Pătârlăgeni. Toată înţelepciunea politică a strămoşilor noştri s-a dus pe apa sâmbetei de când secta demagogiei lucrative guvernează România, o sectă care a ajuns până la gradul de-a tocmi străini cu simbrie, ca să ne înjure în ţara noastră proprie. Şi cu toate acestea ţara noastră, în neutralitate şi în defensivă, ar fi neînvinsă cu toată slăbiciunea la care am ajuns. Dar nu! Ea trebuie încurcată, sau cu soarta uneia care să încheie pace în numele nostru, sau cu a alteia care să declare război tot în numele nostru.

De-ar veni asupra noastră numai ceea ce-i scris prin fatalitate, n-ar fi nimic; am sta sau am cădea cu credinţa în suflet că din cenuşa noastră ar răsări viitorul. Dar nici asta nu ne e dat, căci fatalitatea e între noi înşine, e în acei oameni care au izbutit a constitui din gunoaiele societăţii române un partid politic şi o putere în stat, care au izbutit a băga veninul discordiei în naţie tocmai în momentul în care ea ar avea mai multă nevoie de trezie şi de unire, de claritate în conducere şi caractere nestrămutate.

8 august 1880

[„IDEEA DACO-ROMÂNĂ CA ASPIRAŢIE”]

De mai multe ori am relevat că ideea daco-română ca aspiraţie *politică* era una din etapele programului balcanic al Rusiei; aceeaşi idee ca aspiraţie *naţională* ăîîşi avea originea şi motorii la Viena. De n-ar fi prea mic cadrul unei foi politice pentru a urmări demonstraţia, s-ar putea dovedi caz după caz cum unirea politică a românilor era marele manipul ce se întrebuinţa dintr-o parte pentru a câştiga simpatiile ţărilor noastre, cum pe de altă parte ideea naţională, conştiinţa deosebirii noastre de celelalte popoare ale Orientului, reamintirea originii romane şi a latinităţii noastre era timp îndelungat contragreutatea ce se opunea unui ideal politic care se promitea a se realiza cu ajutorul slavilor

L’ indepéndante roumaine ne-ntreabă dacă se poate dovedi aceasta tot atât de limpede pentru politica austriacă precum se poate face în privirea Rusiei.

Menţinând deosebirea de mai sus desigur. Rolul pe care-l prescria politica rusească ţărilor române era deosebit de acela pe care socotea ea.

Citind nota cancelarului Kaunitz către ambasadorul austriac la Constantinopol, Thugut, scrisă acum 105 ani, la 1775, vedem liniamentele politicii tradiţionale a Austriei în Orient.

În situaţia de azi a Porţii, scrie Kaunitz, politică noastră trebuie fără îndoială să aibă de scop ca împărăţia turcească să stea în Europa cât se va putea de mult sau cel puţin, în cazul cel mai rău, ca împărăţia să nu fie răsturnată prin Rusia singură şi pentru sine, *fără cooperarea necesară* a Curţii noastre.

Fără cooperarea necesară, iată cheia atitudinii Austriei de atunci şi pân-acum. De câte ori Rusia a declarat război Porţii a trebuit mai întâi să se învoiască asupra cooperării necesare cu Austria. Înţelegerea ultimă de la Reichstadt n-a fost nimic alta decât stabilirea condiţiilor cooperării necesare.

O condiţie însă a cooperării la desfacerea Turciei a fost respectarea celor două Principate, Moldova şi Ţara Românească. Astfel la 1772 Thugut raportează lui Kaunitz despre conferinţele ce le-a avut cu contele Orlof, conferinţe care toate se făceau pe baza unei convenţii secrete dintre Austria şi Rusia. În acest raport se asigură de două ori că Maiestatea Sa Împărăteasa Rusiei a promis a renunţa de la intenţiile ei asupra Moldovei şi Tării Româneşti, că ea nu-şi va schimba cuvântul dat în privirea Principatelor oricâte biruinţe ar mai avea armata ei. Dar dacă în privinţa aceasta Rusia era legată, ea încerca a-şi câştiga ţările moraliceşte, smulgând de la turci concesii politice.

Pe când aşadar Rusia trezea mai cu seamă instincte politice în

Principate, precum a făcut-o şi cu popoarele de dincolo de Dunăre, Austria stăruia, pe cât era cu putinţă în vremea acea, de-a contrapune instinctele naţionale ale românilor, căuta a le lămuri deosebirea ce există între ei şi celelalte popoare învecinate, cu toată comunitatea de religie. La 1773 Iosif II asigura pe români

că, stranepoţi ai lui Traian fiind, ei sunt *adevăraţi feciori ai săi*, deoarece el, proclamat împărat al sacrosanctei Împărăţii romane, poartă singur astăzi *moştenirea imperială a Cezarilor din Roma.*

Iosif II se privea ca împărat al poporului românesc, şi aceasta prin moştenire de titlu. În districtul Năsăudului el a fondat patru sate româneşti ce există şi astăzi şi ale căror nume proprii împreunate cuprind promisiunea de mântuire a neamului românesc.

Aceste patru vorbe la un loc sună:

Salva Romuli Parva Nepos.

Ca compliment al şirului de idei de mai sus n-avem decât a aminti trecerea unei însemnate părţi a românilor la uniunea cu catolicismul şi mişcarea de redeşteptare naţională inaugurată după acest eveniment. Această mişcare s-a comunicat repede şi dincoace de Carpaţi, nu fără încuviinţarea Austriei.

Noi nu facem critică nici uneia din aceste serii de idei. Pân-acum ştim numai atâta că, pe când înainte ne era dată putinţa unei dezvoltări normale a poporului după propria lui natură şi propriile lui dispoziţii, prin influenţarea bilaterală de dinafară, această dezvoltare a fost pripită şi bolnăvicioasă.

Partidul roşu din ţara noastră este o creaţiune a politicii străine, căci tuturor le trebuia un element incult şi demagogic de care să poată uza. În această calitate partidul acesta a pus mâna pe aceste idei şi le-a exploatat ca un mijloc comun de agitaţie politică contra elementelor sănătoase şi cuminţi ale ţării. De aci a rezultat apoi neîncrederea crescândă a Apusului Europei în noi, care ne consideră ca un cuib de dezordine şi răzvrătiri; de aci a rezultat, după opinia noastră, şi asprimea cu care li se refuză românilor din provinciile învecinate până şi cea mai elementară libertate de dezvoltare.

7 octombrie 1880

[„«ROMÂNUL» NU ÎNCETEAZĂ...”]

Românul nu încetează a repeta analiza articolului din *Deutsche Revue* şi nu noi îl vom împiedica de la aceasta dacă-i face plăcere. Dacă ipoteza acelui studiu luminos se va realiza vreodată, dacă — precum susţineau două articole din ziarul parizian *Le Temps* — vom fi sau nu siliţi a ne pronunţa într-un moment dat pentru sfera de putere a unuia din marii noştri vecini, iată o chestiune care se poate prezenta conştiinţei oricărui om politic şi, supusă o dată aparatului gândirii, se-nţelege că trebuie să culmineze sau într-o afirmare sau într-o negare sau, în fine, în renunţarea sceptică de a da de pe acuma soluţiune unei chestiuni la care motivele *pro* şi *contra* şi-ar ţine cumpăna.

Dacă ne-am închipui naţiunea întreagă concentrată oarecum într-un singur om, într-o singură conştiinţă individuală, am vedea că în momentele actuale acea conştiinţă ar fi nedeterminată şi tulbure.

Să admitem bunăoară că azi ar trăi Mircea I, având asupra lui toată răspunderea situaţiei şi toată onoarea succesului, dacă succes ar fi, şi că ar fi a doua zi după fatala bătălie de la Nicopole: Domnul ar căuta calea grea şi spinoasă pentru a-şi menţine neatârnarea ţării sale. Înghesuit între trei mari puteri contrarii ele-nde ele, Ungaria, Polonia şi Turcia, expus fără apărare veleităţilor de predominare a câtortrele, veleităţi nu numai nedrepte, dar excluzându-se una pe alta, am vedea pe Domn ţinând cu geloasă temere la o neatârnare atât de bântuită din toate părţile, l-am vedea urmând un sistem de şovăire propriu situaţiei precare şi încercând să pară partizan a câtortrei vecini în acelaşi timp, pentru a câştiga bunăvoinţa şi încrederea a tustrei. Acest sistem al contrapunerii reciproce şi al neutralizării celor trei rivali putea să prezerve până la un grad oarecare ţara de absorbirea de către unul din vecini, putea s-o ţină deasupra apei oarecum, ca să nu se cufunde, dar asupra Domnului arunca fără îndoială umbra unei politici de făţarnicie şi duplicitate şi-l expunea la smerire din partea aceluia dintre rivali care se simţea amăgit.

Sarcina de-a reprezenta singur un popor întreg nu mai cade azi asupra nimănuia, nici măcar asupra Domnului, de vreme ce răspunderea politicii exterioare li se cuvine asemenea consilierilor după vremuri pe care-i dă ruajul parlamentar. În paranteză fie zis, împrejurarea aceasta e un mare bine pentru timpul de faţă, căci generaţia actuală nu prea pare a cuprinde în nici o parte a ei acel metal rar din care natura se-ndură a turna uneori figuri ca aceea a lui Mircea I.

Intelectul naţional nu este aşadar reprezentat, ca-n cazul de mai sus, printr-un singur om, starea de nehotărâre şi de şovăire în care ne aflăm e reprezentată tocmai prin opinii opuse una alteia şi care se neutralizează fără a da loc unei înclinaţii determinate.

Aci se-nţelege că e vorba de înclinaţii dictate de raţionament, nu de cele răsărite din simpatii, căci, precum am zis-o de atâtea ori, nu credem ca, de dragul ochilor noştri celor frumoşi, cineva în Europa să pună în mişcare o baionetă sau să dea un ban.

Ceea ce voim să zicem e dar că o opinie publică care nu e purtată de-un singur curent nu se poate nici manifesta într-un singur chip şi că, până ce momentul hotărâtor, cu necesităţile lui fatale, cu puterea lui de constrângere nu se va însărcina a abate într-un singur curent spiritul public, nu putem susţine că cutare ori cutare e opinia hotărâtă a ţării şi că ne erijăm cu toţii în reprezentanţii ei. În politică se întâmplă adeseori ceea ce se părea mai cu neputinţă; în lupta de interese, ca şi în norocul războaielor, intervin atâtea elemente neprevăzute, datorită întâmplării erorilor de calcul, nestatorniciei împrejurărilor, încât nici un plan hotărât de mai-nainte nu credem că e adaptabil oricărui moment al viitorului.

De aceea însă nu voim să discutăm teza de predilecţie ce ne-o atribuie prin generalizare ziarul guvernamental şi ne restrângem deocamdată la rolul de-a ne apăra de lecţiile de patriotism pe care ni le dau onor. confraţi din Strada Doamnei.

Iată conservatorii de acum ca şi conservatorii trecuţi — zice *Românul* — când cu fes, când cu işlic, când cazac, când usari, dar români niciodată şi cu nici un preţ.

Iată ceea ce nu-i adevărat. Români totdeauna, oricare ar fi politica noastră. Dacă s-a opus fesului chivăra şi chivărei fesul, a fost pentru a scăpa pe rând de amândouă şi dacă s-a opus o putere celeilalte, a fost pentru a le neutraliza pe amândouă.

Să nu se uite că acestui sistem de contrapunere reciprocă o ţară săracă, fără armată, înghesuită până ieri în trei vecini puternici, îşi datorea autonomia ei, garantată la urmă de toată Europa, şi că acea autonomie avea baze cu mult mai sigure decât neatârnarea actuală. Se-nţelege că spiritul ce anima acest sistem de şovăire era pururea conservarea ţării şi a naţionalităţii şi, chiar dacă sistemul s-ar schimba într-altul mai pronunţat, tot de-un asemenea spirit o să fie animat şi acesta.

Ar fi bine deci ca să înceteze asemenea acuzări. Existenţa reală a ţării, succesele dobândite în politica exterioară, progresele realizate înlăuntru pas cu pas de la căderea fanarioţilor încoace sunt o dovadă vie, simţită şi pipăită de toţi, în contra acuzărilor nedemne ce se aruncă oamenilor trecutului.

Dacă ridicăm mănuşa pentru un trecut încheiat acum douăzeci şi cinci de ani n-o facem pentru că ar fi existând vro solidaritate între partidul conservator de azi şi între boierii de mai-nainte. Nu suntem continuatorii boierilor şi, chiar dacă am voi, n-am putea s-o fim, iar de-am putea n-am voi. Dacă a existat *de facto* o aristocraţie română întemeiată pe un drept public cert, ea a încetat de-a exista deodată cu anul 1700, deodată cu căderea domniei naţionale. Nici recunoaştem, nici putem recunoaşte epocii

fanarioţilor dreptul suveran de-a conferi titluri şi demnităţi, precum nu le-am fi recunoscut-o turcilor, a căror mandatari în ţară erau fanarioţii. De aci se explică repedea cădere a prerogativelor politice în secolul nostru, pentru că asemenea prerogative trebuie să răsară dintr-un drept public determinat, iar acest drept public a murit la 1700 şi exercitarea lui din partea străinilor se considera ca o uzurpaţiune viciată până în sâmburele ei de ilegitimitate.

Nu se mai opună deci termenii de popor şi boieri, căci cel din urmă termen nu însemnează azi nimic de vreme ce nu mai există nici boierie, nici boieri. Precum nu se poate vorbi de monoteişti fără Dumnezeu, de şcoli fără dascăli şi fără elevi, tot aşa nu poate fi vorba de boieri fără instituţia militară-aristocratică a boieriei. Cu raţiunea ei de-a fi a trebuit să dispară şi instituţia şi cu totul alţii sunt termenii opuşi astăzi.

Liberalismul de la noi însemnează astăzi domnia prin mase amăgite şi reamagite căci *mundus vult decipi ergo decipiatur* e parola de guvernământ a roşilor. Lumea vrea să fie amăgită, s-o amăgim dar, ăîîşi zic confraţii, şi au pentru aceasta o magazie de fraze care de care mai ieftine.

Conservatori sunt şi rămân aceia care, faţă cu tendinţa de-a pune puterea publică exclusiv în mâinile maselor, admit ca existând pentru sine o idee a statului, a ordinii sociale, a statorniciei dreptului şi adevărului; conservatori sunt şi cei care admit că guvernământ nu se poate fără garanţii de ştiinţă şi integritate şi că votul şi numai votul concetaţenilor nu-l face pe om nici mai cuminte, nici mai onest, nici mai muncitor de cum a fost. Iată deosebirea esenţială între egalitarismul botezat, fără cuvânt, liberalism şi între un sistem conservator care, fără a exclude pe cineva de la viaţa publică, nu admite totuşi înaintarea decât pentru merit şi integritate.

6 februarie 1881

[„ÎNTRE LEGENDELE NOASTRE...”]

Între legendele noastre naţionale e una (în colecţia Ispirescu) de străveche origine desigur şi de o mare adâncime. Un om primeşte de la ursite privilegiul „vieţii fără moarte şi tinereţii fără îmbătrânire”. Acesta trece pe lângă un oraş şi întreabă pe un târgoveţ ce culegea mere într-o grădină, de când sta oraşul acela? — De când lumea, răspunse omul culegând mai departe. Peste cinci sute de ani omul pururea tânăr trece iar prin acel loc, dar de oraş nici urma. Un cioban singur îşi păştea oile, cântând din fluier. — De când s-a risipit oraşul de aci? întrebă el. — Ce oraş? i se răspunse. N-a fost niciodată, tot câmp limpede, bun de păşune a fost aci. Într-alt rând omul pururea tânăr găsi aci un codru mare şi un cărbunar tăind lemne. — De când e codrul? întrebă. — Da cine-l mai ţine minte de cându-i? răspunse cărbunarul. Şi în sfârşit peste alte cinci sute de ani omul pururea tânăr regăsi iar un oraş mare. În piaţă larmă, trâmbiţe, tobe, steaguri, veselie. — De când e oraşul, întrebă el, unde-i pădurea, unde păstorul cu fluierul?

Dar cine să-i răspundă la toate întrebările acestea? Fiecine în piaţă era preocupat de trebile lui proprii, de sine însuşi, de ceea ce se petrecea împrejurul lui.

Omul pururea tânăr, când trecuse pe lângă acel oraş, făptuise multe lucruri bune. Ciobanului ăîîi răpeau tătarii din turmă şi el a alungat tătarii, cărbunarului îi urlau lupii pe lângă casă, el a stârpit lupăriile, şi-n adevăr într-o piaţă a noului oraş el a văzut o statuie călare c-o elebardă în mână şi s-a recunoscut pe sine în acea statuie. — Eu sunt acela, zise el mulţimii demprejurul lui, dar toţi râseră de el şi nu-l credeau. La arhiva primăriei stătea scris că fapta reprezentată prin statuie se petrecuse cu multe sute de ani înainte. — Dar eu sunt acela, zise el. Nu ţineţi voi minte că acum cinci sute de ani mă chema Dragomir şi mă pusese Mircea Vodă singur în pustietatea aceasta plină de păduri, în mica cetăţuie a Dâmboviţei, de ţineam piept tătarilor pe Ialomiţa? Şi acum găsesc aci un oraş de două sute de mii de oameni?

Dar cine să creadă că el e geniul neamului românesc, pururea având în minte trecutul întreg şi de aceea neuimindu-se de ceea ce vede acum? Ba, în mulţimea cea mare iată că se găsi un moşneguţ cu faţa vicleană, cu ochii bulbucaţi şi cam cepeleag la vorbă, care începu ceartă cu omul pururea tânăr, zicând: „Ce vorbeşti tu? De când sunt eu există toate câte le vezi. Înainte de mine nu erau decât *boiari şi rumâni.* Luminează-te şi vei fi, voieşte şi vei putea. Eu am creat ţara aceasta, înainte de mine nu era nimic”. Omul pururea tânăr râse, îi dete cu tifla moşneagului şi se făcu nevăzut.

Când ne uităm cu binoclul, ne pare scena foarte aproape, când îl

întoarcem, ea ne pare foarte departe. Dac-am întoarce binoclul istoric spre anul 1654, la încoronarea lui Constantin Basarab, fiul lui Radu Şerban, am vedea tot piesa de azi, jucată în alte costume, am vedea pe uliţe mese cu câte un grămătic şi la ele cei 100 000 de dorobanţi şi seimeni depunându-şi jurămintele asupra formulei:

Juraţi pe această sfântă Evanghelie şi pe această cinstită cruce că veţi fi cu Constantin Vodă un suflet şi un sfat, ascultându-l fără viclenie, atât în iveală cât şi în taină; neascunzând de el nici un lucru ce trebuie să-i fie cunoscut în tot cursul vieţii sale şi în tot cursul vieţii voastre, şi nu veţi fi trădători către el, nici veţi lucra împotriva lui.

Iar ei, punând mâinile pe *Evanghelie* şi pe cruce, ziceau: da! Ţăranii aruncau în calea Măriei Sale spice de grâu, flori albe şi ramuri verzi, mere, lămâi, naramze şi capete de berbeci, sau îi închinau miei şi căprioare sălbatice.

Iar cât despre cheful ce s-o fi făcut pe vremea aceea, nici vorbă. Chiar Neagoe Vodă, om mai mult sfânt decât războinic, zice în sfaturile către fiul său Theodosie:

De ţi-e voia să dăruieşti pe cineva, ăîîl dăruieşte *dimineaţa* la trezie cu cuvinte dulci; dacă ţi-e voia să-ţi mulţumească, cel ce i-ai dat darul şi să-ţi sărute şi mâna. Iar dacă ţi-e voia să te mânii sau să urgiseşti pe cineva sau să-l judeci, iar dimineaţa la trezie îl judecă cu toţi boierii tăi şi-i ia seama. Cum îl va ajunge judecata aşa-i fă. Căci dacă şezi la masă nu este legea să judeci, nici să dăruieşti; ci are masa obiceiul său de veselie, să se veselească toate oştile tale de tine... Să le dai să bea din destul şi cât vor vrea, şi tu încă să bei, ci cu măsură, ca să poată birui mintea ta pe vin, iar să nu biruiască vinul pe minte, şi să cunoască mintea ta pe minţile slugilor tale, iar să nu cunoască mintea slugilor pe mintea ta; şi de-ţi va greşi vro slugă, tu-i îngăduie, pentru că... tu l-ai îmbătat.

Aşa se trăia pe la anul 1520.

Dar să privim coroana, căci de ea va fi vorba poate. Ea e acoperită cu pietre scumpe şi mărgăritare. În partea ce vine pe frunte, deasupra e crucea formată din cinci pietre scumpe, sub cruce în email Duhul Sfânt, sub Duhul Sfânt, tot în email, Dumnezeu Tatăl, cu dreapta binecuvântând, în stânga ţinând globul pământului. În rând cu Dumnezeu Tatăl, de jur împrejur, chipurile strămoşilor şi între ele mici sceptre; sub aceste chipuri un rând de heruvimi (capete şi aripi) şi sub acest rând pietre scumpe mari formând marginea dimprejurul coroanei.

Capul ce stă sub această coroană e mare, fruntea largă, ochii mari, pe jumătate închişi, căutătura tristă şi întoarsă oarecum în sine însuşi, sprâncenele lungi, nasul fin, faţa lungăreaţă şi palidă, barba mică şi neagră în furculiţe, părul capului lung acoperind spatele şi umerele.

E Ştefan cel Mare, zugrăvit la anul 1456. Pe piept îi atârnă un lanţ scump care se-ncheie într-un engolpion de aur1.

Dar dacă vremea, acest veşnic regizor, a scos din nou piesa din

arhivă şi ne-o reprezintă astăzi cu costume schimbate şi cu alţi actori, oare omul pururea tânăr, geniul neamului românesc, a venit asemenea între noi?

Oare n-am uitat cumva că iubirea de patrie nu e iubirea brazdei, a ţărânei, ci a trecutului?

19 martie 1881

[„ŞEDINŢA ADUNĂRII DE VINERI...”]

Şedinţa adunării de vineri, 22 ianuarie, a avut o însemnătate deosebită, nu numai prin înălţarea de simţire şi vederi a oratorilor opoziţiei, ci şi ca dovadă de căderea morală a guvernului.

Se ştie în adevăr, şi toate organele de publicitate din capitală au înregistrat faptul că, în decembrie anul trecut, mai multe sute de familii române din Banat sosiră în Bucureşti, pentru a cere pământuri în Dobrogea, că aceste pământuri li s-au refuzat şi că sărmanii emigranţi s-au întors în Banat, ducându-şi morţii în spinare. O privelişte sfâşietoare se prezintă ochilor omeneşti de-a lungul drumurilor ţării. Crivăţul, acest duşman de la nord al şesurilor noastre, îi sufla din urmă ca frunzele, cu toate acestea era mai blând decât oamenii de piatră cărora le ceruse o patrie şi un cămin; iar în locul în care se-ntorceau îi aşteptau bântuirea străinătăţii, siluirea limbii şi legii, robia sufletească, mai greu de purtat decât robia trupului.

În zadar ţăranii aceia îşi bat câinii în amintirea că n-au păzit Capitoliul de galii lui Brennus! Nu galii ameninţă azi Capitoliul naţionalităţii române, ci apologiştii lui Blanqui şi ai nihiliştilor, oamenii care n-au în memoria lor nici colindele, nici legenda graţioasă a băilor lui Ercul, nici avutul istoric al acestui mare şi nefericit popor care se numeşte poporul românesc.

Cât triumf a avut ministrul de interne al Ungariei când, la 27 decembrie anul trecut, a adresat o circulară către toate prefecturile din judeţele locuite de români, opt judeţe între Crişuri, în Maramureş şi Banat, treisprezece judeţe în Transilvania, circulară prin care obligă pe prefecţi de-a spune şi moţilor şi mocanilor, şi câmpenilor şi pădurenilor, şi celor de pe Mureş şi celor dintre Crişuri că... d. ministru de externe al României a declarat prin anume notă oficială că guvernul din Bucureşti nu *permite nicidecum* colonizarea *străinilor* în Dobrogea.

Străinilor!

Trebuia să li se spuie odată aceasta consângenilor noştri din Transilvania şi din Ţara Ungurească, că pentru onor. Stătescu şi pentru d. I. Brătianu ei sunt... *străini,* şi guvernul din Pesta a fost însărcinat cu această gingaşă şi ironică misiune.

A! dac-ar sosi la Predeal ori la Vârciorova jucatori de cărţi de profesie, mironosiţe ale cafenelelor cântătoare, cavaleri de industrie, speculanţi care-şi drapează evreul lor fizic în maniere franţuzeşti, vânători de noroc, întreprinzători fără capitaluri, regele Stroussberg cu suita lui de conţi şi baroni silezieni, c-un cuvânt, neagra specula, feneantismul, străinul în forma lui cea mai amăgitoare, cea mai improductivă, cea mai speculantă... cu atât mai bine! Largi îi stau porţile ţării deschise, ofiţerii

salută, de-a două zi trăsuri aurite îi duc în sferele cele mai nalte chiar, un democrat îşi va alege cumnatul printre ei, un prinţ de sânge ginerele; dar dacă poporul nostru, al nostru de şaisprezece veacuri, bate umilit la poarta ţării şi cere nu ranguri, nu demnităţi, nu întreprinderi, ci ocazia de-a munci onest şi de-a păstra în inima lui neatinsă conştiinţa marii lui origini şi caracterul lui înrădăcinat, poarta e închisă; el nu are bilet de emigrare, n-are acte. Pe d. C. A. Rosetti, pe onor. său cumnat nu i-a întrebat absolut nimeni dacă s-au lepădat de vreo protecţie străină, dacă au paşaport de emigrare, de ce origine sunt. Dar ţăranul român, acelaşi pretutindenea între Tisa şi Nistru, e... *străin*... de origine română!

Căci care-i opinia blondei umbre a d-lui Brătianu în această privire? Excelenţa aceasta e atât de rău informată încât nici nu ştie nimic de circulara ministerului unguresc, făcută pe baza notei sale oficiale (cu al cărui număr şi dată îi servim mai sus), iar d. I. Brătianu zice: „Ar voi d. Lahovari să populăm Dobrogea *cu supuşi străini de origine română*“.

Străini de origine română! *Contradictio în adjecto.* Străini care nu ştiu altă limbă decât a noastră, care sub orice regim se simt şi se numesc români, care au trecut din Oltenia în Banatul Severinului, acea veche posesiune a banilor olteni de unde până azi a rămas vorba de ban. Bătrânul Mircea, *Dei gratia Fogaras et Omlas Dux, Severin Comes, Terrarum Dobrodicii Despotus,* împreună cu toţi banii Basarabi erau străini de origine română. Străin de origine era, după maniera de-a vedea a d-lui Stătescu, însuşi Bogdan Dragoş, întemeietorul Moldovei, pe care Ludovic I al Ungariei, prin hrisovul de la 2 februarie 1365, îl numeşte, împreună [cu] toată dinastia Dragoşizilor Maramureşului, sperjur şi uitător de datorii, unealtă oarbă a unei neastâmpărate ambiţii, pentru că, părăsind vasalitatea în fruntea poporului său, fondase un stat neatârnat, alături cu Ungaria? Străin de origine română a fost Alexandru Basarab care a înfrânt pe regele Carol Robert şi toţi acei pe care *mater parens*, muma născătoare a neamului românesc, Transilvania, i-a revărsat în şesul Dunării, pentru a crea cu spada şi plugul moştenirea istorică a neamului latin de lângă Dunăre? Şi Bogdan şi Radu Negru au ieşit fără paşaport de emigrare de sub dominaţiunea străină, pentru că preferau libertatea lor de conştiinţă onorilor şi siguranţei ce le prezenta dependenţa de coroana Sf. Ştefan, şi străini de origine română au creat România pe teritorii ce fusese ocupate de Changanii cumanilor şi oarda nogailor. Dar oare tot şesul acesta, bolnav şi expus fără curmare invaziilor despre miazănoapte şi miazazi, rămas-ar-fi românesc fără ca din veac în veac să se fi împrospătat populaţia lui istorică *cu străini de origine română?*

Dar destul despre aceasta. Ar însemna a nu cunoaşte elementele istoriei noastre pentru a ignora fenomenul constant al reîmprospătării etnice a ţării noastre de către elementele virgine ale munţilor noştri şi ale celor ardeleni, pentru a nu şti că Basarabii chiar au venit de unde au venit familiile bănăţene, şi Moldova din Maramureş. Dacă pân-acum am făcut

puţină vorbă în privirea cazului acestuia este pentru că nu voiam să ni se substituie veleităţi politice, căci popularitatea n-o gonim niciodată cu preţul vexaţiunilor consângenilor noştri. Numai d. Brătianu, când e în opoziţie, încalecă şi calul de bătaie al unui ideal politic, nerealizabil în forma lui urmărită pentru a câştiga popularitate şi a face paradă de naţionalism, o paradă care induce atât de lesne în eroare ziarele de peste Carpaţi. Avem prea mare credinţă în vitalitatea poporului românesc de pretutindeni şi o prea geloasă temere de înrăutăţirea stării lui, deja destul de rele, ca să gonim popularitate pe seama nefericirilor lui actuale.

Aci însă nu e vorba de veleităţi politice ori naţionale, ci de ceva cu desăvârşire practic, de bun-simţ comun: de colonizarea câtorva sute de familii române în Dobrogea, care ieşiseră din Banat fără paşaport de emigrare. În realitate nu există nici un cartel de extrădare între Austria şi România, nici măcar pentru dezertori. A rămas până acum la aprecierea judecătorilor de instrucţie şi a procurorilor de a recomanda extrădarea oamenilor vinovaţi de crime comune şi nimic mai mult. Oamenii nu aveau nici o vină; pe nici un cuvânt juridic, mai ales pe nici unul constituţional, nu se putea acorda extrădarea lor.

D. Kogălniceanu, în discursul său pe cât de elocvent pe atât de adevărat şi în moţiunea propusă, n-a cerut decât ca

guvernul să păzească cu sfinţenie vechea ospitalitate, vechiul obicei al pământului de vreme ce România nu are cu statele vecine convenţiuni care s-o oblige la dureroasa extrădare a unor familii de origine română.

Ce-a răspuns Camera prin gura ilustrului său Fleva, nu străin de origine română, ci român de origine oacheşă?

A respins moţiunea.

Va să zică majoritatea Flevilor cere să nu se respecte ospitalitatea, cere să se extrădeze familiile române care ar trece Carpaţii pentru a se aşeza în ţară.

Iată ceea ce trebuia constatat. Pe d. Fleva, de-o origine cât se poate de îndoielnică şi de-o cetăţenie română şi mai problematică dacă se poate, nu-l întreabă nimenea dacă are paşaport de emigrare din ţara turcului. Familiile care or avea nefericirea de-a fi române vor fi însă extrădate din România

Iată ceea ce nu înţelegem şi ne pare absurd, dar ceea ce trebuie constatat că votul de alaltăieri al majorităţii şi respingerea moţiunii Kogălniceanu creează un precedent statornic, şi o regulă de drept internaţional pentru înţelepciunea guvernelor roşie. Să fie deci bine ştiut că orice străin, fie speculant, fie colportor, aibe ocupaţii imorale chiar, e primit în România fără restricţie, iar ţăranul care vine să muncească e extrădat fără ca să existe cartel de extrădare între noi şi străinătate şi că această teorie a fost erijată în lege prin votul de sâmbătă.

Nu putem sfârşi fără a releva unele cuvinte rostite de d. Kogălniceanu în privinţa însemnătăţii naţionale a proclamării regalităţii.

Strănepotul cronicarului Ioan Cogălniceanu zise:

Regalitatea însemna ridicarea conştiinţei naţionale, afirmarea demnităţii şi independenţei ţării... Când acei ce trebuie să apere drepturile acestei ţări nu au curajul pe care-l aveau acei gospodari, acei Domni regulamentari, acei vasali din trecut, atunci permiteţi-mi să declar că am proclamat un rege, dar nu am făcut un regat român, căci regatul însemnează neumilire.

D. Stătescu se simţi împuns de aceste cuvinte şi răspunse:

D. Kogălniceanu, după ce-a făcut paralelism între cum se petreceau lucrurile sub Domnii pământeni şi cum se petrec acu, a zis că ţara, proclamând regatul, nu a întemeiat şi regalitatea şi că românii ar fi mai puţin ocrotiţi astăzi în ţară de cum erau sub Domnii regulamentari.

Protestez contra acestor cuvinte.

Nu scrutăm chestiunea de principiu a regalităţii. Ceea ce putem afirma însă, cu istoria în mână, este că Domnii pământeni erau Domnii rasei române, erau duci ai neamului românesc. Ca atare ei erau solidari cu rasa română şi pururea gata a-şi pune capul la mijloc pentru drepturile acestei individualităţi etnice. Nouă ni se pare însă că în otelul actual intitulat „România" expresia etnologică e prea mult desconsiderată în favorul expresiei geografice, fie aceasta locuită de orişicine. Aceasta e atât de adevărat pentru trecut încât pururea se deosebea rasa pământeană de rasele străine, din care unele (bunăoară armenii) erau mai vechi în ţară decât românii înşişi. Nu doar că românii ar fi fost vreodată netoleranţi. Dar ceea ce voiau să păstreze aci era caracterul lor naţional, exprimat în limbă, în datini, în legi. Ni se pare deci că, în această privire, în privirea protectoratului firesc ce domnii pământeni îl exercitau asupra elementului românesc faţă cu orice alte elemente, d. Stătescu degeaba protestează. Era nouă a României este aceea în care elementele vechi şi naţionale ale ţării au fost în parte suplantate de elemente, nu zicem stricăcioase, dar în orice caz de o ocultă noutate. Nu voim să urmărim până la extrem această problemă, observăm însă că noi am fost cei dintâi care am relevat-o, statornicind totodată că coroana română cată să fie solidară cu rasa română mai cu seamă. Nu zicem ca sub cerul acestei ţări să nu trăiască şi să nu înflorească oricâţi oameni de altă origine. Dar ceea ce credem, întemeiaţi pe vorbele bătrânului Matei Basarab, e că ţara este, în linia întâia, elementul naţional şi că e scris în cartea veacurilor ca acest element să determine soarta şi caracterul acestui stat.

Avantaje trecătoare ale producţiunii, cauze economice şi politice pot în adevăr să grămădească înlăuntrul expresiei geografice elemente străine şi cu drept cuvânt împăratul Emanoil Paleologul zise că oameni mai toleranţi, mai primitori de străini ca românii nu mai sunt pe faţa pământului; deci în această privire nici noi nu dorim să fie altfel... dar până aci şi nu mai departe. Cel care respectă caracterul propriu şi libertatea de manifestare a oricărui alt geniu naţional, contractează prin aceasta el însuşi

dreptul de a fi respectat în toate ale sale şi când Vasile Vodă Lupul porunceşte ca „Cel ce-şi vicleneşte moşia şi neamul mai rău decât ucigaşii de părinţi să se certe”, el stabileşte prin aceasta solidaritatea între români, făcând din fiecare un ostaş deştept al naţionalităţii sale.

26 ianuarie 1882

[D. KOGĂLNICEANU PUBLICĂ]

D. Kogălniceanu publică o scriere privitoare la chestiunea Dunării de care suntem obligaţi a ţine seamă, chiar dacă dezaprobăm, ca şi în cazul d-lui Kallimah-Catargiu, publicarea prematură de documente în chestiuni exterioare pendente. Lucrarea aceasta se începe prin reproducerea a două memorii pe care le-a scris fiind ministru plenipotenţiar la Paris. Cel dintâi memoriu, lucrat pe larg şi cuprinzând istoricul chestiunii dunărene precum şi starea ei legală, e adresat ministrului de externe al României; cel de al doilea e adresat ambasadorului acreditat la Paris al unei mari puteri. Aceste două acte formează cuprinsul fasciculei întâia; în a doua fostul ministru plenipotenţiar va da istoricul neînţelegerii ce a avut cu guvernul d-lui I. C. Brătianu în privinţa modului de-a apăra chestiunea Dunării.

Oricâte imputări ar avea cineva de făcut omului de stat de la 2 mai, un lucru nu i-l poate contesta nimenea: claritate de vederi, judecată cuprinzătoare, sigură şi fără şovăire; o mare inteligenţă unită cu talentul de-a se manifesta cu toată vioiciunea în scris şi prin viu grai.

D. Kogălniceanu urăşte fraza, pune pe cititor totdeauna şi fără înconjur în *medias res*, sâmburele chestiunii apare clar şi dezbrăcat de subtilităţi. Izvorul său nu e nici limonada dulcie a notelor Stătescu, nici subţietăţile de stil şi logică ale notelor Boerescu; e apă curată şi limpede ca din izvorul de munte. Nicăieri nu se vede dorinţa de-a îndupleca prin motive aparente, pretutindenea puterea de-a convinge e luată din chiar natura chestiunii.

Memoriul cu care scrierea se-ncepe e atât de clar şi de deplin, încât nu lasă nici o îndoială asupra chestiunii în genere, nici asupra amănuntelor ei.

Pretenţiunea monarhiei vecine de-a avea o poziţie preponderentă pe Dunărea de Jos datează încă de la 1856: începutul ei e formulat în protocolul Conferinţei ţinute la Viena la 2 februarie acel an, când se statorniceau preliminariile păcii între Rusia pe de-o parte, Turcia şi aliaţii ei pe de alta. Extrase scurte din discursurile ţinute atunci de contele Buol-Schauenstein dovedesc că scopul Austriei era atunci acelaşi ca şi astăzi. Aceste pretenţiuni, respinse atunci, s-au ivit din nou în Congresul de la Berlin, unde asemenea reprezentanţii puterilor au ştiut să le zădărnicească din nou, căci, după cum d. Kogălniceanu constată prin compararea deosebitelor texte ce privesc chestiunea, starea ei legală, stabilită de Congresul din Berlin, e următoarea:

1) Libertatea navigaţiunii Dunării este deplină şi pusă sub garanţia colectivă a Europei. Drepturile excepţionale pentru state riverane (cabotajul etc.) au fost respinse de întregul Congres;

2) Austro-Ungaria nu are nici o poziţiune excepţională sau

privilegiată pe Dunăre între celelalte puteri subscriitoare Tratatului, afară de dreptul ce i s-a dat de-a sparge Porţile de Fier spre înlesnirea navigaţiunii.

3) *Comisiunea specială a Statelor Riverane* (reapărută acum sub numele de Comisiune Mixtă) nu mai există; ea a fost combătută de chiar plenipotenţiarii Austro-Ungariei şi Congresul s-a unit cu părerea lor;

4) Regulamentele de navigaţiune şi de poliţie fluvială pentru toată întinderea Dunării de la Porţile de Fier până la Galaţi trebuie a fi puse în armonie cu cele care sunt sau vor fi făcute în privinţa Dunării de la Galaţi până la gurile ei. Elaborarea regulamentelor este încredinţată Comisiunii Europene, asistată de delegaţii statelor riverane. Comisiunea Europeană se recunoaşte permanentă.

5) Modificaţiuni la această stare legală, consacrată printr-un tratat solemn, nu se poate face prin comisiuni speciale, principii noi putându-se consfinţi numai prin autoritatea unui congres (opinie exprimată de d. dr. Naymerle).

Pe această bază clară s-au şi mişcat apărarea chestiunii Dunării, pe ea s-a ţinut delegatul român din Comisia Europeană, pe ea se bazau instrucţiile date reprezentanţilor din străinătate, când, ca din senin, d. Kogălniceanu primeşte la 21 iulie anul trecut depeşa no. 11623, care-l pune în cea mai mare nedumerire. Prin această depeşă se zice textual „ca i se atrage atenţiunea asupra chestiunii cabotajului, care este cea mai importantă pentru noi” şi se întreabă „dacă nu se teme, că, dacă Comisiunea Europeană a Dunării va fi să redige regulamentele de navigaţiune până la Porţile de Fier, ea nu va păstra dreptul cabotajului pentru toate naţiunile spre paguba statelor riverane?”

Din acest moment d. Kogălniceanu vede limpede că guvernul a intrat cu totul în alte vederi. El răspunde:

Dacă d-voastră sunteţi hotărât a reclama păstrarea cabotajului numai pentru statele riverane, adică pentru Austria în detrimentul pavilioanelor statelor neriverane şi în special ale Angliei, Franţei, Germaniei, Greciei, Italiei şi Turciei, care acestea au întemeiat prosperitatea Dunării de Jos şi prin urmare a porturilor noastre, în asemenea caz noi nu mai suntem în conflict cu Austro-Ungaria, noi suntem în conflict cu Europa. Cu o asemenea teorie noi devenim strânşii aliaţi ai Austro-Ungariei, care de la 1856 se încearcă, deşi pururea respinsă de Europa, de-a păstra pentru dânsa toată mişcarea navigaţiunii pe Dunărea de Jos.

Aşadar, cabotajul, privilegiul plutirii pe lângă ţărmuri rezervat riveranilor, era blidul de linte pentru care România ar fi putut renunţa la dreptul ei de primogenitură, la neutralitatea Dunării, această chezăşie a neutralităţii ţării.

Pentru acest blid de linte oferit cu un fel de compensaţie ţărmurenilor, cu iluzia că în acest chip ăîîşi vor putea crea o marină

naţională, d. Brătianu cu preţiosul său d. Boerescu au intrat în mlaştina făgăduielilor pripite, de care părându-le rău, au voit să le neutralizeze prin limbajul exagerat al mesajului, ceea ce, în loc de-a ameliora situaţia, au condus din contra la conflict şi umilire.

Dar această abatere a d-lui Brătianu din calea clară a Tratatului de la Berlin ne-a costat mai mult încă: încrederea puterilor.

Este de datoria postului ce-l ocup, zice d. Kogălniceanu, de-a arăta guvernului ţării mele *clar* şi *explicit* că ceea ce face grea poziţiunea reprezentanţilor României în străinătate — şi cred că unii din colegii mei v-au şi spus-o înaintea mea — este ideea eronată, însă *în general stabilită*, că guvernul român *are deja angajamente luate, că de multe ori noi ne prefacem că susţinem o chestiune, când această chestiune este de mult deja rezolvată în înţeles opus rezoluţiunii ce afectăm a sprijini.*

Într-adevăr, ce patriotism poate fi acel care simulează a apăra interesele ţării pe când în realitate chestiunile s-au pus la cale? Astfel, luându-ne după nenorocita manieră de-a se exprima a mesajului regal, ne vine a crede că şi în chestiunea Basarabiei d. Brătianu poate să fi simulat numai de-a apăra acea provincie pe când în realitate întrevederea de la Livadia ăîîi pusese capăt de mult încă.

2 februarie 1882

[„NEVOIND A FI VICTIMA LEGII...”]

Nevoind a fi victima legii *ad-hoc* votată pentru garantarea secretului profesional (!), d. M. Kogalniceanu, în partea a II-a a scrierii asupra *Chestiunii dunărene*, care tratează conflictul său cu guvernul d-lui Brătianu, nu se mai poate servi de alte acte confidenţiale ce relatează convorbirile şi opiniile diplomaţilor străini, ci e mărginit în argumentarea sa de-a se ţine de actele publicate deja de d-sa, de d. Kallimach-Catargiu, de d. Boerescu însuşi.

Acte noi nici nu ni se par de nevoie. D. Kogălniceanu prea cunoaşte chestiunea Dunării în toată începătura şi în toate amănuntele ei pentru ca să nu se întrevadă pretutindenea ceea ce ştie d-nealui şi ceea ce nu ne comunică.

Natura şi fazele acestui conflict sunt cunoscute.

Tratatul de la Berlin, art. 55, zice clar:

Regulamentele de navigaţiune, de poliţie fluvială şi de supraveghere de la Porţile de Fier până la Galaţi vor fi elaborate de Comisia Europeană, asistată de delegaţii statelor ţărmurene.

Nicăieri nu e vorba de Comisie Mixtă de riverani, nicăieri de-o preponderanţă a Austro-Ungariei în o asemenea comisie, nicăieri de prezidiul ei perpetuu şi precumpănitor. Soluţiunea indicată prin Tratat pe de o parte, prin dreptul ginţilor pe de alta e că: regulamentele se elaborează de Comisia Europeană; se aplică de riverani, aplicarea se supraveghează de Comisia Europeană.

Aceasta nu e numai soluţiunea indicată de Tratat; ea este susţinută de chiar baronul Haymerle, în şedinţa de la 2 iulie 1878 a Congresului (Protocol no. 11), în care răposatul cancelar a propus ca

un comisar delegat de Comisiunea Europeană să privegheze executarea acestor reglemente,

sperând poate că acest comisar va fi pururea cel austriac.

Însă în 1879 încă, pe când d. Kogălniceanu era ministru de interne, prinde de veste că Austro-Ungaria, care urmăreşte de atâta timp supremaţia pe Dunăre, caută a smulge de la puteri concesiuni în privirea aceasta, mai cu seamă dreptul de supraveghere a navigaţiunii. O depeşă vagă şi întunecoasă a d-lui Bălăceanu din Viena dă a înţelege că, dacă guvernul român nu se va uni cu vederile guvernului imperial, acesta se va adresa *aiurea*... la Sofia, presupunem, promiţându-se Bulgariei că reşedinţa inspectoratului general de supraveghere va fi la Rusciuc, în detrimentul Giurgiului.

În decembrie 1879 Comisia Dunăreană întrunindu-se, stabileşte că, prin art. 55 al Tratatului, are dreptul şi datoria de-a elabora reglementele în chestiune; decide a însărcina un comitet cu elaborarea unui *anteproiect* ca

bază a discuţiunii; ca acest anteproiect să fie conform Tratatului de la Paris; ca în comitet să nu ia parte decât *neriverani*.

Aci intervine un incident curios.

D. baron de Haan, delegatul Austro-Ungariei, votează propunerea ca *neriveranii* să elaboreze anteproiectul; intră în calitate de *neriveran* în comitet, şi...? Şi vine apoi c-un anteproiect în care Austro-Ungaria e prefăcută în riverană, ba în arhiriverană chiar, căci cere prezidiul permanent şi vot preponderent.

În iunie 1880 se respinge anteproiectul, întâi pentru că nu prevede hotărâtor libertatea de navigaţiune, apoi pentru că Austria, nefiind riverană, nu poate face parte dintr-o comisie de riverani şi se admite a se chema delegaţii statelor riverane (Serbia şi Bulgaria) pentru ca, împreună cu Comisia Europeană, să elaboreze reglementele la care-i îndatorează art. 55. În cursul dezbaterilor d. colonel Pencovici, delegatul român din Comisia Europeană, fusese însărcinat a reprezenta ca pe nişte idei ale sale *personale*, nu ale guvernului central, următoarele puncte: libertatea completă a navigaţiunii; comisia de supraveghere a aplicării reglementelor să fie compusă numai din riverani (România, Serbia, Bulgaria). Aceste idei sunt susţinute în două memorii pe care d. Boerescu le comunică, la 23 iunie, miniştrilor plenipotenţiari din străinătate, c-o circulară în care se zic următoarele:

Vă trimit două memorii... numai pentru uzul d-voastră personal. Şedinţele Comisiunii au să fie la începutul lui noiembrie. Numai dară la acea epocă au să se pună în discuţiune chestiunile de care tratează memoriile. Până atunci însă este bine ca terenul să fie preparat...

Căutaţi să susţineţi ideile din aceste memorii sau să le sugeraţi când ele nu se vor produce spontaneu. Se înţetege că ar fi de prisos de-a provoca pe acele care ştiţi de mai-nainte că nu au să fie acceptate.

Cu modul acesta (?) vom şti dacă la timpul oportun vom avea perspectiva de a avea majoritatea în favorul lor în sânul Comisiunii.

Vă voi fi recunoscător dacă-mi veţi comunica impresiunile d-voastră şi rezultatul practic ce gradat aţi putea obţine.

Aceasta e deci singura *instructivă* instrucţiune dată de d. Boerescu reprezentanţilor noştri din străinătate: „Sugeraţi ideile colonelului Pencovici!”

D. Kogălniceanu, care simte că Austria nu aşteaptă, ca d. Boerescu, începutul lui noiembrie, că lucrează din răsputeri pentru a obţine concesiuni în favorul ei, sfătuieşte pe ministrul nostru de externe să se explice franc şi leal cu cabinetul din Viena:

Nu trebuie să aşteptăm pân’ la noiembrie spre a lua o atitudine pronunţată. Adunarea Comisiunii nu va fi decât o formalitate pentru a regula hotărârea europeană pe care Austria caută a o obţine de pe acum... Ar trebui a ne explica cu cabinetul din Viena, a-i spune că România nu poate primi ca Austro-Ungaria să ia parte în Comisia riverană, pentru că

nu e riverană. Austria lucrează pe lângă puteri; ea voieşte a câştiga Bulgaria şi Serbia la cauza sa... Trimiteţi instrucţiuni *clare* şi *pozitive!* Nu aşteptaţi întrunirea Comisiunii pentru a vă pronunţa, căci *până atunci poate totul să fie regulat intre puteri...*

Se cere să spunem franc ce voim noi, să ţinem pe lângă toate cabinetele acelaşi limbaj, aceeaşi atitudine. România va fi ascultată; pe proiectul ei se va face discuţiunea.

Mi-aţi cerut opiniunea mea? Iat-o. *Să facem să triumfe soluţiunea ce-a pus-o înainte Austria însăşi, baronul Haymerle la Berlin.* Tratatul de la Berlin nu prevede comisie riverană... Este mai bine să nu fie deloc comisie de state riverane şi în locul ei să fie însăşi Comisia Europeana care să ridige şi să supravegheze regulamentele de navigaţiune până la Porţile de Fier. Astfel fiecare stat riveran ar putea aplica pe teritoriul său regulamentele promulgate de către Comisia Europeana şi-n fiecare an Comisia Europeană ar delega un comisar însărcinat a supraveghea executarea.

Această soluţiune, *v-o mai repet*, a fost prezentată de baronul Haymerle în Congres. Vedeţi protocolul *unsprezece!*

Ce răspunde la aceasta d. Boerescu?

Că d-sa

nu a găsit această opiniune rostită în protocolul unsprezece.

Dar atrage atenţiunea

asupra chestiunii cabotajului, care e cea mai importantă pentru noi. Oare Comisiunea Europeană nu va păstra cumva dreptul cabotajului pentru toate naţiunile? Nu va lipsi pe statele riverane de el?

Bine, zice d. Kogălniceanu — de cabotaj e vorba? Să zicem aşadar cabinetelor pe lângă care suntem acreditaţi: „Rogu-vă interesaţi-va de chestia Dunării, apăraţi-ne de pretenţiile Austirei, care vrea să fie riverană unde n-are palmac de pământ. Drept recunoştinţă... o să vă excludem pavilioanele voastre de la navigaţiunea pe Dunăre”

Guvernul susţine libertatea navigaţiunii pe Dunăre şi în acelaşi timp rezervă cabotajul pentru statele riverane? Cum se pot concilia aceste două principii contrarii?

întreabă d. Kallimach-Catargiu şi adaugă:

În Londra am pierde toate simpatiile. Presa engleză afirmă deja prea mult că politica noastră este cu totul înfeudată celei germane... Occidentul nu va mai pune nici o bază pe noi.

Ce răspunde d. Boerescu la aceste întâmpinări atât de substanţiale ale ambasadorilor săi?

Un general, înainte de a începe bătălia, trebuie să sondeze terenul şi să pregătească apărarea sa. Avem raţiuni numeroase de-a nu proceda pentru momentul altminterlea decât v-am indicat. N-aveţi nevoie de-a lovi pe nimeni, nici pe Austria. Ce spuneţi în privinţa cabotajului este atât de puţin adevărat că Anglia, în tratatul ce a încheiat anume cu noi, a

recunoscut dreptul acesta de cabotaj. Ţineţi-vă dar de instrucţiuni.

De care instrucţiuni să se ţină? De nota alăturată la memoriile d-lui Pencovici? Aceste memorii erau în contra rezervării cabotajului, pentru libertatea deplină a Dunării?

De aci înainte se încurcă trebile. Miniştrii noştri plenipotenţiari nu mai vad nimic clar; simt numai că Austria câştigă teren; că pe ei nici-i crede cineva, nici-i ia în serios, că străinătatea presupune cum că guvernul din Bucureşti e pe sub mână în înţelegere cu Austria.

Sub cuvintele cele mai dulci, zice d. Kogălniceanu, mi se arăta un dureros scepticism în *privinţa hotărârii guvernului nostru de-a apăra Dunărea în contra pretenţiunilor cabinetului din Viena.* Suntem încredinţaţi, i se zicea, că ceea ce d-voastră ne spuneţi despre îngrijirea ce se manifestă în România, de-a vedea Dunărea pusă în sfera unei influenţe exclusive, este o dreaptă preocupaţiune a ţării şi corespunde ideilor şi simţămintelor d-voastră proprii. Dară guvernul d-voastră oare tot aşa priveşte chestiunea? Limbajul d-voastră nu-l ţin unii din colegii d-voastră! Unde aveţi reprezentanţi îi are şi Franţa; ei bine, miniştrii noştri ne raportează că pe lângă alte cabinete nu se ţine tot limbajul ce-l ţineţi d-voastră.

Ba i se dădea a pricepe că se ştie pozitiv că Viena şi Bucureştii se înţelesese, că existau angajamente şi că, dacă acestea se negau, erau spre a linişti şovinismul român. Mai mult. În Comisiunea Mixtă baronul de Haan zicea d-lui Pencovici:

Aceasta e opiniunea d-tale, nu a guvernului d-tale.

Ba la finele anului 1880 i-a zis:

Sunt în poziţiune de-a afirma şi dovedi că guvernul român va primi Comisia Mixtă.

Nu cumva cuvintele baronului de Haan au rămas necunoscute cabinetelor europene?

În sfârşit, dintre miniştrii plenipotenţiari români îşi ia unul inima-n dinţi şi întreabă să i se răspundă desluşit:

a) Guvernul vrea ori nu Comisia Mixtă?

b) Vrea în comisie, pe lângă riverani, numai pe Austria ori şi o altă putere mare?

c) Este pentru dreptul de apel în toate chestiunile, ori numai în unele, şi în care anume?

Nici un răspuns.

Reprezentantul nostru — răspunde d. Boerescu — nu are nevoie de instrucţii. Pentru ca guvernul să aibă idei definitive trebuia să cunoască mai întâi terenul...

De ce această nehotărâre, această duplicitate, această tăcere? Nu mai relevăm cenzurile aplicate d-lui Kogălniceanu şi d-lui Kallimach-Catargiu; ele sunt descrise în cartea de faţă şi nu apărarea acestor oameni de stat e ţinta dării noastre de seamă. O fac ei înşişi mai bine decât noi.

De ce dar toate întârzierile, toată neclaritatea, tot şiretlicul, toată simularea de a pipăi pulsul puterilor?

De ce?

Pentru că — afirma categoric d. Kogălniceanu — ministerul din Viena păstrează scrisori *autografe* ale d-lui Boerescu, prin care acesta *acceptă Comisiunea Mixtă*, scrisori pe care nu le publică, pentru că nepublicarea ăîîi raportează mai mult decât publicarea.

Partea a doua a interesantei scrieri a d-lui Kogălniceanu se-ncheie cu afirmarea că,

deşi d-sa, ţara, miniştrii ăîîşi fac iluzii, Dunărea e pierdută. Comisiunea Mixtă, primită de toate puterile, de România însăşi, este... rezolvarea chestiunii în favorul Austriei. Fie ca toţi membrii Comisiei Mixte să aibă dreptul de-a apela la cea Europeană; fie ca votul *preponderent* să fie înlocuit (după d. Barrère) prin votul unui delegat al Comisiei Europene; fie acest delegat numit după alfabet ori prin sorţi; schimbe-se, acesta din an în an ori tot la şase luni, faptul pozitiv este că Austro-Ungaria a dobândit în apele române poziţia de stat riveran pe care-o urmărea fără succes de douăzeci şi cinci de ani încoace.

Fără îndoială din toate reiese aceasta că, întrucât s-atinge de campania d-lui Kogălniceanu în contra politicii exterioare a guvernului actual, niciodată om politic n-a strivit pe adversarii săi în modul în care-a făcut-o d-sa. Fără îndoială buna dreptate, bunul-simţ, claritatea de vederi e în partea sa; nehotărârea, bizantinismul, *şiretlicul prost*, cum zice autorul foarte nimerit, în partea guvernului, care, preocupat de singura idee de-a se menţine pe el şi pe capioldaşii săi în buget, se arată pe cum ăîîl dovedeşte chipul, viclean, fără idei mari şi organice, oportunist, negustor de expediente, incapabil de-o hotărâre energică şi clară.

Tocmai prin aceasta se şi explică de ce orice chestiune mare pe care pun mâna cată să se compromită. Iată concluzia la care ne îndreptăţeşte rezumatul fidel pe care-l facem operei d-lui Kogălniceanu.

21 februarie 1882

[„ÎN SFÂRŞIT DUPĂ ZECE ZILE...”]

În sfârşit, după zece zile de aşteptare a apărut discursul ţinut de d. V. Boerescu la 14 februarie în meetingul roşu din sala Ateneului. A apărut, caracteristic, ca *supliment* la *Românul*, căci d. Boerescu însuşi e un supliment cam târziu şi de prisos al partidului roşu, care, cu bunul-simţ al gardelor lui Serurie, a şi afirmat cu drept cuvânt în acea memorabilă seară: „Nu-i d-ai noştri!”.

Ne pare rău, dar nu mai recunoşteam pe d. Boerescu. Odinioară, şi nu sunt mulţi ani de atuncea, discursurile sale făceau efectul estetic al unei rafinării logice, al unei fineţe care, deşi nu ajută nimic în lămurirea chestiunilor, produce în auditoriu un fel de senzaţie picantă. Nu era arhitectura clară şi măreaţă a templelor multicolone ale vechimii, în care orice mutare pe cer a soarelui adevărului produce alte, însă pururea frumoase bătăi de umbră; opera cugetării sale nu era decât filigran subţire şi frumos lucrat. Nu mari erau adevărurile sau neadevărurile pe care avea a le spune, dar erau atât de îngrijit spuse şi formau o ţesătură atât de fină de argumentări, încât asupra cunoscătorului produceau farmecul ce-l are dantela veritabilă pentru femei.

Ei, nu mai e. De astă dată d. Boerescu a vorbit mult şi rău. O jumătate a discursului a fost procesul făcut lui 2 mai, crimei de la 2 mai, cum o numeşte d-sa. O, dac-ar fi convins de aceasta! Dac-ar fi în fundul inimii încredinţat că actul de la 2 mai a fost în adevăr o crimă? Cât de caldă şi vie, cât de detunătoare ar fi fost filipica sa în contra acelei zile? Abstracţie făcând de la împroprietărirea ţăranilor, ţara chiar a fost împroprietărită c-o a cincea parte din teritoriul ei, de pe care Cuza Vodă a alungat acele adunături de bizantini sodomiţi, punerea în luptă cu biserica naţională, oploşiţi aci nu pentru răspândirea creştinătăţii, ci pentru a populariza uzura, adulterul, concubinajul şi păcatele Gomorei. Acea lepră imorală de greci n-o putea scoate decât Cuza din ţară. Îngăduitorii de mai târziu n-ar fi pătruns niciodată în mizeria morală a acelor sectari ai viţelului de aur. De aceea cu greu se încovoaie d. Boerescu sub sarcina de-a dovedit că 2 mai ar fi fost în toate cele o crimă.

Fără a prejudeca ceea ce Clio va înscrie pentru de-a pururea în tablele ei de bronz şi fără a ne face câtuşi de puţin apologiştii lui 2 mai, l-asigurăm pe d. Boerescu, din intuiţie şi convingere, că incapabil, absolut incapabil, ar fi fost un venetic ca d. C. A. Rosetti, un bizantin ca Brătianu şi toată seria de stârpituri etnice şi intelectuale ce formează partidul lor să rezolve una măcar din chestiunile pe care le-a rezolvat Vodă Cuza. Le-a rezolvat, e drept, ca Alexandru nodul gordian, dar a curăţit atmosfera de toate sofismele de temporizare şi n-a cumpărat nici o reformă dinlăuntru cu concesiuni în afară. Trebuia un spirit franc şi în mare grad capabil de

adevăr, ceea ce roşii nu sunt nici pot fi, trebuia un soldat nedezgroşit, o inimă curajoasă care să intre în colivia inteligenţelor feline şi nebărbate care se ridicau pe-atunci şi care azi guvernează România.

Dacă actul de la 2 mai a fost crimă, ea a fost francă şi pe faţă, făcută cu braţele încrucişate.

Actul de la 11 februarie însă, participarea gardei palatului la răsturnarea Domnului, e o infamie şi o laşitate.

Vor trece veacuri şi nu va exista român căruia să nu-i crape obrazul de ruşine de câte ori va răsfoi istoria neamului său la pagina lui 11 februarie şi stigmatizarea acelei negre felonii va răsări pururea în memoria generaţiilor, precum în orice an răsare iarba lângă mormântul vândutului Domn. C-un cuvânt crima de la 2 mai a fost un act de curaj, cea de la 11 februarie un act de laşitate, şi istoria scuză cinismul, scuză crimele care au sinceritatea de-a fi cum sunt, scuză oamenii care au curajul caracterului şi înclinărilor lor, căci ei sunt din lemnul din care se cioplesc oamenii mari, dar ceea ce istoria nici unui popor din lume n-a scuzat vreodată e laşitatea. Şi oamenii care conduceau pe soldat la ruşine o ştiau aceasta, le era frică de soldatul de rând, le era frică de ţăranul acesta onest care, cu pumnul lui vârtos, i-ar fi strivit să fi ştiut unde-l duce. „Doamna a născut un prinţ!” li s-a zis oamenilor şi numai greco-bulgarii ce dezonorau uniforma ofiţerească ştiau ce e la mijloc.

Dar să lăsăm procesul lui 2 mai, pe care d. Boerescu-l va pierde împreună cu toţi contemporanii, căci, dacă nu tăgăduim greşelile lui Vodă Cuza, cea mai constantă greşeală a lui era pripa, răsărită din sila de temporizare, pe de altă parte orbi am fi şi răi români dacă am tăgădui meritele lui. Am înţelege chiar ca să-i arunce mănuşa oamenii nepărtinitori; am înţelege-o să i-o arunce viitorul. Trecutul n-are acest drept, căci nu e unul din contemporanii săi care să fie vrednic de una ca aceasta.

În partea a doua a discursului său d. V. Boerescu cearcă a justifica apucăturile demagogice ale d-lui C. A. Rosetti.

D-sa, ca om de legi, e în contra eligibilităţii şi pentru inamovibilitate. „De aici ar urma să dau cu parul în capul celuia care ar fi pentru eligibilitate?”

Nu zicem cu parul, dar ce caută d. Boerescu alăturea cu susţinătorii eligibilităţii? Căci propunerea d. C. A. Rosetti nu este, precum binevoieşte a admite d-sa, legitimă, ci *subversivă*. Azi când magistranţii sunt numiţi, avocaţii roşii ameninţă a-i destitui pe aceia care nu i-ar face să câştige toate procesele. E vorba, pentru d. C. A. Rosetti, de-a face din justiţie un monopol al avocaţilor roşii de mâna a treia ca legea să fie pururea în favorul clienţilor avocaţilor roşii şi ca aceştia să vânză justiţia pe bani.

Mi-e frică a merge pân’ la vot unversal, zice d. Boerescu, dar aceasta nu va să zică că cei ce propun votul universal direct sunt nişte anarhişti.

Ba asta va să zică. Acestea nu sunt chestiuni de apreciaţie, precum binevoiţi a admite, ci *realităţi*. Votul universal înseamnă pretutindenea despotismul maselor şi se găseşte sau în state demagogice sau în state monarhice care vor să aibă pururea în mână *putinţa despotismului*. În orice stat monarhic în care există sufraj universal despotismul personal e în orice moment cu putinţă: acolo guvernul se joacă de-a constituţia.

În legi , zise Garat, dar mai cu seamă în principiile fundamentale ale legilor, vorbele sunt lucruri reale şi *termenii improprii care fac a se naşte idei false pot conduce la calamităţi naţionale*.

D. Boerescu sfârşeşte discursul dând sfaturi binevoitoare partidului conservator. Nu ne-ar permite oare ca în schimb să-i dăm asemenea un stat? Dacă renunţăm la satisfacţia ieftină de a mai deschide colecţia „Presei" şi a înşira epitetele cu atitudinea de-acum a d-lui Boerescu iese în defavoarea personalităţii sale politice. Spinoza zice cam următoarele: „Oricât de drepte ar fi argumentările în contra lui, el tot rămâne adevărat; oricât de strâmbă şi stângace apărarea lui, el tot adevăr este ". Când vedem dar pe adversarul eligibilităţii magistraturii şi al sufragiului universal alături cu susţiitorii acestora, tot filigranul artei sale retorice nu e în stare a neutraliza impresia rea, întemeiată pe adevăr, pe care ne-o face.

Lucrul pe care l-am sfătui d-lui Boerescu e aşadar: pocăinţa. Dar o pocăinţă adâncă care să reformeze oarecum modul său de a fi. Să se convingă că nici un om nu se aliază nepedepsit cu nulităţile catilinare ale ţării sale în contra talentelor şi trecutului ei şi să-i fie silă că a existat o zi în viaţa sa în care-a putut da mâna cu tot ce epoca de tranziţie între fanarioţi şi istoria naţională a putut produce moraliceşte mai bolnav, intelectual mai sterp şi mai felin.

Iată ce i-ar rămâne de făcut dacă mai e în stare s-o facă.

27 februarie 1882

[„ADÂNCIMEA GENIULUI POPULAR”]

[...] Credem că nici o literatură puternică şi sănătoasă, capabilă să determine spiritul unui popor, nu poate exista decât determinată ea însăşi la rândul ei de spiritul acelui popor, întemeiată adică pe baza largă a geniului naţional. Aceasta nu e adevărat numai pentru literat, ci se aplică tot atât de bine la legiuitor, la istoric, la omul politic. Nu acel legiuitor va fi însemnat care va plagia legi străine traduse din codicele unor ţări depărtate ce au trăit şi trăiesc în alte împrejurări, ci cel care va şti să codifice datina ţării lui şi soluţiunea pe care poporul în adâncul convingerilor sale o dă problemelor în materie.

Nu acel om politic va fi însemnat, care va inventa şi va combina sisteme noi, ci acel care va rezuma şi va pune în serviciul unei mari idei organice înclinările, trebuinţele şi aspiraţiunile preexistente ale poporului său.

Nu acel istoric va fi exact, carele în fraze pompoase va lăuda sau va batjocori întâmplările în trista şi searbăda lor conexiune cauzală, ci acela care va căuta raţiunea de-a fi a acelor întâmplări şi va descoperi-o în adâncimea geniului popular. Unul ca acesta ar descoperi că aceleaşi raţiuni care au făcut pe români să crească i-au făcut să şi cadă; aceleaşi calităţi care au urcat pe osmani la înălţimea de stăpânitori a trei continente au fost rădăcinile pieirii lor; că orice calitate, orice energie, orice e mare şi puternic ca patimă are în consecvenţa cu sine însuşi radăcinile fericirii şi nefericirii sale. Numai oameni care au tăria de-a fi credincioşi caracterului lor propriu fac impresie în adevăr estetică, ei numai au farmecul adevărului, reprezentarea lor zguduie adânc toate simţirile noastre şi numai aceasta e obiectul artei.

Fără îndoială există talente individuale, dar ele trebuie să intre cu rădăcinile în pământul, în modul de-a fi al poporului lor, pentru a produce ceva permanent. Autorii generaţiei trecute — un Eliad, un Gr. Alexandrescu, sunt cu tot talentul lor natural scriitori cosmopoliţi. Alecsandri numai e în generaţia veche acela care şi-a încuscrit din capul locului talentul său individual cu geniul poporului românesc şi de aceea el, împreună cu Negruzzi, Donici ş. a. e întemeietorul unei literaturi, nu copiate, sau imitate după lord Byron şi Lamartine, ci în adevăr naţionale. Tot această cale, care rezumă poporul pentru a-l reda ca-ntr-o oglindă sie însuşi o urmează şi Slavici. [...]

28 martie 1882

[„AR FI FOST DREPT...”]

Ar fi fost drept, credem, ca eroul cel mai sublim al naţiunii, ca marele Ştefan Vodă, campionul creştinătăţii, admirat de Europa întreagă în toată a doua jumătate a secolului al cincisprezecelea, s-ar fi cuvenit, zicem, ca acest mare geniu român, revenit între noi în imagine plastică, în carne şi-n oase de bronz, să treacă la nemurire în ochii celor vii fără a fi exploatat în trecerea sa.

Dar regimul roşu nu a voit aşa şi a trebuit ca, după pielea de bronz a lui Ştefan cel Mare, să-şi tragă el o porţiune de glorie şi de mărire pe seama sa.

Alţii au luat iniţiativa erijării unei statui lui Ştefan cel Mare, alţii şi-au depus obolul spre realizarea acestei pioase fapte; iar, când lucrul a fost de tot gata, când n-a mai rămas decât târnosirea, cum am zice, a statuii prin adunarea inimilor românilor în jurul ei şi tămâierea ei cu amintirea faptelor eroului naţional, atunci iată deodată un guvern hrăpitor că îmbrânceşte pe ctitori şi ia el asupră-şi să prezinte publicului scumpa imagine.

Mai mult decât atâta: porniţi pe această pantă a hrăpirii, miniştrii duc la Iaşi pe deputaţii şi senatorii creaţi de dânşii, duc diferiţi impiegaţi, spre a oficializa sărbătoarea.

Pun apoi în gura Maiestăţii Sale vorbele următoare:

“*Încredinţez* Iaşilor, leagănul Unirii, această statuie!...”

Cum? M. Sa, după guvernul roşu, poate încredinţa cuiva un lucru ce nu este al său?

Atunci averea fiecăruia nu mai e sigură a sa şi dintr-un moment într-altul trebuie să se aştepte cineva să i se smulgă în silă şi să se facă uz de dânsa de către guvern cum ar voi.

Aceasta este consecvenţa logică, fatală a însuşirii guvernului de a face inaugurarea statuii de la Iaşi şi de a da ieşenilor, ca de la sine, un lucru ce nu-i aparţine.

Într-adevăr, faptul acesta este cu atât mai cutezător cu cât, dacă s-ar cerceta listele de subscriere pentru erijarea statuii lui Ştefan cel Mare, nu se va găsi să fi pus vreun ban într-acest scop unul măcar din toţi cei ce au pus înainte individualitatea lor la inaugurare şi au căutat să culeagă lauri de pe scumpa memorie a sublimului domn român!

Istoria ne spune că, în toată glorioasa lui domnie, neobositul şi neînvinsul erou, care a avut pe rând să lupte cu toate limbile străine ce ne înconjurau, a dus o viaţă de griji şi de amărăciuni.

Trecând în mormânt, scăpase de ele; readus pe pământ, reînviat în memoria noastră, fatalilatea se vede că cere să i se verse cupa amărăciunii şi în simpla figuraţiune, spre a-i chinui sufletul pe unde se va fi aflând astăzi.

Putea fi ceva mai cuviincios şi mai corespunzător simţământului de veneraţiune ce viază în tot românul pentru memoria lui Ştefan Vodă decât să participe poporul, în masa lui cea mai compactă, la serbarea numelui marelui domn şi să-i depună închinările lui de aproape?!...

Ei bine, amestecul arbitrar al guvernului a depărtat acea masă mare populară care era gata să se ridice spre a merge la Iaşi, a ţinut în rezervă chiar şi partea cea mai cu greutate a populaţiunii ieşene şi în jurul statuii, pe lângă vreo trei sute de oficiali şi oameni ai poliţiei bucureştene, aduşi pe socoteala statului, n-au strălucit decât miile de jidovi, atraşi de solemnitate ca spectatori, spre imaginea spăimântătoare a stării de jale în care a ajuns patria eroului sărbătorit!

Dacă acum vom părăsi terenul arbitrarului guvernamental spre a caracteriza procedarea guvernului ca act de administraţiune publică, ea ne înfăţişează o tendinţă centralizatoare care dă dezminţire patentă principiilor profesate de către roşii pretinşi liberali.

Principiul descentralizator prescrie a se lăsa localităţilor dreptul de acţiune, a le permite să trăiască în ele însele, a li se acorda autonomia; şi pentru o afacere de caracter local se cuvenea ca guvernul, care nu caută centralizarea, să lase localităţii onoarea organizării serbării şi să n-asiste el decât ca invitat, ca oricare particular.

Nu-şi are logica aci obiecţiunea că, spre a da un caracter naţional serbării, guvernul a luat în mâinile sale organizarea ei.

Caracterul naţional este însăşi fapta erijării statuii. Nu e nevoie de ştampila d-lor Rosetti-Brătianu pentru a se naţionaliza o figură ce se venerează de către tot românul.

În fine, spre a nu-şi dezminţi năravurile, vameşii şi fariseii au turburat spiritul ce reînviază între noi după mai multe secole de repaus şi l-au privat de contactul entuziast al tuturor românilor, adoratori ai săi.

12 iunie 1883.

[„LABIRINTUL ISTORIEI NOASTRE”]

I

Salutarăm cu bucurie apariţiunea unei foi literare rutene în Bucovina intitulată cu-atâta poezie *Zorile Rucovinei.* Şi bucuria noastră nu era prefăcută, căci ne-am zis — credem cu drept cuvânt — cum că şi în acest organ de publicitate vom avea un federat sincer şi plin de inimă contra inamicului ce în Bucovina ne este comun: contra Pangermanismului. Un campion mai mult alături cu noi ne-ar fi bucurat, deşi nu ne inspiră frică de-a-l avea contra noastră. Însă gărzile chiar amice, înainte de-a se recunoaşte unul pe altul, strigă una alteia:. Cine-i acolo?... Amic! strigă garda a doua — îşi prezintă arma unul altuia şi se salută.

Acel „Cine-i acolo?” a fost strigat şi de *Zorile Bucovinei,* a fost strigat către descendenţii coloniei romane din Dacia, şi noi răspundem: „Amic!” — dar totodată îi explicăm la ureche, asemenea parolei secrete, cine suntem şi că nu suntem ceea ce credea unul din onorabilii colaboratori ai acelei foi, când, nerecunoscându-ne, face din bun senin din Bucovina o provincie autohtonă slavă. Dar... ce să zicem? De ce să acuzăm, când ne dă mâna să scuzăm — şi când e aşa de lesne de scuzat. Noi românii, născuţi şi crescuţi româneşte, abia ne putem strecura prin labirintul istoriei noastre, cu cât e mai de iertat unui străin, de-a ne numi slavi când aceasta li s-a-ntâmplat unor [capete] mai luminate decât ale modeştilor redactori ai *Zorilor,* li s-a-ntâmplat doctorilor celor plini de pătrundere ai Germaniei, cu cât mai mult unui om a căruia specialitate n-o fi tocmai încurcata istorie a românilor şi care poate nici n-a visat la pretenţiunea de-a se numi istorie.

Orice e june are putere, fierbe asemenea sângelui din vinele cele pline ale tinerilor şi nu strică dacă vinul, fierbând, izbucneşte — căci vinul ce fierbe, acela e bun. Ce minune dar, dacă o întreprindere june şi plină de viaţă ca aceea a *Zorilor,* şi-a început cariera prin un protest contra istoriei noastre, prin o negaţiune a identităţii noastre cu descendenţii coloniilor romane aduse în Dacia? Cum am spus, ideea a fost temerară, însă în orice caz demnă de o putere june, plină de foc ca aceea a *Zorilor.*

E frumoasă etatea aceea când priveşti viaţa ca o luptă pasionată, o luptă în care inima, simţământul, nobleţea momentului şi-a ideii ce aperi îţi par mai frumoase, mai fermecătoare decât adevărul chiar — în fine, când omul dă bucuros realitatea în schimbul visului celui ferice. Ci noi românii am ajuns deja din stadiul nemijlocirii în acela al reflexiunii. Noi cunoaştem nu numai partea aurie a unei monăeîde, ci şi reversul ei cel şters, în fine, pentru noi viaţa e ca un joc d-eşec, în care reflexiunea şi combinarea judicioasă înving trăsăturile cele neconştiente sau imprudente ale contrarilor noştri.

* * *

Se poate cum că i-ar fi mirând documentele în genere slave ale istoriei noastre? Numai că asta nu dovedeşte nimic. Documentele regatului polon erau exclusivamente latine — e o urmare ca polonii să fi fost latini? Sunt polonii descendenţi ai romanilor pentru că în evul miez în familiile lor se vorbea latineşte?

Voi cerca să explic faptul introducerii limbii slavice în afacerile publice ale românilor. În procedura noastră nu ne vom servi nici măcar de istorici autoritari, ci numai şi numai de documente autografe.

* * *

Lesne putem vedea aşadar cum că parte din galiţieni chiar ar fi români rusificaţi, cu cât mai mult însă bucovinenii, care cei ruşi nu sunt sigur decât numai români rusificaţi, cu puţine excepţiuni sporadice. Fizionomia e diploma cea mai românească a bucovineanului de peste Prut. El vorbeşte într-adevăr ruseşte, dar mi se pare cum că o comparare cranioscopă cu vecinii galiţieni n-ar fi decât în dezavantajul cel mare al bunilor noştri vecini. Fizionomia bucovineanului, vorbească el româneşte ori ruseşte, e peste tot romană, pe când numai trecând Nistrul găseşti neexpresivele fizionomii ale slavilor de Nord.

Se-nţelege că recunoscându-le acest titlu de nobleţe rutenilor din Bucovina, nu mi-a trecut nici prin minte ca să le imput doar renegarea originii lor. Omul în secolul nostru poate fi de orice naţionalitate va voi — spiritul timpului le-a conces de mult la toate drepturi egale — totuşi însă îmi voi aduce aminte cam din treacăt, cum că o colonie romană din Moravia, deznaţionalizată, pierzându-şi limba, susţine încă şi-n ziua de azi că ea nu e moravă, ci română. În Bucovina de ex. s-a-ntâmplat contrariul — vreo crimă nu-i; dar vreo dovadă de vigoare asemenea nu e.

* * *

A susţine cum că Bucovina a fost ruteană, Bucovina care de când s-a pomenit a fi n-a fost sub dominarea slavă! Dar bine, ce să zicem atunci de Podolia şi Pocuţia, care-n evul miez nu ştii că sub ce dominare ar fi fost mai mult, sub cea română ori sub cea polonă? Nu noi, ci faptele dovedesc.

* * *

Da, de la Roma venim, scumpi şi iubiţi compatrioţi — din Dacia

Traiană! Se cam ştersese diploma noastră de nobleţe: limba însă am transcris-o din buchiile voastre gheboşite de bătrâneţe în litere de aur ale limbilor surori. Cam degenerase arborele nostru genealogic cu câte-o codiţă străină, dar îl vom curăţi de toate uscăturile.

* * *

În câte documente româneşti posedăm, despre ruteni ca atare nu vine nicăieri vorba. De nume slavice nu e vorba — acelea au fost la modă alaltăieri sub domnia lui Mihai Sturza, da încă într-un timp, în care limba oficială a statului era slavă. Oamenii evului miez nu ştiau a distinge între naţionalitate şi religiune. Ba ne-nşelăm — ştim ceva şi despre ruteni ca atare. Ştim la ce erau buni popii rusneci din secolul al XVI-lea. *La spionaj*.

II

Românii, parte mare, pe care onor. domn autor îi numeşte persecutorii naţiunii sale — aceşti români nu sunt după domnia sa decât ruşi *romanizaţi* şi cum că nu numai ei sunt *ruşi romanizaţi*, ci chiar Bucovina nu e decât o ţară eminamente rusă prin locuitorii săi ruteni autohtoni, autorul a căutat a o şi demonstra. Demonstrarea, ca atare, e logică, e bună, numai cum că premisele fiind toate false, demonstrarea cade de sine. Şi cum că aceste premise sunt false, îmi iau permisiunea de-a le lua la discuţiune, spre a şi proba zisa mea. Aceste axiome, după care d-lui judecă asupra Bucovinei şi-a locuitorilor ei, sunt două. Una: cum că în anii 1622 şi 1774 au venit colonii ruse, cele dintâi din cauza confesiunii, cele de a doua din causa recrutării. [A] doua: cum că chiar înaintea venirii acestor colonii, Bucovina era eminamente rusă, — lucru pe care autorul nostru se-ncearcă a-l dovedi prin mijloacele cele mai temerare. Să le analizăm.

Pentru a susţine axioma întâia, autorul nostru, din nenorocire, nu are alt document ca autoritate, pe care să fim *indatoriţi* a-l crede, decât un număr din ziarul german *Wanderer* din 28 iunie 1864 (zi una mie opt sute şasezeci şi patru), nr. 177, Morgenblatt. Noi nu oprim pe nimeni de pe lume de-a da deplină crezare celor ce spun corespondenţii ziarului *Wanderer*. Dar tot asemenea nu crede[m] că ne va putea obliga cineva pe noi românii de a-i crede din literă-n literă, mai ales când am avea atâtea şi-atâtea motive ca să ne-ndoim. Şi nu ştiu cine va fi înţeleptul acela care să creadă necondiţionat unei corespondenţe de ziar; noi, din contra, unui asemenea om, care-şi basează credoul său pe-o corespondenţă efemeră, numai numele *înţelept* nu i l-am putea da; cel puţin nu în măsura în care i-l dă autorul când exclamă: *Sapienti sat*. Pentru cine-i va plăcea, ea poate să fie destul şi să constituie o probă. Pentru noi — declarăm ne-nţelepciunea

noastră cea necrezătoare — pentru noi nu e destul — o respingem dar, nu pentru că nu vrem, ci pentru că nu putem a o primi din cauza propriei sale nimicnicii interne.

Să trecem la axioma a doua care poate fi mai serioasă şi să-l citărm pe d. autor întru ceea ce compune fiinţa scrierii sale:

E desigur adevărat dacă voi statori susţinerea cum că rutenii noştri bucovineni sunt autohtonii acestei ţări, adică locuitorii ei anteistorici1 şi mult mai vechi decât românii, a căror istorie în Bucovina nu se-ncepe decât cu imigraţiunea lui Dragoş-Vodă din Maramureş în anii 1352.

Şi prin ce susţine autorul această aserţiune. Una prin aceea cum că Bonfiniu, Urechiă şi Strykowsky susţin cum că românii, când au venit cu Dragoş în Bucovina, au găsit deja Suceava, ba chiar locuitori a căror limbă o-nţelegea şi Dragoş, care i s-au supus lui fără luptă, dar care, în fine, nu erau altceva decât ruteni.

Nu trebuie să fie cineva istoric mare ca să ştie cum că oraşul dacic Sucidava a trebuit neapărat să existe cu vreo mie şi vreo câteva sute de ani înaintea lui Dragoş.

Fotino, după construcţiune, susţine cum că dacoromanii din Bucovina erau slavi, cu care M. Sa Dragoş se-nţelegea minunat. Dar de-o zice Fotino, or Urechiă, or Strykowsky — sunt ei autorităţi?

Eu citez autori mai vechi ca Fotino, pe Miron Costin de ex. şi-n locul lui Strykowsky, dacă el o fi susţinând aşa ceva, eu citez pe Piasieki şi pe Kromer, care din contra recunosc originea noastră italiană, o justifică şi se revoltă contra acelora care ne tăgăduiesc calitatea de colonie fondată de către Traian. (Vezi poema lui M. Costin din 1684, compusă în limba polonă şi dedicată regelui Sigismund). Limba slavă a hrisoavelor, a bisericii, a afacerilor publice şi numirilor slavice ale localităţilor, numiri pe care d-lui le ruteniză, iată stâlpii. Aş cita, cum am zis, numai ca să arătăm că şi-n privinţa citatelor am putea fi tot aşa de avuţi ca onor. autor; deşi nu silim pe nimenea de-ai crede ca autorităţi, noi, din contra, drept probe a acelora ce vom căuta a proba noi, vom aduce nişte probe cu mult mai vechi decât cronicarii, şi contemporane cu faptele; căci cronicarii nu sunt istorici critici şi, dacă ei nu sunt contemporani cu faptul, nu merită încredere necondiţionată. Să luăm chestiunea cum e. Autorul nu-nţelege rolul limbii slave din istoria românilor, o explică însă în favoarea rusnecilor, dar totodată îşi comentează zisele cu citate din cronicarul cutare. Noi, de n-am înţelege rolul limbii slavice, am cădea în erori de natura aceleia a autorului, şi, la rândul nostru, am arăta cronicarii poloni Kromer şi Piasieki, care recunosc şi justifică originea noastră — şi dintre cei naţionali am cita pe Costin, pe Cantemir şi pe alţii care zic desigur contrariul celor ce zice şi autorul; dar înţelegerea n-ar înainta nici cât negru sub unghie, dacă eroarea nu se va stârpi din rădăcină, astfel încât autorul să vadă că stâlpii pe care se reazemă sunt putrezi şi autorităţile prea tinere pentru ca în chestiunea de faţă să fie autorităţi.

(În fine, proba pe care, se-nţelege, autorul pune mai mult fond, sunt numele oraşelor, a râurilor, a localităţilor care mică parte din ele sunt slave). Ne-a părut rău văzând cum că d-lui falsifică sunetele, schimbându-le din vechi slavone în rusnece, lucru ce nu probează nimic afară doar de tendenţiozitatea scrierii. Nu se zice nici Sociava, nici Drahomerna, nici Sociareţa, nici Voloveţ, nici Bestreţa, nici Cerniuţi. Se-nţelege că, falsificând sunetele istorice din diferite numiri se pot proba lucruri contrare faptului, dar pe contul adevărului.

Încă o împrejurare care pare a-i proba ceva autorului nostru e *limba slavă care se-ntrebuinţa în biserică şi-n cancelarie până la anul 1700.*

Aicea stă toată greşeala, toate rătăcirile pe zeci de căi ale autorului care n-a înţeles din capul [locului] rolul limbii slavice la români, de unde-a venit şi cum s-a introdus ea în afacerile noastre publice, astfel încât îl vedem mirându-se de documentele istoriei noastre scrise în genere în limba slavă — pe care d-lui îi place a o numi şi ruteană. Nu cumva Mircea cel Mare al Tării Româneşti, a cărui documente autografe sunt slave, a scris rusneceşte şi a fost influenţat de rusnesci, or poate c-a fost rusneac? Documentele regatului polon erau exclusivamente latine; e o urmare ca polonii să fi fost latini? Sunt ei descendenţi ai romanilor pentru că-n evul miez în familiile lor se vorbea latineşte?

Să explicăm noi d-lui autor această anomalie din istoria românilor, repetată viceversa la vecinii poloni, să i-o explicăm, pe cât ne vor ajuta cunoştinţele noastre istorice. Nu rusnenii galiţieni, ci slavii de sud, esenţialmente diferiţi şi prin tip şi prin naturile de către cei de Nord, aceia sunt cu care românii au făcut în evul miez cauză comună, aceia sunt a căror limbă au primit-o românii în biserici şi afaceri publice; lucru ce nu i se poate imputa nimănui în secolele care n-au fost ale naţionalităţilor.

Să vedem limba.

Nu trebuie să citărm autorităţi, fie ele cât de mari, pentru a demonstra ceea ce spun şi elementele de istorie, pentru a proba, adică, existenţa în trecut a Imperiului româno-bulgar, ori bulgaro-român, ori cum îi va plăcea d-lui autor.

Marginile acelui imperiu sunt cam îndoioase, cu siguranţă însă se poate afirma cum că Făgăraşul a fost sub domnia lor — pentru a fi însă Făgăraşul, a trebuit să fie neapărat şi Ţara Românească, de nu toată, cel puţin o bună parte asemenea sub domnia lor.

În 1192, februarie 1, Ioan Caliman Asseanu, împăratul româno-bulgar, se intitulează astfel: autocrat al Târnovei şi al Universului, al bulgarilor, al grecilor, peste Moldo-Vlachia şi peste Ţara Ungurească, al Budei şi până la Viena. (Vezi Áîëãàðèàÿ Ãðàìîòà, Îäåññà, 1845, p. (31 şi) *Arhiva* [Istorică] a *Românie*i, I, 1, 96). Am citat documentul numai ca să-ncredinţăm cum că limba slavă la români dateză de la amestecul destinului nostru cu acel al bulgarilor. Ei au fost aliaţii naturali ai românilor, împreună cu ei s-au repurtat luptele contra Imperiului bizantin. Ce e apoi

mai natural decât ca unul şi acelaşi stat politic să aibă una şi aceeaşi limbă oficială: cea slavă — căci, o mai repetăm, secolul nu era al naţionalităţilor.

Cât despre numiri, ele nu sunt rusnece, ci dace. Astfel în munţii româneşti ai Transilvaniei găsim Zalatna, în România: Cerneţii, Craiova (documental Êðàëîâà), Brăila. Numirile slave ale mănăstirilor sunt mai lesne de explicat decât toate prin simpla împrejurare că limba bisericilor a fost slavă pe de o parte din cauza dezbinării de Roma, pe de alta din aceea [a] urei istorice contra Bizanţului. Mănăstirile se ţineau de biserica slavonizată, deci căpătară nume slave. Spre mângăierea d-lui autor voi cita [numiri] mănăstireşti slave şi-n România: Vorona (în Moldova), Cernica (în Muntenia), Dobrovăţul. Când limba bisericii la români deveni greacă, noi furăm destul de docili pentru a le da mănăstirilor numiri ăgreceştiî. Asemenea, spre mângăierea autorului, vom cita Agapia, Agatonul, Stavropoleos; şi nu ne pare rău decât că nu dispunem de listele ruinilor trecutului pentru de-a înşira şi mai multe nume slave de mănăstiri care zac oarecum în inima României. Nu li-au dat dar rusnecii nume mănăstirilor noastre, fie ele-n Bucovina, fie-n Moldova, fie-n Ţara Românească ori Transilvania, ci preoţii români înşi[şi] le-au dat acele numiri, pentru că limba în care predicau ei cuvântul etern era cea slavonă, şi nu cea ruteană.

Numirile râurilor şi a oraşelor sunt dace. Bistriţa, Siretul, Prutul se numesc lângă Dunăre şi Marea Neagră aşa cum se numesc şi-n Bucovina. Numirile râurilor transilvane, ale celor din Ţara Românească, din Banat, şi din parte a Ungariei sunt dace, adică slave. Domnul Hasdeu pretinde a fi demonstrat cum că dacii au fost slavi şi cum că descendenţii lor sunt litvanii de azi care încă tradiţional au în inimile lor o ură ne-mpăcată contra polonilor şi muscalilor. Nu garantăm de adevărul acestor zise — numai n-am vrea să ştim confundaţi pe daci şi puţinele urme ce ne-au rămas de la ei cu rusnecii, care-n Bucovina câţi sunt faţă nu sunt decât veniture de prin Galiţia.

Era un popor brav acela care-a impus tribut superbei împărătese de marmură a lumii: Roma. Era un popor nobil acela a căruia cădere te umple de lacrimi, iar nu de dispreţ şi, a fi descendentul unui popor de eroi, plin de nobleţe, de amor de patrie şi libertate, a fi descendentul unui asemenea popor, n-a fost şi nu va fi o ruşine niciodată. Numai că or fi descendenţi de-ai lor printre români, va rămâne întotdeuna o problemă nedezlegată. E ştiinţific constatat că în văile munţilor, prin locuri pătrunse rar de comunicaţiunea cu lumea, acolo se păstrează mai neatinse idiome vechi, limbi mumii, dialecte împăiate, şi acolo ar trebui să găsim numiri şi limbă slavă. Ci munţii sunt pretutindinea în Dacia eminamente români. Sunt în o seamă de munţi în Bucovina şi ruşi, numai că originea lor e cu totul nouă şi numele satelor sunt mai toate nediscutabil româneşti. Astfel găsim: Frasinul, Ulmul, Şipotul, Suliţa etc. Dar confundarea regretaţilor daci cu rutenii ne-a revoltat. O astfel de soartă n-au meritat. Un popor ca cel rusnecesc, care-a purtat c-o resignare nemaiauzită jugul cel de aramă al

săcîlaviei polone e fără exemplu în istorie şi o asemenea lipsă de curaj, de simţ de demnitate ne-ndreptăţeşte de-a nu-i pune alături cu un popor la care libertatea a fost condiţiunea de viaţă, căci nu merită cei dintâi atâta onoare, cei din urmă, atâta dispreţ. Citească domnul acesta istoria Transilvaniei, căci ea nu e decât istoria revoluţiunilor Transilvaniei, a revoluţiunilor poporului român, iobag şi el, contra apăsătorilor maghiari. De aceea avem dreptul de-a nu permite la orice venitură ca să-şi confunde pe strămunii lor sclavi şi demni de sclavie, cu strămunii noştri liberi şi demni de libertate, căci nu mă-ndoiesc că sunt şi din români ai căror strămuni au fost daci. Chiar cazacului de Don i-ar fi ruşine să fie numit hahol — cu atât mai mult unui descendent al românilor ori al dacilor.

Bucovina, asemenea Daciei întregi, a fost dacă prin însăşi natura lucrului, rusească însă n-a fost niciodată, şi sperăm că nici va fi vreodată. Putut-a ea să aibă populaţiune ruteană, ea care din contra a colonizat Galiţia cu români?

Soldaţii români ai evului miez erau însoţiţi de prejudiciul gloriei şi regii Poloniei îi preferau chiar propriilor lor oşteni. Vedem pe regii Poloniei în secolul al 16-lea chiar lăudând purtarea soldaţilor români; iar în secolul al 15-lea şi al 14-lea-i găsim pe cnezi colonizând cu români Galiţia, căci românii erau soldaţi toţi. Şi iar nu [ne] vom baza pe Urechiă ori pe Kogălniceanu, ci pe documente autentice din înşişi timpii cei străvechi al colonizării.

În 1378 Vladislau, principele de Opolin şi guvernatorul Poloniei, donează arcaşului (strselec) Alexandru Românul (Woloch) câmpul şi satul anume Hodlo pe apa Tarnovei în Galiţia, dându-i voie lui şi urmaşilor săi de-a se administra şi judeca după dreptul românesc *(na pravie voloskie'm)*. Pentru de-a administra şi judeca după dreptul românesc a trebuit să aibă şi pe cine — pe cine însă altul, dacă satul şi câmpul acela n-ar fi fost colonizat cu români, care ar fi pretins de la proprietar judecată după dreptul românesc.

În 1383, Maria, fiica regelui ungaro-polon Ludovic, donează un teritoriu în Galiţia românului Iosif, fiul lui Petru *(Iosefowi Ollakowi, filio Petri)*. Donaţiunea [era] de natura celei de sus.

La 1420 Ziemowit, principele de Mazowia şi de Belz, acordă locuitorilor satului Lubicz dreptul judecăţii româneşti. Un asemenea drept nu avea motiv să-l ceară decât o colonie de români. (Vezi toate acestea la Thadäus Czacki, în opera sa: *O litewskich* i polskich prawach. Acolo se citează şi unele din însuşirile judecăţii româneşti. *Arhiva [istorică] a României.*

Cu un cuvânt: rutenii ortodocşi ai Bucovinei nu sunt decât români rusificaţi, căci noi nu credem într-o "migrare *en masse* în anii 1622. Rusnecii au fost totdeauna slabi de caracter. Ei s-au făcut catolici toţi, fără ca să se găsească vreo casă de ortodocşi în toată întinderea Galiţiei. Altfel de tot a fost cazul la românii transilvani. Pe de-o parte, foloasele morale ce

le prezenta uniunea erau foarte mari şi salutarii, căci acea minune e mama deşteptării românilor, pe de alta însă totuşi partea cea mai mare a locuitorilor Transilvaniei a rămas ortodoxă cu toate torturile stăpânilor de altă lege şi de altă naţiune. De aceea şi-n astă privinţă nu ne convine a suferi comparaţiunea cu rusnecii. Cei alipiţi de Rusia au devenit *sans façon* iar ortodocşi — şi azi să le plătească cineva celor din Galiţia, şi ei ar redeveni ortodocşi.

Acei persecutori romanizaţi, cum îi numeşte domnul autor, nu sunt în faptă decât români rusificaţi şi reromanizaţi; şi e o onoare pentru ei, pentru că au putut să se scuture de crima ce-au comis-o părinţii lor cedând unor influenţe pe cât de oculte pe-atât de neonorifice. Şi nobilimea noastră din Bucovina se polonizase, ce era mai natural decât ca o ne ’nsemnată parte a poporului să se rutenizeze — însă azi nici nobilime, nici cler, nici popor nu vor nici să-şi mai aducă aminte de acele timpuri de decadenţă a sufletelor — şi fiii vor căuta să îndrepte ceea ce au stricat părinţii.

Să finim cu începutul scrierii d-lui autor. Dacă *Beseda* mai are şi alt scop afără de subminarea ortotădoîxiei, e o întrebare mare. Pe români, chiar pe cei rusificaţi, nu-i vor putea rutenii să-i dezlipească de credinţa că ei sunt români, de conştiinţa lor naţională, decât schimbându-le legea. Românii cei rusificaţi din Bucovina sunt însă cu sufletul români şi numai români, deşi limba le e rusă, căci un viciu mare al poporului nostru românesc a fost confundarea naţionalităţii cu religiunea. Va să zică, ortodoxia vrea *Beseda* s-o dărâme mai întâi, căci ea este lanţul de fier care leagă-n Bucovina pe românul neaoş de cel înstrăinat. Acuzarea cum că vor să dărâme ortodoxia e dreaptă. Nu ne-ar mira nici chiar dacă am vedea pe rusneci în aceeaşi tabără cu polonii — căci le vor fi promiţând multe polonii, dacă vor lucra pentru anexarea Bucovinei la Galiţia.

Spune apoi [autorul] cum că membrii fondatori şi onorifici ai Societăţii sunt *cei mai mulţi* prelaţi uniţi din Ungaria şi Transilvania... Şi citează apoi pe Şterca-Şuluţ (după cum se ştie, mort), pe Cipariu şi etc. Cine etc.? Cine sunt acei *etc.* pe care domnul autor îi pune?

Să venim acum la partea formală a operatului. Când e vorba de demnitatea, de frumuseţea, de drepturile unei scrieri — atunci forma ei decide. O scriere injurioasă nu are nici dreptul răspunsului măcar. Dar vorba ceea: „Respectă, ca să fii respectat”. Dăm noi prima probă de respect faţă cu opiniunile contrarilor noştri, răspunzând la ele, chiar când forma sub care ele se prezintă nu e din acelea care să merite un răspuns.

Pe inamicii rutenilor (romanizaţi, cum zice d-lui), îi acuză de *mahinaţiuni scârboase,* de *denunciaţiuni infame.* Numai o singură împrejurare am avea aci de citat. Nu prea e-n natura românului să intrige, să facă mahinaţiuni — ba încă, ce e mai mult, să se facă spion, să denunţe, şi cu toate astea ce împrejurare ciudată! Aceste vicii a denunţării şi a spionajului par a fi la rusneci tradiţionale, istorice. În câte documente româneşti posedăm, despre ruteni ca atare nu vine nicăieri vorba; numai

unul posedăm care ne arată ce buni erau popii rusneci de spionaj. Pentru plată ei spionau actele regilor şi ale guvernatorilor lor şi trădau domnilor moldavi. Aşa aflăm un ordin al regelui Sigismund către Ioane Wilczek, arhiepiscopul Leopolei, cu data din Cracovia, anul 1511, Apr. 2, prin care ordin regele statoreşte de-a se opri popii rusneci *(popones Ruthenorum)* să facă excursiuni în Moldova sub motiv de hirotonie, căci trădează interesele Poloniei *(Acta Tomiciana*, t. I, p. 154. *Arhiva istorică a României*, vol. I. p. 8). Şi pare-se cum că descendenţii şi fraţii de-un sânge ai acelor *popones* ar acuza pe români de crimele de care erau capabili numai strămunii lor.

Într-un loc, onorabilul autor îi numeşte pe români conlocuitori. Numai conlocuitori? Pare-mi-se că de-un asemenea ton ar trebui să se dezveţe unii şi alţii. Românii nu sunt *numai* conlocuitorii d-lor ruteni, această onoare ei nu prea au cauza de-a o invidia. Ei sunt ceva mai mult. Sunt posesorii de drept ai acestei ţări; ceea ce sunt cehii în Boemia, polonii, în Galiţia, ungurii, în Ungaria veră, germani, în Viena; va să zică, sunt ceva mai mult decât conlocuitorii d-lor ruteni şi nici nu primesc o camaraderie pe care n-au dorit-o niciodată.

Scumpi şi iubiţi conlocuitori ai noştri din Dacia lui Traian, trebuie să ştiţi cum că ţinem mai mult la aceea că am venit de la Roma; şi asemenea acelor bătrâni şi moroşi veterani ai urbei eterne, nouă nu ne convine colegialitatea orişicui, fie acela până şi fiul mamei Rus. Se cam ştersese diploma, diploma noastră de nobleţe a limbii, dar, din buchiile gheboşite de bătrâneţe, noi am transcris-o cu literele de aur ale românismului, cam gângăvise cântarea bisericilor noastre, însă am purificat-o cu spiritul sânt al propriei noastre limbi.

Ms. 2257, f. 24-27, 39-44.